

« УКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР »

« УКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР »

Діалоги народного депутата України, голови Української Народної Партії «СОБОР» про рідних і друзів, про людей вірних і зрадливих, звичайних і відомих, з якими зв'язала його доля за всі 47 років життя, про час комуністичний і незалежний, про владні фігури минулого і нинішні, про себе і про майбутнє України, рідного українського народу.

У наступному номері «Українська Газета» починає друкувати сторінки книжки гострих і правдивих роздумів одного з найактивніших і найвідданіших українських борців-патріотів сучасності про те, куди, як з ким ішла, куди йде і куди має йти наша Україна. Ця велика сповідь матиме цінність і викличе інтерес у читачів, політичних і державних діячів, тому що Анатолій Сергійович Матвієнко є не тільки свідком і учасником комуністично-радикальних і незалежно-демократичних перетворень, а й, без перебільшення, чесним, порядним, висококультурним українцем. У нього справді, як писав Шевченко, немає зерна неправди за собою. Про це кожен, хто читатиме ексклюзивні публікації «Української Газети», сам зробить висновки.

Отже, до зустрічі з українськими ОБЛИЧЧЯМИ Матвієнкового світу!

«Українська Газета»

Переднє слово до ДІАЛОГІВ

2001 рік. Нова самостійна європейська держава Україна увійшла в ТРЕТЄ тисячоліття з десятилітнім досвідом гіркої незалежності. Нібито звільнившись від імперського радянсько-комуністичного ярма, вона все одно залишається залежною, беззахисною і безправною у відносинах із сильними та й слабкими країнами, а передусім із Росією.

Чому Україна не почувується вільною перед грізною, жорстокою нашою східною сусідкою? Чи, може, вона має зовсім слабкі промисловість, сільське господарство, відсталі культуру, науку, освіту? Ні, ми – багата, потужна держава. Нас десять років інтенсивно грабують, особливо та ж Росія, але Україна ще не є лежачою і навіть на колінах не стоїть. Уся причина мирного інознищення нас криється в тому, що українським народом керують упродовж десяти незалежних літ чужі Україні люди, про яких можна сказати, що їхні дії впроваджують вироджений комуністичний спосіб життя, який давно дискредитував себе.

Ось тому і страждає, гине український народ від «демократичних ринкових реформ» у так званій незалежній Україні. Обидва наші президенти – спочатку колишній секретар-ідеолог ЦК КПУ Леонід Кравчук, а тепер колишній секретар парткому і генеральний директор ракетобудівного заводу Леонід Кучма лякали і лякають наш народ «комуністичним приви́дом». Самі ж використовують марксистсько-ленінські кадри і залізні методи управління економікою та людьми-гвинтиками.

Україна сьогодні будує ще страшніший «комунізм», ніж минулому. Символом цього є тисячі пам'ятників «вождю світової революції» В.І.Леніну, що гордо височать у селах, містах, у столиці України, в її центрі, на бульварі Тараса Шевченка. І це не додає авторитету нинішнім керівникам усіх рівнів – від сільського до київсько-президентського.

Звичайно, таке пекло на українській землі не може тривати вічність чи поки вимруть остаточно українці. У світі все тече, все змінюється. Були ще страшніші часи в нашій історії. Український народ витримав столітні тортури. Десять нинішніх років, можливо, небезпечні для нашої нації тим, що серед

нас панують розрізненість, ненависть, злостивість. То що ж чи хто може об'єднати народ в одну могутню, незломну силу?

«Українська Газета» з травня 1999 року уважно приглядається до одного із сучасних лідерів. Доля його вела до сьогоднішньої ролі не дисидентським шляхом, як, скажімо, це було у видатного українського борця-політв'язня, совісті нашої української нації Левка Григоровича Лук'яненка, а зовсім іншим. Був він спочатку керівником комсомольських організацій на Вінниччині, де народився, у рідному Бершадському районі та обласному центрі, потім у Києві очолював Центральний комітет комсомолу України. Після проголошення незалежності України співпрацював із Президентом України Л.Кравчуком та Л.Кучмою. Був народним депутатом першого скликання Верховної Ради незалежної України, але не йшов, як більшість українців-патріотів, за Народним Рухом. Підтримував так звану «демократичну» владу комуністичних президентів, які його за це висунули на впливову державну посаду – глави Вінницької обласної адміністрації. Тоді ж за підтримки влади він створив досить розгалужену і добре структуризовану Народно-демократичну партію – організацію, яка підтримувала тільки Президента Л.Кучму.

Та ось номенклатурного лідера несподівано наче підмінили: 14 травня 1999 року він проводить IV з'їзд НДП і в присутності тодішнього Прем'єр-міністра В.Пустовойтенка (той був його заступником у партії) заявляє буквально таке: більше не можу і не буду підтримувати антинародний, шкідливий для України курс Президента Л.Кучми, а якщо з'їзд НДП проголошує за висунення Л.Кучми для переобрання його Президентом, він, голова НДП, вийде з її лав.

Це був досить таки революційний крок: гідність повсталала проти беззаконня. За всю історію владних партій досі ніхто з їхніх керівників не наважувався на щось подібне. А тут раптом – відкритий протест з високої з'їздівської трибуни. Треба зважити й на те, що ця заява проти найпершого керівника держави прозвучала тоді, коли цей керівник був при владі. Тільки чесна, порядна, патріотично налаштована людина могла ось так сміливо виступити проти наймогутнішої особи.

Це був народний депутат України Анатолій Сергійович Матвієнко. Вчинок його не можна назвати емоційним, спонтанним, хлопчачим. І думав він, безперечно, не про власні інтереси. Він уже мав 46 років. Знаючи владні механізми і люблячи свою землю, свій рідний край, він не міг більше підтримувати чужих Україні людей. Він бачив, як бідують під нинішнім керівництвом жителі України, зокрема, його земляки в Бершаді. Вони його обрали до парламенту, з ними він постійно, щомісяця, зустрічався і тому більше не міг дивитись в їхні очі від «імені» безсоромної влади, керівники якої живуть у розкошах і неправді.

«Українській Газеті» став симпатичним політик Матвієнко. Ще в 1997 році він, як голова Вінницької облдержадміністрації, «повстав» був проти зловживань тодішнього Прем'єра П.Лазаренка. Газета, щоправда, не підтримала, а точніше не зрозуміла, обвинувачення обласним керівником активного глави уряду. Ми вважали, що Матвієнко несправедливо, «по-комсомольськи», нападає на молодого, дійового Прем'єра. А воно вийшло навпаки: голова облдержадміністрації підказував Президентові, якого злодія той тримає біля себе. Очевидно, вже з того часу Матвієнко склав ціну і Л.Кучмі.

Як бачимо, не всі комсомольсько-комуністичні діячі минулого є махровими, невиліковними лєнінцями. Є серед них такі, які відчують розумом і серцем біду своєї нації й готові до самовідданої боротьби за кращу долю всього українського народу. Саме тому хочеться поставити до нашої великої розповіді-дослідження незвичний епіграф – поему «Євшан-зілля» визначного українського поета Миколи Вороного, репресованого в 1934 році за любов до України. Щось у цьому творі перегукується з долею нашого героя. А ще, можливо, й інші лідери, які на словах люблять Україну, прочитавши «Євшан-зілля», повернуться до свого народу чистим серцем.

Почати діалоги з Анатолієм Сергійовичем Матвієнком мені не відразу вдалося. По-перше, він відмовився «звеличувати», як заявив, свою особу. По-друге, був постійно зайнятий. Йому, справді, дуже важко викроювати час для непартійної розмови. Після «розлучення» з Л.Кучмою та В.Пустовойтен-

ком (а разом з тим його залишили й деякі близькі друзі-політики) Матвієнко одразу організував Всеукраїнське об'єднання «Відкрита політика», а наприкінці того ж, 1999, року з кількох громадських організацій створив нову політичну силу – Українську Народну Партію «СОБОР».

«Зав'язати» наші діалоги допомогли читачі «Української Газети». Читаючи постійно матеріали на 3-й сторінці про кроки Української Народної Партії «СОБОР», чимало передплатників надсилали схвальні листи про публікації, часто спрямовували свої звернення безпосередньо до Анатолія Матвієнка. Але деякі читачі не вірили лідерові нової партії, докоряли йому комсомольсько-комуністичним минулим. І ці читачі «допомогли» нам повести діалоги. Перша година зустрічі тет-а-тет відбулася в кабінеті голови партії «СОБОР», а потім були бесіди у Верховній Раді – друга, третя, четверта... Розмовляти з Матвієнком легко, просто і цікаво. Він щирий, відвертий і не грає в дипломатію під час спілкування. Мені здається, розкривається увесь...

Діалог ПЕРШИЙ

– Анатолію Сергійовичу, ну, не приховуйте Ви свого минулого, – сказав якимось я після засідання Центральної ради УНП «СОБОР» і згадав рядки із комсомольсько-пропагандистською роману «Як гартувалася сталь», – хіба Вам соромно за «безцельно прожитые годы»?

«У мене не були «безцельно прожитые годы», – образився Матвієнко. – Я жив насиченим, багатим і корисним для людей молодим життям. У моїх минулих роках немає темних плям... Гарзд, давайте поговоримо.

– Про все з найпершого початку.

– Будь ласка.

– Тільки відверто, щиро.

– Будь ласка.

– І гострі запитання будуть.

– Не лякайте.

– Ви близько знали не дуже «рідних батьків» українського народу – передусім головного комуніста «Папу-ВВ», тобто Володимира Васильовича Щербицького, інших «пап» – Кравчука, Кучму, Пустовойтенка, Лазаренка. Зможете пригадати з ними свою дружбу?

– Дружи з ними не було. Але правду про те, які вони мали обличчя у спілкуванні зі мною, розповім, як на сповіді.

– У них були українські обличчя?

– Мені подобається цей вислів – «українські обличчя» Не обов'язково їхні власники можуть бути українцями. Для мене обличчя – це не тільки передня частина голови людини. Слово обличчя, чи лице, має, як Вам, безперечно, відомо, багато значень. Якимось я цим зацікавився і виписав собі в блокнот ті значення. Вони в мене й зараз є.

– Цікаво.

– Ну, ось, скажімо, – «не впасти лицем у болото», тобто виконати щось важке і не осоромитися, показати себе якнайкраще. Або ось зовсім інше: «плюнути в лице» – виявити найвищою мірою зневагу, презирство до кого-небудь. Ще такий цікавий вислів: «Це – не до лица», тобто це негоже, не відповідає чиемусь становищу. Або такий: «стерти з лица землі», тобто розкритикувати нещадно когось чи щось, зруйнувати дощенту що-небудь, знищити, добитися цілковитої поразки. Он як.

– Вас розбивали, знищували? Чи, може, Ви самі до цього вдавалися?

– Я Вам розповім багато чого... Але ось іще вислів: «кам'яне обличчя» – це про людину з байдужим виразом обличчя. Чи такий: «на ньому лица не знати» – це про спотворене сильними переживаннями обличчя. Є й інші вислови. «З лица хоч воду пий» – це про людину вродливу, обдаровану чарівністю. Тут не тільки гарна зовнішність підкреслюється, а й внутрішні краса, багатство. Є такі люди, яких хочеш весь час слухати, бачити. Вони дуже цікаво, уміло, розумно розповідають про щось важливе, цінне. Для мене такі зустрічі є святом.

– Анатолію Сергійовичу, поговоримо тепер про Вас. Як ви сприймаєте себе сьогодні, з висоти своїх 47 років? Ви ж народилися 22 березня 1953 року? Яким Ви собі здаєтеся?

– Так, мені вже 47 років. Донедавна я думав, що дуже ще молодий або просто молодий і попереду в мене велика дорога. Я збираюся жити ще принаймні стільки ж, але життя, яке я вже прожив, і нинішня ситуація спонукають мене до роздумів, до прийняття рішень. До чого я, як людина, як громадянин своєї держави, іду? Яка мета мене веде? Чи бачу я рельєфно те, чого хотів би досягти? Гадаю, що говоритиму зараз про речі, які, напевно, не сприйматимуться на віру більшістю. Але я хотів би запевнити, що я говоритиму так, як думаю. Може, я занадто ідеалістична людина, але це філософія мого буття, сенс, що лежить в основі моїх дій.

Людина, яка ставить перед собою за мету вибратися на вершину кар'єри, досягає її значно швидше, ніж та людина, яка бачить цю кар'єрну вершину як інструмент досягнення своєї мети. Є дуже багато різних думок з приводу того, чи може фі-

зично розвинута нормальна людина стати, скажімо, чемпіоном села. Може. А чи може ця людина з нормальними параметрами свого фізичного розвитку, навіть тренувана, стати чемпіоном області з якогось виду спорту? Очевидно, може, але вже з певним сумнівом. Чи може вона стати чемпіоном країни? Кажуть, може, але як виняток. А чи може вона стати олімпійським чемпіоном? Кажуть, що це неможливо, бо вона повинна мати небачені якісь, притаманні саме їй, властивості, структуру м'язів або відповідну силу цих м'язів. Тобто це вже виняток, й тільки така людина стає чемпіоном з плавання чи із стрибків і т. д. Нормальна людина не досягає такої кар'єрної вершини. Здобувають світові висоти люди з особливим організмом, незвичайною формою тіла. Вони є винятками. А тепер візьмемо, сферу політики, що я обрав.

Поміркуймо, чи може стати головою сільської ради нормальна людина, а потім вийти на обласний рівень, далі – усієї країни. На превеликий жаль, мусимо визнати, що не може нормальна людина всього цього досягти. Це повинна бути людина певної наднормальності в доброму розумінні цього слова. Можемо побачити, що дуже багато політиків мають, як правило, психічні відхилення. Я десь читав міркування з цього приводу: одного психічно хворого четверо нормальних людей втримати не можуть, бо сила в нього шалена. Нині я бачу багатьох політиків, які мають за мету прийти будь-що до влади. Я сповідаю політику, яка не має на меті досягти влади. Моя політика, повторюю, розглядає владу як інструмент досягнення мети. Саме через це я готовий сьогодні пропускати вперед тих, хто володітиме цим інструментом досконаліше. Ненормальний, я так думаю, політик, або кар'єрист, нікого не пропустить. А тих, хто зможе ефективніше володіти інструментом влади, він нищитиме, бо вони заважають йому добратися до цієї вершини і зайняти в першому ряду одне крісло. Для мене аморальним є ставити собі тільки таку мету і вести таку розмову.

– Тобто яку ставити мету?

– Мати передусім якусь особливу вершину в своїй політичній кар'єрі, з іншого боку, як політик, я розумію, що владна вершина потрібна, бо тоді немає сенсу займатися політикою.

І ось це роздвоєння – це і є, можливо, те, що мене дещо сковує на 48-му році життя. Я волів би тут говорити про те, що, очевидно, варто перейти від індивідуального прагнення до колективного. Разом із колективом помічників ти формуєш політичне середовище, розширюєш його, народжуєш як колективний розум для сходження на вершину цієї політики.

Що таке влада з погляду рабської психології більшості людей? Їм потрібен господар, їм потрібен месія, їм потрібна одна людина. Сьогодні немає запиту на колективний розум.

– Але дивно, що нині багато політиків бачать на вершині влади саме себе, тому вони не схильні до колективних дій і більше пристосовуються. Хіба не так?

– Я відчуваю через це певні моральні сумніви. Без вирішення такої проблеми дуже важко діяти, якщо політик керується егоїстичною мораллю. Я вершину своєї кар'єри (знову-таки кажу це щиро) бачу в будь-якій іпостасі в державі, про яку не соромно говорити найперше собі, своїм дітям, про яку з гордістю хотів би говорити своїм сусідам (маю на увазі за межами України), про успіхи якої з почуттям радості повідомляв би своїм опонентам. Бо коли відчуваєш, що твої аргументи, які характеризують життя твоєї держави, усього народу, вбивчо сильні й переконливі для опонентів, то ти маєш перевагу над усіма ними і кожним зокрема.

– А ось я прошу Вас сказати собі такі слова: чи я знаю (тобто Ви), як мене сприймають навколишні люди, мої друзі, мої недруги, зовсім чужі люди; чи знаю я як про мене думають, чи знаю, хто я такий сьогодні, у 47 років?

– Чи знаю я, як мене сприймають? Я гадаю, що я знаю в тій мірі, в якій для мене достатньо. Бо те, що про мене думають, мені важливо, але для мене менш важливо, хто про мене думає. Є категорія людей, які тішать себе тим, що вони знають, хто про них що думає. Їм не важливо мати колективний портрет вражень про самого себе. Для мене ж цінність є в іншому. Я волів би знати, що про мене думають, у більшій мірі, ніж мати відповідь на запитання, хто думає. Я навіть уникаю інформації про те, хто саме щось про мене казав. Я завжди прошу друзів сказати, що кажуть про мої дії, вчинки, але не прошу казати, хто те сказав.

– Це, на мій погляд, неправильно.
 – Можливо, неправильно, не заперечуватиму, але така в мене філософія. Вона є моєю, і вона, може, тим мене і відрізняє серед інших. Бо якби я повівся правильно, то тоді я був би просто правильним і нецікавим.

– Коли знаєш, хто це каже, то знаєш ціну тим словам.

– А я не хочу того знати. Чому? Вважаю, і мій ворог може казати правдиві слова. Коли ж я знаю його ім'я, то вже упереджено ставлюся до цієї інформації. І коли казала людина, яку я поважаю, то теж маю упередженість до цієї інформації. Мені цікаво і необхідно знати просто інформацію про те, що про мене кажуть, мені не потрібне ім'я цієї інформації. Тоді я маю об'єктивне сприйняття чужих слів, знову ж таки своє суб'єктивне «я», і не упереджено ставлюся до автора такої інформації. Я краще готовий у таких випадках до змін чи до незмін у своїх діях, рішеннях. Я, крім усього, поважаю право кожної людини на її власну думку. Завжди намагаюся знайти здорове, раціональне зерно в будь-якій інформації, щоб це врахувати в роботі. У нашому житті часто інформація одного про одного використовується для створення конфліктних ситуацій, бо викликає бажання розібратися, хто сказав, і швидко тому віддячити або добром, або злом. Зуб за зуб або добро за добро. Я гадаю, що це теж є причиною того, що ми так жалюгідно живемо. Це закладене в основу формування суспільства в цілому і нації зокрема. Чиниться для того, щоб нацьковувати одного на одного. Можливо, це є однією з тих проблем філософського плану, які треба істотно змінювати, хоча це справа не одного дня.

– То ким Ви є в уявленні інших? Відомо Вам це?

– Відомо, в уявленні одних я є людина, яка чомусь ображена і хоче адекватно зреагувати на своїх кривдників. В уявленні других я є людина, яка буде несамовито своєю кар'єру і хоче вирізнятися понад усе із цього середовища в ім'я свого власного «я». В уявленні третіх я є людина, яка зраджує якийсь розвиток подій, людина непослідовна, людина, яка кидається з одного боку в інший і ніяк не може себе знайти. В уявленні четвертих я – людина, яка має щось там собі в голові, але ніколи не

може це собі чесно і публічно заявити. В уявленні меншості я є щирий товариш. В уявленні вузького кола я є надійний супутник у житті. І в уявленні зовсім маленької частини людей цього суспільства, я є гордістю, я є любов'ю, я є майбутнім, гордим продовжувачем роду, до якого належу.

– Цікаво, що Ви про себе думаєте?

– Якщо відверто, то я взагалі добрий, мені так здається. Я заряджений на позитивні рішення.

– Рішення чого?

– Якщо ставиться проблема, то є люди, які перед проблемою, що виникла, заряджені на те, як позбутися цієї проблеми. Є люди, які споглядацьки до неї ставляться, є люди, які готові тільки на пораду. Але дуже мало є людей, які реагують на проблему, що торкнулася їхньої свідомості, незалежно від того, чи це їхня проблема чи загальна, чи це проблема конкретної людини, яка до тебе звернулася. Я завжди заряджений на останнє. Так сталося, що я вихований відповідними людьми і впливами, щоб бути зарядженим на вирішення будь-якої проблеми, незалежно від того, чи я матиму там якусь користь. Більше того, я навіть волів би швидше вирішити проблему, не маючи там користі матеріальної, але маючи користь моральну. Це мене підносить. Я гадаю, що це слабкість мого характеру, а може, й сила, не знаю. Але це є характерним для мене.

– Ви не носите в собі камінь, зло?

– Не маю зла. Я ні на кого не ображаюся. Ну, бувають якісь такі вибухи емоцій, якоїсь нестерпної поведінки, але вони не залишають у моїй душі сліду, що постійно генерує пошук форми помсти, приниження або чогось іншого. Гадаю, я можу бути цікавим, а можу бути і нудним. Одні мене сприймають так, інші – інакше. Я лідер по натурі. Я розумію, що коли вже взявся, то тягни так, наче тобі залишилося мало часу, а треба зробити дуже багато.

– Це лідерство ще з дитинства Ви відчували? Чи вам його розкрили?

– Я не знаю, як я це відчув. Завжди, скільки себе пам'ятаю, волю перевиконувати те, що перед собою ставлю. І від того, що я це перевиконую, у мене моральна насолода. Певно, це те, на

що людина не може дати відповіді. Як наприклад, мати наказувала мені, коли я був малий, копати скількись годин, зробити певну роботу, то мені приємно було виконати значно швидше або за цей час зробити значно більше. Якщо прибирати в хаті, то прибирати якісно, але разом з тим і швидко. Якщо відпочивати, то відпочивати, якщо працювати, то працювати. Я гадаю, що я в цьому відношенні пристрасний...

Що ще про себе можу сказати? Я сповідаю здоровий спосіб життя. Підтримую принцип, що тільки в здоровому тілі може бути здоровий дух. Вважаю, жити треба довго і цікаво, і жити з жадібністю, точніше із спрагою, і жити треба із спрагою.

– Не для себе тільки?

– І для себе. Я маю на увазі спраглисть до праці. Як п'єш воду, то спрагло, як їси – спрагло, читаєш – спрагло. Це повинно викликати в тебе моральне задоволення. Якщо ти виконуєш роботу, яка не викликає в тебе морального задоволення, відчуття спраглого ставлення до цієї роботи, то не роби її, краще попроси, щоб хтось інший її виконав. Бо тоді вона не має якості й не дає тобі нічого, не кладе на душу позитивні емоції, ти постійно мучишся.

Хіба це вчитель, який за шматок хліба іде на роботу, як на каторгу? Хіба це спортсмен, який, хоч і має дані, заробляє собі останніми зусиллями? Хіба це політик, який мучить себе і навколо себе всіх? Хіба це Президент, який керує лише тому, що це його амбіції, а не спрага?

Я – людина, яка не цінує гроші так, як цінують їх у суспільстві. Я не маю жодного азарту. Я волів би, щоб усі мої друзі були багатими, і тоді я матиму гарантію свого майбутнього. Я боюся грошей, якщо відверто, хоч і розумію, що їх треба мати, щоб бути принаймні незалежним у реалізації своїх життєвих установок, мети та інтересів. Я бачу, як трусяться руки у багатьох до копійки, і на цьому розмінюється все, навіть найсвятіше. Тому я боюся, що можуть і мене розтлити якісь капітали. Це велика зваба. Я поділяю філософію самітників, пустельників, людей, які відмовилися від великого багатства, які віддали себе усвідомленню високої жертвовної альтруїстичної мети. Може, це вивихи якісь, але їх розумію, чому вони на це пішли. Я не ро-

зумію філософії тих, хто зрадив мораль, щоб розв'язати якісь свої матеріальні проблеми. А що далі? А яка вершина такої суті, такого життя?

– Ми зараз входимо у велику розмову про Ваше життя: визначаємо якісь кращі Ваші риси і гірші, на вашу думку. Я вважаю, найважливішим для людини є те, які вона має ідеали в своєму житті. Це, мені здається, головне, що веде людину до всього доброго і до поганого. Тож які нині у Вас ідеали, яка найбільша мета у Вашому житті? Скажіть спочатку про високі ідеали, а потім і людські, побутові. Ви вірите в Бога, молитесь?

– Ви знаєте, я не можу Вам повторити молитву, яку я повторюю щодня, бо це спілкування із Всевишнім, і не можна її перетворювати у сповідь на сторінках газети. Я, безперечно, прошу за своїх дітей, свою дружину, своїх батьків... Молитви не можу повторити, ще й тому, що я не завжди, як завчений вірш, одне і те ж кажу. Це моя молитва до Бога.

– Отче наш?

– Я людина, яка не приймає трафарету, хоч розумію, що в словосполученні «Отче наш» закладений код. Але цей код, якщо ти його просто не усвідомлюєш, то повинен його повторювати. А якщо ти в цьому «Отче наш» усвідомлюєш код, то можеш його імпровізувати так, як ти його усвідомлюєш. Чим Ісус Христос нас обдарував? Тим, що він приніс віру, зрозумілу для всіх, а не сформулював її у вигляді постулатів, зрозумілих тільки освіченій частині або провідникові. Він її розкрив і зробив доступною для всіх, для кожного. І я не кажу, що я не такий, як усі, а тому моя молитва є моєю молитвою. Це мій ключ і слова мої. Але, оскільки Ви запитуете про мою мету, цінність життя, ідеали, то можу докладніше розповісти.

*«Українська Газета»,
15 лютого 2001 р.*

Діалог ДРУГИЙ

МАТВІЄНКО. «Другий пам'ятний випадок з дитинства змусив мене усвідомити: треба відповідати за все, що ти робиш, причому відповідати не перед кимось, а перед собою персонально. Я малим любив грати у карти. Але карт не мав, ми жили бідно. Мій батько, Сергій Кузьмович Матвієнко, не має жодної освіти, але до його розуму і його мудрості я завжди прислухався і прислухаюся до сьогодні. Він для мене є своєрідним взірцем і якоюсь вершиною, його я щиро шаную. Так ось, ми жили дуже бідно і будувалися. При цьому я особисто місив замість, хоч був іще дошкільням. Завзято допомагав батькам у цьому будівництві. Будували глиняну хату. Якимсь я пішов до сусідського хлопчика. Його батько був головою сільської ради, і сім'я жила заможніше. Звали мого товариша Валерієм. І в нього були справжні карти. Я грав з ним у карти. Мені страшенно хотілося мати карти. Валерій був на рік старший від мене. Мати свої карти було тоді для мене найбільшою мрією в житті. Але купити чи подарувати мені їх ніхто не міг. Ми азартно грали. Тут мого друга покликкала бабуся і він побіг, забувши про карти. Я сидів на майданчику і чекав, що він повернеться. Вже сутеніло, а він не повертався. Я вирішив ці карти забрати і поклав собі в кишеню. Прийшов додому і з такою гордістю сказав матері, що знайшов карти. Мати почала мене розпитувати, де я їх знайшов. Мені було років п'ять. Оскільки в нас у сім'ї культивувалося слово правди, то брехня була абсолютно неможливою. Можна було щось не казати, але казати неправду неможливо було. Я сказав, що ось я з Валериком грав (Лисицин його прізвище) у карти, і він забув ці карти, а я забрав. Мама сказала: «Ти їх украв. Тепер іди (це було увечері, близько 10-ї години, вже темно) і віддай йому особисто в руки». Я вперше у житті мав іти в темряві селом

(метрів 200), щоб занести ці карти У сусідів два злих пси на подвір'ї. Ще й зараз пам'ятаю свій заячий переляканий стан Та ось приходжу, відчиняють мені двері. Розповідаю усе бабці. Вона будить свого онука, і я віддаю йому карти. Той невдоволено каже: «Не міг принести їх завтра?» Я, безперечно, сказав, що він забув, я хочу зараз карти віддати По сьогоднішній день відчуваю сором. Це також сформувало в мені якусь путню рису. Усе те пам'ятаю, здається, до хвилини пам'ятаю темну дорогу, страшні переживання, сором. А потім – полегшення, коли мене не запідозрили в злочинстві Третій випадок У нас вулиця була така, що там жило багато старших за мене хлопчиків – на два, три, чотири роки. І було багато молодших за мене на три-чотири роки. А таких, як я, за висом практично на вулиці не було жодного. Дівчат було багато, а хлопчика-однокласника – жодного. Хлопчики, коли гуртуються, то старші собі окремо, молодші окремо. Я рвався до старших, бо вони мали самопали, стріляли, курили, розмовляли по-дорослому. А менші – то було щось таке, як уже пройдений етап. Менші тягли мене, щоб я у них став за лідера, бо я був ніби досвідченіший. Старші інколи мене ігнорували, коли йшли на таку свою «справу», що мені, може, там не треба було бути. Це так зараз я уявляю. Тоді вони були ніби дорослі. Хоча які старші? Мені було вісім років, а їм одинадцять. Якось вони мене ігнорували. Це для мене була страшна образа. Я тоді зі своїм дідом Павлом, який на мене має вплив і по сьогоднішній день, працював на домашньому будівництві. Ми саме заливали цементом у льосі. Поруч хати викопали яму і там спорудили льох. Була спека, треба було поливати, щоб цей цемент не тріскався. Дід спостерігав, як я поливав. Мене не взяли старші хлопці з собою і я був такий розгніваний і скривджений. Дід Павло запитусь: «Що трапилось?» Я відповідаю, що не взяли мене хлопці. Він каже: «Я тобі пораджу: ніколи не пнишь туди, де тебе не хочуть. Іди завжди туди, де тебе просять. Оце буде твоє завдання, а те є твоєю постійною мукою». Гадаю, це слова певною мірою зумовили те, що я став лідером молодшої групи. Тоді я почав розуміти, коли маю право бути лідером, а коли це просто забаганка.

Ну, далі я був ініціатором багатьох добрих і не дуже добрих справ, а іноді зовсім поганих. Скажімо, ми збирали у сусідів вишні, продавали їх і заробляли якусь копійчину. Валили паркани вночі, і це також було. Ми влаштовували бійки, і це також було... Але дружно, без зради. Можливо, це також сформувало певну психологію. У школі я не вмів добре співати, танцювати, але непогано декламував і тут проявляв свою якусь сміливість і лідерство. Дуже любив грати у футбол. Був завжди спортсменом. Спочатку в першому і другому класах, я був повненьким. Мене мати все квачем називала. Квач – це замочений у солодкій воді й зав'язаний у марлю хліб, який дають смоктати дитині, щоб не кричала. Мій дід по лінії матері був товстенький і його називали в селі Пузь. Я дуже цього прізвиська соромився. Сам був спочатку буцматий. Дівчата мене кликали: «Пузь, Пузь». Щоб позбутися цього. Щоб позбутися цього прізвиська, я почав займатися спортом. З самого дитинства. Не для того, щоб мати якийсь результат, а для того, щоб від нашої сім'ї відвести прізвисько, яке мені було неприємним. І ось тепер ми, я і мої діти, називаємо мого батька то дід Сергій, то Матвій. Вкоринилося таке прізвисько – Матвій. У Бершаді так і мене називали. Ніхто не казав, що там на вулиці живуть Пузі. Тож я думаю, що може, оця незгода із прізвиськом також певною мірою формувала мене.

У нашому селі люди дуже пишалися тими хто мав вищу освіту. У нашій сім'ї в часи мого дитинства була тільки одна яскрава людина з вищою освітою, причому з нашого роду. Це був Погребняк, мій дядько, син Олексія – брата мого діда. Ось такий родич. Двоюрідний брат мого батька. Працював він у Криму на тютюновій фабриці. А коли приїжджав до нас у гості, то це було свято всієї родини. Увесь рід Пузів (тоді ще були Пузі) збирався в діда Олексія (я його не пам'ятаю, він загинув на фронті) Я, малий хлопчина, дивився на Погребняка як на бога. Це людина, яка могла щось цікаве сказати, повідомити якусь особливу, важливу інформацію. Цей шановний гість приносив нашій сім'ї невимовну гордість. Увесь куток знав, що це є слава нашого роду. Може, його авторитет спонукав мене навчатися далі після школи. Та й батько мій казав, що найбіль-

ше, чого б він хотів у житті – це щоб я приїхав до нашого дому машиною як начальник, а він, батько, сів би у багажник. Батько казав: «Мені більше не треба, аби тільки ми проїхали з тобою, сину, по вулиці в твоїй машині і всі казали б: «Подивіться. Який у Сергія Матвієнка розумний син». Батько жив цією надією, цим сподіванням як найбільшою мрією. Ніхто мене не примушував учитися. Я якось підсвідомо, інтуїтивно, чи як воно там, відчував, наскільки це важливо. Тому я завзято вчився. Якщо вчився, то був і лідером, починаючи ще зі школи Дня мене отримати трійку було трагедією. І, власне, не для мене, бо я завдавав тяжкої рани матері й батькові. Хоча вони мене ніколи не сварили за оцінки. Ніколи. Пам'ятаю одну двійку, яку я дістав у першому класі. Батька викликали до школи за цю двійку. Він працював іздовим у військкоматі. Вчителька його довго переконувала, що мене треба примушувати вчитися. Потім, коли після цієї важкої розмови ми вийшли на вулицю, батько посадив мене (це було вже після уроків) у сани, і ми поїхали додому. Я все чекав, що зараз він мені щось грізно казатиме, битиме або сваритиме мене. А він не промовив жодного слова. Я тільки тепер розумію, що це дня нього було страшенно гірко. І вдома нічого не сказав мамі, яка, мабуть, могла б мене сварити. Вона навіть не знала що він був у школі. Така його поведінка мене ще більше підштовхнула до того, що треба мати сумління. Я цим мовчанням був дуже наляканий, бо якщо одного разу, думав, минулося, то наступного разу навряд чи так обійдеться. Це зараз, уже з висоти прожитих років і досвіду виховання власних дітей я можу подивитися на це філософськи.

Мушу ще сказати, що лідером у нашій сім'ї була мама. Цього я не зовсім сприймав. Особливо у домашніх суперечках. Скажімо, траплялося, що батько випив десь сто грамів, приходив пізно додому чи щось не зробив. Мама починала його виховувати, – як же ти міг? – а в щоразу ставав на захист батька».

ЖОЛДАК. «І малим, і дорослим?»

«Ну, коли був малий, то не втручався. Але у нас не було традиційних сварок, я такого не пам'ятаю».

«Ми перейшли до розділу «Мати». Якою є Ваша мати? Що Ви про неї знаєте? Яке в неї коріння?»

«Я гадаю, що мати в мене лідер і лідерство у мене від неї. Звати її Марія Павлівна. Її мати, теж Марія, – із села Бирлівка, що поряд із Бершаддю. Знайшов бабцю у Бирлівці дід Павло. Сам був бершадський. Привіз її потім у Бершадь, вони збудували будинок на дві частини – теплу і холодну, через сіни. Моя мама була другою в сім'ї, є в неї ще старша сестра Христя, вона теж там живе. І ще є брат Петро, який зараз живе в Одеській області. Пережив трагедію – загинув у нього син в Афганістані. Ну, що про маму розповідати? Мама народилася в Бершаді, закінчила шість класів. Вона 1928 року народження. Їй було 13 років, коли почалася війна. Після війни вже не навчалася. Вона змалку працювала, бо батько її, а мій дід, був на фронті. З фронту повернувся, але сім'я бідувала, мали трьох дітей. Мама як пішла на роботу у воєнні роки, так після війни вже й не повернулася до школи. Працювала на меблевій фабриці. Але спочатку працювала в колгоспі разом з бабою, за часів румунської окупації. Причому кажуть, що за румун платили більше, ніж у радянські часи. І не правда, що хтось когось змушував кулеметами. Під час війни румуни мали свою територію. Цю частину вони контролювали як наближену до Бессарабії. Очевидно, була якась домовленість, що цю частину території під час окупації контролювали румуни. Потім мам працювала на меблевій фабриці. Фабрика – це надто гучно сказано. Спочатку це був меблевий цех і навіть не меблевий, а лісозаготівельний. Вони заготовляли ліс, розпилювали його там на дошки і продавали. З часом цех переріс у меблеву фабрику, на якій мама пройшла трудовий шлях від робітника до головного бухгалтера, не маючи жодної спеціальної освіти, крім шести класів, ні технікуму, ні заочної освіти. Я гадаю, що це від мами у мене здатність вчитися. Бо батько мій щодо навчання був, очевидно, скромним. У перший клас пішов, а потім утік і більше до школи не повернувся. А оскільки він був у сім'ї п'ятим, то там ніхто не звернув на це уваги. Пас худобу і допомагав по господарству. Добре, що були ще руки.

А після війни тим більше. Не повернувся, загинув, дід Кузьма, батьків батько. Загинули ще два його брати. А дід Павло – це мамин батько – також був фронтовиком. Мій прадід мав прізвище Матієнко, а потім так трапилося, що додалася літера «в».

Я змалку дуже пишався своєю матір'ю. Вона працювала в конторі фабрики касиром. Я, тоді ще пузатий хлопчик, ходив як хазяїн, казали, по території фабрики. Я мав можливість контактувати з директором фабрики. Матір шанували, бо всім зарплату видавала. До неї ніхто ніколи не мав претензій. Я не пам'ятаю, щоб матір у чомусь підозрювали. Це ж гроші. Навіть якщо неправильно нарахувала комусь, то ніхто не йшов з'ясувати. Вона сама, коли, перевіряючи касу, знаходила залишок, запитувала в усіх працівників, кому недодала грошей. Вивішувала, скажімо, біля каси оголошення про те, що є невиплачений карбованець. Ось такі факти я добре пам'ятаю. Це була досить-таки легендарна чесність».

«Ви малим часто ходили на фабрику?»

«Так. Ще з дитячого садка. І коли в школі навчався Усе було поряд із фабрикою. Але головне, що мене вело туди, – авторитет матері. Я переймався гордістю, що, на від міну від багатьох можу вільно йти на мамину фабрику. Мене майже всі там знали, віталися, як з «директором». До речі, гордість за батьків також формує певною мірою характер дитини. Тебе окрилює добра слава рідних».

«Як вийшла заміж мати? Де вона знайшла Вашого батька?»

«Моя мама має старшу на два роки сестру Христю. За Христею упадав Іван з Колосіївки. А цей Іван був сусідом мого майбутнього батька. Вони товаришували. І цей Іван підбив мого батька: мовляв, там у Христі є молодша сестра. Так мої батьки познайомилися. Потім поруч і побудувалися Іван з Христею, а мама з батьком – через один город.

Мій батько і дядько Іван були в колгоспі їздовими. Так би мовити, – колеги за професією. Моя мама закінчила трудове життя головним бухгалтером фабрики, а її сестра Христя – заступником головного бухгалтера у міжколгоспбуді. Нині мій батько працює «начальником господарського управління». Це я так називаю його посаду, бо він прибирає у дитячій спортивній школі. Отримує зарплату в межах 70-80 гривень. А оскільки ця зарплата майже така, яку він отримував упродовж усього свого життя, коли тяжко працював, дуже тяжко працював, то він каже: «Я вперше, після того як пішов на пенсію в 63 роки,

нічого не роблю і отримую такі самі гроші». Перед пенсією він працював, не розпинаючись, вантажником-пакувальником. Після їздового пішов кочегаром. Мама постійно хотіла підняти його інтелектуально. Вона його штовхала до прогресу. Для неї була більш престижною професія кочегара, бо кочегарові треба було вивчити всю систему опалення і скласти екзамен. Батько не мав жодного класу освіти. Він якось там вивчив азбуку, не знаю, чи сам, чи з мамою, і склав той іспит. Читати, однак, не вмів й досі. Він любить спухати радіо. Дивиться телевізор. І мати, і я вважаємо, що він надзвичайно мудра людина. Шкода, що тодішня система його прогавила. Їй потрібна була тяглова сила, а не розум. Мати його витягла з «посади» їздового на свою фабрику – влаштувала кочегаром. Звичайно, робота ця була важка. Спробуй увесь час махати лопатою. Тим більше що опалювали здебільшого не вугіллям, а відходами меблевого виробництва. Одна справа закидати топку вугіллям і сидіти, й зовсім інша – постійно підкидати туди тирсу. Це практично треба робити без зупинки. Не стільки важко махати лопатою, бо ж тирса легка, як стояти біля розпеченого котла і постійно підкидати туди паливо. Мати почала готувати батькові нову посаду. Казала йому: «Іди в цех працювати на верстаті». Але ж спершу треба було вивчити той верстат. Батько все пручався. Тоді мати добилася, що він пішов у пакувальний цех, де треба було пакувати меблі й вантажиш їх на машину. Там виконувалися не стільки пакувальні роботи, скільки вантажні. Звідти батько й пішов на пенсію».

«А Ви, коли були секретарем райкому, обкому, ЦК комсомолу, не намагалися якось влаштувати батька на «тепеленьке місце»?»

«У нас у сім'ї ніколи не було такого, щоб шукати легку роботу з більшою платнею. Я, звичайно, міг влаштувати. Це для мене не становило жодної проблеми. Але в нашій родині кожен сам заробляв шматок хліба як міг. Траплялося, що батько одержував за понаднормове навантаження машин два чи три карбованці, то все ніс додому, ніколи з дому нічого не брав для себе. Ніколи. Це така натура. Дуже роботящий, хазяїн.

Але батько завжди заробляв менше, ніж мати. Коли ж у 60-х – на початку 70-х років підвищили зарплату робітникам, почали платити від виробітку, то батько був надзвичайно гордий, що заробляв більше, ніж мати, і що в нього на 2 чи 3 гривні більша пенсія вийшла. Батько відчув себе, так би мовити, господарем становища. Він став енергійно-підприємливим, умів знаходити підхід до людей. Його цінували за те, що він безкорисливий у плані допомоги іншим. Завжди, якщо знав людину, то разом з нею намагався однаково заробити, не хитрував – менш більше, тобі менше. У нашому містечку жило багато євреїв. І слово «гешефт» було специфікою цього населеного пункту. Відбувалася взаємна асиміляція. Мені здається, цим ми збагачували один одного».

*«Українська Газета»,
5 квітня 2001 року*

Діалог ТРЕТІЙ

МАТВІЄНКО. «Ось ми говорили про батькові «гешефти». Ну, наприклад, такі були у нього. Йому вдавалося заробити на таких «операціях», як вдала купівля дешевих огірків чи ящика яблук, помідорів, капусти в іншому районі. Таким чином він мав «гешефт» для сім'ї. І за це себе завжди дуже поважав. Примушував навіть маму про це підкреслено говорити сусідам, знайомим: мовляв, це мій чоловік дістав. Почував тоді себе батько хазяїном. Усе життя ганяв на велосипеді, скільки я його пам'ятаю.

Ще було в дитинстві таке. Якось мати дуже захворіла. Я ходив у п'ятий клас. Нас було двоє – я і сестра. Сестра молодша від мене на дев'ять років. Матері виповнилося 34 роки. Будувалися, важко працювали. У матері було випадання диска на хребті. А тоді це не лікувалося так, як тепер. Треба було робити операцію, треба було розрізати тіло, той диск там вправити чи зрізати, не знаю, але це було складно. Операцію їй робили у Вінниці, в клініці Ющенка. А ми самі вдома господарювали: маленька сестра, я, батько. На ніч віддавали Валю в дитячий садок, їй ще не було трьох років. Вона там ночувала. Потім, коли мати повернулася, то не могла ще готувати їжу. Я був за кухаря. Це мені так набридло, що я й тепер нічого не хочу готувати. У мене непогано виходили борщ, каші... щоправда, консультантом-учителем була мати. І все-таки ще тоді гнітила мою душу кухня. Батько також не любить готувати. Зрозуміло, я мусив тоді це робити. І не скаржився тоді на своє сумне життя, ми всі в сім'ї дуже хвилювалися за матір. Їй зробили дуже небезпечну операцію. Але ми всі дружно виходили матір. Вона понині не має проблем з хребтом».

ЖОЛДАК. «У Вас були свої корова, свині, кури? Жили в «прозі»?»

«Ми жили спочатку в баби Марії, батькової матері. Вона тримала корову. Баба Марія була дуже роботяща. Це мій батько

у неї пішов. Але він був також великим романтиком. Ви сказали про «прозу». Була «поезія». На весіллі матері з батьком збрали чимало грошей. Наступного дня після весілля батько пішов у магазин і купив патефон. Це все одно, якби тепер, кажучи умовно, замість квартири, він купив музичну студію. Це було викликом тодішньому нашому «прозовому» життю. Крім патефона, купив ще й платівку. Урочисто приніс усе додому. Мати в цей час була в колгоспі. Батько поставив цей патефон на підвіконня, завів і танцює. Мелодії цього патефона супроводжують мене все життя. Я добре пам'ятаю, коли батьки збиралися зі своїми друзями і я «грав» їм концерти. Я був головний диск-жокей, ставив платівки. Чудово пам'ятаю ті платівки, їх було багато у нас. За це нас особливо любили люди, бо це була єдина сім'я, де кожен міг не тільки слухати мелодії, пісні, а й потанцювати. Потім, коли пружина лопнула, я довго плакав, тяжко переживав. Часто сідав на горищі (цей патефон зберігався там) і крутив пальцем пластинку, таким чином відтворюючи музику. Це було одним із приємних моїх занять. Я знав багатьох співаків-«зірок». Батько купував різні платівки – з російськими й українськими піснями. Козловський був, Гмиря, Петрусенко. Потім у нас з'явилася радіола. Я вже тоді ходив у 8-й клас. І сестра підросла. Ні телевізора, ні магнітофона, окрім цієї примітивної радіоли не було. Телевізор під назвою «Берізка» з'явився вже без мене – я навчався на другому курсі інституту. «Берізку» дуже любила мама. Тільки цей телевізор просила купити. І понині в неї ця вірна і надійна «Берізка». Поява телевізора означала еволюцію достатку нашої сім'ї».

«Який це рік був?»

«1972-й. Жили ми не в достатку. Пам'ятаю дуже економне ставлення кожного в сім'ї до своїх речей. Взуття мало бути висушене, начищене, одяг вичищений. Дуже любив я насити батькові речі. Він мав одну куртку, і коли я її вдягав, то відчував себе сильним і дорослим. Я знав, де вдома лежать гроші. У нас ніколи їх не ховали. Я, наприклад, міг узяти стільки, скільки мені було треба, але ніколи не брав. Це мали робити тільки батько і мати. При цьому ввечері вони один одному казали про те, куди, на що потрібні витрати. Взагалі економікою керувала мама. Батько, як

правило, не вникав глибоко, він тільки цікавився: чи є гроші, чи вже немає. Грошей не було багато, корови також не було. Корову тримала бабця, поки жила. Ми спочатку з нею жили, а потім побудувалися на частині городу і перейшли в свою хату. Я завжди пас корову, вона була ніби спільна, але в себе на подвір'ї ми корову не тримали. Такого принаймні я не пам'ятаю. Свині були постійно, і кури теж. Батько потім захопився кролями. Було їх дуже багато. Згодом мали кіз певний час».

«Школа була поруч?»

«Далеко. Вулиця наша була дуже брудна. Машини розбивали чорнозем так, що батько жартував, коли трошки вип'є: «Ви мене, головне, доведіть до початку вулиці, а там я стану в колію і додому доберуся». Мати вимагала, щоб після того, як я пройду вулицею, помив перед школою чоботи, почистив їх і тільки тоді заходив у клас. «Щоб був як людина», – казала. Основним взуттям слугували нам чоботи. Потім, коли ставало сухо, радісно взували черевики. Через деякий час вулицю впорядкували. Електрична ж лампочка в нашому будинку з'явилася, коли я пішов до четвертого класу».

«І це в 1963 році, на 48-му році славної радянської влади?»

«Так. Подібний рівень життя в сільській місцевості мала не тільки Вінниччина. Це було неймовірне щастя, коли провели електричне світло. У районі воно сягало окремо взятих вулиць, сіл, а, наприклад, туди, де я жив, воно не доходило. Самі люди вже зібрали гроші, купили стовпи, дріт і провели світло на наш куток. А до того часу користувалися каганцем і гасовою лампою зі склом. Я робив уроки при такому освітленні, й, здавалося, цього достатньо. Нас привчили до незручностей».

«А як же школу закінчили? Чим відзначилися? Які були успіхи?»

«Школу я закінчив з усіх предметів на відмінно, тільки з російської та англійської мови четвірки. Щодо російської, то вважав, що мав об'єктивну оцінку. Я ніколи нею ні вдома, ні на вулиці не спілкувався. І взагалі не дуже любив мови, вважав це для себе необов'язковим, бо готувався до технічного вузу. Тепер жалкую. Хоча англійська мова спочатку для мене була дуже цікавою. Її починали вивчати в мій час із п'ятого класу.

Пам'ятаю, як уперше у 5-му класі до нас прийшла дуже молода, гарна вчителька. Така щира, така люба. Вона нас дуже сумлінно навчала, всі любили її урок як найкращий. І я в тому числі любив. Дуже старався, вчив, зазубрював, мав тільки п'ятірки. Більше того, я сам фантазував, намагався говорити англійською мовою. Ми збиралися десь на галявині з однолітками, і я демонстрував, що я знаю два-три англійських слова. Як я їх вимовляв, не пам'ятаю, але сміливо повторював важкі чужі слова. Через рік улюблена вчителька виїхала з нашого села – вийшла заміж. Це була для мене трагедія, коли я першого вересня дізнався, що цієї англійки не буде. Прийшла стара вчителька і зовсім нецікаво, нудно викладала. На першому уроці вона запитала: «А хто хоче розповісти по-англійськи, як він провів літо?» Всі учні мовчали, тоді я підняв руку і дуже довго розповідав, про свої враження. Мені здавалося, що я розповідав ніби непогано, але вона мені грубо сказала: «Сідай! Три!» Від такого приниження перед усім класом (ніхто ж не підіймав руку) я її зненавидів. Ураз втратив інтерес до англійської мови. Практично не вчив її до самого 10-го класу. Вчителька ставила мені трійки, а з усіх інших предметів у мене були п'ятірки. Вона знала, що завдала мені травми, знала, що це є мій протест. Я сам дуже мучився. Потім уже помінялася вчителька, але в мене до сьогоднішнього дня залишилася рана, яку не можу залікувати. І зараз я сам уже примушую себе підтягнути мову хоча б до рівня елементарного спілкування. Відчуваю потребу в цьому. Але англійська мені дається дуже важко, тому що я втратив дуже багато, в тому числі в інституті».

«А вдома Вас мати чи батько не «підштовхували?»»

«захворювання на байдужість до чогось чи до когось – це страшна хвороба. Сторонньою силою її невилікувати. І це розуміла моя добра, мудра мати. Вона мене підтримувала в моєму протесті. Ніколи мені не докоряла, що в мене з англійської трійка на фоні всіх п'ятірок. Тоді це було дивним явищем. Мати ніколи не ходила в школу і ніколи не просила за мої оцінки. Так вона виховувала мою самостійність».

«Школа була для Вас веселим життям чи Ви посидючим хлопчиком вважалися?»

«Та ні, я був активним, енергійним «хлопчиком». Займався всіма видами спорту, крім волейболу, школу завжди захищав на змаганнях. Виступав також за районну футбольну команду дорослих. З легкої атлетики їздив на обласні змагання. У нас у школі була гарна команда і цікаве життя. Крім того я тричі в школі закохувався. Усе це відбувалося платонічно, але я багато переживав. Першого разу «любов прийшла» у першому класі. Негада Люда – пам'ятаю. Короткочасна любов. Мені хотілося її бачити, чути. Малий же, але відчував приємну повагу до, як мені здавалося, краси. Вона теж навчалася в першому класі. Потім несподівано виїхала в Миколаївську область. Батько в неї був військовим. Другий етап дитячої закоханості стався у мене в шостому класі. Це Люда Кривонос, теж моя однокласниця. Була гарною, високою, а я... був меншого зросту. Я від цього дуже страждав. Тому весь час намагався в спорті утвердитися, щоб стати високим. Було й третє кохання, але не дуже яскраве. У 9-му класі. Тут уже ми зустрічалися, ходили гуляти разом. Вона жила на залізничній станції, кілометрів за п'ять від мого будинку. Додому її супроводжував поволі, а звідти летів стрілою, причому через кладовище. Жодний пес не міг наздогнати. Була романтика, все було. А потім під впливом своєї родини я збагнув, що життя – це не забаганки, захоплення побаченнями. Це – велика праця, великі зусилля над собою, праця задля інших».

«Який вплив своєї родини Ви відчули?»

«У нашій родині був культ сім'ї. Мати і батько завжди проповідували, що в ім'я дітей ми повинні жертвувати всім. І немає жодних інших проблем важливіших ніж діти. Цей фетишизм, це сліпе поклоніння найближчих тобі людей увесь час наповнювало мою душу, мої думки. Я переніс усе і на свою сім'ю. може, ми навіть ідеалістично живемо так дітьми, що цього не повинна робити нормальна людина. Можливо, ми калічимо тим самим дітей, я не знаю».

«Але ж Ви не скалічений?»

«Я не скалічений, але в нас такий культ був. Я поступово зрозумів, що дружина – це кохана людина, але є щось вище, є діти як творіння Боже».

«До дітей ми потім повернемося. Скажіть, як ви стали відомим комсомольським діячем? Почалося з класу із школи? Так, як це велося за радянських часів?»

«Так, зі школи. І класу теж».

«Як Вас вибрали?»

«Просто. Був такий у нашій школі директор Петро Іванович. На осінніх, пам'ятаю, комсомольських зборах, коли я навчався в 9-му класі, він став перед усіма й сказав: «Ось Матвієнко Анатолій. Гарний хлопець. Ви всі його знаєте. Він підходить. Давайте його оберемо секретарем комсомольської організації школи». І всі одногласно проголосували. Я не входив до бюро раніше, але я активно допомагав проводити якісь лінійки. Ну, на рівні того, як я це розумів. Нічого такого особливого не було».

«А що Ви розуміли? На якому це рівні?»

«Якщо чесно, то просто робив, що просили. Я не розумів, навіщо це потрібно. Тобто для мене цей період був ніби чиеюсь необхідністю. Потім був випадок, коли мене використали як «великого співака». Уперше я відчув велике приниження. У нас був сліпий і мудрий учитель Герасимчук Сергій Андрійович, читав історію і керував хором. Співав сам чудово. Хор складався з учнів 8-10-х класів. І ось він мав виступати на огляді художньої самодіяльності середніх шкіл району».

«Ви вже були секретарем комсомольської організації?»

Так. За місяць до огляду вчитель-хормайстер каже мені: «Треба, щоб ти, Толю, заспівав разом з трьома, квартетом. Я йому відповідаю, що не маю голосу, і що мені ведмідь на вухо наступив. Учитель не погодився: «Нічого, в тебе все вийде, довірся мені. Треба школу рятувати». Треба то треба. Ходили ми вчотирьох до вчителя вивчати сольні пісні й відпрацьовувати свої голоси. Я цим почав пишатися. А до цього, (забув про це сказати) як секретар комсомолу створив перший у школі вокально-інструментальний ансамбль. Тоді це було модно. І ось у неділю з'їхалися всі школи в район на огляд. Ми всі хвилюємося. Раптом десь за півгодини до нашого виходу на сцену Сергій Андрійович відкликає мене вбік і тихо каже: «Толю, треба з тобою поговорити». «Будь ласка», – відповідаю. Він якось дивно пропонує: «Давай відійдемо, щоб нас ніхто не чув». Вийшли ми

на вулицю з клубу. Він і каже: «Анатолію, якщо можна, я тобі потім усе поясню, після огляду. Ти під час виступу не дуже співай. Якщо можеш, взагалі не співай, так про себе, тільки губами перебирай і все». Я онімів, ледь промовив: «А що трапилося?» Він: «Я тобі все поясню. Але я тебе дуже прошу, зроби так, як кажу». На тому огляді наша школа зайняла перше місце. Я майже не співав, знав, що хоч учитель і сліпий, але він знав, де я стою. Щоправда інколи показував мені рукою знак «тихіше», коли я трохи виривався. Співаки наші й уся дирекція тріумфували. Нас, солістів, мало не на руках носили. Я так тоді й не зрозумів «порад» учителя, нікому нічого не казав. Наступного дня, в понеділок, у школі Сергій Андрійович покликав мене до себе. У нього був окремих кабінет. І каже: «Толю, ти вибач, але співак ти нікудишній, і ти повинен це знати». Я хикнув: «Навіщо тоді ви мене на репетиції тягали?» А він лагідно мені: «Бо якби ти не приходив, то інші солісти й хористи також не приходили б на репетиції. А нам треба було їх усіх збирати». Я знав, що деякі наші хлопці-співаки, справді, були гуляйголови, тому він мене так використав».

«Ви дуже образилися?»

«Ні, не образився, мені було просто неприємно розчаруватися в своєму, скажемо так, вокальному таланті. Ця історія стала і великим для мене уроком: роби те, на що здатний».

*«Українська Газета»,
19 квітня 2001 року*

Діалог ЧЕТВЕРТИЙ

МАТВІЄНКО. «Ще коли я був малий, мати хотіла віддати мене в музичну школу, але наша сім'я не мала достатньо грошей, тому я ніколи не вивчав нот. Інколи заздрив тим, хто навчався грати на музичних інструментах. Цю свою мрію згодом спробував сам здійснити. Коли був секретарем комсомольської організації школи, запропонував учителеві фізкультури, який гарно грав на гітарі, створити свій вокально-інструментальний ансамбль. Кажу йому: «Ну, що це ми танці в школі проводимо під платівки? Давайте створимо вокально-інструментальний ансамбль». У нас один хлопець непогано грав на баяні. Дістали також ударну примітивну установку і контрабас. Учителю фізики нам допоміг, бо я добре знав фізику, зробили підсилювач під гітару і мали вже електрогітару. Установили підсилювач і до бубона, баяна та контрабаса. Оскільки я був нібито ініціатором створення цього вокально-інструментального ансамблю, то мені хлопці запропонували, щоб я грав на контрабасі. Я розумів, що з мене музикант не вийде, але дуже хотів мати в школі свій ансамбль, щоб раділи учні на танцях. І погодився. Рівень гри, звичайно, був примітивний. Я витягував на струнах оті бум-бум-бум. Без нот, на слух, як мені відчувалося. Довільно смикав кожну струну, стискаючи її пальцями другої руки. Спочатку мені подобалася гра. Я був наче теж учасник вокально-інструментального ансамблю».

ЖОЛДАК. «Ви, може, й керівником стали?»

«Не дай, Боже. Керував учитель фізкультури – гітарист. Мої ж «бум-бум» звучали так, наче хтось гупав у стіну під ритм мелодії. Хотів уже сам залишити ансамбль, та тут з'явилася спокуса взяти участь у конкурсі вокально-інструментальних ансамблів середніх шкіл району. Завуч школи (він був людиною музикальною) відверто сказав: «Анатолію, ти тільки вже там не

грай, бо ти все псуєш, ти не ті ноти видобуваєш. Нехай вони виступають утрюх: бубон-барабан, баян і гітара». Так остаточно завершилася моя невдала вокально-музична кар'єра. Якщо відверто оцінити ту мою діяльність, то можна сказати, що, як шкільний лідер, я хотів у всьому брати участь, а виходило, що просто «випендювався».

«Що все-таки було позитивним у тій далекій комсомольській юності?»

«Що?.. Мені хотілося робити всім щось приємне. Я ніколи не пишався тим, що я комсомольський секретар, що я лідер у спорті, лідер у навчанні, що я добре знаю фізику, математику. І в драматичному гуртку починав свій «мистецький шлях», але там до сцени не дійшов».

«Чому?»

«Це було в 9-му класі. Вчителька російської мови Майя Львівна організувала драмгурток. Я прийшов на три-чотири репетиції, а потім зникло бажання. Сама гра мене не захоплювала. Слово «гра» означає для мене щось неприродне. Це якась штучність, насилля, і я зрозумів, що душа моя це не сприйме ніколи. Хоча в одній п'єсі грав (це було в шостому класі), коли минуло 150 років від дня народження Шевченка. Тоді проводився конкурс класів. Наш клас зробив найкращу інсценівку творів Кобзаря. Після того в мене здається пробудився потяг до сцени, який безславно закінчився в 9-му класі».

«Зате Ви через майже 30 років створили Всеукраїнський фонд розвитку національного мистецтва і весь час фінансово допомагаєте розкриттю талантів – вокального, музикального, драматичного, образотворчого, поетичного».

«Так, мистецька мелодія з народження бриніла і нині бринить у моїй душі. Якщо я сам не зміг стати творцем у культурі, то хочу іншим сприяти в зміцненні їхніх талантів. Це теж не менша насолода, ніж самому грати, співати, складати вірші».

«Ну, і після школи Ви вже не захотіли піти опановувати велике професіональне мистецтво?»

«Так. У 10-му класі я здав комсомольське лідерство. Треба було готуватися до серйозного навчання далі. Я добре знав фізику й гадав, що стану інженером. У нашій сім'ї, як я вже казав,

крім далекого дядька, не було нікого з вищою освітою. Та ось після випускного іспиту з фізики вчитель оголошує всім оцінки: «Матвієнко!» «Я», – гордо кажу. «Три...», – повідомляє. Клас принишк. Для мене фізика була як горіхи лускати. Чому «три»? Через кілька секунд мертвої паузи вчитель каже: «Три плюс два буде п'ятірка». Я до сьогоднішнього дня пам'ятаю те почуття розгубленості, той переляк від несправедливого рішення. Учитель фізики любив так жартувати. Я тоді остаточно вирішив: поїду вступати до Вищого технічного училища імені Баумана. У Москву! Он як! Це не військовий заклад, а інженерний інститут. Його закінчили всі інженери-авіатори і космонавти».

«Вам хтось парадив туди вступати?»

«Я ще в дитинстві вирішив, що буду космонавтом. І це бажання в мені посилив брат подружки моєї матері, який жив у Москві. Щирий українець, розумний. З ним, коли той приїжджав улітку в Бершадь, ми зустрічалися. І ось він мені каже (я ще навчався в 9-му класі): «Якщо вже йти, то йти в серйозний вуз, не просто звичайний, рядовий, наприклад у Бауманку». І почав наш добрий московський знайомий надсилати мені контрольні роботи того престижного інституту. Я їх старанно виконував. Для мене вони не були дуже складними, бо любив математику, фізику. Я був учасником районних, обласних олімпіад з фізики, математики. Не здобував першого місця, але потрапляв до лідерів.

У 10-му класі я вже остаточно був налаштований на Москву. До того ж мій старший порадник увесь час стверджував, що з моїми знаннями є можливість туди вступити. Ні батько, ні мати не наполягали на тому, щоб їхати чи, навпаки, не їхати. Я поставив собі за мету здобути вищу освіту, щоб мої батьки пишалися мною. Я розумів, що це – найбільша їхня мрія і що буде величезною трагедією, якщо я не виправдаю їхніх сподівань і надій».

«Це був своєрідний стимул?»

«Неймовірний. Та раптом у мої великі плани втрутився ще один доброзичливець. У тієї подружки моєї матері була і сестра, яка жила і нині живе у Львові. Вона також приїжджала в Бершадь. Надзвичайно інтелігентна українка. Уся родина їхня

була інтелігентна. Батько подруги моєї матері вважався у нас Мічуріним мав у Бершаді розкішний сад. Ми часто приходили до них у гості, як на велике свято. Кажучи сучасною мовою, дід вважався елітою. Мав вищу освіту. Його всі шанували. У нього була велика бібліотека. І палив він тільки люльку. Мені подобалося, як він набивав свою люльку дуже пахучим тютюном, при цьому розповідаючи різні цікаві історії, пригоди. Ми до них тягнулися. Дуже гарно малював син цієї тьоті Олени, Віктор, який був старший від мене на чотири роки.

«А як же сестра цієї тьоті Олени втрутилася у «московські», я так зрозумів, плани?»

«Під час гостювання у цій родині сестра маминої подруги каже нам: «Нехай Только приїжджає до Львова навчатися. Навіщо Москва? Далеко. Чужі люди. А Львів – наше рідне місто. Культурне, національне, до Європи ближче, зупиниться в мене. Може вступати до політехнічного інституту. Це поруч з моїм домом, через дорогу». Вона так переконливо говорила, що мені й батькам сподобалося. Як-не-як близько, часто приїжджати додому. Вирішив я не «брати» Москву, не ризикувати. Приїхав у Львів. Зайшов до політехнічного інституту, бачу, навколо тільки міські, горді, круті. Вони гарно по-українськи розмовляють, відчувається, багато знають. Навколо них – атмосфера погорди».

«Це було літо 1969 року?»

«Ні, 1970-ГО. Відчував я ніяковість, навіть острах серед «гордовитих» і все-таки здав документи. У приймальній комісії мене багато запитували, я щось відповідав, розгубився. Мене це так принизило, що я прийшов на квартиру нашої знайомої розбитий, у панічному стані, жінка запитує: «Чого ти так переживаєш?» «Я не вступлю», – відповідаю. Вона: «Не думай так: у тебе добрі знання, ти гарно навчався». А я своє: «Не вступлю, бо відчуваю, що там набагато сильніші від мене хлопці». Почув цю розмову старший син господині, який викладав фізику у Львівському сільськогосподарському інституті. Почав він мене агітувати в цей інститут. І мій бершадський товариш Вітя (син маминої подруги, тьоті Олени) навчався у Львові в тому сільськогосподарському інституті на архітектора (був там тоді й такий факультет). Увечері прийшов Вітя, побачив моє кис-

ле обличчя і каже: «Ти дрейфиш. А ще хотів їхати в Москву, вчитися на космонавта. Іди в наш інститут, там готують інженерів-механіків – це те, що є в нашій Бершаді. Он твій дядько був інженером на тютюновій фабриці, потім став директором. Добре живе. Його люди поважають. Поїдьмо завтра в наш інститут, подивися, що там». Ми поїхали в Дубляни, що під Львовом. Я відразу відчув рідну атмосферу. Там були такі самі хлопці й дівчата, як я. Підійшов до одного, до другого, вони людяні, не набундючені, не накручені, не запатлані, не курять на кожному кроці. Здалося, ніби потрапив у свою Бершадь. І я радо подав документи до сільськогосподарського інституту на факультет механізації. За порадою Віктора всупив ще й на місячні підготовчі курси. Після них відчув себе ще впевненішим. На вступних іспитах я спокійно і досить легко розв'язав усі задачі з фізики і математики. А коли все склав, то мені здалося, що я вступив би у будь-який вуз».

«Можливо, то, як казав Ваш знайомий москвич, був звичайний, рядовий вуз? Ви ж злякалися Бауманівського, політичного...»

«Ні, вуз був серйозний, вимогливий. Просто важливо, щоб людина, яка має знання була розкута, окрилилася, тоді їй не завадять жодні перешкоди. Я на екзамені з математики виконав завдання за годину замість чотирьох. І сиджу, відпочиваю. «Ви не знаєте, що писати? – запитує педагог. – У вас є ще три години». «Я вже написав». – кажу. Екзаменатор здивовано подивився і при мені поставив п'ятірку, мовивши: «Я задоволений вами». Такий факт був. І я приблизно на такому ж рівні почав навчатися. На першому курсі мене «побачив» і почав ліпити з мене спеціаліста завкафедрою ремонту машин Олександр Дмитрович Совкович. Це мій великий інститутський учитель. Так само пам'ятаю і люблю свою шкільну вчительку – Ганну Юхимівну Рибак, яка мене через батька першою двійкою змусила добре вчитися. Дуже важливо сумлінно навчатися з перших кроків. І цей вузівський учитель відразу взяв мене в науку. Я з першого курсу перебував під його лагідним і вимогливим оком. Він займався наукою на межі масиву випадкових чисел це начебто так, як теорія великих чисел. Він займався організа-

цією ремонту. І ось із цього робив висновок про те, які є закономірності і як влаштувати ремонтну базу під стихію. За його твердженням, стихія – це не стихія, вона має певні свої закони необхідності того чи іншого ремонту машин. Ну, скажімо, взяти великий масив. Тоді були спеціалізовані майстерні двигунів, тракторів, комбайнів. І чому ця соціалізація має бути саме такою? Це була його ідея створити спеціалізовані майстерні, щоб кожний колгосп не ремонтував у себе все, а щоб були обмінні фонди, щоб ці обмінні фонди везлися до спеціалізованої майстерні. Ми втрачали на тарифі, але вигравали на собівартості ремонту і його якості. Олександр Дмитрович Совкович був одним із теоретиків високого рівня ремонтної бази сільськогосподарського виробництва (техніки). Я пішов у науку. Разом з викладачем почав займатися кібернетикою, аналізом великих потоків, пошуком закономірностей. Мій учитель розраховував на мене як на людину, що стане значним ученим. На жаль, ученим я не став. Але завдяки Олександру Дмитровичу я здобув ще більший скарб для свого життя. Познайомився зі своєю майбутньою дружиною, бо вона була подружкою його племінниці. І закохався по-справжньому. Олина перша освіта – землевпорядник. Навчалася на цьому ж факультеті. Я крім науки, багато займався спортом. На першому курсі одразу потрапив у дубль футбольної команди «Карпати». Через деякий час мій учитель поставив мені ультиматум: «Або ти будеш футболістом, або ти будеш ученим. Вибирай. Якщо будеш у «Карпатах», то ти не будеш ученим, а якщо будеш ученим, то ти завжди можеш бути футболістом». На той час футбол не був так розвинутий, як тепер. Я розривався між наукою і футболом. Совковича згадую як людину, яка дала мені поштовх до серйозного навчання».

«Цікаво, комсомольське лідерство у вас почалося не зі студентської лави?»

«Ні. На першому курсі мене обрали членом бюро комсомолу факультету. Хтось із «старших комсомольців» відстежував... Я, наприклад, став відомим як непоганий студент, який вступив у вуз самостійно. Був активним спортсменом і ретельним науковцем. Але недовго я перебував у бюро. Мене швидко з нього виключили. Чому це сталося? Лідер-секретар любив за-

пізнюватися на засідання бюро на півгодини і більше. З усіма студентами поводився бундючно, пихато зневажливо. Я один раз посидів, чекаючи його 30 хвилин, удруге посидів, а третього разу напише йому записку: «Шановний такий-то, коли ви прийдете на бюро, то зателефонуйте мені на кафедру, я там буду займатися справами. Втрачати марно час не можу». Цей вожак був на старшому курсі, почував себе «великим». І ось першокурсник наважується його повчати. Це вкрай образило секретаря. Наступного разу він персонально покликав мене на бюро. Він запропонував мене виключити зі складу факультетського бюро як порушника дисципліни. Я подякував і сказав, що у мене є чим займатися. Завдяки некерівній участі в інститутському комсомолі я навчався тільки відмінно. Почав також англійську наздоганяти. Навіть постало питання про надання мені ленінської стипендії. Але, оскільки я мав «комсомольське стягнення» і не був у комсомольському активі, мені тієї стипендії не призначили. Відтоді я став ще більшим противником різних формальностей, а також недемократичної практики, коли заганяють людей у комсомол тільки для того, щоб вони мали якусь вигоду. Я займався спортом, наукою, тобто інститут добряче спонукав мене до лідерства. Комсомол не визнавав мене лідером, але в студентському комітеті поважали, я був своєю людиною».

«Отже, протягом усього навчання в інституті Ви вже не були в бюро?»

«Жодного разу. Після того як на першому курсі написав записку, мене комсомол не залучав до свого активу. Я добре навчався, займався наукою, мене посилали на наукові конференції, робив доповіді. Я був відомим спортсменом. Мав найкращу дівчину інституту. Кращої не знайти. Що ще можна бажати студентові? Було в мене своє коло друзів. Громадською роботою не займався. Не мав ніколи до неї жодного потягу.»

«І як же склалася Ваша доля після закінчення інституту?»

«Українська Газета»,
8 травня 2001 року

Діалог П'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – І як же склалася Ваша доля після закінчення інституту? Ви одружилися з найкращою дівчиною до чи після захисту диплома? Куди одержали призначення? Поїхали в Бершадь, на Вінниччину, чи куди?

МАТВІЄНКО: – Після закінчення вузу ми з Олею поїхали на Закарпаття. Я хотів туди, мені там дуже подобалося. Оля отримала призначення в Ужгородський землевпоряджувальний інститут, а я в село Зняцеве Мукачівського району, головним інженером радгоспу. Це недалеко від Ужгорода. Там господарством керував Герой Соціалістичної Праці. На Закарпатті я до цього двічі був на практиці й полюбив цей мальовничий край.

– Вирішили жити там, народжувати дітей, збудувати свою хату?

– Так. Оля після закінчення інституту приїхала до Ужгорода на півроку раніше від мене, бо я ще мав проходити службу на військових зборах. Жити збиралися в селі Зняцеве, звідки Оля могла їздити до Ужгорода автобусом. Там непогане було транспортне сполучення. Село Зняцеве розташоване на кордоні Мукачівського і Ужгородського районів. Згідно з призначенням я сподівався одержати житло і посаду головного інженера радгоспу. Приїхав я з Олею в це село з валізами, сумками – основними своїми речами. Директор господарства, Златко Іванович (не пам'ятаю вже його прізвища), дуже грамотний спеціаліст, каже мені: «Житло є, а ось як із посадою? Отак відразу хочеш головним?» Я відповів, що не заперечував би піти спочатку на рядову інженерну посаду. Звичайно, тільки закінчив вуз – і вже головний інженер? Ні, кажу, треба придивитися. Тоді він запропонував мені завідувати майстернею. «А де житиму? – запитав. – У мене – дружина. Це для мене принципове питання». «Немає проблеми», – відповів директор.

Та «проблема» виявилася фатальною.

Директор радгоспу повіз мене на городню бригаду, де була хатка з однією кімнаткою і грубкою-«буржуйкою». Я туди переїхав. Златко Іванович завіз ще сервант, а я купив тазок, віник, інші необхідні побутові речі. Привезли нам з Олею і перину на залізне ліжко. Я був задоволений, що матиму свій куточок. Але це «щастя» тривало рівно два дні. У хатці вночі почало щось бігати. Наче коти. Ми злякалися, вмикаємо світло – нічого немає. Потім знову ті самі дивні звуки. Вирішив залишити світло. Дивлюся, а то гасають миші. Спочатку одна, дві, потім штук тридцять. Поки ми не топили грубку, їх не було. Коли стало холодно, і ми затопили, вони всі полізли до нас у гості. Стояла осінь. Я почав закривати всі щілини в підлозі. Миші швидко прогризли нові дірки і знову полізли. Що ж робити? Тим більше, що Оля була вагітна. Вона взуває чобіт, а там миша. Спали при світлі, я весь час віником відганяв мишей.

Подружилися ми із сторожем городньої бригади. Старий, лагідний чоловік приходив до нас, ми наливали йому грамів 200. Батько самогонки дав. І цікаво розмовляли про місцеве життя-буття. Мені в колгоспі видали велосипед, бо від городньої бригади до тракторної бригади було кілометрів три. І ось, якось уночі хтось у двері шкрябає. Певно, сторож випив і не може вже стукати. Встав, відчиняю двері – нікого немає. Тільки ліг, знову щось шкрябає. Відчиняю знову двері – нікого. Дивлюся під ноги, а на підлозі аж тріски погризені. Думаю, це вже щось недобре. Пішов до сторожа і попросив його відчинити підвал, що був під хатою. Сторож каже: «Не ходи туди». «Я хочу знати, хто там і що там», – наполягаю. Дав мені сторож ліхтар, спустився я в підвал. Присвітив, а там усе кишить щурами. Просто жах. Я зрозумів, що тут жити ми не можемо.

Пішов зранку до Златка, розповів про страхітний підвал. «Переселіть мене звідти», – прошу. «Підеш на квартиру, я заплачу», – каже директор радгоспу. Я починаю шукати в селі квартиру. Домовився з однією сім'єю. Приїжджаю з Олею вже з валізами, а хазяї, побачивши, що дружина вагітна, враз відмовили. Подібне сталося тричі. Мене дуже образила така «людяність». Я швидко збагнув деякий специфічний, так скажемо,

характер закарпатців. Там усі їздять на заробітки. Загалом – заможні родини, живуть з вигодами. Це рай порівняно з місцем, де я виріс, і з тією глиняною хатою, яку одержав у радгоспі. Я знову пішов до директора і кажу, що буду розраховуватися. Він заспокоює мене: «Не гарячкуй, я дам тобі свою хату». І везе мене до будинку свого батька, який помер. Відмикає двері, переносить інвалідські протези батька в підсобне приміщення. Мене це трохи шокувало. Але що вдієш – треба жити. Директор попросився зі мною, сказав, щоб переїжджав.

Я залишився сам. Думаю, зараз піду на тракторну бригаду й попрошу когось допомогти перевезти речі. Та раптом прибігає рідна сестра Золтана Івановича і зчиняє неймовірний гвалт: «Що ви лізете у будинок мого батька? Хто ви такі?..» Ну, і матом там, і перематом. Я кажу. «Чого ви мене лаєте? Це ваш брат так вирішив». Жінка не зважала на мої слова. Я повернувся і пішов. Ні, думаю, досить цих пригод. Нервує вагітна Оля. Вона не може автобусом їздити, її нудить. Я розшукав Золтана Івановича і категорично заявив: «Усе! Я не буду у вас працювати, навіть якщо ви палац мені зараз дасте». Директор поводить мене зі мною, як кіт з мишкою: «Ти не можеш розрахуватися, бо ти за направленням працюєш. Підйомні одержав? Я тебе не звільню». Я протестую: «Але ж ви мені не забезпечили умов. «Яких?» – сміється директор. Я: «У мене немає квартири». Він: «Тоді я даю квартиру, оце вже точно даю». Викликає бухгалтера і каже: «Там є будинок у селі. Це наш будинок. Виселіть звідти, хто там є. Він там житиме». А я вже набрав такого розгону, що не хочу залишатися. Кажу: «Я не житиму тут, не працюватиму у вас, я вже прийняв рішення, і робота, я бачу, у вас безперспективна». Директор ураз кличе завкадрами: «Ходи сюди, пиши наказ на призначення його головним інженером. Я зараз же підпишу».

– І ви залишилися працювати?

– Та ні. Я не люблю, не поважаю тих людей, які не дотримують свого слова і не цінують спеціалістів. Там був дуже слабенький головний інженер, і мені нецікаво з ним працювалося. Я сказав директорові, що не треба писати наказ і пішов до Олі. Порадив їй: «Іди до голови, ти з животом, тобі він не відмовить». Втікати я не міг. Оля зустрілася з директором, довго і

якось тихо-переконливо з ним розмовляла. Треба віддати належне, він не виявився пихатим і впертим, зрозумів ситуацію і все-таки нам з Олею допоміг. Погодився на звільнення, але попросив привезти з обласного управління сільського господарства якийсь папірець про те, що там не проти мого переїзду. Він, зрозуміло, страхувався від можливих нападів за невміння працювати з молоддю. Я привіз ту довідку, директор написав резолюцію: «Розрахувати». Не пішов я до бухгалтерії і каси, бо мені було соромно щось отримувати. Ми схопили валізи і поїхали в Ужгород. В управлінні сільського господарства мене виписали на Вінниччину, на рідну землю. Для нас із Олею найдорожчим було народження дитини. І це чудово, радів я, що наш первісток з'явиться на світ у моїй дорогій Бершаді. Я не взяв ні трудової книжки, ні розрахунку, нічого в тому радгоспі.

– Немає нічого кращого, ніж рідна земля. І люди її найкращі. Цікаво, якою була і є ваша Бершадь?

– Коли я ріс, там жило десь близько 10 тисяч чоловік. Це невеличке містечко, райцентр. Особливих традицій воно не має. Старі люди розповідали мені, що нашими землями колись володів пан Бершацький і тому місто назвали Бершадь. Інші дослідники стверджують, що ця назва походить від назв річок Берладинка і Дохна, що протікають у Бершаді. Тут своєрідна гра слів. Достеменно ж ніхто не знає. Я гадаю, що Бершадь має єврейське або польське походження.

– У Вас там багато поляків і євреїв?

– У нас чимало живе і тих, і тих, і росіян. Бершадь ще в 1459 році була відома як фортеця на південному кордоні Великого Литовського князівства. Після 1569 року вона, як і вся Вінниччина, перебувала під владою Польщі, з 1672 – належала Туреччині. Наприкінці XVII століття польська шляхта відновила своє панування. А після другого поділу Польщі, тобто після 1793 року, Бершадь стала російською територією. Ми менше часу були зросійщені, ніж Східна Україна. У Бершаді є міст. З одного його боку тече річка Берладинка, а з другого – річка Дохна. По один бік від мосту жили росіяни, а з іншого – українці, поляки, євреї. 30 відсотків росіян, 30 – євреїв і 40 відсотків українців. Оце такий був етнічний склад району. Тепер це спу-

стошений за колоритом, духом районний центр. Багато понаїжджало циган на місце, де були євреї, які майже всі виїхали за кордон. У центрі міста тепер навіть свиней тримають.

– Євреї не займалися сільським господарством?

– Ніколи.

– Чому їх так багато було в Бершаді?

– Під час Другої світової війни в Бершаді фашисти створили гетто. Сюди звозили євреїв. Ось тому їх тут стало так багато. Євреї вели торгівлю, розвивали побутові послуги. Єврейська інтелігенція працювала в школі, у лікарні. У нас багато євреїв викладало в школі.

– Скільки в Бершаді шкіл? Які вони – російські, українські, єврейські?

– Ні, єврейських не було і немає. Нині всього є три школи – одна російська і дві українські. Є музична школа.

– Чи запам'яталися Вам якісь національні суперечки між українцями, євреями, росіянами в Бершаді?

– Національні суперечки зовсім не запам'яталися, бо їх просто не було у нашому місті. Населення Бершаді не поділялося за національною ознакою. Ми жили без національних катаклізмів. У нас була, якщо визначати за тодішніми моральними категоріями, єдина радянська сім'я. Ми всі дружили, закохувалися, мали однакові соціальні, регіональні проблеми.

– Простуючи Вашим життєвим шляхом, мені б хотілося поговорити про тих людей, з якими особливо близько зводила Вас у молоді роки доля. Що для Вас тоді було важливе – безжурне, безтурботне життя чи хлопчача дружба і чи дорожили людськими взаєминами?

– Я вважаю, що життя – це передусім людські стосунки. Життя – це не те, скільки ти прожив, а те, які мав взаємини з людьми, з якими зустрічався впродовж життя – з дитинства і до зрілості, скажімо. Це може бути зустріч коротка, миттєва, але вона запам'ятовується на все життя. І можуть бути тривалі, багаторічні стосунки, які не залишають жодного сліду. Я не буду оригінальним, коли скажу, що першими людьми, які стають суттю твого життя, які найперше формують світогляд твій і тебе як людину, – це батьки. Стосунки ці складаються

по-різному. Я нині усвідомив один принцип. Коли я веду мову про своїх батьків, то хотів би, щоб мої діти бодай хоч трохи пишалися своїми батьками так, як я пишаюся своїми. І хотів би я дуже дожити до того часу, коли так несором'язливо вестиму мову про своїх дітей, як мої батьки говорять про мене і про мою сестру. Ось це, на мій погляд, є алгоритмом життя, моральним стрижнем людини, твоїм річищем, яким пливеш до життєвих пристаней.

– Обов'язки формують суть людини, а потім і відповідальність перед тими, кому завдячуєш своїм життям, успіхами, досягненнями.

– Обов'язки формують суть людини, а потім і відповідальність перед тими, кому завдячуєш своїм життям, успіхами, досягненнями.

– Так, відповідальність і обов'язки – це великі вчителі. Я, наприклад, чітко знав удома, коли маю працювати, коли – гуляти. Був чіткий порядок у нашій сім'ї. Ще коли моя бабця тримала корову, я, починаючи після першого класу, щоліта мав обов'язок пастуха. Це був мій святий обов'язок! Але водночас завжди чекав кінця літа як манни небесної. Там, на випасах, навчився і курити, там навчився у дорослих і «крутих» слів. Пригадується мені один випадок, який характеризує мене в ті роки не з кращого боку, але так усі робили в селі, до цього спонукала людей тодішня система. Я вдома відповідав за корм для тварин. Ми з хлопцями ходили красти люцерну. Із серпом, з мішком. Так щоб об'їждчик не бачив. Ходили понад дорогою вночі компанією, десь по шість чоловік. Кожний із своїм мішком. Веселіше було й тікати гуртом. Але одного разу мені спала на думку одна ідея. До речі, у мене завжди з'являлося чимало різних таких ідей. За деякі, щоправда, потім було соромно. Якось я сказав своєму товаришеві Погребняку Віті: «Ну, що це ми все ходимо й самі жнемо траву. Давай на півгодини підемо пізніше і налякаємо інших, ніби це йдуть охоронці. Вони все покинуть, а ми заберемо люцерну й принесемо додому». І так ми разів зо три успішно проводили цю «операцію». Щоправда, потім виникла проблема, як же віддати мішки ошуканим хлопцям. Бо ж незручно, вони кидають усе. Дуже дивували ми своїх бать-

ків тим, що швидко приносили траву. Десь після третього-четвертого разу ми зізналися і повернули мішки. Наче гра грою, а батьки били своїх переляканих дітей за мішки.

– А Вам ошукані не відплатили?

– Ні. Ми були сильніші. Усе обійшлося мирно. Подібне приходить у голову тоді, коли вже ти маєш вагу. Хтось, звичайно, ображався. Ми ще з усіма хлопцями садки обносили. Обирали садиби по черзі. Та коли доходила черга до мого садка, то я казав своїм «робінгудам», що сам піду нарву скільки треба яблук і винесу їм. Батько дуже любив садівництво, дуже плекав дерева, робив щеплення. Він мав непоганий садок. Нічні ж напади робили шкоду і на городах, де мати поралася. Грядки у неї завжди були дуже охайними, город відрізнявся від інших порядком. Тому я оберігав своє господарство, сам з нього виносив хлопцям все, що їм треба було.

*«Українська Газета»,
24 травня 2001 р.*

Діалог ШОСТИЙ

ЖОЛДАК: – Веселе і пригодницьке було Ваше дитинство?

МАТВІЄНКО: – Не зовсім так. Спізнав і чимало нещастя.

Про хворобу матері я вже розповідав. А мене серйозно збила машина, коли я ще навчався в початковій школі. Дістав досить серйозний струс мозку. Мене машина викинула просто з дороги в калюжу.

– Як це сталося?

– Я займався спортом. Ішов з тренування. До нашої Бершаді приїхав із Саврані Одеської області тренер з футболу і почав створювати дитячу спортивну школу. Михайло Іванович, здається, його звали, прізвище не пам'ятаю. Влада підтримала його. І до сьогоднішнього дня ця спортшкола діє. До речі, я її підтримую, це – яскравий спогад мого дитинства. Майже сто дітей до школи ходило. Я там з шостого класу вчився грати у футбол. І досі займаюся цим чудовим видом спорту. Збила мене машина несподівано. Я повертався увечері з тренування. Була осінь, сльота, мокреча. Бруківка у нас дуже вузька. Ми з товаришем збиралися піти в кіно. Я йому кажу: «Ти почекай мене, я швидко віднесу спортивні речі додому (це десь 200 метрів) і підемо разом». Далі я вже нічого не пам'ятаю, прийшов до тям тільки тоді, коли мене підняли з болота. Виявилось, їхав автобус за маршрутом Ольгопіль – Теплик. Водій, один ольгопільський дядько, мене не помітив і на швидкості боком налетів на мене. Я впав у багнюку, там якесь каміння було. Шофер зупинив автобус. Мене відвезли додому. Я лежав місяць удома. У мене боліли груди, нога. Пам'ятаю, як приходив до нас той чоловік, який мене збив, і дуже просив, щоб не подавали до суду. Це було дилемою в нашій сім'ї. Сусіди радили подати до суду, щоб його засудили, і нехай він відкуплюється. А батько і мати сказали, що горем не можна спекулювати, бо це – гріх. Так

трапилося. У того чоловіка також були діти. Вже згодом, коли мене обирали депутатом до Верховної Ради в 1990 році по Чечельнику і Бершаді, той водій до мене підходив в Ольгополі на зустрічі й дуже дякував за те, що мої батьки виявили людяність до нього. Це було і для мене певним уроком: не можна, справді, спекулювати на біді.

– У Вас є й сестра.

– Так, Валентина. Вона народилася, коли мені було 10 років. Пам'ятаю, що вона була дуже крикливою і вередливою. Це мене неймовірно дратувало. До того ж батьки доручали мені її нянчити. Ну, а її можна було втихомирити тільки при швидкому русі. Біжиш із коляскою – вона мовчить. Зупинишся – кричить. А коляска примітивна, не така, як зараз, просто зробили візок, який передавався з однієї хати в іншу. Нам хтось із батькових друзів подарував. Я гасав скільки міг, коли стомлювався, то пускав коляску з горба. Коли маля верещить, я й пускаю коляску з гори. Як вона не перекидалася, навіть не знаю. Я, звичайно, біг поруч. Матері потім люди розповіли про це, налякали її, що там таке витворяю, я припинив небезпечні гонки. Я її і виховував. Вона мене боялася. Примушував її навчатися, контролював, як вона виконувала уроки. Практично один рік я її привчав до навчання, бо коли вона пішла в перший клас, я вже був у десятому. Найбільше вчив її системності, тобто я її пропонував не просто вивчати, а розуміти те, що вчила, і тоді легко запам'ятовувалося. Коли вчиш, скажімо, вірш, зрозумій сюжет, зрозумій душу цього вірша, що поет цим віршем каже, а потім тобі буде легко запам'ятати, бо ти усвідомиш логіку його, а не згадуватимеш, який наступний рядок. Так само пізніше ми вчили математику, фізику і т. д. В результаті сестра дуже добре навчалася, навіть краще, ніж я.

– Здібніша Вас?

– Вона боялася мене засмутити. Ми розуміли й любили щиро один одного. У шостому класі раптом тяжко захворіла. Піелонефрит. Це нирки. Я на той час уже закінчив інститут. Відразу приїхав додому. Це була велика трагедія. Я займався її лікуванням більше, ніж мама. Вона перебувала у вінницькій лікарні. Ну, і, тьфу, тьфу, ми її витягли. На той час від цієї

хвороби було багато смертельних випадків. Страшно дивитися – пухнуть ноги, з'являється набряклість. Хоч я згодом уже працював у комсомолі, але ніколи сестра не користувалася послугами таких монопольних комсомольських оздоровниць, як «Артек», «Молода гвардія» І, до речі, жоден із моїх дітей не був ні в «Молодій гвардії», ні в «Артеку», ніхто з моїх рідних не їздив також на Кубу, хоч перші поїздки дітей для лікування на Кубі організував я. Тим часом інші секретарі посилали своїх дітей, родичів на Кубу.

– А чому Ви не влаштовували своїм дітям краще життя?

– Я розумів, що потреби завжди більші, ніж можливість.

Отже, виникали зловживання. Ці зловживання могла зупинити принциповість моєї позиції. Для мене було принципово важливо, щоб їхали діти, які найперше мають у цьому потребу. На жаль, не завжди це вдавалося. Тузи, траплялося, не запитували, чи хочеш ти, чи не хочеш, а давали вказівку. Я намагався хоч якоїсь справедливості дотримуватися.

– Це був який період Вашого комсомольського життя – райкомівський?

– І райкому, і обкому, і ЦК. Сестра після тяжкої хвороби забажала навчатися в медінституті. З першого разу вона не вступила. Це була теж трагедія для батьків.

– Вступала вона у Вінниці?

– Так. Після цього пішла на роботу в колгосп, оскільки з колгоспним стажем вступники мали пільги.

– А Ви були секретарем райкому?

– Я був секретарем райкому комсомолу. Тут уже я їй допоміг влаштуватися в колгосп імені Димитрова, села Флорине, що недалеко від Бершаді. Я попросив голову колгоспу взяти її на рядову роботу. І вона працювала в будівельній бригаді, вела облік. Попрацювала рік. Потім вступила до Вінницького медінституту.

– Ви не телефонували ректору, не їздили туди? Не просили комсомольських обкомівців?

– До ректора не телефонував і не їздив. А секретареві обкому комсомолу, який вів школи, сказав, що сестра вдруге хоче вступати в медінститут. Той відразу дав зрозуміти, що до-

помогти не має можливості. Я потім у цьому переконався, бо сестрі нелегко довелося на іспитах. Переживань у нашій сім'ї було багато. Я спеціально на цей час узяв відпустку і разом з Валею ми зубрили відповіді на можливі запитання. Допомогавав у хімії, яку добре знав. Я навіть їжу їй готував. Жили у знайомих. Це відбувалося влітку, а восени мене забрали секретарем обкому комсомолу.

– Що Вами рухало – любов до сестри чи турбота про престиж сім'ї, щоб батьки пишалися і не нервували?

– Звичайно, в той період мною рухала не якась велика любов до сестри, тоді я цього ще не розумів, а відповідальність, справді, перед батьками, бажання не травмувати їх, подбати про їхній спокій. Це було в основі, певно, найперше.

– «Українська Газета» торік писала про Вашу сестру як доброго, чуйного лікаря, коли вона брала активну участь у вітрильному поході партії «СОБОР» по Дніпру та Чорному морю і провадила безплатно ультразвукові обстеження дітей на захворювання внутрішніх органів. Вона Вас теж, напевно, дуже любить?

– Її любов до себе я особливо відчув у 1974 році, коли одружувався. У мене старшим боярином був високий, гарний товариш Віктор Погребняк. І коли моя майбутня дружина Оля приїжджала на оглядини до моїх батьків, то сестра страшенно боялася, що вона мене залишить і закохається в цього красеня Віктора. Тому на весіллі вона ходила хвостиком за Олею, щоб нічого не трапилось.

– Скільки ж було в 1974 році Вашій сестрі років?

– 11. Сестра має до мене, я гадаю, передусім почуття вдячності. Тепер, коли ми стали вже зовсім дорослими, маємо свої сім'ї, маємо дітей, то наші сестро-братерські почуття взаємні. Ми – одна єдина родина.

– Ви добре пам'ятаєте своє дитинство, чи є там такі епізоди, за які Вам сьогодні соромно?

– Є. Коли захворіла мати, у нас жила її мати, а моя бабуся. Вона допомагала доглядати Валю. І ось вона принесла собі ікони й молилася. А в нас був агресивно-атеїстичний край. Мама моя до віри серйозно почала ставитися лише після 50 років. А

до того релігію ми в сім'ї сприймали скептично. Батька взагалі ніхто до Бога не навертав. Він працював їздовим у військкоматі, була в нього така «революційна» робота.

Бабця свої святі образи поставила в окремії холодній кімнаті й туди ходила молитися. Одного разу я тихенько взяв іконку і витягнув з неї образ Ісуса Христа, а замість нього вставив портрет Леніна. Бабця мого фокусу не помітила й далі молилася до тієї ікони, бо погано бачила.

– Ви це свідомо зробили?

– Свідомо. Я ж був піонер, а атеїзм у нас буйно розквітав. Я бачу, що бабця молиться. Як це так? Бога ж ніякого немає. Хто їй, думаю, дозволив тут молитися? Я в такому дусі вихований. У нашій області підривали церкви. Були такі події. Лилися сльози старих людей. А молоді не співчували тим, які заважали висадити в повітря церкву, бо там мали побудувати, скажімо, автобусну станцію, клуб. Тоді мені було ще років 5-6. Церкви нікому не потрібні – така була загальна настанова.

– І Бога немає на світі.

– І Бога немає на світі. Так казали нам з першого класу в школі. Бабця не нав'язувала мені своєї віри, бо тоді тих, хто навертав дітей до церкви, суворо карали. І ось вона, з моєю допомогою, так до Леніна кілька днів молилася. Потім мені стало цікаво: що ж це ніхто не знає про заміну ікони Леніним? Я сказав матері: «Піди подивися, кому бабця молиться. Чи правильно вона молиться?» Мати пішла в холодну кімнату і побачила, що бабця молиться на Леніна. Нічого не сказала бабці. Вивела мене з хати, взяла за вухо і каже: «Я тебе прошу, поверни Божий образ назад, а бабці нічого не кажи. Хіба можна над старою людиною сміятися?» Я зробив, як наказала мати. Бабця нічого не знала про мою витівку. А я потім ніколи не кепкував із старих людей, навіть якщо вони вірять в інші ідеали.

Ось такі мої згадки про тих, хто в дитинстві формував мене. Мій батько теж виявився неабияким моїм педагогом. І на все життя. Він дуже просто зумів мене примусити сумлінно ставитися до навчання. Він переживав мої невдачі сам, без мене. Чекав, що син буде розумним, а той раптом двійку отримав. Та ще й де? В елітному класі. Моя перша вчителька Ганна

Юхимівна Рибак була дуже цікавою людиною, дуже творчою. За віком така, як моя мати, – 28 років. Її чоловік працював з моєю матір'ю на фабриці, і мама мала можливість мене в цей так званий елітний клас влаштувати. Мама попросила про це вчительку. Я, щоправда, не пам'ятаю, чи вмів писати, коли пішов у перший клас. Здається, не вмів ні читати, ні писати. Знав лише окремі літери. І я потрапив у той клас. А оскільки швидко виявив себе не як елітна особа, то, певно, мати попросила Ганну Юхимівну звернути на мене увагу. Багато дітей у класі вміло читати, писати, а мені того ще треба було досягти. Вчителька почала зі мною більше працювати. Після уроків вона часто казала: «Толику, запам'ятай, це пишеться так, а це так». Бувало й залишалася зі мною після уроків. Пам'ятаю, розмови зі мною були лагідні, як материнські. Якщо в мене добре виходило щось, вона обов'язково хвалила, таким чином виховувала у мені впевненість. Це зараз я так уже думаю. Своєю добротою, увагою Ганна Юхимівна робила мене спокійнішим, серйознішим. Я не був тоді нікому подарунком.

– Чи потім, коли стали дорослим, створили сім'ю, на Вас впливала і чи впливає тепер Ваша дружина?

– Ми – одностуді, і в нас немає таємниць одне від одного. Я завжди прислухаюся до порад Олі. Вона мудра і розсудлива.

– Цікаво, як Ви одружилися з Олею? Це було велике доросле кохання чи свідомий, вдалий вибір гарної мудрої дівчини, яка могла стати берегинею родинного вогнища, відданим Вашим другом і порадицею на все життя?

– Ви так закрутили запитання... Усе було просто. Про вибір я не думав і не втрачав відразу голови, коли побачив свою майбутню дружину. Вона була, можна сказати, прямою в нашому інституті, за нею упадало багато хлопців. Уперше я її побачив на підготовчих курсах. Але тоді не дуже на Олю зреагував. Вона приїхала із села. Трималася скромно, сором'язливо. Потім, коли на першому курсі побачила, якими модними є міські дівчата, то теж почала вбиратися гарно та ще показала стрункі ноги, розчесала по-сучасному волосся. Стала першою красунею. У дитинстві мені не щастило на гарних дівчат. Я розумів, що не слід задивлятися на велику красу. Тому не дуже сподівав-

ся на Олю. Та якось сиджу увечері в гуртожитку. Мій товариш Піхотський Михайло тягне мене на танці в інститут. Не піду, кажу, там одна чіплятиметься до мене, щоб з нею танцював. Дівчина та відверто й настирливо говорила мені про свої гарчі почуття, але вона мені не подобалася. Михайло сміється: «Ти що, не маєш на кого око кинути?» Я йому зізнався: «Є в мене одне бажання, але я знаю, що вона мені відмовить, тому я не хочу йти». «Хто це?» – запитує товариш. «Оля Михальчук із землевпорядного». – «Дурень ти, тільки піди і запроси її, вона побіжить за тобою. Кращий напівзахисник інститутської команди, розумний, відмінник. Ходімо!» Михайло вселив у мене впевненість, і я пішов з ним на танці. Оля була в фантастичному червоному платті, з розпущеним шовковистим чорним волоссям. Хоча мені більше подобалася не з розпущеним волоссям. Я тільки хотів підійти її запросити, як мене випередив інший кавалер. І так було разів із п'ять. Михайло потім підвів мене ближче до Олі. Цього разу, як тільки заграла музика, я випередив двох претендентів. Оля лагідно мені всміхнулася й пішла зі мною в танець, ніби не вперше.

*«Українська Газета»,
7 червня 2001 р.*

Діалог СЬОМИЙ

ЖОЛДАК: – Ви розмовляли з Олею по-російськи?

МАТВІЄНКО: – Ми вирости в українському оточенні – Оля на Івано-Франківщині, а я на Вінниччині. Мова в нас одна рідна – українська. Але коли ми вперше танцювали, то мовчали. Я відтанцював, пішов убік і думаю, що ж робити далі. А тут оголошують «білий танець». Я без будь-якої надії стою собі. Раптом, дивлюся, Оля йде через увесь зал у мій бік. Але я все одно не був упевнений, що це до мене. Незабаром Оля опинилася переді мною. Я захвилювався, як ніколи. «Дозвольте Вас запросити», – чую приємний, лагідний голос. Після танцю несміливо кажу їй: «Може б, я Вас провів?» Вона відповідає: «Чому б ні?». Тоді я запропонував: «Буду чекати Вас на виході, коли закінчатся танці». Не пам'ятаю, чи довго тривали ті танці, але мені здалося, що цілу вічність. Я вийшов з великим хвилюванням. Стою на виході. Це було 16 травня 1972 року. Вже тепло. Бачу, виходить Оля з подружками і відразу прямує до мене. Зав'язалася невимушена розмова. Я їй розповідав про Бершадь, про свій дім, про голову колгоспу – Героя соцпраці Василя Михайловича Кавуна, який тоді гримів, здавалося, на весь світ...

– А що Оля розповідала?

– Вона більше мовчала. Але відчувалося, що їй цікаво зі мною. Той день першої нашої зустрічі – 16 травня 1972 року став для нас історичним. Я потім почав дарувати Олі щороку в цей день на одну троянду більше. Скільки років ми знайомі, стільки років 16 травня я дарую Олі троянди – за кожний прожитий рік.

– Виходить, Ви у 2000 році подарували 28 троянд?

– 28.

– Це ж скільки треба грошей? У 2000 році троянда, здається, коштувала близько 10 гривень. Це 280 гривень потрібно було.

– У цьому й полягала вся «таємниця». І в 70-х роках троянди коштували дорого. До того ж їх важко було знайти. Я їхав до Львова, витрачав майже половину стипендії. Якось я тоді з жахом подумав: а що я робитиму через 20-30 років? Це треба мати стільки грошей, щоб купувати ці троянди, і потім дійшов такого висновку: якщо я вже не зможу заробити на ці троянди, то я не вартий цієї жінки. І ось я увесь час себе стимулюю до тієї роботи, яка дає мені можливість купувати щороку на одну троянду більше.

– Оля закохалася у Вас відразу?

– Ні. У мене почуття було сильне, а в неї, можна сказати, чергове. Але вся справа в тому, що після нашого знайомства на танцях до Олі підійшла дівчина, якій я подобався (це була Олина подружка) і сказала, щоб Оля була від мене якомога далі, бо це, мовляв, її хлопець. Олі стало образливо. Вона відповіла, що це її особиста справа, з ким зустрічатися. І тому, можливо, вона вирішила зі мною зустрічатися, її ніби простимулювало те, що їй заборонили. У неї з'явився особливий інтерес: що ж це за хлопець, що за ним умирає дівчина? Її й пізніше попереджали. Оля після цього вже закохалася. З того часу в нас не було проблем, чи ми потрібні одне одному, чи ні. А все те, що було в моїй душі, те кохання, яке назбирав з юних літ, я щедро віддаю моїй Олі понині і вважаю, що це, можливо, моє найбільше досягнення.

– Ви одружилися незабаром?

– Ні, через два з половиною року – в листопаді 1974-го. Вона возила мене до своїх батьків. Потім спеціально поїхала на Вінниччину на практику після третього курсу. Хотіла відчутти цей край (так я зараз розумію). Вона цього не казала.

– Звідки саме родом Оля?

– Із села Тишківці Городенківського району Івано-Франківської області. Батько у неї водій, мати – колгоспниця. Доля матері склалася так, що вона тяжко захворіла (мала розсіяний склероз спинного мозку). Коли я приїхав на оглядини, то сім'я переживала велику біду. Мати була практично паралізована, а через півроку взагалі втратила сили. У такому стані перебуває й досі. В Олі є молодша сестра Наталка. Вона вийшла заміж ра-

ніше від старшої сестри. Це було порушення традиції краю, але Оля дала на це згоду. На жаль, у сестри трагічно склалася доля. Їй дістався дуже гарний чоловік, Михайло Гладій. Я його полюбив, як брата, ми з ним мали щирі стосунки. Та незабаром у нього виявився лейкоз крові. 16 років ми боролися за життя Михайла. Це був надзвичайно великої сили волі чоловік. Він часто казав мені, що не може померти, адже в нього двоє маленьких дітей, яких треба поставити на ноги. Помирав він на очах у Олі, у Вінниці. Я тоді був головою обласної держадміністрації й забрав його, щоб якось підтримати. Залишилися син (у 10-му класі) і донька – студентка медуніверситету. Тепер це наш святий обов'язок з Олею в пам'ять про надзвичайно гарну людину поставити на ноги його дітей. Він захворів, працюючи в міліції. Син пішов у міліцейську академію на навчання.

– Ви одружилися студентом. Відгуляли весілля у батьків?

– У яких батьків? І мої, й Оліні не мали коштів. Весілля влаштували в скромній інститутській їдальні. Ми були бідні, але молоді і нам наше весілля здавалося раєм. Запросили десь 70 студентів. Зібралось понад 200 чоловік. Оскільки я був відомий в інституті як Матвій, як футболіст, то багато незапрошених з радістю прийшли привітати мене і Олю з нашим щастям. До того ж один мій товариш привіз німців – музикантів вокально-інструментального ансамблю. На той час це було популярне мистецтво.

– Подія ця припала на травень?

– Ні, це було 23 листопада 1974 року. Львів. Друга дата, яку ми з Олею також регулярно святкуємо. А рівно через 25 років ми з нею вінчалися в Єрусалимі, у грецькій церкві.

– Ну, а Ваше студентське весілля було з батьками?

– Обов'язково. Приїхали мої й Оліні рідні. Мій батько розгубився, коли побачив, що веселі студенти йшли і йшли на музику. «Ви куди?» – здивовано запитував він. А хлопці й дівчата весело відповідали: «До Матвія на весілля!» Їдальня була велика, місця достатньо, але їжі обмаль. Батько привіз самого-ну, ковбас. Дружно різали ковбасу, пили самогон, танцювали до упаду. Усі казали, що весілля чудове. Я пам'ятаю, що переді мною нічого з їжі й випивки не стояло. Та мені й ніколи було

пити і їсти щось. Мої енергійні гості раз по раз кричали «гірко». І ми з Олею, знай, цілувалися.

– Вам потім, як молодій сім'ї, дали окрему кімнатку в гуртожитку?

– Ні, Я жив у своєму гуртожитку, а Оля в своєму, інколи нам щастило бути разом – то її дівчата підуть кудись, то мої хлопці. Але ми і не просили кімнатку, бо це був уже 5-й курс. І проблеми висіли над нами випускні. Але найбільших труднощів ми зазнали в Закарпатті, куди одержали призначення після інституту. У нас на Вінниччині вагітну жінку не викинули б з хати. А на Закарпатті жорстоко приймали нас. Я досі маю якусь кривду в душі й не розумію, чому так поставилися до нас саме в цьому селі. Може, це специфіка цього села. Взагалі люди чуйні в таких ситуаціях. А тут таке сталося. Добре, що в мене була і є рідна Бершадь.

– Цікаво, як батьки зустріли Вашу «втечу» із Закарпаття?»

– Мати знала, я писав, телефонував, що приїжджаю. Вона тоді працювала на меблевій фабриці. Безперечно, батьки зраділи, що я повернувся. «Куди підеш на роботу?» – запитала мати. Кажу, що піду інженером працювати. Куди? Є тільки комбінат хлібопродуктів. Це було найпотужніше тоді, високого рівня підприємство. Вирішив проситися на роботу. Там була знаменита директор Олена Іванівна, відома жінка, орденоносець. Прийшов я до неї в широких штанах, які тоді носили і називали «колокол», у черевиках на великій платформі, патлатий. Олена Іванівна знала моє прізвище. Але, може, злякалася «стильного» інженера і сказала, що немає вільного місця. Тоді я пішов у міжколгоспбуд, там працювала заступником головного бухгалтера моя тітка, мамина рідна сестра – Христя Павлівна Візнюк. Вона привела мене до начальника МКБ Божка. Той відразу мовив: «Ну, підеш завгаром в автопарк?» «Піду, – відповідаю. – А скільки машин там?» – «Ну, понад 100 одиниць техніки».

– І отак відразу Вас призначили керівником?

– Завгар – це не такий великий керівник. Над ним були головний механік і головний інженер. Останній відповідав за будівництво, а технічне забезпечення лежало на головному механікові. Ми мали багато будівельної техніки – автомашини,

крани, трактори. Я як завгар відповідав за роботу всього, що рухалося. Із задоволенням взявся за цю роботу, мені було цікаво. Але трапилося кілька казусів, які нелегко пережив. Першого дня, коли мене представили, я пішов на випуск техніки. Підходить до мене один водій і каже, що його машина не заводиться, треба йому допомогти. А було вже холодно. Я запитую: «Яка машина?» «Колхіда», – буркнув водій. Знаю, що ці дурні машини ніколи нормально не заводилися. Я взяв корбу і почав крутити. Водій, виявляється, вирішив мені влаштувати перевірку. Він вимкнув запалення. Усі ходять і сміються, дивлячись на нас. Потім хтось жалісливий каже тихо мені: «Ти поміняйся з ним місцем, нехай він крутить корбу, а ти сідай у кабіну. Ти завгар». Я був сумлінною, чесною людиною і обурився підступністю водія. Він потім сам завів машину. Я мовчки пішов від нього.

– Конфліктували з ним чи вибачили?

– Я з водіями ніколи не конфліктував, але і не дружив. Підтримував нормальні стосунки. Спочатку ми один до одного приглядалися. Один каже, що у нього щось стукає в двигуні й тому він не може їхати в рейс. У другого, третього інші несправності. Я розумів, що треба підійти і професійно допомогти. Теоретично я дуже добре знав техніку. Я міг намалювати схему будь-якого двигуна, але практичного досвіду не мав. Тому мені могли, як кажуть, локшину вішати на вуха. І тоді я згадав поради одного свого однокурсника, грузина. Він взагалі нічого не знав. Якось я його у відвертій розмові запитав: «Скажи мені, Тимуре, (так його звали), ось ти прийдеш на якесь підприємство чи в колгосп, радгосп, працюватимеш інженером-механіком. Як ти даватимеш людям якісь поради? Ти ж нічого не знаєш!» Він упевнено відповідає: «Не турбуйся, у мене не буде проблем». – «Ще які будуть! Давай змодулюємо ситуацію. Ось приходять до тебе молодий водій і каже: «Як мені відремонтувати паливний насос?» А в тебе ж тями немає». Тимур усміхнувся: «Я йому скажу: «Ти скільки тут працюєш?» Він відповість, наприклад, що два роки. Я тоді йому: «Ти знаєш, генацвале, я тобі можу допомогти, але якщо тобі допоможу, то ти не запам'ятаєш. Тому піді візьми книжку, почитай, а коли щось не розбереш, прийдеш до

мене, і я тобі поясню». Тим часом у когось запитаю і, коли цей молодий водій прийде до мене, поясню йому, як треба». – «Ну, а якщо старий підійде. Він захоче тебе підколоти (таких є багато), що ти робитимеш?» Тимур каже: «Я його запитаю: «Ти скільки років працюєш?» Той відповідь: «Ну, 25». Я йому: «Ти 25 років працюєш і не знаєш такої дрібниці! Мені соромно з тобою розмовляти». Сам піду, прочитаю. Потім підійду до нього і запитаю: «Ти, справді, не знаєш?» І допоможу». Я згадав про ці поради в своїй автоколоні. У нас був водій-наставник, літній чоловік. Я вирішив, що краще мені згнъбитися перед одним, ніж перед усіма в гаражі. Я до нього підійшов і сказав: «Ось я маю теоретичні знання, а практичних навичок жодних. Я відчуваю, що водії підсміюються з мене. Змусили крутити корбу. Мені треба якось себе поставити професійно». Водій-наставник дуже добре знав мого батька і тому до мене ставився з повагою. Він погодився давати поради. Ми діяли так. Коли до мене підходив якийсь водій і просив подивитися машину, бо йому треба виїжджати на лінію, то я казав: «Гаразд, гаразд, я зараз зайнятий. До вас підійдуть, чекайте». Тим часом прошу наставника піти і запитати у того водія, що трапилося, чого він не виїжджає, а потім мені розповісти. Він піде, подивиться і повертається до мене: «Ось цей – симулянт, а в того, справді, є проблеми, їх треба розв'язати так...» Я підходжу до водія, наче нічого не знаю, і прошу його розповісти, у чому неполадка, чому він не може завести двигуна. Відкриваю капот, з'єдную, що треба, і кажу: «Тут немає жодних проблем, шуруй на лінію і не симулуй». У такий спосіб, набуваючи поступово навичок, я став професіоналом. А та впевненість, з якою я визначав неполадки чи підступність водіїв, надала мені авторитету. Я зрозумів: треба увесь час удосконалюватися, щоб до тебе тяглися люди. Жив інтересами колективу і дбав про нього. У той час багато грошей виділялося на раціоналізаторство і винахідництво, але ці кошти не освоювалися. Вирішив цю статтю цілком забрати на потреби гаража. Як? У гаражі було чимало розумних водіїв, механіків, які могли придумати різні вдосконалення, новації, але їм не вистачало теоретичних знань. Потрібно формулу вивести, підрахувати економічний ефект, зробити креслення, хоча б примітивне.

Робітників ніхто цього не навчав. Навіть головний інженер не знав цього. Я взявся допомагати раціоналізаторам, заохочував їх. Люди почали додатково одержувати гроші до зарплати десь 10-20 карбованців. На той час ця сума мала вагу. І почали всі ентузіасти прогресу бігати до мене. Допомагаючи, я й очищав колектив від нероб та алкоголіків. У нас виникло справжнє інтелектуальне ядро, яке стало моїм найпершим помічником. Ми взялися разом за будівництво майстерні, потім і обладнали її. Спільно проектували слюсарню. Почали створювати технічну станцію. Люди побачили, що умови праці змінюються на краще. Почали асфальтувати подвір'я і місце, де стоять машини, трактори. Зблизило мене з трудівниками, певно, й те, що у мене вперше прокинулося свідоме бажання робити безкорисливо добро людям. Я на громадських засадах взявся вести навчальний клас. Читав там лекції з питань техніки безпеки, правил дорожнього руху, технічної просвіти. Розповідав про технічні новинки, розвиток автомобільного транспорту. Обговорювали свої проблеми, як швидше їх подолати. Отже, ми всі разом аналізували процес розвитку нашого машинно-тракторного комплексу. Я взяв на себе також обов'язок щопонеділка о 7.30 зустрічатися з трудовим колективом і проводити півгодинну політінформацію. Спочатку небагато збиралося бажаючих говорити про політику. Але незабаром уже мені самому в автопарку нагадували наприкінці тижня: «Ви ж пам'ятаєте – в наступний понеділок – політінформація».

*«Українська Газета»,
21 червня 2001 р.*

Діалог ВОСЬМИЙ

ЖОЛДАК: – Серед водіїв гаража Ви, очевидно, пропагували і політику партії, використовуючи передусім публікації офіційних газет?

МАТВИЄНКО: – Я слухав радіо «Свобода», інші станції, що глушилися, потім аналізував партійні газети, читав цікаві журнали. Ходив у бібліотеку. Готувався до кожної політінформації так, щоб сказати людям не те, що говорить їм офіційне радіо, а те, чого вони не знають.

– І Ви не боялися?

– Я не закликав до повалення існуючого ладу. Я людей навчав мислити, оцінювати правду і неправду. Крім цього, ми створили футбольну команду з працівників гаража і виграли першість району. Це було такою сенсацією. Міжколгоспбуд ніколи не виставляв жодної команди, і раптом футбольна команда механізаторів з'явилася на змаганнях за першість району та ще й виграла кубок району.

– Ви були тренером і грали?

– Іншої кандидатури не знайшли. Я, можна сказати, спортом займався професійно. Ще коли навчався у Львові, то приїжджав у Бершадь і грав за футбольну команду свого міста. Та й до навчання у вузі вдома грав у футбол. Тому для мене тут не було проблем. 23 тренування провели перед районним чемпіонатом. Одні розуміли, як грати, інші мали силу, швидкість. А в цілому виникла дружна команда. Я звернувся до начальника, і ми придбали форму. Забезпечив людей у достатній кількості запчастинами. Їздив, вимінював. Парк наш був один із кращих. Я не пропивав запчастини, і це люди бачили. Ось така моя робота принесла мені авторитет як керівникові малого підрозділу. Мій безпосередній керівник – головний механік Бойко – любив випити. Я його терпів понад рік. Він був старшим за мене. Я не

хотів його підсиджувати, але виконувати дурні вказівки також не збирався. Це не відповідало моїм принципам.

– У Вас виник конфлікт «поколінь»?

– Конфлікту не було. Всі розуміли, хто є хто. Він міг запчастини, які я привозив, віддати або обміняти за могорич. Сам теж їздив по запчастини, але дорогою їх часто «реалізував». Це викликало в мене несприйняття його як начальника, отже, створювало певне напруження. У мене був графік технічного обслуговування кожної машини. Я працював на науковій основі. Вимагав від водіїв ставити машину на техогляд не тоді, коли вони хотіли, а за графіком. Для багатьох це було якоюсь новацією, свіжим повітрям, а головний механік мені заважав. До того ж із комбінату хлібопродуктів, куди я хотів влаштуватися, мені повідомили, що є місце головного автомеханіка. Там машин було менше, але зарплата і дисципліна більші. Пішов я тоді до свого начальника автопарку Божка і сказав, що буду розраховуватися. Він запитує: «Чому?» Я не хотів нічого говорити про головного механіка. Божок сам знав про нього не гірше. «Як це ти підеш? – обурився він. – Ти тут в авторитеті, тебе люди поважають. І я тебе підтримую». Божок, справді, мене підтримував в усьому. Поважали мене і головний інженер, і працівники економічно-планового відділу. Тоді я сказав йому правду, що не хочу підсиджувати головного механіка, але й працювати далі з ним не можу, бо я не бачу перспективи. Я весь час нервую. Навіщо це мені потрібно? Тоді Божок наказав мені зібрати всіх механізаторів в актовому залі. Я запитую: «Навіщо?» Він: «Я сказав – збирай». Це було вранці. Я зібрав усіх механізаторів. Начальник вийшов на сцену і сказав, що із сьогоднішнього дня головним механіком працює Матвієнко, а Бойко працюватиме завгаром, і все. Тобто цей Бойко тепер став моїм заступником. Я залишився».

– А сім'я Ваша, дружина де були?

– Оля оформила у Львові декретну відпустку й приїхала до мене в Бершадь, щоб тут народити нашого первістка.

– Народила хлопчика.

– Це було для мене велике щастя. Саме в той час я був на змаганнях, грав у футбол в Умані, Гайвороні. Повернувся,

а Олю вже забрали в пологовий будинок. Я вранці прийшов туди. Вона вже народила сина. Це було 23 лютого, в день Радянської армії. Приніс я Олі великий букет квітів, а потім це моє велике свято з друзями відзначали в лісі, на природі. Після декретної відпустки Оля пішла працювати в райком комсомолу завсектором. У Бершаді вона не могла дістати роботу за своєю професією.

– Це Ви їй порадили?

– Боронь Боже, я до комсомолу тоді не мав жодного відношення. І скептично до нього ставився.

– Ви жили у ваших батьків?

– Перший рік ми були разом із батьками, а потім міжколгоспбуд надав нам гуртожиток. Цікаво, що наша будівельна організація сама собі спорудила це колективне житло. Я теж, як завгар, брав участь у цій будові. Я вже самостійно міцно стояв на ногах: головний механік. Мав солідну зарплату – 170 карбованців. За кожний новий введений об'єкт одержував премію – півтори ставки. Я тоді вже відчув себе хазяїном у Бершаді. Я все міг, мене поважали люди.

– У Вас була і службова машина?

– «Газ-51», буда. Потім – «Газ-52».

– І сам за кермом?

– Сам, але мав водія. День і ніч я їздив тією будою по району.

– Це «бобик»?

– Ні, «літучка» – майстерня на колесах. Я, як головний механік, їздив по об'єктах. Треба було не керувати, а допомагати водіям. Якщо треба, возив слюсарів. Намагався механізувати наші процеси. Цікавий факт був... Ніхто в нашій системі не міг відремонтувати асфальтного котка. Цей коток, новий, німецький, стояв в управлінні. Я кажу своєму начальникові: «Давайте ми його заберемо собі задарма.

– А чий це був коток?

– Вінницького облміжколгоспбуду. Я поїхав з хлопцями, прикотили. Разом зі своїми інженерами придумали плату переходу, щоб поставити новий насос для цього котка. Там був насос німецький, масляний, який ремонту не піддавався. Робо-

чі органи, шестерні могли крутитися тільки з тим насосом. На платі прикріпили наш вітчизняний насос, і коток запрацював. Його потім хотіли в нас забрати. А ми укочували асфальт по всьому району. Мене хвалили, поважали. Я почував себе героєм. Умів з людьми домовлятися. Батько каже мені: «Будуйся». Я розумів, що, будучи головним механіком, можу легко побудувати собі чудовий будинок. Але нічого не зробив для того, щоб побудуватися. Мною керував, як і пізніше, принцип стриманості: я не хотів бути тим керівником, який передусім тягне собі. Тому мешкав у гуртожитку. Були побутові проблеми, але не в мене одного.

– Кімната, спільна кухня, туалет надворі?

– Так, жили втрьох – дружина, я, син Віктор у маленькій кімнатці. Кухня колективна. Але весело було, бо молоді, жили надіями на краще. Пам'ятаю, приїжджав я своєю робочою машиною до батьків. Батько тішився, як дитя, що я начальник, якому дали машину. Це була вершина його мрії. Він бачив, як мене поважають люди. Від цього мав надзвичайне задоволення. Часто просив мене: «Давай під'їдемо туди чи сюди». І коли я сідав за кермо, то це була для нього насолода: мовляв, ми також люди.

– Як же Ви в райком комсомолу потрапили?

– Через дружину. Вона там працювала. Я часто після роботи за нею приходив. А то на якісь святкові колективні молодіжні заходи виїжджали разом. Мене побачило начальство райкомівське й поцікавилось, як я в автопарку працюю. Дізналися, що активний, діловий організатор, люди до нього тягнуться. Молодий спеціаліст. І взяли мене, як кажуть, на замітку. Почув про добрі справи нашого автопарку й секретар райкому партії. Якось мене запросили до нього. Він розпитав про моє життя, а потім каже: «У грудні – конференція, ти будеш першим секретарем райкому комсомолу.

– Як прізвище того секретаря райкому?

– Темний Василь Федорович.

– Ви з ним не були раніше знайомі?

– Ніколи.

– І Ви погодилися?

– Я сказав, що пораджуся з дружиною. Він засміявся і мовив: «Іди, радься».

– Чому дружина мала вирішити?

– Справа в тому, що Оля працювала в тому райкомі комсомолу, і я весь час їй дорікав, що в неї «дурна робота», що вона грається в дитинство. Казав: «Кидай ту роботу». Я не дозволяв дружині їздити на якісь навчання, відвідувати курси. Жорстко вимагав, щоб о 18-й була вдома. Коли вона затримувалася, то дорікав їй.

– Ви ревнували?

– Не ревнував, а просто вважав, що там немає чого сидіти. Є діти, є сім'я. Іди додому, чого там сидіти. Є розпорядок. 18-та година – кінець роботи. Коли якось усе-таки поїхала на навчання в Тернопіль, то я її через два дні привіз назад. Навіщо те навчання, коли чоловік і син самотні? Одне слово, вона набідувалася в той період зі мною.

– Коли ж почалася Ваша комсомольська кар'єра?

– Це сталося 1977 року, в листопаді.

– Вам було 24 роки. І не комуніст ще був?

– Ні, перший секретар райкому партії сказав, що «з партією ми вирішимо».

– А що дружина?

– Вона зраділа, бо хотіла піти з райкому. Радився я і з друзями-футболістами. Довго ми сиділи, розмовляли. Майже вся футбольна команда зібралася. Сиділи у спортзалі. Хлопці кажуть мені: «Іди в райком, будеш начальником, допоможеш нам, футбол підтримаєш. Іди». У нас була дуже серйозна команда. Ми грали на першість України серед трудових колективів, посідали призові місця в області. Мали 15 основних гравців, п'ять з них – із вищою освітою.

– Ви нападали чи захищали?

– Я був правим напівзахисником. Чудовий, золотий час. Після «благословіння» своїх футбольних побратимів, після згоди Олі й батьків я вирішив спробувати свої сили в комсомолі.

– А Ваша дружина яку роботу виконувала?

– У неї були марудні обов'язки: брати комсомольців на облік, знімати їх з обліку, видавати зарплату. Мала також прийма-

ти делегації. А ті делегації треба було годувати, поїти. Перший секретар райкому був ні риба, ні м'ясо. Усе організаційне їй доручав. Вона зраділа, що я прийду, бо тоді вона відразу звільниться.

– Вам сказали, яка у вас буде зарплата?

– У зарплаті програвав. Пішов на 160 карбованців.

– То чому погодилися?

– Перший секретар райкому партії – це була величина в районі. На нього всі молилися. І якщо він уже когось просив, то вищої честі для того не було. Так тоді все сприймалося в районі.

– Ви стали комуністом до чи після роботи в райкомі?

– Мене десь за тиждень до приходу в райком прийняли швиденько кандидатом у члени КПРС. Потім на конференції обрали першим. Я сідаю вже в новий райкомівський УАЗик. Їдемо на п'янку відзначати моє призначення і підсумки року. Тоді існувала така «славна» традиція. Був хтось із області. Відбувалося дуже помпезно. Рівень святкування не такий, до якого я звик. Був перший секретар райкому партії. Я потрапив до районної еліти. Незабаром мене обрали членом бюро райкому партії. Працював першим секретарем райкому комсомолу 2,5 року. Зробив капітальний ремонт у райкомі, створив методичний клас, відкрив у райкомі музей історії комсомолу Бершаді. Організував нові комсомольські колективи, бригади, змагання. Все відбувалося гласно, гучно.

– Яка зустріч за час роботи в райкомі Вам особливо запам'яталася?

– Цікавих зустрічей були тисячі. Я намагався, щоб вони були неординарні, нестандартні. А почалися ці зустрічі з особливо пам'ятної. Після конференції, на якій мене обрали першим секретарем (це було в суботу), я прийшов у понеділок на традиційну планірку в райком партії. Посидів там, послухав, потім пішов до себе в райком. Там завжди в понеділок після планірки в райкомі партії збирався увесь апарат.

– У Вашому кабінеті?

– У моєму кабінеті. Працівники сиділи мовчки – чекали мого першого слова. Другий секретар, який хотів бути першим, демонстративно надуто дивився у вікно. Мовляв, прийшов

новий діяч, який нічого не знає і не вміє. Я звернувся до всіх: «У мене два запитання. Точніше, одне запитання і одне доручення. Хто не знає, чим йому зайнятися? Підніміть, будь ласка, руку». Ніхто не підняв. Далі я мовив: «Якщо ви знаєте, чим вам займатися, то йдіть і сумлінно виконуйте свої обов'язки». А доручення дав кадровикові підготувати розпорядження про звільнення з роботи за власним бажанням Ольги Василівни Матвієнко. Моя дружина не сподівалася, що я так відразу вирішу її питання. Планірка тривала три хвилини. Запам'ятався також дуже оригінальний перший звіт райкому комсомолу в області. Я в грудні став секретарем, а в січні-лютому почалися звіти про фінансову роботу й про облік членів комсомолу. Облік мав дуже багато компонентів: прийнято, виключено, переведено, знято з обліку, вибулі без зняття, куди виїхали... Мені сказали, що таблицю потрібно розграфити, як простираadlo. Я сприйняв це буквально: треба привезти «простираadlo» і здати. У райкомі працювала також нова завідуюча організаційним сектором. Ми з нею клеїмо ватмани, робимо простираadlo в натурі, тільки паперове. Усе пишемо великими літерами. Прибили планочки, згорнули й поїхали у Вінницю здавати звіт. Нас запитують: «Простираadlo привезли?» Ми кажемо: «Привезли». Виявляється, потрібен був такий папірець, де зведено всі дані про організації району, у кого скільки комсомольців і який баланс. Нам кажуть: «Покажіть». Звіти приймали у маленькій кімнатці. Ми у відповідь: «Тут не поміститься». Нам: «Що не поміститься?» Ми: «Простираadlo не поміститься». Нам: «Яке простираadlo?» Ми кажемо, що простираadlo зробили. Нам: «А де воно?» І ми заносимо свій «звіт»: два метри з половиною завширшки і десь 3-4 метри завдовжки. Це просто жах. Подивитися збігся увесь обком, довго й весело сміялися.

– Звіт здали на відмінно!

– Перестаралися. І тільки за те, що ми так зробили, нас ніхто нічого не запитував. Зарахували нам звіт і все. Таким «яскравим» був початок моєї комсомольської роботи.

«Українська Газета»,
5 липня 2001 р.

Діалог ДЕВ'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Якого досвіду Ви набули для себе за два з половиною року в райкомі? Що це за робота була – корисна чи, справді, дурна?

МАТВІЄНКО: – Я вважаю, що це була корисна робота. Зараз я вже можу по-справжньому оцінювати. Ну, скажімо, ми організовували дитячі змагання. Піонерською організацією ми опікувалися. Уся система виховання підлітків і зайнятості в дитячих таборах лежала на комсомолі. Ми шукали вмілих піонервожатих, ми їх призначали, вимагали від них план роботи. Вони проходили у нас атестацію. Це була велика ідеологічна машина. Інша справа, що її структура працювала тільки на комуністичне зомбування. Практично шість чоловік у райкомі керували всією сферою організації роботи і дозвілля молоді. Ми до всього мали причетність паралельно з відповідними відділами райкому партії. Де була молодь, там був комсомольський колектив. Ми мали кошти на призи, проводили змагання і переможцям урочисто вручали ці призи.

Найбільшим безглуздом у діяльності райкому було те, що від нас суворо вимагалось постійне виконання плану прийому до комсомолу. Були такі місяці, коли ми в Бершаді мали приймати понад 100 осіб в комсомол. Протягом місяця прийняти стільки неможливо. Тому, коли виявлявся якийсь юний гультіпака поза комсомолом, «відрізали» голову за те, що його не залучили до «ленінської організації». Оце найбільше вражало. Цинізм усюди панував. Потрібна була масовість, щоб усі були комсомольцями. Ми потім їх виключали. Але спочатку мав відбуватися процес прийому. Отакий спосіб урісся в систему. Ти вже був її заручником, був причетний до всіх починань. Безупинно діяв механізм, коли із школи виходили практично всі комсомольці. А ще треба було 120 осіб сільської і робітничої

молоді прийняти. Ну, де ти їх знайдеш? Траплялося, що до нас приїздив на постійне місце проживання комсомолец, який десь загубив свій комсомольський квиток, то райком просив його: кажи, що ти не був комсомольцем. Його приймали ще раз, щоб виконати план.

– Але в школі були й некомсомольці.

– Ми не приймали в комсомол тільки того, хто був негідником, хуліганом, двійчником. Але коли він закінчував школу, то все одно із задоволенням приймали такого, бо треба було виконувати план. Ну, і ускладнювали життя внески. Оскільки ми приймали нероб, то вони не платили внесків. Тому треба було мати відповідний механізм... Чого навчив комсомол? Комсомол навчив головного: ти не маєш жодних прав – конституційних, законодавчих. Як відомо, була шоста графа в Конституції УРСР, де констатувалося, що Комуністична партія є спрямовуючою і керуючою силою суспільства. А комсомол ніде не згадувався. У жодному законі, в жодній нормі Конституції, у жодному підзаконному акті слова «комсомол» не було. Але комсомол «спрямовував»... Не маючи прав, не маючи ресурсів, ти, однак, повинен був знаходити методи, які б давали результати. Це неоціненний досвід: із нічого щось зліпити. Комсомолу давали завдання розв'язувати певні проблеми, а як ти розв'язуватимеш, нікого не цікавило.

– Які у Вас були стосунки з першим секретарем райкому партії? Він якою мовою розмовляв?

– Був українець, але спілкувався, як і всі партійці, російською. Якось він мене дуже образив. Його слова «А ти чому не на сенокосе? Вон отсюда!» – і досі дзвенять у мені жахом. У присутності керівників району, підприємств, господарств таке сказа-ти...

– Як собачці. А чому?

– Райком, як завжди, дав завдання всім косити сіно. Ми організували косовицю. У цей час я одержав телефонограму з райкому партії – мене запрошували на партійний семінар. Я вивіз молодь на сінокіс, а потім поїхав на той семінар. Заходжу в зал. Там сидять знайомі керівники колгоспів, радгоспів, заводів. І тут лунає крик «першого»: «А ти чому не на сено-

косе? Вон отсюда!» Я йому відповідаю: «Я там, куди мене за-прошували». І знову чую принизливий наказ: «Едь на сенокос, я сказав!» Пішов додому, взяв футбольну форму і ганяв м'яч, щоб зняти нервовий стрес.

– Таким був Ваш протест?

– Так. Я не любив несправедливості, а тим більше грубих образ. Той випадок ще більше зміцнив у мені мою позицію: що б там не сталося, а менших за себе не принижуй, не виявляй зверхності.

– Цей секретар десь ще працює сьогодні?

– Ні, він прикутий до ліжка. У нього така тяжка хвороба, як і в моєї теці. Я йому допомагав, коли працював головою облдержадміністрації. Він загалом був доброю людиною, розумною, діловою. Але тодішня система дозволяла вищим чи-нам і словесну грубість. Якось я разом із ним їхав у Вінницю на обласний актив у його машині. Викликали першого секретаря райкому партії, голову райвиконкому, керівників комсомолу, профспілки. Я тоді прокляв усе на світі, що погодився їхати з ним. Усю дорогу він мене виховував, виховував і ще раз виховував. І те не так, і те не так я роблю, а треба так і треба саяк.

– А Ви що на це?

– Слухав його. Він не любив заперечень, а особливо кри-тики. На тій обласній нараді йому перший секретар раптом дорікнув за деякі зернові показники. Що було з ним! Коли ми поверталися додому, він увесь час на мені зганяв злість: у тебе немає організації, того чи сього ти не робиш, твій комсомол ні-чим не займається. Я слухав його, слухав, а наприкінці кажу: «Ну, от Вас тільки одну хвилину критикували... Вам було при-ємно? А Ви мене оце довбаєте впродовж усієї дороги. Ство-рюється враження, що я за все відповідаю в районі. Хіба таку критику можна витримати?» І тут він сказав крилату фразу: «Вони, гади, не знають, що перш, ніж Бершадь схудне, Вінни-ця вимре». У той час Бершадський район вважався «зіркою», найкращим серед інших в області, і раптом підвищили голос на його першого керівника... Це його боляче поранило.

– Анатолію Сергійовичу, з огляду на минулий радянський період нашої «української історії» і нинішній час, як Ви розу-

мієте поняття «українець», «українство», «націоналіст», «незалежність України»?

– Ми сьогодні багато говоримо про українців. Що таке українець? Якщо казати теоретично, то він не повинен поступатися перед будь-яким представником іншого етносу, іншої національності, іншого народу. Що я маю на увазі? Українець повинен бути патріотом, безкорисливо любити свій край. Українець повинен бути жертвовним в ім'я того, щоб рід людський, до якого він належить, мав не лише сьогодні, а й майбуття. Для цього треба бодай частину себе приносити в жертву. Українець повинен бути високоосвіченою, високопрофесійною людиною. Українець повинен бути не ледачою людиною, а працювитою. Зрештою, українець повинен бути щедрим, людиною планетарного мислення. Не повинен бути замкнутим у рамках своєї території, у рамках інтересів своєї нації. Бо багатства українця і його всієї нації – це багатство всього світу. А світ – це багатогранне існування різних культур, різних традицій. І що більше граней у тому діаманті, то дорожче він коштує. Вважаю, в українця можна нескінченно відкривати все нові й нові грані.

– То українець не вироджений?

– Ні. І ніколи не буде вироджений. Ми можемо бути забитими, забутими, закритими, але ми були, є і будемо. Згадаймо, Кам'яна Могила з'явилася на терені нинішньої України за сім тисяч років до нашої ери. Моя Вінниччина має Бушу, а в Буші є скельний храм, створений за три тисячі років до нашої ери.

– Буша – це село?

– Це село Ямпільського району. У його скельному храмі є настінні написи, ієрогліфи, намальовані олені, півні. Три тисячі років до нашої ери! Отже, тоді існувала організована система співіснування і життя людей. Нам ніхто не розповідає про нашу Кам'яну Могилу, ви не почуєте і про ту саму Бушу. На Хмельниччині, Львівщині, Тернопільщині є речі, які підтверджують організовані поселення на цих землях за 2000, 3000 років до нашої ери. Через забуття, забиття, закриття цих історичних реліквій Україна ніби втратила свою самобутність, свою силу. І втратила через те, що вона завжди була і є ласим шматком. А ласий шматок можна забрати тільки у невігласа, у

раба разом з цим рабом. Ось чому Україну весь час ніби вели дорогою рабства, ніби зафіксували в кожному з нас раба. Мене теж вели цією дорогою. Можна зрозуміти тих, хто не є гордим українцем, хто відчуває себе людиною вторинною, другорядною, другосортною. Сьогодні це є характерною рисою українця – вважати себе недолюбим, неповноцінним. Коли сьогодні запитати українця, чому він не такий гордий і патріотичний, як росіянин, як поляк, то один мовчатиме, інший відповість, що він нижчого сорту, меншої раси чи не такої якості, як росіянин, поляк. Виходить, ніби ми є похідними від чогось справжнього.

– І Ви так думаєте?

– Так думав. Тепер – ні. Я відчув себе українцем, коли викачав із своєї душі, свого розуму, свого серця переляк від слів «національний» та «націоналізм». Що заважає нам, українцям, відчувати себе повноцінним народом?

– Відсутність національної свідомості!

– Не тільки. Для мене немає мого «я», для мене є мій рід, мій народ, до якого я належу. І я хочу, щоб мій народ прокинувся. Мене це найбільше турбує. Моя біографія до нашої незалежності була непростю. Були комсомольці, комуністи, з одного боку, і буржуазні націоналісти – з другого. Вчителі в школі нас учили: націоналіст – це кров, це наруга, це фашизм, це вбивство, це тиранія. І коли я чув слово «націоналіст», я бачив усе те негативне. Так вихований кожний українець, який жив за радянського часу. Я не самовиховувався в тій минулій системі. Мене всі і всюди кували. Але настав час (ще до оголошення незалежності), коли я перестав боятися слова «націоналізм», я зрозумів, у чому є проблема всієї нашої нації й чому наш народ так жалюгідно бідний. Слова «націоналізм», «нація», «національний» і досі для багатьох є жупелом, від якого боязко шарахаються. І тому всі, хто нині береться за побудову держави, намагаються якось ізолювати себе від національного, не дай Боже, щоб воно десь було вкраплене в їхні дії, тим більше в усвідомлену дію. Незалежну державу без національної демократичної основи не можна побудувати. Ми ж ізолювали себе від цього розуміння, нас виховано так, що це непотрібне, зайве і навіть вороже. Без національного шляху незалежного,

продуктивного руху в державі немає. Є два способи побудувати державу: перший – за етнічно-національною ознакою як національно-демократичну державу, і другий – за расово-національною ознакою. Світ інших способів не знає. Сполучені Штати Америки, наприклад, побудовані за расовою національною ознакою. Тобто білі люди ніби формували свою націю. Винищили майже всіх аборигенів. Пішли на них війною. Залишили меншість як екзотичну пам'ятку минулого. І вони так у племінному стані сьогодні й перебувають, їх це задовольняє, практично консервується рівень їхнього розвитку. А біла раса перемогла. Це європейська раса – збір з усіх континентальних і британських земель. Це винятковий випадок, не повторений масово в світі. Усі інші держави світу, в тому числі і європейські, пройшли через побудову національної держави. Ми маємо збудувати громадянське суспільство, але через національну державу. Це означає пріоритет нації, яка перебуває на території своєї материнської землі, і цей пріоритет полягає лише в одному: взяти на себе всю повноту відповідальності за наведення порядку на цій землі. В основі громадянського суспільства має бути Українська Національна Ідея, чого досі не розуміє нинішній Президент Л.Кучма.

– Як співвідносяться між собою громадянське суспільство і національна держава?

– Це проблемна розмова. Ми почали з нації і повинні зрозуміти, що нація – це я. Розуміння нації – це розуміння мене. Бо якщо не зрозуміти, чому нація – це я, то немає мене, бо незрозумілі мої мотиви, чому я так дію, чому так думаю і до чого кличу.

– Те, що українська нація – це ми всі, хто живе в Україні, зрозуміле і необхідне для незалежної держави. Але самі українці повинні зрозуміти, що тільки їхня єдність створить сильну державу.

– Я теж про це веду мову. Є три, на мій погляд, основи, що врятують українську націю від її нового рабства – єдність, дуже напружена праця і відповідальність усіх за майбутнє території, ім'я якої – Українська держава. Саме українці повинні взяти на себе всю повноту відповідальності за весь народ, при

цьому не демонструючи своєї зверхності над іншими етносами, над представниками інших національностей. Українці повинні просто переконати їх, що іншого шляху немає. Лише росіяни побудують російську державу, лише французи будують Францію, лише німці підняли Німеччину. У Німеччині, наприклад, було багато партнерів і соратників: і чехів, і поляків, і євреїв, і українців, і росіян, і англійців. Але німці будували Німеччину і брали на себе відповідальність. У нас нищиться розуміння того, що треба українцям об'єднатися, і тому ми ще не є нацією. Чому нам треба бути з Європою? Уся Європа побудована на етнічній основі, як національна держава. Не тільки ми, а й усі інші етноси нашої держави повинні зрозуміти, що не буде щастя, якщо всі разом не будемо стимулювати об'єднання українців, якщо всі разом не будемо підносити відповідальність українського етносу за порядок на своїй території – в материнській своїй колісці. І тільки через це ми можемо збагнути, як нам рухатися до громадянського суспільства. Бо тільки в цьому є перевага – перевага у відповідальності за сьогоднішній і завтрашній день цієї етнічної, титульної нації. Побудувати державу всіх національностей неможливо. Космополітичної держави ще ніколи не побудовано.

– Важко уявити, щоб усі національності — росіяни, євреї, татари, поляки, німці – працювали на українську націю.

– Чому важко?

– Вони не захочуть. Вони кубляться в національному гнізді.

– Вони не на українську націю будуть працювати, а на громадянське суспільство, яке ми повинні побудувати через національно-демократичну державу, ім'я якої – Україна.

*«Українська Газета»,
26 липня 2001 р.*

Діалог ДЕСЯТИЙ

ЖОЛДАК: – А що таке громадянське суспільство?

МАТВИЄНКО: – Громадянське суспільство – це сьогодні пріоритет права людини. Це ніби найвищий пріоритет.

– Не враховуючи національності?

– Не враховуючи. Але він може бути зреалізований лише в багатій, достатньо перспективній у своєму розвитку державі. А цього багатства можна досягти лише в результаті праці відповідальної частини цього суспільства, етнічної титульної нації. Іншого не буває. Ми маємо збудувати українське громадянське суспільство. Росіяни теж будують російське громадянське суспільство – це середовище російської нації й усіх національностей, що живуть у Росії.

– І там немає переваги титульної нації над іншими національностями?

– Є.

– Яка?

– У громадянському суспільстві є етнокультурне середовище, є мовне середовище, є середовище традицій, є особливості саме титульної нації. Це ніби салат із помідорів, але ви кажете, що будете їсти його з маслиноюю олією, чи із сметаною, чи з майонезом. Це різні салати, хоч із тих самих помідорів. Так і титульна нація – її доповнюють різні національності. Я веду до того, що світ багатий не своєю одноманітністю, а своїм розмаїттям. Багатство світу сьогодні полягає не в абсолютній глобалізації. Хоча глобалізація є і позитивом, проте вона не може робити з багатогранного світу відшліфовану кульку. І в цьому є, можливо, трагедія нашого нерозуміння суті суспільства на шляху глобалізації. Тут українство має стояти на смерть, як стоять сьогодні французька культура, німецька, британська. Консерватизм культури є їхньою особливістю. Саме на цьому

їхня культура тримається. Ми не можемо сказати, що ці народи не йдуть шляхом гармонізації громадянського суспільства. Ідуть. І там росіянин, єврей, українець не почувають себе людьми нижчої раси. Вони почуваються повноправними, водночас розуміють, що треба передусім ставитися з повагою до того середовища, в якому живуть. Вони розуміють, що їхні права можуть бути зреалізовані тільки завдяки повазі до традицій, культури, мови титульної нації. Оце їхня дорога до розумного компромісу. Інша дорога безперспективна. Чому? Українець, щоб житися, щоб мати свою національну джерельну воду, де б він не жив (в Аргентині, Бразилії, в США, Європі, Австралії, Росії), повинен мати можливість без перешкод дійти до свого джерела, набратися від нього живильної сили, щоб підтримувати свою українську культуру у віддалених від України кутках Землі. Якщо не розвиватиметься те джерело, воно буде замулене і в Україні. Українцеві немає куди піти, крім України. Росіянин, який живе на території України, може податися до свого етнічного джерела, до Росії. Француз, живучи в Україні, може піти до свого джерела у Франції. Так само і єврей має свою державу. І це є їхнє джерело гарантії багатогранності, багатонаціональності, і ми не маємо права втрачати націю. Бо ми тоді збіднюємо світ.

– Треба, щоб нашому згуртуванню не заважали інші національності, хоча б у самій Україні-матері. Вони не зацікавлені в згуртуванні українства.

– Біда наша в тому, що саме українство не розуміє цього, а ви хочете, щоб меншини це зрозуміли. Чому ми вимагаємо сьогодні від євреїв, росіян будувати Україну? Спочатку треба, щоб українці самі будували Україну, а потім пояснювали євреям, росіянам, полякам і всім іншим, яку і навіщо ми будемо Україну. Ось що таке національна держава. І ось що таке Україна і що таке українець. Це ніби основний стрижень, який має нести в собі зрозумілі прагнення, мету, гасла. Це повинно бути простим і дохідливим. Незалежна Україна можлива за умови, якщо буде згуртована українська нація, її здорове, сильне ядро, і якщо всі українці будуть зорієнтовані на каторжну, відповідальну і напружену працю. Можна згуртувати націю на

святковий парад, на всеукраїнський концерт під «патронатом» Президента, згуртувати на те, щоб розтягти все, згуртувати на руйнацію. Це легше, ніж згуртувати на працю, на національне творення, на зведення Храму – Соборної України. Коли ми будемо згуртовані й спрямовані на національне, українське державне будівництво, коли інші національності побачать, що українці, тобто титульна нація – це люди, які хочуть будувати нормальну державу і йти демократичним шляхом, тоді увесь народ згуртується. Коли я кажу про національну державу, я неодмінно уточнюю – національно-демократичну державу, бо це є обов'язковою умовою тієї громадянської перспективи, про яку ми ведемо мову.

– Я особисто в контексті Української держави громадянську державу не сприймаю. Національна держава повинна бути.

– Національно-демократична держава з громадянським суспільством! Суспільство повинно бути громадянським.

– Держава – національно-демократична, а суспільство громадянське? Що означає – громадянське?

– Це є громадяни української нації і всіх етносів. Вони мають рівні права, щоб реалізувати свої можливості, таланти, здібності в державі, громадянами якої вони є.

– Сьогодні росіянин каже: «Я хочу мати в Україні російські школи, російські університети, російські газети, я хочу жити російським життям».

– Так, і це його право, і не можна забирати в нього цього права. Але ми повинні казати росіянину: «Так, ти маєш право постійно контактувати з колискою своєї нації, з Росією, і ми не маємо права заборонити тобі сповідувати і зберігати традиції своєї культури, своєї мови, духовності. У нас – громадянське суспільство, ти повинен зрозуміти, що зреалізувати своє право на традиції свого етносу ти можеш тільки в національно-демократичній державі, яка називається Україною. Ти живеш в Україні, а не в Росії і повинен жити за законами України. Якщо ти хочеш, щоб тебе і твою рідну мову поважали, ти повинен вважати Україну своєю Батьківщиною, маєш знати державну українську мову, розуміти характер українського духу, поважа-

ти українців. Інакше нікому в Україні не буде затишно жити. Ти не повинен бути чужим ти повинен бути своїм. Так само, як і українець в Росії повинен знати російську мову. Чому ніхто сьогодні не заперечує проти того, що українець у Росії повинен знати російську мову? Ми не ставимо це питання навіть під якийсь сумнів. Чому ж росіяни в Україні заперечують, що вони повинні знати українську мову? Це свідчить про те, що немає поваги до нас як нації. Чому? Бо ми самі себе не поважаємо. Коли хтось приходить у гості й бачить, що між господарями панує ідилія, що кожний член сім'ї ставиться шанобливо один до одного, виконує якусь свою гармонійну функцію, то цей гість не тільки ходитиме сюди із задоволенням, а й прийматиме правила цієї сім'ї, бо бачить, що вона піднімає людину на висоту людськості, добра, сили і надійності. А коли в нашій Україні, як у поганій сім'ї, недалеко, дурні люди чубляться між собою, йдуть на провокації, щоб перетворити свою територію на чиясь країну, коли вони нічого іншого, крім своєї рабської ролі, не бачать, то про яку повагу може йти мова? Страшно почувати себе рабом, страшно бути рабом, страшно дати рабу зброю, бо він стрілятиме і в своїх кривих.

– Коли Ви позбулися почуття раба?

– Я виріс і вихований у центрі України, на Вінниччині. Мене завжди навчали, що слово «національний» – недобре, а слово «націоналіст» – це слово жахливої зради і злочину. Мені змалку казали: «Ти повинен бути інтернаціоналістом». І слово «інтернаціоналіст» жило в мені, не викликаючи сумніву, як і сьогодні ще живе в багатьох людях. Зрештою, і віра православна є інтернаціональною, вона посилювала такий стан душі. Неприродність цього стану я збагнув уже після школи. Навчаючись в інституті, я почав міркувати іншими категоріями і зрозумів суть «націоналізму» як жертвовність. Зі мною навчалось багато молоді з Львівської області, які розповідали мені, що їхні батьки і діди були не рогаті й не хвостаті і не мали руки по лікті в крові. Їхні рідні просто хотіли мати незалежну державу. Я не розумів тоді, чому вони хотіли незалежної держави, коли ми маємо такий чудовий, «непорушний» простір, як Радянський Союз. Навіщо нам мати маленьку Україну, коли

є велика Радянська країна? І коли генсеки Брежнев, а потім Андропов посилено переконували, що ми всі в Радянському Союзі є радянським народом, ось тоді мені почав глибше западати в голову сумнів: хіба ж ми, скажімо, українці, узбеки, молдовани, росіяни, – один народ? Різні у нас культури, історії, різні характери і мови. Я усвідомлював, що нас просто «переодягали», перетворювали у великий російський народ. Я відчував нівелювання, збіднення кожного народу в цьому загальному таборі радянському. Це був перший сигнал національної тривоги. Весілля моє в інститутській їдальні теж мене трохи просвітило. Спочатку я перебував ніби ізольованим від «гострих» розмов, а з часом, коли потрапляв у коло старших людей, вони мали до мене довіру. Знали, що я не поділятиму їхню думку, але ніде про почуте публічно не говоритиму. А ще «виховували» мене розмови з Олиною бабцею про те, як вона годувала з одного казан і бандерівців, і «ястребків-більшовиків», але в різних місцях – одних у хаті, інших у клуні.

– Коли це і де такий «один казан» був?

– Моя дружина з Івано-Франківщини. І, можна сказати, її бабця була учасницею національно-визвольної боротьби в 1946–1953 роках, коли на Західній Україні котилася народна хвиля найбільшого протесту українського населення проти комуністичного режиму після звільнення України від фашистів. Були радянські «ястребки» – внутрішні війська КДБ, і були бандерівці – воїни Української Повстанської Армії. Траплялося, що одночасно до садиби Олиної бабці приходили дві групи – радянська і бандерівська. Перших бабця «приймала» в хаті (вони як хазяї сідали за стіл і вимагали квартиру горілки та все, що було їстівне), другі влаштовувалися в клуні.

– В якому це селі було?

– Село Тишківці Городенківського району. Ніхто з прибульців не знав один про одного. Коли бандерівці запитували: «Хто в тебе в хаті?», Олина бабця відповідала: «Зайшли до мене гості». Так бабця готувала в одному казані і для тих, і для тих. Давала «ястребкам» пити, їсти, те саме несла бандерівцям. Вона – велика патріотка. І зараз за Україну плаче. Вона ненавиділа «ястребків», але не могла піти й сказати бандерівцям, що

в хаті «ястребки», бо знала, що всіх дітей виріжуть «ястребки». А якби сказала «ястребкам» про бандерівців (були такі, які підтримували «ястребків», а ненавиділи бандерівців), то приїхали б бандерівці й також вирізали всіх.

– Чому називали радянських військових «ястребками»? Зневажлива кличка.

– Народ скаже, як зав'яже. Завдяки ось такій правді стався мій злам. Коли кажуть про галичан, що вони такі-сякі, то я відповідаю, що треба з ними поспілкуватися, щоб їх зрозуміти. Вони спізнали різні влади – від Австро-Угорщини і Польщі до радянщини і бандерівщини. І кожна переходила за життя одного покоління два-три рази. Усі галичани є патріотами, але публічно вони стримані, і цим сьогодні деякі політики спекулюють. Зокрема, повірили Кучмі, що він – український патріот. Тому в західних регіонах за нього проголосувало на президентських виборах 90 відсотків.

– Такі люди довірливі?

– На відміну від пролетарської Східної України – зажахані. Вони розуміють, що кров – це ціна життя, і не стільки власна, скільки їхніх дітей. Ця боязнь передається на генному рівні. Ми плачемося. Чому наші пісні такі жалібливі? Це від страху. Це ніби розрада така. Це теж треба розуміти. Це ознака нації.

– І Ви почали над цим замислюватися?

– Так, це речі, які поставили мене перед проблемою, перед багатьма болючими запитаннями. Чому я пишуся українцем? Очевидно, це має якусь свою історію і покладає на мене певну відповідальність. Не може бути все те так просто. Тоді б я писався, скажімо, євреєм, якщо це безвідповідально. Але я не єврей, а саме – українець. Яка моя місія? Пам'ятаю, у моїй рідній Бершаді жили євреї, за інтереси один одного вони стояли на смерть, і завдяки цій згуртованості, самовідданості диктували свої правила. Я думаю, чому ми, українці, такі розбурхані? Чому мене, коли я приїжджав на Львівщину, називали «москалем»? А приїжджаючи з Вінницької області в будь-яку східну область, уже чув за собою кличку «бандерівець». Моя Вінниччина вважалася для Сумщини, Харківщини бандерівським краєм, а для західних регіонів – зрусифікованим, московським.

Виникає запитання: навіщо нас так роз'єднують, навіщо нас стравлюють? Безперечно, це була політика держави. Це не стихійна політика. І по сьогодні ми залишилися роз'єднаними.

– Ви про все це замислювалися, але й працювали на цю політику. Були ким тоді – секретарем райкому, обкому чи ЦК комсомолу?

– Так, я в той період був уже секретарем ЦК комсомолу України.

– А в райкомі ще «по-інтернаціональному» мислили?

– Безперечно, рівень був ще не той.

– За націоналізм, певно, з комсомолу виключали?

– У Вінниці такого не було.

– Але в своїх доповідях ви таврували прояви націоналізму? Вже в наш час один одіозний кучмівський телекоментатор, щоб звинуватити Вас у співпраці з комуністами (наче він сам із Кучмою не співав ленінських пісеньок), цитував із телеекрану давні Ваші атеїстичні, щоправда, доповіді.

– Я нічого не приховую з минулого. Так, я тоді казав з трибуни, що національні пережитки треба побороти, що треба позбутися зашореності національної і збудувати в собі почуття інтернаціоналізму, причетності до великої нації і народу такого, як радянський. І взагалі, казав, що домінанта в усьому світі й перспектива всіх націй – це тільки інтернаціоналізм.

– Ви говорили так у райкомі, вже тоді, коли знали розповіді бабці своєї дружини про бандерівців і «ястребків». Чому у Ваших діях усе ще переважав інтернаціоналізм?

*«Українська Газета»,
13 вересня 2001 р.*

Діалог ОДИНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Коли у Вас переважило національне почуття над інтернаціональним?

МАТВІЄНКО: – Напевно, я став найбільш національним, коли проводився з'їзд ВЛКСМ у Москві. Це було десь у жовтні чи листопаді 1989 року.

– Ви були першим секретарем ЦК ЛКСМ України?

– Так, я був першим секретарем ЦК.

– Останній перший секретар?

– Ні. Після мене були Вовченко, Бутко і ще хтось. На тому з'їзді я боровся за те, щоб багатонаціональну радянську молодь не тримали в одній купі. Я казав про можливість й силу вільного інтелекту, про те, що нас не треба більше вести за руку, що ми повинні демонструвати свою самостійність, що ми – нова генерація, яка повинна вступати в нове життя. Я боровся за те, щоб уже тоді вирішити питання щодо розподілу монопольного майна ВЛКСМ між національними республіками.

– Чому Ви цього хотіли? Тоді ж ще не було розпаду СРСР.

– Я порушив глибоке, досить приховане питання, що стосувалося незалежності майбутніх держав. Майно ВЛКСМ повинно належати комсомолу України, комсомолу Грузії і т. д. Про це розповідалося і в передачі «Гарт» на Українському телебаченні. Вадим Бойко, покійний, знімав фрагменти на з'їзді. Увечері члени нашої української делегації взяли все, що у них було, – горілку, вино, сало – і пішли по делегаціях, щоб за дружньою вечерею переконати всіх в одному: розподіл майна – це збереження комсомолу, а централізація – його знищення. Ми вели дружні переговори майже з усіма делегатами, а їх було 3,5 тисячі. Нам не вистачило 200 чи 300 голосів для того, щоб це рішення було ухвалено. І не вистачило голосів саме військових комсомольців. Ми в тому середовищі не попрацюва-

ли. Військові проголосували за збереження єдиного майнового комплексу.

– Яке майно ви мали на увазі?

– Це будинки відпочинку, молодіжні табори, видавництва, поліграфкомбінати, газети. Дуже велике майно. Вже тоді мене називали в середовищі з'їзду «націоналістом». Я переконував їх, що я – патріот, а не націоналіст, не розуміючи, що націоналіст і патріот – синоніми. Це зараз я чітко усвідомив – немає націоналізму без патріотизму. Я гадаю, що це – фрагменти мого усвідомлення майбутнього тієї нації.

– Але ж Ви відстоювали не український патріотизм, не незалежність України, а ідею збереження комсомолу. Треба було через майно зберегти комсомол України.

– А хіба я міг тоді мислити інакше? Я вам розкриваю логіку тодішнього свого мислення. Ви мене все хочете оцінити з позиції сьогодення розуміння. І це помилково.

– Але ж у Вас була мета не відокремити Україну, а розділити майно комсомолу.

– Моя мета була зробити український комсомол самостійним. Невже це не є проявом національного мислення? Невже це не є проявом патріотизму?

– Є.

– Тому я й кажу, що це був перший прояв мого націоналізму. Я тоді не розумів того, що нині розумію.

– Однак Ви сказали, що хотіли зберегти комсомол.

– Я був переконаний і зараз переконаний, що лише єдність сильних дає сильну єдність. А єдність слабких дає слабку єдність.

– Ви розповідали про розподіл майна. Грузії треба віддати грузинське, Україні – українське і т. д. До чого тут сильна і слабка єдність?

– Ви хочете, щоб я Вам сказав: так, я розумів, що треба розвалювати Радянський Союз.

– Ні, Ви і не думали розвалювати.

– Тому я і розповідаю, як я діяв. Коли людина сидить і думає, як їй учинити. Коли на шальках її терезів стоять абсолютно протилежні за змістом можливі варіанти, і людина не знає, що краще, – це велика трагедія і людини, і справи. Бо хіба є

гарантія, що не переважить суто випадково абсолютно неприйнятне рішення? А коли людина впевнено, наполегливо діє в інтересах свого краю, своєї нації, своєї території, своєї держави, то в цьому є вияв Національної Ідеї. На тому комсомольському з'їзді я не розумом, а душею, підсвідомо діяв, гадаючи, що це буде для України краще, ніж те, що було раніше. Так я долав невеличку дорогу до мого усвідомлення національного інтересу, Національної Ідеї, Національної приналежності.

– Ми з Вами перед «національною темою» вели розмови про Вашу роботу а райкомі комсомолу. Ще повернемося до Вашої комсомольської діяльності на обласному рівні. А зараз, коли Ви згадали свої дії як першого секретаря ЦК ЛКСМ у Москві, будь ласка, пригадайте, як Ви потрапили на цю посаду.

– Я прийшов працювати в ЦК ЛКСМ України з Вінниці 1985 року на посаду секретаря з питань сільської молоді, потім робітничої. А ще вів будівельні загони і туристичну організацію «Супутник». Це був мій, так би мовити, профіль. Працював творчо, без лінощів. Не прагнув кар'єри. Мав задоволення від результатів праці. Я бачив якийсь рух, мету. Хотів зробити якомога більше добрих справ і мав утіху з того, що був причетний до цього.

– Хто тоді був першим секретарем ЦК ЛКСМУ?

– Віктор Мироненко. Потім його забрали в Москву.

– Він росіянин чи українець?

– Він був, так би мовити, зрусифікований українець, як тоді й більшість із нас. Насаджувалася рабська психологія. Я це ще називаю національною кастрацією.

– Творили космополітів?

– Не зовсім. Творили діячів, які втрачали свій національний корінь, служили іншому, чужому родові.

– І таким яскравим представником став Мироненко?

– Так. Він, до того ж, був актором. Так гарно грав при Горбачові в комсомолі, що той у нього закохався. У Мироненку Генсек ЦК КПРС побачив ніби себе. А Раїса Максимівна, дружина Горбачова, просто дивувалася, що може бути такий двійник.

– У чому це полягало?

– У розмовах, у манерах, у прислужництві, у бажанні на будь-якому форумі мовити слово, яке сподобається Горбачову.

Коли Горбачов приїжджав в Україну, то Мироненко зачаровував його. Це не так важко й робити – подобатися комусь. Удавати відданого простіше, ніж демонструвати чесність, порядність. Згодом Горбачов забрав його в ЦК ВЛКСМ.

– Звідки він?

– Із Чернігівської області. Закінчив Ніжинський педінститут, де Гоголь навчався. Ну, і певно, пишався, що можна бути, як і Гоголь, українцем російськомовним. Це взагалі проблема Ніжина. Про це треба окремо говорити. До Києва Мироненко потрапив завдяки дядькові. Заступником керівника оргвідділу ЦК ЛКСМУ працював брат його батька. Батько помер. Дядько мав моральне зобов'язання підтримати Віктора. Був уже час перебудови, час гарних гасел, що імпонувало натурі Віктора. Поступово він дійшов до першого секретаря.

– А коли його забрали до Москви, то першим обрали Вас?

– Ні, Валерія Цибуха, який тоді працював другим секретарем. Звичайно, він претендував на місце першого. З Цибухом ми були добре знайомі ще з часів, коли він був секретарем міськкому, а я секретарем Вінницького обкому комсомолу. Він після від'їзду Мироненка каже мені: «Я тебе рекомендуватиму другим. Із Мироненком погодив це питання.

– Мироненко пішов на першого в ЦК ВЛКСМ?

– Так. Він зібрав нас на своїй дачі і сказав, що ти, Валерію, будеш першим секретарем, а ти, Анатолію, – другим. Питання було погоджене. Я пройшов співбесіди з усіма керівниками ЦК КПУ, крім другого секретаря Титаренка і першого – Щербицького. Моя кандидатура була погоджена на всіх рівнях.

– Що це за співбесіди були?

– Ну, такі: кажуть, що ми тобі довіряємо, ти розумієш відповідальність. Це така загальна розмова. Я не був чужий у ЦК, мене знали. Та ось раптом сталося на моїй кандидатурі «замкнення». Після узгодження з посадою другого секретаря планувалася моя поїздка з молодіжною делегацією в Болгарію. Раптом Мироненко (він ще сидів у Києві) каже, щоб я відмовився від поїздки, бо буде, мовляв, у мене ще співбесіда з другим секретарем ЦК КПУ і з першим, тобто Титаренком і Щербицьким. Я здивувався. Та тут знову Мироненко до мене

зайшов і мовить: «Можеш їхати в Болгарію». Я запитую: «Що відбувається?» Він відповідає: «Нічого, так треба». Це був початок 1988 року. Тоді я подався до Цибуха, і він пояснив: «Нічого не можу зробити, бо Щербицький звелів брати першого секретаря обкому комсомолу Мірошниченка з Харкова другим секретарем ЦК ЛКСМУ». Я мовчав, аналізував почуте. Я добре знав Мірошниченка. Це була людина певної кон'юнктури, як і Мироненко. Я його не раз критикував з тих питань, які вів. Він не працював як слід першим секретарем Харківського обкому. У мене з ним через це були натягнуті стосунки. Він мене боявся, очевидно, й не поважав.

Далі події обрання першого і другого секретарів розгорталися детективно. Телефонує мені з ЦК КПУ, той, хто зі мною раніше провів бесіду про посаду другого секретаря, і каже: «Буде Титаренко на пленумі, то чи не міг би ти виступити на цьому пленумі й підтримати Мірошниченка?» Я йому відразу відповів, що такого цинізму від нього не чекав, «По-перше, ви знаєте моє ставлення до Мірошниченка. Це – слабка людина. По-друге, ви не набралися сміливості, щоб хоч пояснити мені, чому зняли мою кандидатуру, але ви набралися сміливості пропонувати мені виступити на пленумі на підтримку Мірошниченка. Якби не розглядалася моя кандидатура, то я б виступив на пленумі проти нього за будь-яких умов. А оскільки всі знають, що мою кандидатуру ніби вже було погоджено, то це здаватиметься виявом моєї образи. Вам я хочу порадити не ганьбити себе і не травмувати мене. Єдине, що я можу вам пообіцяти: я мовчатиму. Робіть, що хочете». Я гадаю, що це було головне (почути мою відмову), заради чого він зателефонував. Зрозуміло, щоб отримати від мене гарантію на мовчання, він запропонував мені виступити. Я чудово знав, що серед перших секретарів обкомів не було нікого, хто мав би довіру і повагу до тієї людини. Та раптом усі на пленумі виступили, один перед одним розхвалюючи, який Мірошниченко видатний. Мене це керівне фарисейство настільки вбило і вразило, що вирішив взагалі залишити роботу в ЦК. Я переживав не тому, що мене не затвердили другим секретарем. Я не міг розмовляти з Мірошниченком, дивитися йому в очі, не сказавши йому, що він

звичайнісінький нероба. Перебувати в його середовищі не міг. Тому вирішив вступити в аспірантуру. Сказав про це Цибуху.

– Його тоді обрали першим?

– Так. У нас були відверті стосунки. Він просив мене трохи попрацювати, бо йому було важко. Я ще витримав десь півроку й знову повернувся до питання про аспірантуру. Цибух – проти. Це було влітку. Ми з Цибухом поїхали вихідного дня в Кончу-Заспу на комсомольську базу відпочинку. Сіли в човен і випливали на середину річки. Я запропонував стрибнути з човна і поплавати. Цибух мав «запасний» животик, і йому важко було залізити назад, у човен, без допомоги. А ми далеченько відпливли від причалу. Треба було або йти берегом через перешкоди, що небезпечно, або плавнями – це дуже далеко. І склалася така ситуація: я виліз, а він просить допомогти. Я кажу: якщо в аспірантуру відпустиш, то допоможу, якщо не відпустиш, то плавай. Він: «Нікуди не підеш». Я кажу: «Ну, тоді плавай». Плавав він хвилин десять. Намагався вилізити, але не міг. Потім каже мені: «Ось який ти друг – не хочеш допомогти, граєшся». Я відповідаю: «Я – твій друг і хочу, щоб ти знав: я мучуся в ЦК, як ти мучишся у воді». І тоді Цибух погодився мене відпустити. Я допоміг йому залізити в човен. Ситуація трохи кумедна, але так довелося боротися за свої «права». До аспірантської теми більше не повертався з місяць. Пішов до Вищої партійної школи, дізнався про правила вступу на кафедру економіки. Склав іспити – англійську, філософію. Вступив до аспірантури і там навчався рік.

– Цікаво, як Мірошніченко після свого обрання ставився до Вас?

– Ніяк. Гадаю, і він, і я підсвідомо розуміли, що в комсомолі перемагає або космополітизм, або національний український дух.

– Цибух розмовляв російською мовою? І Мірошніченко?

– Так. Потім, коли було ухвалено Закон про мови, то почали спілкуватися потроху українською мовою. Принаймні, якщо розмовляли й російською, то оформляли документи двома мовами.

– Ви теж користувалися російською?

– Як і всі в ЦК. Щоправда, більше говорив українською, бо вів питання сільської молоді.

- А з дружиною вдома якою мовою?
- Я ніколи з дружиною не розмовляв російською мовою. Ніколи. Діти мої російською розмовляли. Зараз уже років дев'ять я взагалі не розмовляю російською мовою.
- І ось Ви раптом вирішили піти з комсомолу взагалі?
- Так.
- Це був який рік?
- У 1988-му я вступив до аспірантури і провчився рік до вересня. Я тут відчув волю, можливість щось розумне пізнати. Я вдячний по сьогоднішній день цьому періоду. За ним я сумую досі, бо такого періоду вже у мене ніколи не було в житті. Мене оточували бібліотеки, книжки. Я відчув, що означає піти з влади, політики, коли ти їздиш трамваями, тролейбусами, коли якийсь твій колишній співробітник, що клявся тобі в дружбі і бив віддано себе в груди, вже й не дивиться в твій бік, не переймається твоїми проблемами. Я побачив інший бік життя. Ось чому тепер я не боюся втратити високу посаду. Саме тому я зміг піти з тієї ж пропрезидентської Народно-демократичної партії, розуміючи справжню суть життя. Я збагнув, що не страшно позбутися тієї висоти, на якій ти був і яка тебе гнітила. Це навіть є необхідністю. Кожного, мені здається, керівника, особливо пихатого, зарозумілого, треба звільнити на деякий час і відправити працювати на рядову посаду. Це особливо стосується найвищого посадовця. Потрапивши на «посаду» аспіранта, я ніби прозрів. Такі думки до мене раніше не приходили. Я навіть спочатку мучився, страждав. Але потім, коли повернувся знову «нагору», зрозумів, що то був добрий урок.
- Урок чого? Як розуміти людину?
- Так, саме розуміти людину. Добре, коли тебе поважають не тільки за посаду, а й за те, що ти сам – людина. Є облесливі керівники, що грають у любов до людей. Це теж трагедія в нашому житті. Важливо відрізнити щирість від кон'юнктурного, кар'єрного ставлення до роботи.

*«Українська Газета»,
27 вересня 2001 р.*

Діалог ДВАНДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Отже, Ви через рік повернулися до комсомолу? Чому? Як це сталося? Ви ж до того були вже секретарем ЦК. Чи Вам запропонували найвищу посаду – першого?

МАТВІЄНКО: – Якби запропонували, я б не погодився повертатися. Але це був так званий «перебудовний період», коли деяких керівників обирав, скажемо так, народ. Зверху не призначали. Тому я вирішив випробувати, перевірити себе, хто я, як до мене ставляться ті, з ким я працював, не керівники, а низи, які мали обрати собі лідера. Тодішній перший секретар Валерій Цибух, ставши народним депутатом СРСР, ішов з комсомолу, і постало питання його заміни в ЦК ЛКСМУ. Раніше було так: першим секретарем автоматично ставав другий. На той час (1989 рік) другим секретарем був Володимир Мірошніченко. Але постало питання про висунення альтернативної кандидатури. А кого? Хто міг би бути поруч з ним фігурою? І ось секретарі обкомів комсомолу, ЦК комсомолу вирішили делегувати на змагання двох осіб... Прийшли спочатку до мене додому деякі мої колишні колеги з ЦК ЛКСМУ і почали зі мною погоджувальну розмову. Це був цікавий вечір. Ми довго сперечалися, посилали навіть одне одного під три чорти. Я спочатку відмовлявся. Кажу, що це смішно: я вже пішов звідти, ну як я можу повертатися?

– Вам було вже 36 років?

– Так. Врешті я погодився. В мені сиділо почуття незадоволення від програної раніше битви, від того, що зі мною тоді обійшлися несправедливо, нечесно. Я сказав: «Гаразд, я піду». У мене, крім того, не було сумнівів, що я його переможу. Виникли два штаби: один мій, яким я керував на добровільних засадах, бо ж навчався в аспірантурі, а другий штаб, так би мовити, штатний, цеківський, де діяла вся вертикаль, де «накачували» всіх членів ЦК. І ось готується пленум...

– Як тоді ЦК КПУ на чолі з першим секретарем Володимиром Щербицьким ставився до цих комсомольських альтернативних виборів?

– ЦК КПУ це підтримав, сподіваючись, що першим оберуть Мірошниченка.

– Секретарем ЦК з ідеології був тоді Кравчук?

– Так. Він, безперечно, керував усією боротьбою офіційної і неофіційної частин комсомолу. Готувалися хитромудрі вибори. Тому і було висунуто, крім нас двох, ще три кандидатури. Всього п'ять претендентів. Я зрозумів, це спрямовувалося (не без підтримки ЦК КПУ) на те, щоб на всяк випадок розмити мої голоси. Відбувалася гра в демократію. Спочатку тривало обговорення кандидатур у низах і на сторінках комсомольської преси. Був організований прямий телефон. Нас, п'ятьох, демонстрували і перевіряли на міцність у студії «Гарт».

– Ті троє, крім Мірошниченка і Вас, знали навіщо їх висунули?

– Гадаю, що знали, бо машина офіційна працювала на Мірошниченка, а ті троє теж належали до його кола: Бутков – був першим у Донецьку, Вовченко – секретарем Київського обласного і Володя Клименко – Київського міського комітету. Вони мали забрати певну частину голосів у мене, щоб був другий тур, до якого, безперечно, могли увійти Мірошниченко і Матвієнко. Ось тоді й увімкнулася б на всю силу офіційна машина примусу.

– Що це?

– Тиск влади, примушування всіх голосувати за Мірошниченка.

– Як Цибух повівся в цій ситуації?

– Незалежно. Більше того, він став моїм приборчником.

– Не боявся української влади, бо став народним депутатом СРСР і мав жити в Москві?

– Очевидно, вирішив бути об'єктивним.

– Як же відбувалося голосування?

– У першому турі мали брати участь 5 осіб. Але один зняв свою кандидатуру.

– Хто?

– Не пам'ятаю. Несподіванкою для влади було те, що я вже в першому турі перемаг з дуже великою перевагою.

– Голосували тільки члени ЦК ЛКСМУ?

– Так.

– Скільки було осіб?

– Десь 150.

– Таємним голосуванням?

– Звичайно.

– І Ви там сиділи?

– Сидів. Чомусь не хвилювався.

– Отже, у березні 1989 року Ви стали першим секретарем ЦК ЛКСМУ. А Мірошніченко куди перевели?

– Мірошніченко автоматично залишився другим.

– Ви з ним вирішили працювати?

– Ні. Наступного дня після виборів я мав розмову з ним. Сказав йому про своє ставлення до його роботи, зокрема, що ми різні люди. Тому мучитися нам в одній установі не потрібно. Я пообіцяв йому допомогти перейти на роботу туди, куди він захоче. Він сказав: «Гаразд. Я подумаю». Через два дні він прийшов...

– Ви розмовляли по-російськи?

– Не пам'ятаю. Що ви мене добиваєте цією російською мовою?

– Цікаво знати, як спілкувалася радянська українська номенклатура.

– Я тоді розмовляв не російською, бо вже був Закон про мови, який зобов'язував державних службовців спілкуватися державною мовою. Я Закон сприйняв природно, нормально. Більше того, був навіть на тій сесії Верховної Ради, коли ухвалювали Закон. Мірошніченко після нашої розмови подумав і повідомив, що має бажання навчатися в торгівельно-економічній академії в Москві. Я пообіцяв, що робитиму все, щоб він туди вступив.

– Отже, у той час значні номенклатурні особи не могли і не хотіли самі, відповідно до своїх знань, вступати у вищі навчальні заклади? Їх треба було пробивати, просовувати, влаштовувати?

– Це академія, до якої направляли відповідні вищі інституції людей із вищою освітою.

– Ну, ясно. Але ж Вам треба було, очевидно, узгодити в ЦК КПУ саме звільнення Мірошніченка з посади другого секретаря? Так?

– Звичайно. Я це вирішив на рівні завідуючого відділом ЦК партії. Потім мене запросив на співбесіду Щербицький – перший секретар ЦК КПУ.

– Він не підтримував Вас під час обрання першим секретарем ЦК комсомолу?

– Офіційна позиція прихильна була до Мірошніченка. Але коли мене сам актив обрав, то ЦК і Щербицький погодилися. Тоді повівав уже інший, «перебудовний» вітер. «Вирішальні кадри» дещо виходили з-під контролю партії.

– Анатолію Сергійовичу, на цьому хронологічно-біографічному місці, якщо Ви не заперечуєте, поставимо тимчасово крапку і трохи поговоримо про таємничі пружини кадрової політики колишньої комуністичної системи. Кому-кому, а Вам це добре відомо. Ви вийшли на шлях державного діяча з комсомольського гурту в Бершаді – Вашому рідному місті. Це випадково? І чи не жалкуєте?

– Я гадаю, що моя робота в Бершаді була для мене взагалі повчальною, оскільки я працював у районі достатньо розвинутої економіки (щоправда, аграрного сектору) з дуже серйозними керівниками. Там завжди були сильні кадри. У нашій бесіді я вже наводив одну яскраву цитату мого бершадського комсомольського періоду: «Поки Бершадь схудне, то Вінниччина вимре». Це була хоч і іронія, але небезпідставна. Саме в Бершаді створювалися чи народжувалися неформальні лідери. У районі було започатковано багато цікавих і корисних заходів. Найперше це стосується спортивного плану – від найменших дітей і до дорослих. Я сам особисто брав участь у всіх змаганнях, виступав за збірну району з футболу. Вона навіть виборювала Кубок України, досягаючи непоганих вершин. Крім того, ми широко проводили конкурси «Анумо, дівчата», «Анумо, хлопці», різного роду КВК. Це були свята сільські й районного масштабу, шкільні й міжшкільні. Ми зробили багато для впорядкування районного центру...

– Це був який рік?

– 78-й. Ми посадили в Бершаді близько двох тисяч кущів троянд. Мали дружні контакти із молдавським районом Болнісі. Це – районний центр. Щоб не вдаватися тільки до формальних обмінів делегаціями, ми започаткували досить цікавий і конкретний підхід: обмінювалися кращим, що мали в своїх районах. Ще й нині, приїжджаючи в свою Бершадь, я дивлюся з гордістю на кущі троянд, які збереглися в окремих місцях. Крім того, ми започаткували й систематично проводили молодіжні фестивалі, огляди художньої самодіяльності. Не кажу вже про те, що діяли численні трудові комсомольсько-молодіжні загони.

– Хтось із «старших» партійних вождів, напевне, за Вами спостерігав і просував Вас далі, в область? Як це відбувалося?

– Я гадаю, коли наш бершадський перший секретар райкому партії Василь Федорович Темний став головою Вінницького облвиконкому, то, безперечно, його слово на бюро обкому партії щодо нових комсомольських кадрів в області було вагомим. Наприклад, коли перший секретар обкому комсомолу Володимир Юр'єв поїхав на стаціонарне навчання в Москву, то другий секретар – Геннадій Дубінков став першим, а мене запросили у вересні 1980 року на вакантне місце другого секретаря не без участі голови облвиконкому.

– Земляк земляка тягнув?

– Це не так просто відбувалося. Спочатку приїхав у Бершадь мене «сватати» завідуючий організаційним відділом обкому партії Рябокінь.

– Ви з ним були знайомі?

– Тоді близько – ні. Подружилися, коли згодом стали з ним народними депутатами. А тоді він багато чим був приємно здивований у нашому райкомі, який був добре і незвично обладнаний. По-перше, у нас чітко діяв селекторний зв'язок по всьому райкому. По-друге, ми мали в райкомі народний книжковий магазин.

– Що це?

– Я звернув увагу на те, що в книгарнях молодь мало купувала книжки. Тому запропонував нашому райкниготоргу влаштувати в райкомі продаж книжок без продавця. Ми ви-

ділили окрему кімнату без охорони. Людина приходить до нас і перше, з чим стикається, – це полиці цікавих книжок. Вона кидає гроші в скриньку і бере собі ту чи іншу книжку.

– Ви могли прогоріти. Хтось просто брав би так.

– Ні, навпаки. Ще був і прибуток, бо часто покупці кидали більше грошей. Нікому було давати здачу. Отже, ми розповсюджували книжки не примусово. Людина сама купувала, що хотіла. Ось так виник наш народний магазин. Там пропонувалися різні видання, навіть «дефіцитні», – нам привозили їх із Вінниці, Києва. Створили ми також кабінет комсомольської роботи, методичний. Тут зустрічався, навчався наш актив. Відкрили музей історії комсомолу району. Прямо в райкомі виділили кімнату. Нашу організацію було нагороджено Почесною грамотою Президії Верховної Ради України до ювілею комсомолу України в 1978 році.

Наступного року ото ж і приїхав Рябокінь. Після «екскурсії» по райкому зайшов до мене в кабінет і зупинився біля дверей вражений: «А що це у тебе на вікні?» У мене на підвіконні стояв великий ящик з кактусами, камінцями. У селі Чернятка жив чудовий квітникар (не пам'ятаю зараз, як звали того чоловіка). На виставках квітів він завжди приваблював відвідувачів своїми експонатами. Його в районі всі поважали, настійно просили розсади квітів для клумб. Водночас він захоплювався кактусами. Коли я побачив його колекцію, то попросив зробити мені кактусову клумбу на підвіконні в моєму кабінеті. Той «африканський» пейзаж з тисячами голок і камінням усіх налаштував на серйозні розмови.

Рябокінь ошелешено каже: «Що це таке? У райкомі багато нормальної зелені, а в тебе самі кактуси». Я відповів: «Це є мій характер».

– Вам такий характер не перешкодив переїхати на роботу в область?

– Ні. Мене незабаром запросили в обком партії, я пройшов співбесіду.

– З першим секретарем комсомолу?

– Ні, спочатку обком партії «фільтрував». Тут діяла ціла система. Ти йдеш на співбесіду знизу вгору. Всі з тобою ведуть

розмову про твоє нинішнє і майбутнє життя, а потім пишуть відгук. Перший «екзаменатор» – інструктор оргвідділу обкому партії, який веде комсомол. Після нього ти постаєш перед завсектором, який веде громадські організації. Далі – заступник завідуючого відділом, який курирує комсомол. Потім ідеш до завідуючих пропагандою, пром- і агро-відділами, заворга. Після цього до секретарів обкому партії, що керують селом, промисловістю. Цей процес триває десь два дні. Завершується ходіння в кабінеті першого секретаря обкому партії. Тут перший уже тисне руку і каже: «Мы приняли решение... Есть мнение. Думаем, что ты нас не подведешь... Желаем тебе успеха». Приблизно такі промовлялися офіційні фрази.

– Всі по-російськи?

– Тільки.

– Як прізвище було першого?

– Таратута Василь Миколайович.

– Після зустрічі з ним Вас призначили комсомольським другим секретарем?

– Ні, це ще не все. Я мав їхати до Києва і Москви.

– Теж на співбесіди?

– Звичайно. Спочатку в ЦК комсомолу України. Там проходив ті самі кола: інструктор, завсектором, секретарі. Копія була абсолютна. Тільки інші люди, інша назва. Потім пішов у ЦК партії України, де на мене чекали інструктор, завсектором, заступник завідуючого і завідуючий оргвідділом. Секретар ЦК приймає обов'язково другий.

– Хто тоді був?

– Титаренко чи, здається, Соколов.

– Ви йшли другим секретарем обкому комсомолу і що мали опікувати – промисловість, сільське господарство?

– Другий секретар – це другий секретар. Це – орач, людина, яка відповідає за оргвідділ, за кадри, за роботу в цілому і ще керує штабом. Координує всю роботу обкому. Людина, яка має відношення до всього. А коли першого немає (він то перебуває у відрядженні, то на засіданні у Києві, Москві), другий закручує гайки, лякає всіх. Це я так кажу за статусом. У мене завжди були ділові, дружні стосунки з підлеглими та й вищим керівництвом.

- Як же Москву подолали?
- Приїхав я на співбесіду в ЦК ВЛКСМ. Там кожний співрозмовник теж пише свій відгук. Формується на тебе папка в кожній структурі. У цій папці нагромаджуються всі твої досягнення і проблеми. Людина, яка з тобою веде бесіду, всі дані заносить до цієї папки, а ти не знаєш, що в ній. Я бачив подібні папки, коли став першим секретарем райкому. Одне слово, в ЦК ВЛКСМ ти проходиш відділи, тебе приймають усі секретарі й другий секретар, коли не може прийняти перший. Перший взагалі рідко зустрічався з кандидатами на другого секретаря. Зате ці кандидати не проходять співбесіди в ЦК КПРС.
- Ви всі «кола» подолали без пригод?
- Не зовсім.

*«Українська Газета»,
11 жовтня 2001 р.*

Діалог ТРИНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Отже, Москва затверджувала навіть других секретарів обкому комсомолу УРСР. Чи довго Вам довелося там вклонятися?

МАТВИЄНКО: – Не зовсім. У Москві всі «кола» ми проходили з Геннадієм Дубинковим – він був кандидатом на пост першого секретаря, а я – на другого. І був у ЦК ВЛКСМ такий Трусов. Він уже покійний. Спочатку ми з ним зрізалися.

– Ким він працював?

– Завідував сектором, що патрунував комсомольські справи України і Молдови. Нас там приймали, наче ми приїхали, скажімо, із обласного російського Ставрополя, а не з республіки України. Поставали перед нами московські комсомольські діячі з погордою. І ось цей Володимир Трусов каже мені: «Расскажите в двух словах об особенностях решения июльского пленума ЦК КПСС 1979 года». Тих пленумів було стільки – і «декабрьский», і «январский..» І всі на один копил. Яка особливість «июльского», я не пам'ятав. І сказав чесно Трусову про це. Він так обурився, наче я його особисто чимось скривдив. «Вы не готовы, идите подумайте», – гнівно оголосив своє рішення. Виходжу в коридор. Думаю.

– А Геннадій як?

– Його не так запитували, а мене просто знищували, отак на витримку. Потім я знову зайшов до Трусова. Той уже забув, про що запитував. Цього разу просить сказати «в двух словах» про якийсь пленум ЦК ВЛКСМ. Мене це обурило. Я йому кажу: «Що ви мене увесь час «у двух словах»? Вони всі однакові, ці пленуми. Яка відмінність між ними?» Він: «Ты, Матвиенко, аполитичен, как ты можешь идти...» Я перебиваю: «Не могу «идти». Запишіть: не годний. Я повернуся і поїду. Що ви тут з мене знущаетесь?»

Трусов помовчав і викликав Геннадія. Каже йому: «Пойди успокой его, что он кипятится. Мы ведь вместе одно дело делаем». Ми вийшли. Посміялися. З Трусовим більше не «обговорювали» пленумів. Потім я з ним усе-таки потоваришував. Він виявився непоганим хлопцем. До Москви приїхав з Примор'я. Був дуже хворий, кашляв і прожив недовго. Розумний, водночас отакий затятий. Ну, а найголовніша «сцена» сталася у Віктора Мішина, другого тоді секретаря ЦК ВЛКСМ. Тут атмосфера була трохи розкутіша. Мішин мене запитує: «Ну, Анатолий, чесно скажи: випиваєш?» Мені це було дивно чути, бо я дуже серйозно займався футболом. Я чесно відповідаю: «Ні, не п'ю. якщо чесно, але не є якимось штундою. Якщо трапляється урочиста нагода, то можу собі дозволити випити келих вина чи кілька грамів горілки, коньяку. Це для мене не є предметом зацікавлення, інтересу». Мішин задоволено повів свою наче приготовлену розповідь. Говорив по-російськи, я викладу по-нашому. «Ти своєю відповіддю нагадав мені одну бувальщину. До мене ось так само заходить один із кандидатів на другого секретаря здається Алтайського краю. Я знаю, що він заворг, мужик підготовлений, високоорганізований, ну, талант просто, лідер, якого люблять усі. Але він любить випивати. Я знаю, що його вже до мене «довели» на співбесіду, і ніхто не сказав йому, що не можуть рекомендувати, бо партія рекомендує. А я не знаю, що робити. Думаю: я його відправлю, він не піде другим секретарем. І ось він заходить до мене. Я його запитую: «Скажи, п'єш?» А він дивиться на мене і каже: «Чесно?» Я кажу: звичайно, чесно. «П'ю, але з великою огидою».

– Це відомий анекдот.

– Може, й анекдот, але з того пішло. Це так він мені розповів.

– Мішин пропустив того алтайця другим секретарем?

– Пропустив. Мішин ще сказав: «Я, щоправда, трохи мучився від свого рішення. Але цим ми, можливо, врятували людину, бо повірили йому.

– Про що ще Ви розмовляли з Мішиним?

– Про спорт здебільшого. Він був любителем волейболу. Потім мене затвердив.

– Перед цим Вашу кандидатуру в ЦК КПУ схвалили. А якби ЦК ВЛКСМ заперечив, то Ви б усе-одно пройшли?

– Ні. ВЛКСМ стояв наче вище, ніж ЦК Компартії України. Ось така процедура. І мене було після цього обрано остаточно на пленумі у Вінниці.

– Не було жодних проблем?

– Так. На пленум приїхав з Києва секретар ЦК ЛКСМУ Валерій Плохій, який підтримав рішення пленуму щодо мене. Таким був обов'язковий сценарій.

– А Плохій Валерій – це той хто сьогодні є генеральним директором Національного виставкового комплексу «Експо-центр», колишнього ВДНГ УРСР?

– Так, він і «Український дім» очолює.

– Отже, відбулася своєрідна вистава-гра.

– Такий був механізм кадрового призначення на високі номенклатурні посади.

– А тепер всі кадрові призначення хто вирішує? Кучма? Кого захотів, того й посадив у номенклатурне крісло. Тоді хоч якось просіювали кадри.

– Просіювали.

– Як же Вам працювалося другим секретарем обкому комсомолу?

– Я був дискжокеєм.

– Це таку кличку мали?

– Кличку. Взагалі у мене була ще з дому, з Бершаді, кличка Матвей. А тут придумали кличку «Дискжокей». Тоді саме в моду увійшли дискотеки, ансамблі відійшли. І я був в області дискжокеєм.

– Чому?

– Я вам скажу. Дискжокей завжди створює ритм розважального вечора, він – організатор, підносить настрій людям. І я в області заряджав творчою напругою молодь. Я був дуже жорстким другим секретарем. Хоча й справедливим, як мені здавалося. Принаймні я цього прагнув. Я не любив підлабузників, оцінював за фактом. Суворо ставився до організації роботи апарату. Апарат був достатньо вишколений, організований. І по моїй лінії не було зауважень. Я працював на авторитет обкому комсомолу.

- Перший секретар не стримував?
- Навпаки, чіткість, злагодженість роботи апарату обкому додавали йому авторитету. Ми по-товариськи попрацювали з ним до 1983 року.
- Не було жодних особистих конфліктів?
- В одному був конфлікт. Я хотів, щоб без усяляких заперечень мені був підпорядкований, як і всі інші відділи, фінансово-господарський відділ. До того в обкомі існувала така, традиція, що фінансово-господарський відділ підпорядковувався тільки першому секретареві.
- А Ви навіщо цього хотіли? Щоб контролювати фінанси?
- Ні, не стільки контролювати, скільки хотів, щоб був порядок. Я, як другий секретар, керівник апарату, мав знати режим роботи керівника й цього відділу. А той удавав, що згоден з моїми діями, але в основному зважав на першого. Вже згодом, коли я став першим, то зрозумів, що був неправий. Не можна фінансами розпоряджатися двом начальникам. Повинен бути один, бо це вже непорядок. Ну, і ще такий цікавий випадок стався, пов'язаний з моєю жорсткою лінією. До мене якось зайшов один наш технічний працівник – Лев Петрович, прізвище не пригадую. Він з довоєнного часу був завгоспом в обкомі комсомолу. У нього ще зберігалися на складі упряж, підкови, цвяхи для коней, бо колись комсомол їздив на бричках, на кінній тязі. Він уже помер, виїхавши до Ізраїлю... І ось зайшов він до мене після моєї чергової накачки. Він добре знав настрої всіх працівників, йому все розповідали, приходили до нього. Він мені каже: «Анатолий Сергеевич, можна я вам посоветую? Я хочу вам сказать, что секретари в обкомах комсомола приходят и уходят, а люди остаются. Все, я больше ничего не буду говорить. Вы умный – поймете». Таким чином він дав мені зрозуміти: те, що ми тут себе почуваємо наче пупом землі, є ніщо. Мовляв, треба розуміти тих простих людей, до кого я занадто вимогливий. Вони мають свою роботу, це їхній шматок хліба. Вони постійні, а секретарі змінюються: два-три роки попрацювали і їх кудись забирають. Люди в машбюро, технічні працівники, водії – фундамент апарату. Осіб 60 тоді працювало в обкомі комсомолу. Ще були «Супутник», будівельні загони,

різні курси підготовки і перепідготовки, редакції газет. То це вже дуже потужна організація – понад 150 осіб.

– То той завгосп Вам тонко натякнув, що треба людянішим бути?

– Натякнув, що треба розуміти людей. Не треба їх так шикувати в шеренги. Вони працюють постійно в нормальному режимі. Треба просто сприймати, що це – їхня робота, а не кар'єра. Для нас, секретарів, заввідділів, інструкторів – це, мовляв, кар'єра, а для них – робота.

– Ви жорстко затискували всіх?

– Ні, я не був узурпатором, а просто суворо вимагав, що дуже контрастувало на тлі моїх попередників, інших секретарів. Я тоді дістав корисний урок. До того ж замисливсь над своєю подальшою роботою-кар'єрою. Куди далі йти після обкому комсомолу? Був 1983 рік. Мені вже виповнилося 30 років. Я відчув, що тут не треба далі сидіти. Вік не зовсім молодий. Тому несподівано для всіх я вирішив вступити до вищої школи КДБ. Звернувся до обкому партії, щоб мене рекомендували, бо тоді без рекомендацій не приймали в КДБ.

– У школу КДБ?

– Так. У Москві, в Академію КДБ.

– А чому саме в КДБ захотілося?

– Мені здавалося, що я маю характер для такої серйозної установи.

– Який характер?

– Уміння внутрішньо мобілізуватися, продумано організувати справу. Ну, і я не люблю просто з будь-ким молоти язиком. У мене немає такої звички.

– Але ж Ви знали, яка це пекельна машина – КДБ?

– Я думав про роботу в розвідці. Це серйозна робота, це не бруд, який я тепер знаю, це не нищення людини, не переслідування її. Це – не політичні в'язні. Так уявляв я тоді на рівні своєї поінформованості. Хоча чимало запитань уже тоді виникало. Однак романтизм, ідеалізм мене ще переслідував і був основою моєї позиції. Я вірив, що роблю дуже правильні речі, що віддаю себе справі щиро.

– Тож Ви хотіли захищати ту систему?

– Я мріяв про розвідку. І мені хотілося йти в КДБ саме через розвідку.

– Щоб в якійсь іншій країні працювати?

– Не знаю, в іншій чи не в іншій. Мене не цікавила там політична сфера, а цікавила національна безпека.

– З ким же Ви розмовляли про це своє бажання? З першим секретарем обкому?

– Ні, з другим секретарем обкому партії і керівником служби безпеки. Вони сказали, що не заперечують. Я здав документи, які оформляються дуже довго. Та незабаром з'явилася інформація, що я нібито в біографії приховав судимість дядька по лінії батька моєї дружини. Я відразу поїхав до Олиного батька на Івано-Франківщину і кажу йому: «Що ж це ви не розповідали мені про свого засудженого брата?» Та виявилось, що той засуджений був односелець з однаковим прізвищем. Він зовсім не родич.

– Яке в нього прізвище?

– Таке, як і в батька моєї дружини Олі, – Михальчук. Я потім прийшов у КДБ й сказав про їхню помилку. Переді мною вибачились і якось неохоче повідомили, що я можу готуватися на вересень до вступу. А тим часом в обкомі комсомолу відбуваються кадрові перебудови: нашого першого секретаря посилають у Суспільно-політичну академію в Москву. Це вища школа керівних партійних і радянських кадрів. Я потім збагнув, що зміни були пов'язані зі мною. Коли стало відомо першому секретареві обкому партії про мої наміри перейти до КДБ, то він і вирішив зробити кадрову рокировку: першого комсомольського керівника відправити на навчання, а мене затримати на його місці.

– Хто був тоді тим партійним кадровим «диригентом»?

– Таратута.

– Отже, завдяки йому Вам не судилася кадебістсько-розвідницька кар'єра?

– Так. Зламалися мої плани. Мені було запропоновано йти першим секретарем обкому комсомолу. Таратута це підвів так, що я сам винен, бо не порадився про КДБ з ним.

– Ну, і Ви знову ці «затверджувальні кола» долали, як і першого разу?

– І знову все те саме. Співбесіди, розмови... Від обкому партії і вже аж до ЦК КПРС. У ЦК КПРС «просіювали» на рівні завсектором. Усе я успішно подолав. Потім на обласному пленумі остаточно затвердили, Сахань Іван Якович «святив» мене на першого секретаря обкому комсомолу.

– Сахань – це той, хто нині є міністром праці?

– Так.

– А ким він тоді був?

– Секретарем ЦК ЛКСМУ.

– Комсомольські секретарі й сьогодні на високих посадах.

– Не всі. Дехто не зміг виявити себе в нових умовах. Тоді кадри готувалися серйозно.

– Що особливо важливим було в роботі обкому за час Вашого там керівництва саме в плані кадровому?

– Наприклад, я започаткував раду молодих керівників.

– Що це?

– Усіх молодих керівників у промисловій та аграрній сферах ми окремо взяли під патронат обкому комсомолу.

– Яких керівників?

– Тих, кому до 30 років і хто вже став першим керівником заводу, фабрики, колгоспу. Особливо серед них було багато голів колгоспів. Я й сьогодні з багатьма колишніми головами господарств зустрічаюся, і приємно, що вони нині – шановані люди, дехто працює в керівному складі адміністрації району.

– Який ефект був від тодішнього кадрового патронату?

– Ми збирали від них пропозиції, ідеї, а потім сприяли втіленню кращих із них.

– То це була Ваша, так би мовити, керівна РАДА?

– Ні, це була не рада, це скоріше був кадровий резерв з усіх кутків області. Ми давали їм змогу бачити рівень області. Коли хтось із них міг в обласний центр приїздити? А тут ми постійно їх збирали, запрошували також на розмову до першого секретаря обкому партії, він із ними вів ділові бесіди. Ми допомагали молодим керівникам технікою, кредитами, підтягували їх, щоб вони були на сучасному рівні. Тоді молодого керівника на місцях могли закљувати. А так він мав вихід на обласні структури. Ми його підтримували своїм авторитетом.

– Але це не означає, що він мав бути комсомольцем, він міг бути й членом партії, аби молодий? Так?

– Безперечно, до 30 років. Я гадаю, що це була соціальна, потрібна справа. Цінно, що вони гуртувалися між собою, зміцнювали свою впевненість як керівники.

– Це цікаво. Ну, а Вас самих, коли Ви, наприклад, переїхали працювати з провінції, з Бершаді, у Вінницю, як опікували? Я маю на увазі: із житлом для сім'ї було складно чи просто?

*«Українська Газета»,
25 жовтня 2001 р.*

Діалог ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Як же Ви «здобували» обласний центр – Вірницю після периферійної Бершаді?

МАТВИЄНКО: – Я спочатку приїхав сам, це був вересень 1980 року. Дружина чекала народження другого сина. Квартири немає. Я живу в готелі «Україна». Найкращою моєю хостяцькою стравою ввечері були ковбаса, аджика і томатна паста для борщу.

– Щоб захворіти на виразку шлунку?

– Ви не знаєте, який це був для мене кайф. Купуєш аджику. Тоді ще не було кетчупу. Змішуєш цю аджику наполовину з томатною пастою, береш батон і ковбасу докторську. Насолода неймовірна. Інколи я думав: якби це ще запивати пивом, то кращої страви й не треба. Але я тоді не пив ні горілки, ні пива.

– Це Ви так вечеряли?

– Це так вечеряв.

– А що ж, номенклатурі не відразу виділяли житло?

– Ні, квартиру пообіцяли дати відразу. На той час для людей з посадою другого секретаря цього питання не існувало. Обком партії вирішував житлове питання вмить. Це також урок: хочете мати кадри, дайте їм гарну платню, дайте їм житло, щоб це природно сприяло їхньому кар'єрному зростанню. Я мав автомобіль, приймальню, секретарку, добру зарплату, прямий телефонний зв'язок з усіма керівниками області. Другий секретар обкому комсомолу вважався вже солідною персоною. Це впливова в області людина. На нормальну людину – це дуже серйозна підтримка. Для ідіота це, безперечно, зайве. Роботи, звичайно, багато, і вимагали з тебе добряче – молотили з ранку до вечора. Квартиру мені дали десь наприкінці жовтня.

– Аж через два місяці?

– Чекали, поки виїде зі своєї квартири перший секретар

обкому комсомолу Бабій. Його забрали працювати до Києва. Він у Києві чекав квартиру, а цю тримав. Коли він виїхав, я відразу сам із своїми друзями почав робити ремонт.

– Сам робив ремонт?

– А що? Ми з хлопцями швидко поклеїли шпалери. Це був косметичний ремонт.

– Оля, Ваша дружина, жила в Бершаді?

– У Бершаді. Вона не хотіла переїжджати, поки не народиться дитина. У листопаді я закінчив ремонт. Ми ще обшили стіни у вітальні якоюсь деревиною. Було гарно. Квартира на другому поверсі, звичайний будинок. Три кімнати. Я Олі сказав: «Усе зроблю, тобі треба буде лише зайти з дитиною». Купив ще стінку, інші меблі, кухню. Ну все, що потрібно для сім'ї, – ліжка поставив, доріжки постелив. Третього січня 1981 року Оля народила другого сина, якого ми назвали Павлом, а 15 січня вона з дітьми вже приїхала до Вінниці.

– Оля сиділа з дітьми вдома, а потім, коли закінчилася декретна відпустка, деь працювала?

– Так. Тільки змінила свою професію. Вона спочатку була інженером-землевпорядником, працювала в статуправлінні в Бершаді. Після декрету, щоб мати відносно вільний графік, вирішила піти викладати в 7-ме професійно-технічне училище, що було неподалік від нашого будинку. Оля вела там курс працезнавства.

– То Ви її туди влаштували?

– Я допомагав... Вона пішла на півставки. Їй дуже подобалося викладати.

– Ви розмовляли з директором?

– Вам це цікаво?

– Цікаво.

– Запитав у нього, чи є така можливість.

– І він другому секретареві обкому не відмовив?

– А хто тоді керівникові такого рівня міг заперечити? Але нам пощастило, бо саме такий педагог потрібен був училищу. Олі стало до вподоби вчити дітей. Згодом вступила на дворічні курси перепідготовки на педагога.

– Там же, у Вінниці?

– Ні, в Києві. Опанувала стаціонарно всі педагогічні новачії. Отримала диплом викладача і пішла по педагогічній лінії. Нині вже збирається захищати докторську дисертацію.

– А кандидатом стала з педагогічних наук?

– Так.

– Вам, як другому секретареві, матеріально жилося добре?

– Добре.

– Тільки за кордон не пускали?

– Чому? Інколи посилали з делегацією. Запамяталася мені одна поїздка до Швеції. Там нас, представників радянської молоді, познайомили з однією жінкою, яка працювала перукарем. Вона виїхала з України, з Одеси. І ось вона каже нам: «Як я вам заздрю». Я запитую. «Чого ви задрите нам? У вас є приватна справа, у вас є вілла, машина. Ви не маєте проблем з тим, щоб будь-кого із закордону прийняти як гостя. Я, наприклад, як другий секретар, не можу цього зробити. Вам просто повести нас у ресторан, де такі шалені ціни. Які ж у вас проблеми?» Вона: «Ви не розумієте, яке це життя. У себе ви не думаєте про завтрашній день, а нас думки про завтрашній день нищать. Я не можу звикнути до цього. Кожного дня я боюся захворіти, бо це коштує величезних грошей. Кожного дня я боюся, що залишусь без роботи, щодня я боюся, що завтра не матиму засобів до існування». Я тоді не міг її зрозуміти. Ми тоді жили і, справді, ні про що не думали. Це правда.

– Хіба це добре?

– Я гадаю, що це було недобре, бо, з одного боку, людина повинна знати, що вона себе забезпечує. А ми, усі в СРСР, були переконані, що нас забезпечить держава, і ніхто про це не думав. І тому життя було без стимулу. Не цілком пробуджувалася в загальній масі енергія творення. А ось коли ми, звикнувши до утриманства, сьогодні потрапили в зовсім інше середовище, як ота жінка в Швеції, то багато хто став ніби ізгоем, не вписався в ритм нинішнього життя. Важко змінювати психологію. Зараз нам здається, ніби світ змінюється разом з нами. Багатьом здавалося спочатку, що їх викинуто з нормального життя, що ми наче потрапили за кордон. Важко було себе зламати, перебувати тим, кому було вже 40–50. Ми звикли до того, що мали, а в новому житті, виявляється, нікому не потрібні. Громадяни

Україні переживають подібне до того, що переживала колишня громадянка України в Швеції. Вона не мала страховки, не мала пенсії і це її мучило. Тим часом самі шведи жили добре. Вони не переживали психологічно гак, як наша землячка, бо в них була гарантія їхнього суспільства, а наша колишня одеситка, яка туди потрапила, ще не заробила тих гарантій, ще не була громадянкою, мала тільки вид на проживання. Тому це було її великою проблемою. Подібне відбуваються в Україні. Багато хто не звик до західного ринкового життя.

– Ми ведемо мову зараз про те, комуністичне життя. Воно було пристосовницьким?

– Звичайно. Мені у зв'язку з цим пригадується одна така історія. Перший секретар обкому партії, коли десь бував на зборах, то любив, щоб у президії біля нього сиділи гарні дівчата, жінки. У нас в Немирівському районі першим секретарем працювала красуня Віра Гудзь. Він часто їздив на конференції саме в Немирів. Це не була найкраща організація, але там була гарна дівчина першим секретарем. І клерки в обкомі партії розписували графік так, що «перший» поїде туди, де гарна дівчина керує. Тоді й роботу буде визнано доброю, хоча насправді вона не була такою. А якщо «першому» не буде на кому око зупинити, то навіть і добре стане поганим.

– То він любив пострибати в «молоденьку гречку»?

– Про це я ніколи не чув. Усі знали тільки, що коли він сідав поруч із гарною жінкою чи дівчиною, то це додавало йому піднесеного настрою і збори чи конференції проходили без особливої критики і «розносів».

– Ви згадали немирівського комсомольського секретаря Віру Гудзь...

– Вона стала учасницею мого ніби «хрещення» як першого секретаря обкому комсомолу. Коли перший секретар обкому партії збирався посадити мене в те крісло, то вирішив перевірити мене, який я керівник комсомолу. Він сказав мені: «Ану, повези мене на якусь свою конференцію». Друзі порадили їхати в Немирів.

– І там було все «о'кей»?

– Чудово пройшла конференція. Сиділа Віра Гудзь біля нього. Але він мав мету: перевірити мене вранці. Хотів знати,

який я буваю в «екстремальних ситуаціях». Споїв мене і дивився на мою поведінку. Я гадаю, що це теж визначало, чи буду я першим секретарем.

– Ну, і Ви не втратили контроль над собою?

– Витримав іспит. І потім, коли проводив інші конференції, пленуми, на які запрошував Таратуту, то завжди розписував місця в президії так, щоб біля нього обов'язково сиділа найкраща делегатка. Засідання після цього проходило просто на «ура».

– Ви теж пристосовувалися?

– Це був такий психологічний прийом, вироблений в апараті самого першого секретаря обкому партії. Його ніхто не порушував.

– А коли не сиділа біля нього красуня?

– Конференція не вдавалась. Цим користувалося багато партійців.

– Ну, і після успішного Немирова він Вам запропонував посаду першого?

– Ні, розмова про це зайшла ще тоді, коли я збирався йти в КДБ. Йому про це доповіли, коли мав підписувати на мене документи. Він записав у своїх заступників: «А що у нас із резервом для секретарів обкому комсомолу? Куди рухаємося? Зараз ми Матвієнка відпустимо, а хто буде другим?» Тоді резерв обов'язково був на кожного секретаря. Цим питанням займався я як другий секретар. Я мав резерв на всі кадри, які були на оплачуваній роботі в обкомі й райкомах комсомолу, включаючи й інструктора. З цих питань я часто їздив у відрядження. Моє завдання полягало в тому, щоб не тільки побувати в молодіжному середовищі, а й подивитися, хто там у резерві на першого, другого секретаря я зустрічався з тими людьми. Деякі навіть і не знали, що вони в резерві.

– Ви вважаєте, що то був правильний добір кадрів?

– Правильний. Кадри – це все. Вони росли поступово. Не міг, наприклад, інструктор відразу перескочити на посаду першого секретаря обкому. Ніколи. І не тому, що він не мав до того хисту, а тому, що його це психологічно «ламало». Він би почував себе неповноцінним, ущербленим, пригніченим.

– Це так само, як директор заводу не може відразу стати Президентом України.

– Так само. Чому Кучма такий злий сьогодні? Тому що він пригнічений, він відчуває свою немічність, він не має досвіду управлінської роботи такого рівня. Він через це на себе злиться, а ця злостивість передається всім іншим. Навіть не знає, як треба правильно організувати проведення судово-медичної експертизи таращанського тіла, він боїться сказати, що чогось не знає. А керівник такого рівня не повинен розгублюватися, боятися. Він має бути спеціалістом в одному, а з усього іншого – радитися і вислуховувати різні погляди. Цього в Кучми немає. Тому сірість продукує сірість. Держава обросла й сірими радниками. Уся їхня діяльність зосереджується лише на одному – продовжувати агонію. В ім'я чого? Вже не в ім'я слави, а в ім'я власного перебування при владі й своєї кишені.

– Отже, Ви вважаєте, що та система, комсомольська і компартійна, була позитивною в системі добору кадрів?

– Так. Я ідеологію вилучаю. Система роботи з кадрами була дуже професійно поставлена. Може, навіть трохи забагато приділялося уваги, але це привчало керівників до відповідальності.

– І до пристосовництва.

– Чітке підпорядкування визначеній ідеї, політиці, державному завданню – це не пристосування. Ми говоримо зараз про структуру державної системи. Тоді все було усталене. Я не чіпаю самої комуністичної суті. А тепер? Маємо хаос. Узяти ту ж діяльність обкому комсомолу. Інтенсивність роботи там мене, як другого секретаря, дуже виснажувала. Пам'ятаю ось таку бувальщину. Ми в обкомі не були задоволені роботою одного першого секретаря райкому комсомолу. Хотіли його замінити. У резерві райкому на першого була дівчина, яка працювала там заворгом. І ось я їду в той район. Ні перший, ні заворг не знали, з якою метою я їх відвідую. Моє завдання було – подивитися на резерв. У той час ми брали шефство над відсталими фермами, створювали комсомольсько-молодіжні колективи. Оскільки та дівчина-заворг вела ці питання, я кажу першому секретареві й заворгові: «Поїдемо на підшефну ферму райкому комсомолу.

– Це який був район?

– Крижопільський. Я хотів подивитися на резерв у ділі. Ідемо туди. Під'їжджаємо до ферми, і заворг каже шоферу: «Їдь прямо до корівника...» А я її перебиваю: «Стоп! Як ти, людина з династії тваринників, мама твоя – зоотехнік, тато твій – зоотехнік, можеш дозволити собі машиною під'їжджати на фермі прямо до корівника? Усі доярки відразу скажуть: «Ось велике начальство приїхало, не може пройти по фермі». Ми зупинилися біля воріт і далі пішли пішки. Йдемо до корівника, а перший секретар вилупив очі на мене і запитує: «Звідки ви так добре знаєте про її батьків?» А я кажу: «А ти що, не знаєш?» Він відповідає: «Ні». Я кажу: «Як же ти працюєш першим секретарем і не знаєш своїх кадрів? Я знаю кожного в родині твого інструктора, а ти не знаєш». Так ця легенда ходила по області довго, що Матвієнко знає кадри, як ніхто. Тут не треба було бути і дуже розумним. Я всього-на-всього перед тим, як їхати в район, узяв особову справу заворга і почитав. У кожному обкомі на кожного заворга була особова справа. У ній людина все повідомляла про себе в автобіографії. Я це веду до того, що кадри справді кувалися в комсомолі. Діяла постійна система перепідготовки. Ми обов'язково навчали кадри. Навчали категорійно інструкторів, завідуючих відділами, секретарів, перших секретарів. Була програма навчання. Вони також їздили до Києва на спеціальні курси. Усе організовувалося дуже серйозно. Кадрова політика була продумана. Я добре знав усі кадри в області, знав, хто буде гарним штабістом... Якщо хтось рекомендував на керівну посаду людину, то спочатку сам повинен був іти по секретарях і пояснювати, що відповідає за неї. Тільки після цього рекомендовану людину викликають і вона йде сама по колу, як я ходив. Я йшов по меншому колу, бо не ходив по інструкторах.

– Коли Ви стали другим комсомольським секретарем, інструктор обкому партії Вами керував?

– Ні. Той, що вів комсомол, мені тільки радив. Я міг відмовитися робити так, як він казав. Але розмова була на всіх рівнях жорстка, принципова, без недомовок. Ти проти – то проти, не маєш права ухилитися, відмовчуватися.

*«Українська Газета»,
8 листопада 2001 р.*

Діалог П'ЯТНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Хто, на Вашу думку, має нині вирощувати керівні національні кадри?

МАТВИЄНКО: – Кабінет Міністрів. Він повинен диригувати, скеровувати, контролювати.

– Але ж ці «кабінети» постійно змінюються. Приходять нові команди з новими програмами.

– Не програми мають впливати на вирощування кадрів. Є спеціальний управлінський інститут, завдання якого – кувати національні кадри для всіх регіонів. Підготовка державних кадрів нині проводиться несерйозно, спонтанно. Кабінет Міністрів не має впливу на обласні адміністрації. Президент сьогодні взагалі не думає про систему підготовки кадрів. Це серйозна селекційна робота. Ви подивіться, чому сьогодні «Динамо»-Київ купує африканців? Тому, що саме 91-й рік (початок нашої незалежності) був провальним у дитячому спорті, в дитячому футболі. Утворилася «яма», яка завадила появі визначних національних футболістів.

– Це зовсім інше, це – наслідок керівництва Суркіса футболом. Він не хоче мати українських гравців.

– Повірте мені. У любові до Суркіса Ви мене не можете звинуватити. Я його не вигороджую, ні. Вважаю, що не він є головною причиною невдач українських футболістів. Різні складові зумовили сьогоднішню «яму», в тому числі те, що я сказав.

– Українська команда повинна бути українською. Тоді в ній житиме патріотизм, який є рушійною силою перемоги.

– Ви не розповідайте мені про футбол, з яким зв'язане все моє життя. У нас завалилося все: завалилася система шкіряного м'яча, завалилася система дитячого футболу, завалилася система інтернатів, завалилася система логіки пошуку, селекційної роботи. І поки ми поновлювали цю систему, ми втратили

чотири роки. Ця «яма», хочемо цього чи не хочемо, існує. Ми не знайшли талантів і вчасно не підтримали їх.

– У нас десять років триває і кадрова, і адміністративна «яма». Відбуваються лише хаотичні владні перетасовки.

– Так. Тут провалля страшне. Кадрова непрофесійність нині всіх драгує. Це проблема з проблем. Якщо сьогодні й існує якась система, то в ній є те, що взяли з минулого – співбесіди. А резерву немає. Формально тільки пишеться на папері про це. Я був головою Вінницької обласної держадміністрації і бачив, як Президент призначає керівників такого рівня. Ми про це поговоримо докладніше, коли «дійдемо» до цього періоду мого життя. Сьогодні ж ти добре лизнув – тебе поставили головою адміністрації. Ти не лизнув – тебе не призначили, хоч ти й добрий професіонал.

Національний інтерес не є пріоритетним. Є пріоритет угодовства, пріоритет злодійства. Ви пам'ятаєте із записів майора Миколи Мельниченка про те, як сумський обласний адміністратор Щербань вдячно пропонує Л.Кучмі за свою посаду 25 відсотків акцій прибуткового хімічного підприємства, плюс одну золоту акцію «детішкам» Президента. Це страшно. У 1989 році я нікому не дякував за те, що мене рекомендували і обрали першим секретарем. Я нікому не дякував за те, що став першим секретарем обкому, навіть могорич не ставив. Єдине, що казав тоді: дякую за довіру. Я не був нікому нічим зобов'язаний, я не мав морального боргу, щоб комусь персонально служити. Я мав моральний обов'язок працювати відповідально на кожній своїй посаді. Я не знав, хто мене й порекомендував. Це було для мене неважливо. Тоді діяла система відбору кадрів, категорія якості працювала. Я сам, наприклад, вів кадрову політику Теж рекомендував ту чи іншу особу на другого, першого секретарів, але та людина не знала, що я її рекомендував, як не знала спочатку про те, навіщо її викликали в обком, не знала, що запропонують, скажімо, посаду першого секретаря райкому комсомолу. Добір кадрів відбувався багатосторонньо. Був погляд з різних ракурсів. Це виявляло слабкі й сильні риси. Ти повинен був написати характеристику на кожного, а водночас й цілий розділ про його негативні якості. Ти мав знати цю людину і

бути щирим. Негативи обов'язково зазначалися в характеристиці. Ти відповідав за того, кого рекомендував. Ну, скажімо, потім якийсь перший секретар райкому зробив негідний вчинок. Я знаходив папку з особою справою, дивився, хто його рекомендував, що про нього писав, а отже, той мусив і відповідати. Велике значення надавалося навчанню. Людей оцінювали не за тим, як він тобі служить, а як служить справі. Ось цього сьогодні немає в керівному складі всіх рівнів. Це – катастрофа.

– Як же вийти з такої «ями»?

– Передусім, треба поставити вимогу щодо формування серйозного резерву. Це змусить усю владу приділити увагу молоді, професійно вирощувати її. Кожний має робити те, на що здатний і що від нього вимагає посада. Керівний резерв повинен починатися з районних адміністрацій. Треба шукати перспективних людей, побачити кристал, який можна нарощувати. Цей резерв має бути не дутий, людей треба стимулювати.

– Сьогодні готувати кадри складніше, ніж за тих радянських часів. Маємо трохи іншу систему. Раніше все було державне. Ви могли запросити будь-якого вмілого керівника цеху і сказати, що тебе рекомендуємо директором заводу, – і все. Тепер інші умови, тепер діє приватний сектор, приватна ініціатива. Тут уже не скаже районний адміністратор: нехай отой буде директором, а не цей.

– Я не веду мову про керівні кадри суб'єктів підприємницької діяльності. Хоча і їх треба адміністраціям підтримувати, стимулювати. А ось державні, управлінські, організаторські кадри треба, безперечно, знаходити в цьому виробничому середовищі. Треба не боятися сьогодні політичних партій, їх теж треба підтримувати. Але не робити кишеньковими, а сприяти тому, щоб вони ставали об'єктивно впливовими інститутами громадянського суспільства. У них можна побачити також майбутнього адміністративного керівника якогось рівня. На жаль, сьогодні талановиті кадри нищаться, наче напалмом випалюють. І чим сильніша особа, тим вона небезпечніша для влади, бо там є дика позиція: їх треба зрізати, знівелювати, зарити. І не дай, Боже, ще пустити їх до публічної трибуни. Вони тоді засяють яскравіше, ніж керівник того чи іншого рівня, а це

вже – катастрофа для нинішніх владців. Їм треба, щоб розумні мовчали.

– Анатолію Сергійовичу, підсумовуючи нашу розмову на тему кадрової політики, що так несподівано цікаво розкрилася, чи можна сказати: у нашій державі немає такого штабу чи органу, який би коригував цю важливу справу?

– У нашій державі немає зовсім кадрової політики.

– І програми немає?

– Навіть концепції немає. Усе ліпить по-своєму Президент.

– Тому на керівні посади потрапляють випадкові люди, зокрема, міністри, тому весь час тасуються, як карти, ті самі особи на урядових посадах.

– У нас діє абсурдна система. Взяти, наприклад, будь-якого міністра. Це має бути політична фігура, політик, а не галузевий фахівець. Він повинен бути організатором, диригентом розвитку галузі. У нас же все замикається на першій особі – Президентові. От Леонід Данилович сказав, що треба боротися зі СНІДом, видав укази і всі на чолі з міністром виконують ці «історичні» рішення. А в світі як? Скажімо, наша партія перемогла. Нам випала посада міністра охорони здоров'я. Я, як лідер партії, кажу одному з наших умілих організаторів-політиків, не лікареві за фахом: «Ти будеш міністром». І він очолює міністерство охорони здоров'я.

– Він не хірург, не терапевт?

– Ні. Не треба цього. Він повинен бути менеджером, а заступниками мати спеціалістів-професіоналів. Міністр збирає апарат своїх заступників, помічників і каже: «Завдання сьогодні маємо два: побороти туберкульоз і врятувати бездомних дітей. Я не знаю, як цього досягти, але ставлю вам завдання. Маємо ми для цього стільки ось бюджетних коштів». Ці професіонали обговорюють між собою проблему, знаходять рішення і кажуть міністрові: «Пропонуємо залежно від коштів три варіанти. Наслідки першого варіанту будуть такі. Наслідки другого – такі, третього – такі». Міністр – політик, він думає й про те, як своєю роботою, своїми діями піднести авторитет партії. А партія проголосила: побороти туберкульоз у державі протягом року. Міністр персонально відповідає за наслідки. Тому приходять

на з'їзд своєї партії й каже: «Гасло «побороти туберкульоз» треба зняти, бо сьогодні не вистачає коштів, щоб побороти це зло. Ми можемо здійснити дитячу програму. Якщо за це міністерство візьметься, то матимемо ось такі результати». З'їзд схвалює іншу програму, і все спрямовується на її здійснення. Тут не тільки партія, а й народ та держава тримають це питання під суворим контролем. Такої системи у нас немає. У нас міністр кожну копійку розписує, ні з ким не радячись, і йому ніхто не порадить, тільки даються безперервні вказівки «згори». Коли міністр збирає колегію, то не він запитує, як діяти, а йому дивляться в рот: «А як треба?» Міністри приходять і йдуть, а професіонали залишаються. Ось тільки їхні знання і обов'язки не використовуються за призначенням. Вони виконують «політичну волю» Президента. А треба інакше діяти, поважаючи свого розумного (він таким повинен бути) Президента. Глава держави мусить проголошувати вибір стратегії щодо, скажімо, охорони здоров'я, але працівники міністерства і міністр самі визначають свої дії. Якщо Президент спробує «влазити» в їхню роботу, вони повинні сказати: «Те, що ви пропонуєте, матиме ось такі непривабливі результати. Дайте змогу нам, професіоналам, вирішувати, як краще. Президент не повинен втручатися в суть галузі, виявляти себе всезнаючим, бо це тільки шкодить справі.

– Отже, Президент повинен цінувати кадри не за посадами, а за їхніми здібностями, професіоналізмом. Довіряти їм.

– Чому сьогодні маємо хаос у кадровій політиці? Багато керівників сидять не на своєму місці, тому вони залежні. Коли дати людині те місце, на якому вона найбільше себе реалізує, то вона не тільки працюватиме із задоволенням, а й принесе користь справі. Коли ми тягнемо людину вгору по владних щаблях, а та робота для неї надто важка, чужа, то виходить, що є посада, а немає поваги, а отже, немає душевного комфорту, людина мучиться, страждає, нервує. Ті, хто робив їй посадову послугу, крім усього, вкорочують їй життя. Я в цьому переконаний на всі 100 відсотків.

– Коли Вас призначали на високі комсомольські посади, як Вас найвищі комуністичні особи, скажімо так, благословляли?

Я маю на увазі першого секретаря ЦК КПУ Щербицького чи другого секретаря. Що то були за розмови?

– Під час призначення першим секретарем обкому комсомолу мене приймав другий секретар ЦК КПУ Титаренко. Враження було гнітюче. Він зневажливо ставився до людей. Приємною була розмова із секретарями – Мозговим, Погрібним. Це були людяні комуністи. А Титаренко постійно ніби перебував у своїх справах, ніколи не дивився в очі людині. Це тримає в напруженні. До Щербицького мене не водили, бо перші секретарі обкомів комсомолу до нього не потрапляли. Вже згодом, коли мене обрали першим секретарем ЦК ЛКСМУ, я мав тривалу, досить змістовну розмову із Щербицьким. Але про це потім.

– Посада першого секретаря обкому комсомолу – це було значне місце у тодішній владній ієрархії чи ні?

– Людина на такій посаді потрапляла в елітне коло найвищої влади області. Ти почувався наче в колісці влади. Пригадується мені один такий епізод. Якось я їхав у машині, мене віз шофер. Ми поспішали на зустріч. І на одній з вулиць нас ударив інший автомобіль. Мій водій миттю вискочив з машини і найперше, що зробив, накинув ганчірку на задній номер, а передній почав швидко знімати. Потім зняв і задній номер. Він не розбирався з тим водієм, чому той наїхав. Я його запитую: «Чому ти знімаєш номери? Ти ж не винен». А він каже: «Така вказівка, ніхто не повинен знати, що наша машина потрапила в аварію, тим більше, що це номери обкому партії». Так що в комуністичній владі були свої особливі правила. Я мав і особливий телефон, так званий ВЧ, а також зв'язок у машині. Мене могли знайти в будь-якому районі області. Панував відповідний рівень ставлення до тебе. Перші секретарі райкомів партії вже не могли крикнути на мене «Пошел вон!», як колись було зі мною в Бершаді. Всі шанобливо ставилися. Всі структури в області чутливо прислухалися до тебе. Людина з таким статусом швидко ставала дуже впливовою. Що тут було перевагою порівняно із столичними посадами, в області я постійно перебував з молоддю. У ЦК комсомолу, куди згодом перейшов працювати, мене відірвали від народу, тут тільки обертався в колі чиновників, бюрократів. Коли київські високі номенкла-

турники їхали на периферію, то їх певні люди супроводжували і показували все найкраще. Ти не вільний у своєму виборі, не скажеш секретареві райкому партії чи обкому (це обов'язковий твій супровід), що я поїду сюди, а не туди. Хоч можна було так зробити, але тоді це не дуже було прийнято. Діяла певна усталена норма поведінки, яку, до речі, сьогодні без змін запроваджено Адміністрацією Кучми. В обкомі комсомолу я був відносно самостійний, бо сам собі планував роботу, ніхто не нав'язував свої завдання. Погоджував із заворгом обкому партії тільки те, куди їхав. Точніше інформував, куди виїжджаю. Ось тільки за межі області не міг виїхати без дозволу першого секретаря обкому партії. Тут теж діяла особлива усталена норма. Була й така традиція: щонайменше двічі на рік збиралися всі члени бюро і кандидати в члени бюро (членів було 11 і 4 кандидати) з дружинами. На новий рік – обов'язково, а ще на перше травня або на жовтневі свята. У Вінниці було спеціальне приміщення типу готелю, наче резиденція першого секретаря обкому партії, так можна його назвати. З відповідною обслугою, залом. Затишні умови. Усе там – для відпочинку.

– У самому місті?

– У самому місті.

– Хазяїн туди з'являвся частіше, а вас запрошував двічі на рік?

– Він там з'являвся, коли хотів. Приймав делегації, гостей, друзів з Києва і т. д. Там перевірявся і своєрідний рейтинг кадрів. Майбутнє нової людини в цій компанії залежало від жінок. Як вони оцінять, таку й матимеш перспективу.

– Оцінять що?

– Тебе як людину, як чоловіка.

*«Українська Газета»,
22 листопада 2001 р.*

Діалог ШІСТНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – І як же оцінили дружини перших осіб області «новенького» Матвієнка?

МАТВІЄНКО: – Вони уважно розглядали мене – важливо було, як поводитьься. Зараз про це легко розповідати, а тоді довелося скласти серйозний іспит молодій людині.

– У якому це році?

– 1983-й. Мені було 30 років. Хоч уже не дуже молодий, але досвіду світськості, вишуканості не мав, я – хлопець із села, звик їсти з однієї миски, а тут треба було сидіти за бездоганно сервірованим столом. Звісно, виникла неабияка проблема, щоб триматися «на рівні».

– Чим же Ви «взяли» дружин-суддів?

– Танцями. Я любив танцювати. Чоловіки їхні лінувалися.

– Ви запрошували всіх по черзі?

– Вони самі охоче йшли до танцю. Я цьому не надавав якогось особливого значення, поведився природно. Ми з Олею самі багато і з задоволенням танцювали.

– Отже, кавалерські, товариські здібності допомогли Вам робити кар'єру?

– Кар'єру там усі робили по-різному. Я ж мав успіх не завдяки своїй товариськості, кавалерству, як Ви сказали, а більше завдяки чарівливості своєї дружини. Я так думаю, що вона значною мірою компенсувала перше не зовсім привабливе враження від мене.

– Що Ви маєте на увазі?

– Я маю на увазі, що був завжди серйозний, не дуже привітний, постійно в якихось роздумах, хоча в душі я не є таким законсервованим. Кажуть, що зовнішній образ завжди віддзеркалює душу. Я мав суворий вигляд, можливо, тому, що відчував, яким важким було тоді життя. Я якось серцем сприймав усе, що відбувалося, і ніколи не думав, як би забути й захо-

питися якоюсь радістю. Мене і зараз не полишає стан комплексного сприйняття життя. Я не кажу, що Оля у мене менш серйозна, але в неї є така жіноча чарівність, лагідність.

– Ви маєте на увазі важке життя в обкомі чи де?

– Життя людей загалом за тодішньої системи. Я мав постійні доручення обкому партії. Наприклад, їздив вибивати хліб, контролював, як збирається врожай, проводив засідання бюро райкомів партії, проводив сесії. Із цього періоду можу розповісти про такі два випадки. Вони, можливо не дуже цікаві, але повчальні. Був такий перший секретар Тростянецького райкому партії Хоменчук. В області неврожай. Але гонка, хто більше здасть хліба, зростала. Вона була, як хвороба. Голодомор 33-го нічого не навчив. Треба було план виконати, а решта – те нікого не цікавило. Забували керівники, що треба стояти й на захисті інтересів селян. Стояло одне завдання: витрясти увесь хліб та здати державі Ну, й ось натрапляю я на того Хоменчука, сумного. Він був перший секретар з досвідом. Приїжджаю до нього в район. Розмовляю з ним, кажу, що якимось хліб треба здавати. Він дивиться на мене як на хлопчика (йому було десь під 60) і мовить: «Ти знаєш, Анатолію, я тобі скажу, що давно спостерігаю за цим маразмом і ніяк не можу втямити, що з нами діється». Я запитую: «Що ви маєте на увазі?» Він каже: «Я бачив, як із хліба робили гній (секретар мовив інше, гірше слово), але щоб із... гною робили хліб, як вимагають, ну, такого ще не було». А чому він так говорив? Того року не вродив якісний хліб. Пересівали те зерно, доводили його до кондиції, переписували, дописували, вимітали все. Треба було здати визначену партією цифру. Коли молотиться збіжжя, то є побиті зерна, і ці зерна не повинні заховуватися до звітного врожаю. Але того разу вимагали здати все дочиста. Система була крута завжди, насильницька.

– Ви цю політику теж підтримували?

– Я розумів, що є логіка місцевого господарювання. Розумів, що першому секретареві райкому треба подбати про утримання худоби, треба за-лишити й для харчування в районі. А тут вимітають усе. Голів колгоспів також «молотили» нещадно. Застосовувалася подвійна мораль. Я щиро не підтримував такої політики. Одним із доказів цього є мій прощальний виступ у Вінницькому обкомі комсомолу перед від'їздом на постійну ро-

боту до Києва, коли мене призначили секретарем ЦК ЛКСМУ. Я колективу сказав про комсомольську роботу таке, що мене довго згадували колишні ж колеги «незлим, тихим словом».

– Що ж це була за прощальна промова ?

– Пропрацював я в обкомі комсомолу з 1983 по 1985 рік, понад два роки. Для мене це був період творчого, дуже ініціативно-го, цікавого життя. Мав силу й бажання працювати, намагався сповна використати свою енергію. Гадаю, що був авторитетним, завдяки чому і в ЦК комсомолу потрапив. Відчував себе впевненим, самостійним. Після того, як мене обрали на пленумі ЦК комсомолу України секретарем ЦК, я приїхав у Вінницю здати портфель. Зібравши увесь апарат, дивився на дорогі мені обличчя і думав, що сказати на прощання моїм друзям, щоб вони ще більше відчули мене, мою душу. Там, у Києві, панували зовсім інші стосунки між вищою комсомольською «елітою». Якщо ти потрапив у те коло, тебе буквально на руках носили. По-перше, відразу вирішувалося питання житла. Я приїхав, поселився в готелі, але тут же мені показали мою квартиру в новому будинку на вулиці Суворова, що на Печерську. По-друге, кожний секретар ЦК мав кімнату-дачу в Кончі-Заспі. Там будинок був на трьох секретарів. Три кімнати. Перший секретар мав дві кімнати. То була взагалі фантастика. Усе вмебльовано, обслуга. Ми платили там якусь символічну суму. По-третє, пропонувався спеціальний магазин, де можна було купувати продукти за незначною ціною. Я обслуговувався в магазині на Десятинній. По-четверте, до твоїх послуг пропонувався ательє, де ти міг собі пошити пижикову шапку без усіляких проблем. І це дуже дешево коштувало. По-п'яте, мав персональну машину і двох водіїв, телефони – сотку, десятку. Ну, і приймальня, секретарка. Апарат великий. Мав постійні роз'їзди. Тебе проводжали, тебе зустрічали. На периферії було простіше. У Києві я відчув відсутність щирості, побачив, що кожен жив своєю кар'єрою, перспективою, мав особисту оболонку. Там уже не треба було відвертості, від тебе ніхто не вимагав щирості. Ти просто реагуєш на ситуацію, яка склалася. В обкомі ж я всіх вважав своїми рідними. Я з ними жив, я з ними суботники проводив, сінокосом займався, я з ними у футбол грав. Чай пили разом. Не проблемою було зайти до першого секретаря обкому комсомолу і сказати йому

«ні». Такий у мене був стиль. А в Києві вже треба було записуватися на прийом. Треба зателефонувати першому, попередити його про бажання зустрітись. Спочатку, коли був першим МIRONENKO, виконував протокол, а після того, як Цибух очолив ЦК, я заходив, до нього, коли хотів. Так само й до другого, й інших секретарів. Знаючи всю ту «київську кухню», я, прощаючись із обласним апаратом, вирішив сказати правду про нашу роботу. Я сказав, що всі ми в комсомол прийшли кар'єристами, заради кар'єри. Бо ніхто не прийшов у комсомол за переконанням. Бо ніхто не думав про переконання, ніхто над цим не замислювався. Хтось там, кажу, мріє про якусь високу професійну, хтось значну партійно-політичну, хтось важливу господарську посаду. Усі знають, що комсомол – це сходинка, з якої вже нижче не впадеш. Якщо витримаєш апаратний комсомольський шлях, то це дасть якусь путівку в життя. Але, коли ти збагнеш, що не твоя кар'єра пріоритетна, коли зрозумієш, що суть твого життя – це робота з молоддю, ось тоді ти стаєш справжнім комсомольцем. І я хочу подякувати, говорив я далі, тим, хто працює за покликанням. Це ті, хто вважає сенсом свого життя віддати частку душі й серця роботі з молоддю. Я це казав щиро. Казав, що це для мене був найдорожчий колектив. Бо райком став рідним, але не був масштабним. ЦК я уявляв, як щось келійне, у тебе є келія, ти туди зайшов і там що хочеш, те й роби. Це вже не масштабно. Я, звичайно, не знав ще можливостей першого секретаря ЦК, бо то була величина, про яку мало хто навіть думав. Область була для мене саме те, що мене окрило, що надало мені впевненості в собі. Я вже знав, що таке влада, я знав, як у цій владі поводитися, відчував свою якусь незалежність.

Для мене в комсомольській роботі кожний день був новим. Коли людина щодня для себе щось відкриває і дістає насолоду від праці – це найбільше щастя.

– І як же зреагували обласні колеги на Ваше щире відкриття?

– Ніхто ніяк не зреагував. Але згодом, через рік-два, мені згадували, що я образив усіх своїх колег-комсомольців, заявивши, що вони всі прийшли в комсомол кар'єристами.

– Хто говорив?

– Ті, хто працював зі мною в обкомі. Я й нині думаю, що справжнім комсомольцем був лише той, хто не вважав пріори-

тетною свою кар'єру перед живою роботою з молоддю, ось так закінчилася моя епопея другого і першого секретаря обкому комсомолу. Але я виїхав із Вінниці не назавжди. Я повертався до неї щомісяця й нині.

– Після переїзду до Києва як влаштувалася Ваша сім'я?

– Дружина обрала педагогічну ниву, здобула другу освіту на цьому шляху. Закінчила аспірантуру, написала дисертацію з педагогіки. Знайшла роботу в лінгвістичному університеті на кафедрі педагогіки й понині працює там доцентом. Вже написала докторську дисертацію. Віктор, старший син, пішов тоді в третій клас, а молодший Павло – в дитячий садок. До речі, цей садок належав ЦК партії. Тільки середніх шкіл не було в ЦК партії, а все інше перебувало в його управлінні – дитячі садки, піонерські табори, будинки відпочинку. Вітя один раз туди їздив, Павло – два чи три рази. Номенклатурних дітей групами возили на оздоровлення. Партійна еліта виховувалася змалку. Мої сини закінчили рядову українську 171-шу школу. Один вступив у Київський університет імені Тараса Шевченка, другий – в економічний інститут. Старший був одружився, але сімейне життя не склалося. Маємо з дружиною внучку Лізоньку, з якою зустрічаємося на вихідних. Ми по-дружньому будемо наші стосунки з колишньою дружиною Віктора. Їхня дитина не винна, що батькам не вдалося бути разом. Слава Богу, що ми всі розуміємо ситуацію.

– Чому в ЦК комсомолу панувала така пристосовницька атмосфера? Хто її запроваджував? Партія? Чи спрацьовувала традиція – «комсомол – підручний партії»?

– Більше традиція. Коли я прийшов до ЦК, то передусім мені розповіли повчальну історію із секретарем ЦК ЛКСМУ Дмитром Ткачем. Нині він працює в системі Міністерства закордонних справ. До ЦК комсомолу він потрапив тому, що дуже принципово і гостро виступив на одному з пленумів чи на зібранні перших секретарів обкомів партії та обкомів комсомолу в ЦК партії. Тоді з'явилося кілька постанов з партійного керівництва комсомолом. Комсомол критикували за бюрократизм і т. ін. Дмитро дуже різко, сміливо виступив з приводу суті партійного керівництва.

– Він був секретарем обкому?

– У Луганську. І ось його забрали в ЦК комсомолу, коли ще керував там Корнієнко. Усі гадали, що в перспективі це буде перший секретар ЦК комсомолу.

– Він став другим?

– Ні, просто секретарем. І ось почалися звітно-виборні збори в школах. Це була весна. Ткач прийшов у ЦК десь наприкінці року. Його послали в 51-шу школу на збори. А там навчалося багато дітей високих партійців. Школа була особлива, в ній поглиблено вивчалася англійська мова.

– А Ваші сини чому там не навчалися?

– Інша школа була поряд з домом. І я не хотів, щоб вони привілейовано, тобто абияк, здобували освіту. Дмитро Ткач вів питання робітничої молоді, шкіл не торкався. Але всі секретарі ходили на шкільні збори. Його послали до «престижного» закладу. Він приходив на збори із своєю пролетарською простотою і бачить, як сидять учні-здоровані, розвалившись, закинувши ногу на ногу: пихаті, через губу щось цвіркають. Його це розізлило, і він каже одному: «Що ти, скотино, розвалився? Сядь нормально, молокосос». Одне слово, Дмитро виступив так, як перед шахтарями. І не встиг повернутися в ЦК, як першому секретареві Корнієнку вже телефонують із ЦК партії й кажуть: «Що це ви там за ідіота тримаєте в секретаріаті? Обізвав наших дітей тваринами!» Після цього Дмитра «поховали» як комсомольського діяча, на нього почепили ярлик простачка, і далі він не міг рости. Ось така легенда ходила довго як повчальний приклад для секретарів. Взагалі Київ – дуже цинічне місто й нині. Тут не можна бути відвертим, поки ти не утвердиш себе. Тому мені казали: будь стриманим, не висовуйся, спочатку озирнися, переконайся, бо зроблять дурнем і не знатимеш за що. Хоча в Дмитра Ткача особистої трагедії не сталося, однак він завжди казав: «За мою щирість мене й покарали». І тут ніхто нічого не міг змінити. Ярлика причепили, і ти з ним живи.

Була ще така історія в ЦК. Там часто любили розігрувати. Коли тобі телефонують по сотці – спецтелефону, то ти мав брати слухавку цього телефону особисто. Ні на кого не маєш права перемикати. Міг перемкнути лише тоді, коли тебе немає в кабінеті. Якщо ти проводиш нараду і дзвонить сотовий телефон,

ти повинен встати, вибачитися перед тими, хто в тебе сидить, підійти до апарата й повідомити, що ти є, вибачитися і сказати, що потім зателефонуєш, бо в тебе триває нарада (розмовляти по сотці можна було тільки сам на сам). Сотовим телефоном я міг додзвонитися до будь-якого високого клерка, крім першого секретаря ЦК партії Щербицького. Решта функціонерів брала сотову слухавку. Ну, ще інколи винятком був другий секретар – Титаренко. Нині сотовий телефон є масовим у кабінетах різних начальників, міністрів, комерсантів, головних редакторів газет і т. д. Але тепер ніхто не хапає слухавку так, як у ті часи. Оперативність зв'язку в мене, як секретаря, була дуже висока. Я міг поговорити з міністром миттево. Я не шукав його так, як згодом, коли в роки незалежності став головою Вінницької облдержадміністрації. Я, наприклад, по сотці уже в нинішній час не міг зловити міністра. Коли ж раніше телефонував по сотці перший секретар обкому партії будь-кому в Київ, то не вийти міністрові на першого секретаря обкому партії було «чепе», за яке міністра карали. Це був порядок. А сьогодні по сотці ти ні до кого з міністрів не додзвонишся. Сидить секретарка, яка по сто разів на день веде з тобою переговори. Ти передаєш міністрові «привіти» і жодної відповіді на них не отримуєш. Сьогодні держава паралізована в кадровому відношенні. Держава не має оперативного зв'язку. Якщо так багато цих сотових телефонів, то заберіть зайві й залишіть необхідні. Сьогодні якийсь крутий бізнесмен має «престижний» сотовий телефон. Вибачте, пуриц великий, як кажуть, бершадські євреї. Він телефонує і вирішує свої бізнесові проблеми. Я розумію, чому міністр фінансів від нього ховається. Раніше зайти і зателефонувати з мого сотового телефону ніхто не мав права. Я не кажу про урядовий президентський зв'язок, про ВЧ. Там коло обмежене, в нього міг прорватися, як відомо, лише майор Мельниченко. І все-таки за тієї комуністичної, майже військової системи комсомольці розслаблялися розіграшами.

*«Українська Газета»,
13 грудня 2001 р.*

Діалог СІМНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Ви могли б згадати, скажімо, два-три якихось конкретних розиграші на «високому рівні»?

МАТВІЄНКО: – Звичайно. У ЦК комсомолу була їдальня, й туди ходили харчуватися окремо завідувачі відділами, окремо – інструктори (міськкому партії також) і окремо – секретарі. Існувала сувора градація. Усіх персонально обслуговували. Обіди були відносно дешеві. Скажімо, за карбованець кожен міг добре поїсти. І характерно, всі, жартуючи, казали один одному, що, мовляв, не забудь розрахуватися. Справа в тому, що кожен з них звик їздити по Україні, й завжди й усюди їх годували безплатно. Але в нашій їдальні треба було розраховуватися. Звідси й жарт: ти ж не в області, тебе тут ніхто не поїть. Я ходив до їдальні з Володею Барабашом (він нині банкір). Ми мали рівно годину на обід, щоб поїсти, трохи погуляти на свіжому повітрі, пройтися по Володимирській гірці, біля якої було приміщення ЦК.

– Барабаш теж був секретарем ЦК?

– Так. Я купував собі завжди ще медяник до чаю на вечерю, бо завжди сидів на роботі до пізнього часу. Часто близько п'ятої години до мене заходив Володя, і тоді ми з'їдали медяник удвох. Тож мені потім чай доводилося пити без медяника. І ось я вирішив над Володею пожартувати – натякнути йому про його любов до медяника. Купив два пряники і попросив, щоб їх загорнули як бандероль і засургчували. Написав цеківську адресу, а зворотну – Раду Міністрів СРСР. Вивів ще каліграфічно «особисто, терміново, таємно». Викликав обслуговуючу службу ЦК і кажу: «Візьміть якийсь зошит, щоб Барабаш про одержання бандеролі розписався». У нас був порядок: за кожну кореспонденцію розписуватися. Я просто їх попросив. О третій годині Барабашу принесли бандероль Він у цей час

проводив нараду: зібрав своїх завідділами. До нього заходить «дипкур'єр» і каже:

«Ось розпишіться, Вам термінова пошта».

Володя розписався, одержав бандероль. Сидить і мучиться, адже на бандеролі напис «терміново, таємно», а тут нарада тільки розпочалася. Тоді не витримує і каже: «Вибачте, тут щось термінове, треба розглянути». Бере, обережно розгортає і бачить два медяники. Присутні зняковіли. Барабаш здійняв скандал, покликав тих, хто приніс «цінну бандероль». «Як ви могли, ви мене осоромили!» Потім я зайшов до нього і кажу: «Я тебе з вікна викину: чого ти причепився до цих людей? Вони не винні. Ходімо до мене... Я все розповім». Через деякий час він мені відплатив: надіслав бандероль із дитячими сосками від якоїсь всесоюзної молодіжної організації. Це, щоправда, сталося вже тоді, коли я був депутатом Верховної Ради.

– Кілька років вичікував, щоб відплатити?

– Знайшов відповідний момент, коли все забулося. А було ще таке. Олександра Зінченка (нині він – відомий народний депутат, голова фракції об'єднаної СДПУ) тільки-но обрали секретарем ЦК. Я вирішив його теж розіграти. Викликаю Сашу Бондаренка (це був заступник заввідділом) і кажу йому: «Сашко, він твого голосу не знає, набирай сотку з мого кабінету і кажи йому: «Олександрі Олексійовичу, добрий день. Це помічник Єльченка (Юрій Єльченко був секретарем ЦК КПУ). Після відвідання вашого пленуму він зачарувався вами. Ви собі не уявляєте, яке на нього справили велике враження своїм інтелектом. Це добре для вашої кар'єри. Більше того, Юрій Никифорович хоче продовжити з вами розмову. Він поїхав зараз до міськкому партії і обіцяв зайти до вас. То ви почекайте його». Сашко Бондаренко все це сказав Зінченку, той стурбовано запитує: «А про що він буде говорити?» – «А так, про життя, про ваші плани», – відповів Сашко і враз поклав трубку. Я йду до Зінченка в кабінет, беру із собою інших секретарів ЦК – Барабаша, Соколова. Зінченко сполохано нам повідомляє: «Хлопці, щойно зателефонував мені Єльченко». «Як це? – дивуюся я. – Такого ще не було, щоб не до першого телефонував секретар ЦК партії. До тебе? О, це подія! Це не просто так. Ти Цибуху

казав?» Валерій Цибух був першим секретарем ЦК комсомолу. Його тоді, я знав, не було в кабінеті. Телефонує Зінченко йому. «Немає Цибуха», – відповідає секретарка. «Що ж робити? – бідкається Зінченко. – Мені зараз треба йти на нараду». Я: «Сашо, яка там нарада, Єльченко їде до тебе! Ми прийшли привітати тебе з обранням, а ти маєш такого гостя. Постав хоч якісь цукерки, чай на стіл». «А що я йому казатиму? – хвилюється Зінченко. – Побіжу шукати Цибуха». Знайшов він Цибуха, теж налякав його: мовляв, до нас їде Єльченко. Цибух побіг до свого кабінету, набрав телефонний номер Єльченка, а Єльченко, виявилось, був у відрядженні. Цибух ураз зрозумів, що це розиграш. Набрив телефонний номер Зінченка, знаючи, де ми сидимо, і каже: «Ану, зайдіть, хлопці... До мене саме «Єльченко» завітав. Треба поговорити разом». Тут уже я розгубився. Кажу хлопцям: або нас розкусили, або, справді, Єльченко прибув. Я не знав, що Єльченко у відрядженні. Ось і такі ми мали комсомольські «будні».

– Анатолію Сергійовичу, давайте поговоримо про серйозних людей, про справжні зустрічі із значними цеківськими фігурами. Цікаво, якою була Ваша перша розмова після обрання Вас першим секретарем ЦК комсомолу із першим секретарем ЦК КПУ, наймогутнішим тоді в Україні Володимиром Щербицьким? Як відомо з попередніх наших бесід, він не хотів, щоб саме Вас обрали на альтернативних змаганнях першим комсомольським вожаком в Україні у вересні 1989 року. Чи він відразу запросив Вас до себе, коли Ви стали першим у комсомолі?

– Можна сказати, що відразу. Коли мене обрали першим секретарем, Щербицький перебував у США. І як тільки приїхав, то мені передали, що зі мною хоче ближче познайомитися «ВВ», як між собою називали Володимира Васильовича Щербицького в його оточенні.

– Вас готували спеціально для цієї зустрічі?

– Ні, не готували. Був дзвінок зранку із ЦК партії про те, що ВВ запрошує мене на 11 годину наступного дня. «Чи немає у Вас заперечень?» – ця дещо демократична фраза трохи дивно звучала для мене. Я підтвердив що готовий. Мені сказали, що додатково зателефонують. І зателефонували, сказали, що

мене чекають. Я прихав у ЦК КПУ, провели мене до кабінету Щербицького. Він був сам. Атмосфера, пам'ятаю, панувала досить привітна. Я почувався вільно, не був скутим, як раніше на секретаріатах і політбюро, на які колись мене запрошували. Цього разу мене окрилювала довіра, яку виявили мої товариші таємним голосуванням. Був, можна сказати, потужно зміцнений виборністю. Це, додавало мені впевненості, гідності. Це, може, була найяскравіша риса, пробуджена в мені виборчим марафоном публічності. Вибори відбулися демократично, не сфальсифіковано. На фоні того, що відбувається зараз, то була демонстрація супердемократії.

– Отже, у Вас зустріч відбулася в тому кабінеті, де тепер сидить Президент України Леонід Кучма?

– Так.

– Ми потім поговоримо про Ваші зустрічі з Кучмою там. А як Щербицький тримався? Справді, розмова тривала тет-а-тет, без його помічників?

– Без помічників. Сам на сам. Щербицький ніколи не вів розмов з кимось у присутності третього, коли зустрічався з першими особами. Мені про це потім розповіли. Чи то були міністри, чи голови профспілок, чи хтось інший, але, коли він зустрічався з першою особою, то ніколи не було свідків цієї розмови. Я гадаю, це була характерна особливість Щербицького.

– Якою мовою він почав з вами розмовляти? Російською?

– Я вже такої деталі не пам'ятаю.

– Це дуже важлива деталь.

– Не пам'ятаю. Не можу сказати.

– Російською!

– Ну, це Ви так хочете.

– Я хочу, як було.

– Чесно, я не пам'ятаю.

– Ну, може, згадаєте, яка була перша його фраза?

– Не пригадую, якою мовою він говорив і яку першу фразу сказав, але щось привітне. Називав мене по імені. Звертався на ти. Привітав з тим, що мене обрали. Сказав, що ось ми маємо результати демократії, а нас усе, мовляв, критикують, що ЦК партії всі кадри розставляє. Цю фразу він висловив напівжартома, з

певним сумом, але без трагічності. Попросив мене коротко розповісти, як відбувалися вибори. Запитав, який у мене настрій, яких маю секретарів, що це за люди, як я їх оцінюю. Я говорив про все широко. Сказав і про другого секретаря, з яким працювати не збирався. У мене не було якоїсь агресії щодо нього. І це не було примхою чи ненавистю. Я мав тверде переконання, що той другий секретар, який залишався на своїй посаді, не відповідає цій посаді. Я збирався шукати іншу кандидатуру. Щербицький підтримав мене в цьому. Це була перша половина нашої зустрічі, в якій він повідомив, що нічого не мав проти мене, коли я йому нагадав оцей факт, пояснюючи чому в мене з другим секретарем нічого не вийде. Щербицький раптом сказав: «Анатолію, жодної вказівки моєї про те, щоб першим секретарем став другий секретар, а не ти, не було. Згадаймо ту розмову, накладімо одне на друге. Я просто приїхав до Києва з Харкова і сказав, що другий секретар – непоганий хлопець, до якого треба придивитися. Але бачиш, яка в нас машина. Зрозуміли так, що я пропоную «свого кандидата». І далі Щербицький дуже негативно висловився з приводу того, що його оточення інколи неадекватно сприймає його думку, висловлювання, що не містять прямої вказівки, виконують як необхідну рекомендацію.

– Але, Анатолію Сергійовичу, Ви ж самі розумієте, що перший секретар був всесильною людиною, йому й не треба було говорити в лоб. Його фраза – «варто придивитися» – вже означала, що треба обрати першим секретарем того, хто був другим.

– Я вірив словам Щербицького. Навіщо йому було двозначно казати? Якби він справді захотів мати «свого» першого секретаря в ЦК комсомолу, то вчинив би інакше. Звичайно, він був заангажований, уражений тією комуністичною ідеологією, був переконаний, що Україні з Радянського Союзу нікуди діватися не потрібно. Він вважав комуністичну ідеологію найкращою ідеологією в світі, він був слугою і, можливо, жертвою цієї ідеології, але він був щирий. Я не можу нічого закинути на його адресу, в тому числі й у нашій розмові. Він почав мені казати, що перший секретар ЦК комсомолу – це важлива особа в Україні, що це – одна із серйозних ділянок, яка повинна мати обличчя. Мовляв, ти повинен дбати про ту категорію лю-

дей, яку тобі сьогодні довірили. І дуже багато говорив про молодь, про те, що вона сьогодні не така, як потрібно, що маємо тут проблеми і що в ЦК КПУ готові вживати найрішучіших дій для конструктивної підтримки комсомолу. Давайте, казав він, генеруйте щодо цього ідеї, кажіть, який краще обрати шлях, що треба зробити. Ми готові вас підтримувати організаційно і відповідними рішеннями. Цікавився, як я ставлюся до ідеї науково-технічної творчості молоді, яка вже тоді набирала серйозного розмаху. Це – створення центрів НТТМ, госпрозрахункові структури при комсомолі. Нам потрібно, казав, не нищити ініціативу комсомолу, а розвивати. Мені це було приємно чути. Зрештою, в Україні, як у жодній іншій республіці, цей рух набув великого поширення. Довго говорили ми з ним про молодіжні житлові комплекси (МЖК). Оскільки я цим займався, то докладно пояснив проблеми комплексів. Щербицький пообіцяв підтримати наші пропозиції. В результаті незабаром після нашої розмови з'явилася відповідна постанова про розвиток МЖК. Дуже серйозно його турбувала організація вільного часу, дозвілля молоді й та аполітичність, яка вже тоді виявлялася, на його думку, серед молоді. Хоча та молодь була активнішою, ніж сьогодні, але й диференційованою, тобто різною. Я намагався пояснити, що ми не можемо бути таким уже переконаним загоном комуністів, що у молоді відбуваються певні трансформації, в тому числі й трансформація свідомості. Потім говорили про загальні проблеми молоді в масштабах країни. Щербицький мене застерігав: ти ж дбай про авторитет ЦК ЛКСМУ, ти ж дивися, щоб Україна мала відповідний режим підтримки. Я готовий, казав він, зателефонувати куди скажеш, не соромся, зв'яжуйся зі мною частіше. Повідомив, що він бачив телепрограму «Взгляд» після нашого пленуму.

– Це російський «Взгляд»?

– Так. Російський канал того дня, коли мене обрали, дав прямий ефір з Києва. Тоді це була популярна передача. Щербицький позитивно оцінив моє інтерв'ю, сказав, що я гідно постав. Після цього він перейшов до ситуації в Україні, до проблематики, пов'язаної з екологією. Довго говорив про Чорнобильську аварію, відчувалося, що глибоко переживав за все, що

відбувалося. Тобто він сам до пуття не знав, що сталося. Так він мені пояснив. Рівень його поінформованості був також істотно обмежений. Розповідав мені, що він і Олександр Ляшко – тодішній голова Ради Міністрів – роблять для порятунку людей. Бідкався, як це трагічно для України, наче це якась господня кара. Я відчував, що вони вибивають у Москви кошти і що це непросто. До того ж немає потужностей, щоб ті кошти освоїти. Тоді була проблема тих потужностей. Потім мова пішла про завершення сільськогосподарського року, промислове виробництво, якісь ще актуальні проблеми. Дуже стримано він торкнувся Горбачова. Я б не сказав, що з особливою любов'ю і повагою. Відчувалося, що в його душі відбувається якась глибока боротьба. Я так зрозумів, що йому не подобається піонерський стиль Горбачова. Деяко засуджував його популярний експромт щодо демократії. Казав, що демократії можна проковтнути стільки, скільки її можна проковтнути в ім'я ефективного руху.

– В ім'я ефективного руху?

– Ну, в ім'я якихось позитивних змін, а не просто деструктиву. Мовляв, рухатися можна в різних напрямках – і руйнувати, і будувати. Я зрозумів, він не погоджувався з тим, щоб вибирати директорів, інших керівників. Коли говорили про міжнародні аспекти, Щербицький сказав про те, що Радянський Союз намагаються втягти в гонку озброєння, щоб його виснажити, мовляв, це не зовсім продумана лінія, і це він відчув у США, коли там очолював радянську делегацію.

– Чому це Горбачов послав його у США?

– Я гадаю, що певною мірою Горбачов його вивчав. Щербицький трохи дивно розповідав мені про свою поїздку до США. Мені не сподобалося в цій розмові те, що коли від нього на відповідних переговорах вимагали його особистої позиції, оцінки, наче провокували на якесь слово, то він нічого не говорив американцям, а брав перерву, йшов телефонувати до ЦК КПРС, радився і тоді відповідав. Це була розповідь про те, в яких нелегких умовах йому доводиться працювати.

*«Українська Газета»,
27 грудня 2001 р.*

Діалог ВІСІМНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Вам Щербицький розповідав, як він пере-страховувався під час переговорів з американцями. Навіщо розповідав? Що ж це за державний діяч?

МАТВІЄНКО: – Чому він це мені розповідав, я й досі не знаю. Чи хотів мені «поплакатися», як його принижували й тримали в залежності. Чи він мені натякав, що так треба діяти в роботі, як він діяв. Цієї загадки я не можу й досі розгадати. Це було досить неприємним в усій нашій розмові. Більше того, все те він повідомив насамкінець. Це мене дещо схвилювало. Я довго думав над тим. До того у мене не було з ним такої розмови, яка відбулася під час тієї зустрічі. Тривалість її – в межах години. І така щира, відверта. Він мене запитував і про батьків, й про дружину. Здавалося, ніби це була його прощальна розмова. Через кілька місяців він помер...

– Ви раніше з ним зустрічалися?

– Раніше були короткі зустрічі й розмови. Бувало, під час якогось нашого з'їзду стоять секретарі ЦК комсомолу, й Щербицький міг підійти й з кожним поговорити. Знав він на імена всіх секретарів ЦК комсомолу. Мене запитував для годиться: «Ну, як там наша робітнича молодь, як сільська? Які там новації, які там ініціативи?» За кулісами міг тебе поплескати по плечу, взяти під руку й сказати: «Проведи». Але то були миттєвості – 3-5 хвилин. А ось такої тривалої, різнометної розмови, як у його кабінеті сам на сам, у мене ніколи до того не було. Після закінчення аудієнції я вийшов у задумі. Відчув, що завершується епоха Щербицького. а може, й щось більше. Замість знака оклику ця розмова мала знак запитання. Невдовзі все почалося дуже бурхливо. Відверто скажу, що з гіркотою сприйняв напади в Києві на Щербицького, коли лунали викрики на його адресу: «Кат. злодій, злочинець!»

– Коли це було?

– Коли Горбачов прибув до Києва перед зняттям Щербицького. Пам'ятаю той пленум, який вирішував питання наступника.

– То це на пленумі кричали: «Кат!»?

– Ні, коли Горбачов їхав у машині вулицями Києва і зупинився раптом на Бессарабці. Вийшов з машини. Тоді там пролунали викрики на адресу Щербицького, який був поруч із Горбачовим.

– Це могло бути спровоковано, бо зрозуміло, з якою метою приїхав Горбачов, або ж кричали патріоти, бо він справді кат. Люди його сприйняли так після Чорнобиля. Приховував інформацію про аварію і радіаційний стан, дозволив парад на 1 травня, куди вивели дітей...

– Спірне питання. Щербицький не був ніколи самостійним, автономним, щось самому на цій території вирішувати. Він міг тільки внести певну рекомендацію. Міг трохи «завдання» з Москви збільшити, або трохи зменшити. І він прагнув завжди мінімізувати якісь негативи в Україні й максимально сприяти позитиву. Це вже був не той герой – Щербицький, що за Брежнева.

– Настільки збив йому пихатість Горбачов?

– Я не це маю на увазі. Він уже не почувався хазяїном України. Він українець і він партійний діяч, якому важко було перебувати. Він не грабував, не товк усіх підряд, він не зневажав, хоча був жорстким. Пригадую навіть, як він вів розмову зі мною. У цей час ні з ким не розмовляв по телефону, не відповідав на дзвінки.

– Відімкнули?

– Телефонні дзвінки лунали, але він не брав трубку. Тримався досить невимушено, не сидів за своїм столом. Зустрічаючи мене, вийшов із-за столу, трохи за столиком посидить, а потім ходить, до вікна підійде, то до мене нахилиться. Це була така розмова, яка демонструвала повагу і довіру, можливо, навіть хотів знайти захист.

– Дали вам каву, чай, коньяк?

– Дали по коньяку. Запитав, що я хочу до кави. Я попросив чаю. Ми пили із склянок з підскляниками. Більше нічого ми не пили.

– Він кутив.

– Мало кутив. Я відчув якусь його тривогу.

– Тривогу за свою посаду, Анатолію Сергійовичу. Ви правильно кажете, що він був залежним, що не був автономним. Але коли Щербицький був другим секретарем, хіба Ви не бачили, що він сам був хижою акулою? Як підсиджував і знищив поміркованого українця Шелеста. Там була боротьба за місце, за кар'єру, діяли підступність і зрада. Чи це не характерна риса всіх високих номенклатурників?

– Ні, я не думаю, що там міг хтось когось підсиджувати, тому що взагалі та система була унікальною. Та система, особливо в партійному прошарку, звичайно, була хижою за своєю суттю. Там не можна було бути відвертим і мати близьких друзів. Єдність, однодумність ставали антуражем для зовнішнього сприйняття. Навіть між інструкторами там існувала конкуренція небачена. Там між собою щиро не говорили, товаришували дуже рідко. І ця специфіка виховання була продемонстрована Кравчуком вже на посаді Президента. Він – одинак.

– Кравчук – одинак?

– Так. Він вихованець тієї системи. Зрештою, як одинак і Кучма Цей також вихованець комуністичної системи. Там не казали один одному щось щиро, там була заведена потужна машина інтриг, певного інтуїтивного сприйняття цього світу. Рятував тільки інстинкт самозбереження.

– Пристосуванства.

– Не стільки пристосуванства. Це різні речі. Людина просто не робила кроку, якщо вона не була впевнена, що начальству той крок сподобається. Це не тому, що хтось пристосовувався до начальника, а тому що всі в такий спосіб виживали. І не дай, Боже, зробити крок, який не подобається начальникові. Це піднімалося на таку велику хвилю якоїсь зневаги, що та людина сама змушена була піти зі своєї роботи. Щоб звільнити чиєсь місце, того посадовця підштовхували до якогось не зовсім продуманого кроку. І тому ніколи в ЦК партії не схвалювалася ініціатива. Те, що в Щербицького, наприклад, була ініціатива бодай у чомусь, скажімо, в будівництві, у проектах, які реалізувалися на території України, то саме в тій системі це не

є недоліком, це є демонстрацією певної сили. Скажу стосовно підсиджування. Було мало ймовірним, що той, хто вдавався до такого способу, сяде на моє місце, бо це не від нього залежало. Усе вирішувала Москва, і Москва ніколи не віддавала право комусь проводити таку лінію, що в результаті якоїсь інтриги вивела б того на першу посаду. Ніколи.

– Там усе було сплановане.

– Звичайно. Перший секретар з другим могли мати найгірші стосунки в апараті ЦК. Більше того, перший секретар повинен був недовіряти другому, а другий – першому. Але перший не міг звільнити другого, бо це була номенклатура ЦК КПРС. Кожний завідуючий відділом – теж номенклатура ЦК КПРС й номенклатура ЦК КПУ. І ти не міг звільнити жодної людини. Тому про таке всевладдя, як нині в Кучми, тоді не могло бути й мови. Не можна намагатися оцінювати той час, тодішні події з сьогодняшнього погляду, і не тому, що Щербицький лягав під Москву. Його б просто не існувало, якби він виявляв якісь свої примхи. Був би хтось інший. Він слугував, виконував визначену йому місію. Може, Щербицький і розумів це, може, це був його крик, коли він мені казав, що не міг прийняти рішення під час переговорів у США. Казав щиро і відверто, ніби засуджуючи ту систему: «Я бігав до телефону, радився навіть із найдрібніших питань, стосовно найпростіших проблем». Він не міг брати на себе відповідальність, бо він знав, що його покарають не за рішення, яке він прийняв, а за форму прийняття цього рішення. Мовляв, як він міг прийняти навіть правильне рішення, не проконсультувавшись. Ось яка була система тиску. Та машина працювала безвідмовно, бо вона була добре продумана. Чому ми сьогодні не маємо держави? Ми знову повинні повертатися до того, що відбувалося тоді, щоб зрозуміти, що в нас немає еліти самостійної, у нас немає кадрів, ми виховані в системі прислужування. Ми є унікально здібною нацією для виконання будь-якого доручення. Але ми є обмеженою нацією щодо ініціативи і права на рішення, на відповідальність, на самостійність. Немає самостійної держави тому, що немає самостійної особистості, немає незалежного духу, немає ризику і немає зарядженості на те, що від тебе все залежить. Зрештою це

було й зручно, бо не треба було нести відповідальності. Чому я розумію Щербицького, коли йдеться про відповідальність за Чорнобиль? Він винен, але він і не винен, бо не він приймав рішення. Він і не міг прийняти рішення. Те, що Чорнобиль не побудували в Броварах, а побудували в Прип'яті, то саме той мінімум, що й він міг собі дозволити, тобто він міг сказати: «Так, будуйте в Броварах».

– Міг.

– Міг просто не сказати «ні». Але ЦК партії України сказало «ні». «Перенесли» проблему разом з Академією наук України, яка і досі заявляє, що вона не підписувала, не візувала «перенесення». Але хоча б перенесли на 100 кілометрів на північ. Ось межа простору. Білка, яка бігає з колесі, може бігти тільки вправо чи вліво, але вона біжить у колесі. Це треба розуміти.

– Отже, у ті часи високі чини, в тому числі й Щербицький, були безвідповідальні за долю народу.

– Тоді нівелювалася не лише ініціатива, нівелювалася й відповідальність. І тому ми – нація без ініціативи і безвідповідальності, бо все це винищувалося. Це наче зріз на верхньому рівні. Але ж це опускалося вниз і трансформувалося з підсиленням відповідного процесу – безініціативності й безвідповідальності. І це була машина, яка нищила народи. Не треба було й ніякої сталінської депортації. Достатньо було, справді, крутити цю машину формування радянського народу. Машина крутилася і крутиться по сьогоднішній день. Гикається в кожній державі світу (в одній більше, в іншій менше) від колишнього Радянського Союзу. Там, де Господь Бог дав розумну людину на посаду першого керівника, там народ швидше це долає. Де не поталанило, як в Україні, там зовсім повільно. Мусимо пережити це, перемолоти. Ми повинні зрозуміти, що це треба змінювати. Але процес змін може бути стихійний і млявий, як відбувається в Україні. А може бути посилена швидкість цього перемелювання і нищення того фундаменту, на якому ми прийшли до незалежності. На жаль, за 10 років незалежності України ми не позбулися цих двох істотних негативів – безініціативності й безвідповідальності, а додали ще й третій – страх.

– За своє майбутнє.

– Та не відомо за що страх. Патологічний такий страх, уже на клітинному рівні. Свідомість уже не вмикається.

– Скільки часу Вам довелося бути першим секретарем?

– Рік. До осені 1990 року. Одночасно був і депутатом, і першим секретарем. Тоді вирувало бурхливе життя.

– Як це визначало Вашу діяльність?

– По-перше, не кожному першому секретареві після його обрання вдавалося провести ще з'їзд, який відбувався один раз на 5 років. Я мав щастя провести цей з'їзд як перший секретар ЦК.

– Хіба це щастя?

– Ну, як? З'їзд – це 5 тисяч комсомольців у залі, це Палац «Україна», це люди з усіх куточків України. Хіба це не щастя? З'їзд – це завжди неповторне свято. Довіра з'їзду першому секретареві, тим більше в тих умовах альтернативи, – це немало.

– То Вас обирали альтернативно двічі?

– Так. Першого разу прийшов з перемогою. А вдруге – настав черговий з'їзд, про який казав. І він теж мав альтернативу. Постали три кандидати: Олександр Шлапак (нині він міністр економіки), секретар комітету комсомолу Чорнобильської АЕС (прізвище забув) і я.

– Але ж Ви тоді вже були депутатом?

– На той час можна було суміщати депутатство з роботою в інших державних органах. Тоді такого закону, як зараз, ще не було. Наприклад, Гуренко був першим секретарем ЦК КПУ і депутатом Верховної Ради. Проте, коли почався наш з'їзд, я повідомив делегатів, що мене можуть рекомендувати на посаду голови Комісії Верховної Ради з питань молоді й спорту, тому небажано зв'язувати моє ім'я з першим секретарем. Я змушений був би залишити роботу в комсомолі. Тоді Президія Верховної Ради була досить завантажена і мала великі повноваження. Я мусив би, як голова Комісії, працювати там на професійній основі.

– А звідки Ви знали, що Вас оберуть головою Комісії? Чому така впевненість була?

– Мені сказали, що мене рекомендуватиме тодішня більшість, так звана група депутатів «239». Але учасники з'їзду, незважаючи на це, наполягли на тому, щоб я не знімав своєї кандидатури.

– І як же відбувалися дебати?

– Дуже бурхливо. Зал розколовся на дві частини. Одні хотіли зняти назву «ленінський» і залишити просто Молодіжна спілка України. Саме Галичина, частина Західної України цього добивалася. Олександр Шлапак став досить авторитетним лідером цієї частини делегатів. Друга частина залу виступала проти зміни назви. З'їзд тривав один день, наступного – ми зробили перерву для роботи в секціях. Цілий день працювали в секціях. І потім, на третій день, з'їзд підбивав підсумки голосування. Це було дуже цікаво і неповторно. Тодішні делегати, гадаю, пам'ятають той час і донині. Ще ніколи подібного в житті кожного учасника з'їздів не траплялося. І думаю, що вже ніколи й не буде. Дебати тривали до пізньої ночі. З різних питань: із статутних, програмних. Ну, а головним було питання про права районних, обласних організацій, тобто чи ми залишаємося сателітом комуністичної партії, чи стаємо самостійною організацією.

– І комсомол вийшов з підручних партій?

– Так. Було схвалено більшістю, що комсомол є самоврядною, самостійною організацією. Було викреслене партійне керівництво комсомолом, що раніше визнавалося в програмних документах. До речі, комсомол на цьому з'їзді вперше за всю свою історію ухвалив і свою Програму. Як не дивно, а до того часу Програми взагалі не було в комсомолу. Був тільки статут. Ми прагнули самостійності. Ми шукали альтернативу колишній залежності. На той час вона була в одному – певному дистанціюванні від партії. Молодь природно відчувала смак перспективи, розуміла, що має щось відбутися.

*«Українська Газета»,
10 січня 2002 р.*

Діалог ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – А хто був на Вашому з'їзді від ЦК КПУ?

МАТВІЄНКО: – Леонід Кравчук – секретар ЦК з ідеології. Він входив до складу програмової комісії, сидів з нами до глибокої ночі. Кожний пункт «рентгенував». Йому важко було змиритися з тим, що комсомол виривався з комуністичних рук. Боявся, що і в ЦК партії його будуть пробирати. Запитайте у нього, що це був за з'їзд. За кожну крапку, за кожну кому в Програмі ми завзято боролися.

– Як же він не відстояв комуністичний комсомол?

– Не відстояв. Точилася шалена боротьба за те, щоб зовсім зняти назви «ленінський» і «комуністичний». Ця позиція набрала більшість голосів делегатів.

– А яка Ваша позиція була?

– Я розумів, якщо ми підемо на цей крок, то буде два комсомоли. І, може, це було б правильно. Я тоді розумів, що відбувається розкол. Своє завдання я бачив у тому, щоб підтримати демократичне крило. Але що означав поділ комсомолу на дві частини? З одного боку, я розумів, що перший осколок (демократичний), виокремившись із «ленінського», залишиться без бази, без нічого. Старий, «ленінський», буде з базою. Відстоювати перших – це бути своєрідним камікадзе, це спровокувати їх на смерть, як Олександра Матросова. Але тоді домінувало дуже потужне бажання вирватися з лещат партії. І тому я пішов на компроміс. Підтримав ідею, що ми не повинні бути бойовим комуністичним загоном. Там було щось завуальовано записано про співпрацю, але не більше.

– А назва «ленінський» залишалася?

– Про слово «ленінський» хочу окремо сказати. Я придумав і запропонував таке: давайте ми залишимося спадкоємцем, щоб не втратити все, а свою суть напишемо в дужках. Так

з'явилося ЛКСМУ, а в дужках – МДС (Молодь за демократичний соціалізм).

– А чому соціалізм?

– А Ви де були в 1990 році? Ви хотіли капіталізму? Ви могли б тоді голосувати за капіталізм, за ринкові реформи? МДС – це вже була революція за тієї свідомості. Це була нова суть організації. Ми її подали в програмі як стрижень, як ідеологію організації. Цей з'їзд став, я вважаю, історичним. Саме такий компроміс зберіг базу організації. Це не розсварило і мене із Шлапаком. Зрештою, це зміцнило самостійність комсомолу, його позиції. Потім був з'їзд партії, на якому нас критикував Гуренко. Але ми стояли на своєму. Ми поставили вимогу, щоб у складі членів ЦК партії були не один-два, як раніше, а не менше 10 молодих людей, і запропонували список наших кандидатів. З'їзд погодився на шістьох членів ЦК. Увійшли перший і другий секретарі ЦК комсомолу, ряд секретарів великих обкомів комсомолу. Це було досягнення. Це була серйозна група молоді в складі членів ЦК. І це викликало страшену війну між Гуренком і Матвієнком на з'їзді. Гуренко люто ненавидів мене за мою позицію. А я наполягав на своєму. Мав ще підтримати мене перший секретар Дніпропетровського обкому комсомолу Сергій Тигипко (за нашою домовленістю), але він не встав і не сказав нічого.

– Підтримати мав Вас у чому?

– У тому, що ми будемо блокувати роботу з'їзду. Делегатів наших, до речі, було багато. Ми заявили, що будемо просто вимагати від з'їзду ухвалення спеціальної резолюції з проблем молоді і введення до складу членів ЦК більшої кількості молодих людей.

– А чому ж Тигипко не підтримав? Ви йому доручали?

– Не доручив. Ми домовилися. Ну, а він тихо сидів.

– Може, йому слова не дали?

– А мені що, давали? Я піднімав руку, йшов до мікрофона і вимагав слова.

– Ви потім з ним говорили про це?

– Я його запитав, чому він, м'яко кажучи, злякався... Ну, а він: «Ти розумієш, мене...» А навіщо мені розуміти? Треба було боротися. Мені соромно за нього й досі. Це все – уроки.

– На з'їзді комсомолу Вас обрали першим секретарем з трьох кандидатур.

– Так. Але я демонстративно проголосував проти себе.

– Це було відкрите голосування?

– Ні, таємне, тоді не існувало такої демократичної норми, як самовідвід. Той рік був такий спресований і насичений, якого я не знав ні раніше, ні пізніше. Мені здавалося, ніби я пройшов надзвичайно велику дорогу в комсомолі. Бо то був кожен день боротьби, щодня була якась новація. Я писав тодішньому першому секретареві ЦК КПУ Гуренку доповідні про те, як треба реформувати партію, як реформувати комсомол. Я обґрунтовував ідею, чому ми повинні вести зовсім іншу кадрову політику. Я написав йому кілька доповідних записок. Такого ніколи в практиці не було.

– Гуренко після Щербицького став першим секретарем?

– Після Івашка, коли той поїхав працювати в Москву, до Горбачова.

– І Гуренко вже був першим секретарем, коли відбувався з'їзд комсомолу?

– Ні, тоді ще керував Івашко.

– То Ви «листувалися» доповідними вже після з'їзду?

– Після з'їзду. Тоді ж мене відразу обрали головою Комісії Верховної Ради. І гадаю, що обрали через цей з'їзд, бо за мене голосувало більше некомуністів. Гуренко висунув альтернативну кандидатуру на посаду голови Комісії – Макеєнка Володимира, комуніста.

– Щоб Вас не обрали?

– Так. Але мене підтримав Івашко, він був на з'їзді. Він виявився значно демократичнішим, ніж Гуренко.

– Чому Івашко втік до Москви?

– Ніхто не знає цього достеменно. У мене є своя версія. Івашко розумів, що коли він залишиться Головою Верховної Ради України, то змушений буде вести проукраїнську лінію. А він був дуже дисциплінованим членом партії. І мав роздвоєння. Ми навіть не уявляємо, яка це трагедія особистості. Я її сам пережив. Коли ти досягаєш певного рівня, то маєш не тільки право, а й навантаження. Ти несеш відповідальність за певну систему. Так,

вона була недосконала, але просто поламати її не в кожного вистачало мужності. Той, хто не мав до неї відношення, хто стояв збоку, той хотів її знищити, бо це не тільки відповідало його розумінню, а й давало йому прорив для власного кар'єризму. Ось коротко проаналізуємо цей період. Так, багато людей щиро йшло за ідеєю і несе її до сьогоднішнього дня. Але було й багато просто ображених. І ці ображені створювали тло, на якому здійснювалася ця хвиля. Було таке. Коли людина навантажена великою відповідальністю, то тоді вона відстоює цю систему, вона вірить, що цю систему можна реанімувати. Вона вірить, що система не така бездоганна, тому що не все те, що про неї говорили, є правдою. І оскільки вона вірить, то не можна зневажати цю людину, навіть якщо вона помиляється, прагнучи реформувати цю систему. Коли здійнялася хвиля, сама Верховна Рада перетворилася наче у вулик з бджолами. По-перше там було потужне інтелектуальне ядро комуністів. Це була краща частина компартії. І коли прийшла революційно налаштована сотня опозиції – Лук'яненко, Чорновіл, Юхновський, Горинь, Скорик, Драч, Павличко, Яворівський, то Івашко бачив, що ці люди – авторитет для народу, що вони несуть за собою велику підтримку мас. Івашко розумів, що і він – українець, але не знав, як учинити, яке рішення має бути правильним. Те, що міг підтримати, то підтримував, зокрема, дав опозиції ряд комісій. Я упевнений, що Гуренко цього ніколи не зробив би. Головами комісій стали Яворівський, Павличко, Ємець, Юхновський. Завдяки Івашку у Президії опозиція становила більш ніж третину. Це було певне середовище, яке формувало політику. На тих комісіях і я формувався, ставав ближче до Яворівського, Ємця, Юхновського. Я розумів, що за їхньою логікою правда. Мене все більше і більше тягло в той бік.

– Ви почали переглядати свою позицію?

– Так. Відбувалася ломка мене самого. Можливо, Івашко злякався саме такої трансформації своїх думок. У нього, очевидно, закралося (я так зараз думаю) передчуття того, що він піде з Компартії. На нього вже тоді цикали й шикали ті ж Гуренки за те, що він, як Голова Верховної Ради, дозволив дати опозиції комісії, дати їм владу, рахувався з ними. Ще недавно він не сприймав цю опозицію. Але тепер зрозумів, що треба

щось робити. Тому, приїхавши до Москви на з'їзд ЦК КПРС, він почув рятівну, на мій погляд, пропозицію: «Підеш до Горбачова в секретарі».

– Хіба це порятунок?

– Для нього це був порятунок. Іншого він собі придумати не міг. Тому й пішов туди.

– Як комуністичний діяч він був посередній, і всі знали про це.

– Усе-таки не хочете Ви зрозуміти його трагедії. Я вам поясню, як ніхто не пояснить.

– Я розумію те, що Ви кажете, але це не така вже значна політична фігура. Так само, як і Гуренко, як і той же Кравчук. Він – стабільний комуніст і тому в комуністах залишився, пішов до них у Москву.

– Пішов, щоб не зробити тут кроку іншого, некомуністичного. Але він не був упевнений, що це правильно. Його гнітила відповідальність, адже його піднесли комуністи. Він був сумлінною людиною. Комуністи поставили його Головою Верховної Ради, а він завтра їх зрадить. У його розумінні, я так думаю, він міг підвести їх. А як підвести, якщо тобі вірять? Демократи теж тебе почали зневажати, хоч ти відчуваєш, що за ними правда і що Україна піде самостійним шляхом. Що було робити Івашкові? Треба було або йти туди, куди тебе кличуть, або застрелитися.

– То це Вам так здається, чи Ви з ним розмовляли?

– Це я так думаю.

– Ви не були з ним близько знайомі?

– З Івашком був близько знайомий, спілкувався багато разів. Я не можу сказати, що це був українець, який міг висловити комусь іншому свої сумніви. Він усе носив у собі. Зараз я просто висловлюю свою версію про його останні дії в Україні. Але це для мене є більшою правдою, ніж усе інше. Були тяжкі розмови й у мене з ним. Я був обраний на з'їзд партії як перший секретар ЦК комсомолу. Обраний від Чернівців. Тоді на з'їзд обирали делегатів комуністи областей. Ось комуністи всієї Чернівецької області обрали мене на з'їзд КПРС.

– Це була вказівка з Києва?

– Даруйте, тоді така вказівка не діяла. Зараз вона діє більше, ніж тоді. Вони могли просто не обрати.

– Але все-таки хтось порадив?

– Івашко сказав, бо він мене підтримував. Там не стільки потрібен був Матвієнко, як фігура першого секретаря комсомолу. Тоді вся система трималася на авторитетах. І тут прохання могло не спрацювати, якби я не їздив по районах Буковини, не зустрічався з активом. Це були вибори, це було серйозно. Мене добре знали в Україні.

– Безперечно, Ви вирізнялися серед інших секретарів, бо з'їзд навіть проти Вашої волі обрав Вас першим секретарем. Отже, за той період, з вересня до квітня, Ви добре відзначилися в молодіжній роботі. Чим саме?

– Чим я відзначився? По-перше, я не один працював, а з командою, колективом. Ну, ось була, наприклад, програма «Молоді керівники». ЦК ЛКСМУ за мого секретарювання започаткував проект підтримки молодих керівників, усіх тих, кому було не більше 30 років. Політбюро ЦК КПУ схвалило нашу пропозицію і видало постанову «Про підтримку молодих кадрів». Впроваджувалася спеціальна політика підтримки молодих керівників. Комсомол курував цих людей, зобов'язував владу надавати їм підтримку – організаційну, фінансову, кадрову, юридичну. Діяла ціла система.

– Здається, цю кадрову систему Ви почали впроваджувати ще з Вінницької області, коли там працювали.

– Так. Звідти я виніс усе на український рівень. Під час секретарювання в ЦК це набуло нового розмаху, мало серйозну підтримку. Я вважав, що треба підтримати комплексно й вимираючі села. Чому села в Україні вимирали? Коли приїжджав туди спеціаліст, то він не знаходив там спільників і втівав із того села.

– Так само, як це сталося і з Вами після інституту?

– Так. Тому я запропонував, що молодому спеціалістові на селі треба дати не тільки ідеологічне, а й фінансове підґрунтя. Я мав на увазі кредити для побудови житла, а також виділення капітальних вкладень для всіх згасаючих сіл. Ми робили заявку на спеціалістів для шкіл, лікарень, аграрного сектору. У села приїжджало 8-10 молодих спеціалістів одразу. Ми контролю-

вали, як споруджуються будинки для них, і вони створювали відповідне культурно-духовне середовище. Навколо 6-10 осіб одного віку об'єднувалися всі в селі. Разом вирішували справи, разом святкували, могли піти один до одного по вечеряти. Так ці села почали оживати. А приїздили фахівці з різними професіями: спортсмен, музикант, співак. Ми підбирали людей, які можуть організувати гуртки, спортивні секції, крім своєї фахової роботи. Спершу ми обирали економічно відсталі райони. У кожній області було визначено один район.

– То Ви створювали в Україні своєрідні «потьомкінські села»?

– Ні, ми закладали фундамент для майбутньої появи будинків, споруд культури, побуту.

– І хоч один район піднявся на ноги?

– У Дніпропетровській області Павло Іванович Лазаренко, тодішній керівник області, виділив сконцентровано кошти на один район, і там змінилося життя. На наступний рік інший визначили район. Я тепер думаю, що це, може, і сізіфова праця. В Україні – понад 500 районів, з них половину треба «піднімати». Нашу ідею дехто zdeформував, зокрема той же Лазаренко. Ми не планували робити значні фінансові ін'єкції для спорудження доріг, палаців. Ми вважали важливим, щоб у село прийшли молоді кадри, а коли з'являються енергійні, розумні спеціалісти, то саме вони в цих селах відновлять перспективу життя, розбудять ініціативу людей. Уже сама ініціатива дасть прибутки, зробить можливою побудову доріг, клубів тощо. Я цю програму, можна сказати, вистраждав. Сила держави – передусім у її кадрах. За мого перебування в ЦК комсомолу набула великого розвитку програма МЖК. Я тоді вибав серйозні матеріальні ресурси під молодіжне будівництво. Було проведено спеціальне засідання секретарів обкомів партії, присвячене створенню МЖК. Потім ЦК КПУ ухвалив рішення з приводу молодіжного будівництва.

– Кооперативного?

– Комплексного і кооперативного. Там були дві форми.

*«Українська Газета»,
24 січня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Яким було молодіжне будівництво?

МАТВИЄНКО: – Комплексне і кооперативне. Молодіжні кооперативи мали пільгові умови для будівництва житла. Комплексність полягала в тому, що будували не лише житлові будинки, а цілі мікрорайони, в яких споруджували школу, дитячий садок, літній театр. Тут не просто розв'язувалася проблема житла, а створювалися нові форми життя людей. Виникло самоврядування. У Києві це просувалося складно, а ось у Харкові й нині є МЖК «Харків». Там виріс перший мікрорайон із своєю котельнею, своїми дитячим садком, школою, клубом.

– І все це перебувало під постійним контролем обкомів і ЦК комсомолу?

– Так. Комсомол відповідав за це. Допомогала і партія, коли виникали якісь труднощі. Під час мого секретарювання, восени 1989 року, було проведено в Чернівцях перший фестиваль «Червона рута». За той фестиваль мене мали звільнити з роботи.

– Чому?

– Партія вважала, що це був «шабаш» молоді. Відбувся навіть спеціальний пленум ЦК КПУ з приводу цього фестивалю. На ньому доповідала Марія Орлик. Вона крила на чому світ стоїть мене і ЦК комсомолу.

– Ще та Марія Андріївна Орлик, яка нині очолює «Союз жінок України», а тоді була заступником голови Ради Міністрів?

– Так. Вона різко критикувала ЦК комсомолу за те, що, мовляв, він став розплідником націоналізму в Україні.

– Хто тоді був першим секретарем ЦК КПУ?

– Той же Івашко. Він мене і врятував.

– Як?

– Мені на пленумі дали слово. Я звернувся до товаришки Орлик: «Маріє Андріївно, якщо ви мали якісь застереження до організації фестивалю, то треба було не мовчати, а разом з нами спробувати врегулювати якісь питання. Ми вас інформували не один раз. Ви навіть не поцікавилися цією проблемою. А сьогодні, рятуючи, вибачте, своє крісло, починаєте розповідати, що те і те було зроблено. А що ви зробили та інші керівники Ради Міністрів? А що зробили члени ЦК для того, щоб молодь сьогодні мала можливість краще виявляти свої таланти і щоб цей фестиваль допоміг їм у цьому? Нічого. Ви тільки ставили палиці в колеса. А тепер, коли щось нам не вдалося, винен комсомол, а те, що вдалося, – це ваша заслуга». Тоді планувалася мені сувора догана. Але мене підтримав Івашко, сказавши: «Усі невдачі – це наші загальні проблеми. Треба нам усім було сприяти, цікавитися. Не можна сьогодні все валити на комсомол. Питання національної свідомості, її пробудження – проблема всіх. Цей фестиваль засвідчив, що проблема існує. Давайте думати...» І якимось так усе мені зійшло.

– Як відбувався фестиваль?

– Туди приїхав Назарій Яремчук. З'їхалися всі зірки. Я відкривав фестиваль, як перший секретар ЦК комсомолу. Це було на стадіоні. Перший секретар обкому партії побоявся підійти до мікрофона.

– Хто це був?

– Я не пам'ятаю.

– Я знав. Зараз згадаю. У 1987 році Софія Ротару переїхала з Чернівців жити до Криму. Російське прізвище у нього було... Дегусаров, згадав. Я зустрічався з ним, коли приїжджав у Чернівці, щоб написати статтю про конфлікт обкому партії з Ротару. Я тоді працював у газеті «Культура і життя».

– Він на фестивалі мовчав. Сидів на стадіоні під «козирком» і не підійшов до мікрофона, не звернувся до молоді. Увесь стадіон був забитий публікою. Там з'являлися крамольні на той час жовто-блакитні прапори, які несамовито забирала міліція, хапала також хлопців. Прапори не дозволяли пронести на стадіон. Молоді хлопці й дівчата приховано їх проносили, а потім розгортали.

– Як же Ви проводили фестиваль? Була у Вас програма виступу учасників?

– Не було. Ніхто не співав за програмою. Кожен по черзі виходив на сцену, щоб виконати свою пісню і перед цим вигукував «Слава Україні!» Стадіон відповідав стоголосом: «Героям слава!»

– Та Ви що? Зупиняли?

– Як зупиняти? Це означало зірвати захід. До того ж, я одержав інформацію, що Тарас Петриненко збирався виконувати у фіналі пісню-гімн «Ще не вмерла Україна».

– Ви злякалися?

– Не те слово. Мені кажуть, що Петриненко співатиме дві пісні – якусь патріотичну і другу – «Ще не вмерла Україна». Я підходжу до Тараса і кажу: «Я тебе прошу, Тарасе, ну, ти розумієш, чим це закінчиться для фестивалю? Давай домовимося, що ти виконаєш одну пісню, без «Ще не вмерла Україна». Він пообіцяв, що не співатиме. Ну, й одну пісню виконав. Але потім на «біс» в імпровізованій формі дав ту пісню, якої всі при владі боялися, Він тільки дещо змінив мелодію, щоб «приховати» гімн. Це вперше тоді «одіозна» пісня вирвалася на простір, на свободу, в маси. Налякала владу, сколихнула людей. Я тішився, що нікого не сварив, нікого не принижував. Виступаючи, щоправда, мимоволі мовив слова, що торкнулися імені Івашка і викликали сміх.

– Ви його критикували?

– Ні. Відбулася гра слів, на що сам Івашко, зреагував потім із сарказмом. Я хвилювався. Почав говорити без папірця. Хотів сказати, що український народ завжди звертається до своєї духовної криниці, до пісні, коли нам не тільки радісно, а І ВАЖКО... Останні слова – «І важко» прозвучали як «Івашко»... Мені кажуть, що ж ти на Івашка нападаєш?»

– Йому потім сказали про це?

– Звичайно, доповіли, що, мовляв, Матвієнко сумує, що є «Івашко». Такий вийшов каламбур. Різні були каламбури, але цей прозвучав ніби протест. Довго всі сміялися. Хоча розуміли, що партія справді тисне на молодь.

– Ви потім виправдовувалися перед Івашком?

– Ні. Я ніколи не ставав на захист власної кар’єри, свого стільця, не виправдовувався за свої вчинки. Коли був переко-наний, ішов сміливо. Я стояв на своєму. І тому, може, це мене вирізняло з усіх тих, хто був до того чи після того на вершині комсомолу. 89-й рік, повторюю, став для багатьох психологіч-ною катастрофою. З’явилися так звані неформали, які вимага-ли змін. Ми створили спеціальну групу в ЦК комсомолу для роботи з неформалами.

– Уже Народний Рух вирував?

– Народний Рух уже активно заявляв про себе. Я, як пер-ший секретар ЦК, запросив усіх керівників Народного Руху в ЦК комсомолу України. Ми провели зустріч з ініціативною гру-пою підготовки з’їзду Народного Руху України.

– Хто там був?

– Драч, Павличко, Головатий... Ми зібрали апарат ЦК. Вели дискусію.

– Ви запросили рухівців до себе, тому що в той час від ЦК партії України вів дебати по телебаченню з рухівцями Кравчук?

– Кравчук вів, але ніхто не запрошував рухівців до ЦК партії. Я вважав, що необхідно вести відкриту політику в су-спільстві. Влада і народ не повинні були воювати. Кожен має аргументувати свої дії, і в цьому була моя сила.

– Що Ви аргументували? Що не треба рухівцям воювати з владою?

– Я намагався знайти істину, я блукав так само, як усі блу-кали.

– У чому блукали?

– Вони, наприклад, казали, що треба знищити систему, а я вважав, що її треба реформувати. Це була основна відмінність між нами. Вони вважали, що все має бути національним. Я був таким, яким був, був щирий настільки, наскільки і зараз. Із сво-їм розумінням національного світогляду, з якоюсь надзвичай-но важливою цілісною орієнтацією. Поступово реформувалася й моя національна свідомість. Мені цікаво було дискутувати з Драчем. Він приходив у ЦК, і ми подовгу говорили. Він мав свою позицію, свою правду, я мав свою позицію і свою правду. У самому комсомолі з’являлися люди, які виступали дуже гар-

но за нове незалежне майбутнє і молотили мене як ортодокса. З'явилося молоде крило.

– Національне, патріотичне?

– Тоді хвиля піднімала не тільки національне, але й демагогічне. Чимало молоді випендрювалося, щоб засвідчити свою «революційність». Запамяталося мені університетське крило. Частина тих студентів потім підтримала ортодоксальний курс, прилаштувалася і не пішла в демократію, а інша частина – це були цікаві, мислячі диспутанти. Якось я прийшов на конференцію Київської міської організації. Виступив з простим вітальним словом. Для мене, як першого секретаря ЦК комсомолу, це була рядова подія. Я формально щось там сказав, аби відбутися захід. І тут встає «молода поросль» з університетського комсомолу – делегат конференції і як почав мені дорікати з приводу реформації, марксистської ідеології, звинуватив мене в ортодоксальних поглядах. Я думаю, як же вийти вдруге на трибуну. Написав тоді сам собі записки, в яких мене нібито «просять» відповісти на кілька гострих запитань. Я вступив у полеміку із гарячими головами. А потім запросив п'ятьох найбільших «критиків» до ЦК на подальшу дискусію.

– І вони прийшли, не злякалися?

– Злякалися. Я їх запросив до ЦК офіційно, через ректорат. Це вже була катастрофа для них. Зараз ми такі сміливі, кажемо, що хочемо. А тоді ідеологічна машина була достатньо потужна. Студенти вирішили, що це буде розправа. Повернувшись із конференції в ЦК, я про все розповів Разумкову Сашкові. Він завідував відділом ЦК комсомолу. Ми з ним і розпочали ці неформальні дискусії. Він був росіянин, але добре знав українську мову, відзначався розумом. Ми з ним були близькі однодумці. Від нього я брав глибину розуміння змін у суспільстві. Він ініціював у великій мірі дискусії. Потім він залишив комсомол. Я зрозумів свою помилку: не можна довго консолідувати навколо себе мислячих людей і не давати їм росту. Треба висувати на вищі посади. Тоді я над цим не замислювався, а Сашко не ріс, а його не рекомендував. Сашка це ображало. Він терпів певний час, потім не захотів сидіти законсервованим під Матвієнка і пішов на самостійні хліби. Це нас розвело.

– Куди він пішов?

– У Фонд, який зараз називається Центром економічних і політичних досліджень і носить його ім'я. Дуже жаль, що він передчасно помер.

– Разумков згодом працював і безпосередньо на Кучму, коли Ви різко відійшли від співробітництва із Президентом.

– Так. Це нас теж ще більше розвело в різні боки. Але повернімося до тих п'яти студентів. Прийшли вони в ЦК комсомолу. Перелякані. Крім Разумкова, я ще запросив секретаря ЦК з ідеології Сергія Вовченка. Відразу кажу молодим гостям, щоб вони не хвилювалися, що запросив я їх для того, щоб започаткувати постійно діючий дискусійний «круглий стіл». Мовляв, за чашкою чаю, кави ми невимушено обговорюватимемо проблеми, які сьогодні хвилюють молодь. Я планував напрацювати якісь рекомендації і пропонувати іншим молодим. Так ми почали зустрічатися раз на тиждень за «круглим столом», що перетворився в політичний клуб. Згодом там збиралося по 20 чоловік. Ми проводили такі дуже цікаві, гострі дискусії. Студентську еліту я підштовхнув на корисну активність, вона потяглася в комсомол, прагнучи кардинально його реформувати. Ми потім разом створювали і Народно-демократичну партію. Але про це – окрема розмова.

– Отже, у Вас, Анатолію Сергійовичу, на період Вашого першого секретарювання починається надлом віри в комсомол, у партію. Відбулося народження національного фестивалю «Червона рута». Потім тісне спілкування із студентами. Усе це вплинуло на Вас. Ви відходили від комуністичних ортодоксів. Але як усе-таки розламався комсомол?

– Я гадаю, що трагедія комсомолу закладена в саму суть цієї організації, цієї молодіжної структури. Змінилися обставини. Горбачовське потепління перевернуло свідомість великої кількості молоді. В результаті ми в 91-му здобули незалежність, до чого, власне, і йшли. Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України вимагали мобільного переосмислення, і не тільки комсомолу та компартії. Якби ми в той період відразу пішли б за Литвою, Латвією, то, можливо, в Україні була б зовсім інша ситуація. Ми мали б,

можливо, і компартію, але компартію не України, а українську компартію. Ми б боролися тільки щодо ідеології розвитку держави, припинили б торгувати державою. Ми б усі працювали на незалежність України, і тоді була б ефективнішою структурою кожна гілка влади, кожна громадська організація. На жаль, ми 10 років блукаємо, бо ми не хочемо усвідомити, що будь-яка партія чи громадська організація є не метою, а інструментом, який повинен ефективно діяти. Якщо ти, скажімо, маєш ніж, то можеш різати буряки. Але якщо ти хочеш косити, то треба взяти в руки косу. Це аксіома. І коли комсомол, як ортодоксальна за змістом і формою структура, підійшов до нових умов, то, зрозуміло, він не міг вписатися в ті зміни, що сталися. Чому немає нині в державі монолітного молодіжного руху? Тому що немає уявлення, яким має бути його інструмент і як цей інструмент має забезпечувати головну ідею – будівництво незалежної України та її майбутнього. Коли я був першим секретарем ЦК, я пропонував розділити комсомол на три структури.

*«Українська Газета»,
7 лютого 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

ЖОЛДАК: – На які три структури Ви пропонували розділити комсомол?

МАТВІЄНКО: – Перша – це Комуністичний союз молоді. Є люди, які вірять у цю ідею, і нехай вони її сповідують. Друга політична структура – це Соціал-демократичний союз, тобто не ортодоксальний, а соціал-демократичний у європейському розумінні цієї ідеології. Таких політично налаштованих людей була більшість тоді в комсомолі. І, нарешті, третя структура – це масове об'єднання в комсомолі на основі проблем соціального характеру. Тобто це мав бути потужний молодіжний профспілковий рух, який і утворив би Молодіжну професійну спілку. Можливо, цю молодіжну структуру підтримувала б держава, бо активність людей у захисті своїх власних інтересів є необхідною умовою побудови громадянського суспільства.

– Ви не збиралися поставити «хрест» на існуванні ленінського комсомолу, а хотіли його трансформувати. Чому?

– Я пропонував трансформацію комсомолу почати з первинних осередків – запропонувати людям визначитися, хто обирає який вектор. При цьому не треба «вбивати» один одного за інакомислення, а, навпаки, дати кожному право вибору. Треба було зробити також ревізію знизу. І коли б ми підійшли тоді з такою ревізією через міські збори, через осередки, через обласні конференції на саму гору, то там ми б прийняли рішення, в якій пропорції доцільно розділити і майно, і можливості організації. Я закликав до того, щоб перекрити шлях до розкрадання колись потужної ЛКСМУ. Ця ідея відразу викликала серйозне збурення в молодіжному середовищі. Одні заявляли, що треба відійти від ЛКСМУ, вилучити негайно з назви слово «ленінська» і назвати просто Молодіжна спілка. Інші вимагали залишити назву. Тривали запеклі дискусії.

– Кого Ви підтримували? За яку назву були Ви?

– Моя ідея, повторюю, полягала в тому, щоб дати можливість кожному вирішити. Хто хоче «ленінська», нехай собі має «ленінську». Я не заперечував проти назви «ленінська», я казав, що комуністична спілка може залишитися, бо є партія комуністична, є люди, які йдуть у фарватері цієї партії, є люди, які вірять у цю комуністичну ідею, люди, які нічого не читають і нікого слухати не хочуть. І нехай вони собі залишаються зі своїми переконаннями. На з'їзді майже всі делегати із Західної України почали вимагати зняти з назви слово «ленінська».

– І Ви ж це теж підтримували?

– І я це теж підтримував. Я просто аналізував стан у молодіжному середовищі. Маса людей розкололася навпіл. Комуністи вже не викликали у молоді тієї довіри, що раніше. Молодь розчарувалася в авторитарності й деспотії, у диктатурі однієї партії. Ця партія сама себе нищила. І про це я, як перший секретар ЦК комсомолу, писав у записках Гуренкові. Я Вам про це вже розповідав. Треба було трансформувати комуністичну партію, наблизити її до народу. Я писав, що не потрібно сьогодні монополізувати політичне середовище однією партією, треба стимулювати народження інших політичних партій. І виборювати повагу до себе в конкуренції. Бо тільки конкуренція зміцнить партію. На це дивилися, як на ідіотство, як на відступництво. Мене зневажали, бо я, бачите, щось там вигадую. Я не отримав офіційної відповіді на жодне своє офіційне звернення. Комуністична партія теж розсипалася. Восени 89-го пішов зі свого монопольного поста Щербицький. Замість нього прийшов Івашко. У 90-му його обирають Головою Верховної Ради, і на чолі партії стає Гуренко.

– А Ви залишалися першим секретарем?

– Так сталося, що я «пережив» трьох перших секретарів ЦК КПУ за рік з лишком свого секретарювання.

– Ви були також членом ЦК КПУ. Чому не могли з Гуренком поговорити сам на сам, сказати, що тепер не можна діяти диктаторськими методами, як раніше?

– Гуренко прийшов у ЦК партії на заміну Івашка не як альтернатива, а як абсолютний прототип. Я так гадаю, що ЦК

КПРС, зрештою, московські ортодокси-комуністи хотіли посадити в Києві тверду людину із залізним характером, безкомпромисну. Вони думали, що Гуренко зламає опозицію, і це була найбільша помилка Комуністичної партії. Силою тоді уже нічого не можна було зробити.

– Опозицією до партії ставала і Верховна Рада?

– У її Президії з'явилися демократичні бійці – Павличко, Танюк, Яворівський, Ємець, Юхновський, Кислий. Це вже була сила. Президія мала на той час найвищу владу, тому що в період міжвладдя Верховній Раді та її Президії було передано всю владу.

– Ви теж були в Президії, але трималися комуністичної групи «239»?

– Я був у цій групі, але належав до її ліберальної течії, яку представляв Івашко, і тому я вважався опозиційним до жорсткої течії, що забороняла будь-яку трансформацію комуністичної структури. Мене хотіли після проведення фестивалю «Червона рута» виключити з партії. Порушували питання про позбавлення мене права очолювати молодіжну організацію. Я потім підтримував виступ академіка Ситника, який на з'їзді партії запропонував альтернативу під час виборів першого секретаря ЦК КПУ. Для компартії це було несподіваним. Я голосно не підтримував рішення ЦК про притягнення Степана Хмари до кримінальної відповідальності за інспіровану владою провокацію в Києві на Хрещатику. Закликав, щоб ЦК йшов шляхом демократизації. Звичайно, я тоді думав не так, як сьогодні.

– Як не так?

– Тоді я хотів зберегти, трансформувати партію. Сьогодні я не в її лавах, і вважаю, що в цієї партії немає майбутнього.

– У Вас тоді, на перебудовному з'їзді ЦК ЛКСМУ, опонентом був перший секретар Львівського обкому комсомолу Олександр Шлапак. Чому Ви не підтримували його?

– Я його підтримував. Більше того, я вважав Шлапака великим патріотом, сміливою людиною. Він зараз міністр економіки. А тоді за нього я боровся.

– Як боролися?

– Ще до з'їзду комсомолу я поїхав до Львова на конференцію. Перший секретар обкому партії Погрібняк каже мені, що він хоче рекомендувати на посаду першого секретаря обкому комсомолу не Шлапака, як я пропонував, а іншу людину. Я сказав: гаразд, це ваше право, ви можете завтра взяти слово і рекомендувати, але моя думка – Шлапак є більш підготовленою людиною і варто підтримати його. Він тоді був першим секретарем комсомольського міськкому Львова. Все ж таки Погрібняк настійно рекомендував мені добре подумати і зважити на позицію обласного комітету партії. Погрібняк гадав, що я, як істинний ленінець, повинен розуміти значення партійного керівництва комсомолом. Але я діяв по-іншому: пішов на конференцію, зустрівся з активом, черговий раз переконався, що Шлапак є людиною авторитетною. Я мав свою позицію: нам на той час потрібні були неформальні лідери, а не ортодокси, які б ходили тільки у фаворі в партійних, заскорузлих керівників і не розуміли вимог сьогодення. Шлапак до цього був членом ЦК комсомолу, трохи працював у відділі студентської молоді. Сашка я добре знав по ЦК і цінував його здібності та готовність бути неформальним молодіжним лідером.

– І Шлапака обрали першим секретарем обкому?

– Обрали, а мене після приїзду зі Львова викликали в ЦК партії й почали виховувати: чому я, мовляв, не провів партійну лінію?

– Хто ж у ЦК партії виховував?

– Мене запросили до Титаренка. Це був другий секретар ЦК.

– Перший заступник Щербицького?

– Так. Мене також викликав заворг. Тоді вже був не Крючков. Взяли нового з Донецька (прізвище я забув). Ось так обробляли.

– Ви були не дуже зручним підручним партії. А чим же закінчилася дискусія на з'їзді комсомолу про його назву?

– Боролися дві позиції. Перша – зняти назву «Ленінський комсомол», друга – затвердити «Демократична спілка». Я бачив, що через непідготовленість, непродуманість цих дій з однієї організації буде дві. Власне комуністична спілка дістане всю матеріальну базу ЛКСМУ, а демократи, які хочуть мати

Демократичну спілку, будуть у меншості й залишаться ні з чим. На які кошти вони створюватимуть нову організацію? «Переможців» же ми підштовхнемо на ортодоксальний шлях. Тому треба було зберегти присутність свіжої, я вважав, порядної частини комсомолу, яка усвідомила, що ленінський шлях – це не перспектива молодіжної організації. Вони повинні були зійти з «ленінської дороги», але пізніше і з майном, а не голими. Тому я запропонував компромісне рішення: не треба нам знімати слово «ленінський», давайте напишемо тільки в дужках МДС. І тоді вперше з'явилася назва молодіжної організації України – ЛКСМУ (МДС), де МДС означало «Молодь за демократичний соціалізм». Моя логіка зводилася до того, що я маю продовжити реформування молодіжної організації вже на пленумі. Тобто, якщо з'їздові це не вдалося, то треба ухвалити рішення на пленумі.

– Чому це Вам раптом сподобалася назва «Молодь за демократичний соціалізм»? Ви трималися соціалізму, хоча чудово знали, до якого «соціалізму» ми йшли.

– Я переконаний був, що нам більше не треба комуністичних ортодоксальних шляхів, але вірив у силу соціалістичних ідей. В усій Європі були соціалістичні партії, за суттю своєю демократичні. Проте свідомість значної частини молоді й до цього не була підготовлена. Це ми зараз, такі мудрі, кажемо, що не треба було й соціалізму. А тоді самі слова «демократичний соціалізм» вибухали революцією небувалого масштабу. Десять років тому ми навіть слова «демократія» боялися як жупела.

– А що вже казати про незалежну Україну? Теж не думали тоді?

– Ні, ми говорили. До цього йшло: ми повинні мати суверенітет. Ось це не заборонялося. Тоді комуністичну систему турбувало інше – зберегти свої механізми. Тоді більшість людей не уявляла іншого, як залишатися в конфедерації Радянського Союзу. Тоді такий був рівень свідомості.

– Отже, Ви прийняли рішення видозмінити комсомол, але все одно залишити слово «ленінський».

– Ні, була вже нова назва.

– Тільки в дужках?

– Раніше ми мали тільки Ленінську комуністичну спілку молоді, а стало – Ленінська комуністична спілка молоді (МДС)

– Не вмер Данило... Все одно залишилася «ленінська».

– Ви вважаєте, що це все одно, а я вважаю, що ми зберегли тоді єдність, і це дало можливість комсомолу все-таки трансформуватися. І якби цю лінію було продовжено, то, безперечно, з'явилося б щось інше, нове. На превеликий жаль, я ще раз кажу, дуже переважали ортодоксальні вимоги партії вигнати всіх невгодних і приструнчити комсомол. Незважаючи на це, ми не тільки змінили назву, а й істотно змінили програму та статут комсомолу. Ми впровадили багато демократичних норм у той статут. Передусім – перший секретар мав обиратися таємним голосуванням на альтернативних засадах. Так само повинні були обиратися і керівники обласних організацій. Ми записали, що допускаємо утворення оформленої опозиції. Я обстоював це положення, бо воно давало мені можливість іти до утворення трьох організацій.

– Тобто всередині комсомолу дозволялося утворення опозиції?

– Так. Це вже було щось нове, революційне. Ми заявили, що комсомол стає на демократичний шлях розвитку, вилучили із статуту положення, що ми є підручними партії. Ми утвердили самостійність організації.

– Як же це вам удалося, коли партія, Кравчук сиділи над вами?

– А Ви кажете, що ми там нічого не зробили. Ми з великим задоволенням вилучили той пункт про «підручних», відчули свою силу і водночас лібералізували її. Комсомол більше не хотів діяти за програмою Комуністичної партії, він уперше в історії ухвалив свою програму дій. Це, вважаю, були революційні зміни, про які раніше ніхто й думати не міг.

– Компартія так вже й не могла керувати комсомолом?

– Так, з того моменту партія не керувала згідно із статутом.

– Як же, цікаво, сприйняв це головний ідеолог КПУ Кравчук? Не умовляв вас у кулуарах?

– Кравчук боровся не тільки на з'їзді, а й на всіх секційних засіданнях. До того не бувало такого, щоб другий секретар ЦК партії брав участь у роботі секції.

– І виступав?

– І виступав, і переконував, що молодь, комсомол, мовляв, були, є і будуть майбутнім партії. Але ми, молоді, вже думали по-іншому. Якихось компромісів Кравчук, звичайно, домігся, але принципові моменти нам вдалося провести. Секції працювали в дні з'їзду до 3-ї–4-ї години ночі. Була дуже насичена, змістовна робота. Провадилася дискусія щодо кожного пункту. Подібного навіть на Верховній Раді я потім не бачив.

– Можна сказати, що то був, справді, революційний з'їзд?

– По суті своїй так. Після цього, безперечно, ставлення Гуренка до мене було досить прохолодним, навіть ворожим.

– У чому це виявлялося?

– Хоча б у тому, як мене обирали головою Комісії Верховної Ради з питань молоді. Здавалося б, мене висувала на цю посаду комуністична група «239», яку очолював Гуренко. Але раптом з'являється альтернатива – Володимир Макеєнко. Він був ближчим до Гуренка, поділяв усі комуністичні гасла, і гадаю, прагнув зробити собі кар'єру.

*«Українська Газета»,
21 лютого 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

ЖОЛДАК: – А хто він був, цей Макеєнко?

МАТВІЄНКО: – Молодий комсомолец із Борисполя, з диспетчерської структури аеропорту, який став депутатом. І ось його група комуністів висуває альтернативою мені щодо посади голови Комісії Верховної Ради. Цікаво, як усе відбувалося. Я, як член Комуністичної партії, можливо, і не став би головою Комісії, якби мене не підтримала Народна рада. Я роздвоювався. Досить складно мені було.

– Вас поступово патріоти вводили в національні шари нашої незалежності.

– Так воно й було.

– Ну, а комсомол розвалювався. Його все-таки зробила підручним Компартія, коли Ви перейшли працювати до парламенту.

– На жаль, ті, хто прийшов після мене в ЦК комсомолу, не змогли, а то й не захотіли йти незалежним шляхом.

– Кого тоді обрали першим секретарем ЦК комсомолу, після Вас?

– Сергія Вовченка. Я щиро вірив йому, він був при мені секретарем з ідеології. Я його й порекомендував, бо він був спочатку демократично налаштований, ходив на мітинги, виступав на них, спілкувався з Рухом. Він здавався мені більш національно свідомим, ніж, скажімо, другий секретар ЦК Бутко, який прийшов з Донецька. Я чомусь гадав, що він поведе лінію, спрямовану в бік національної свідомості комсомольців. Та сталося інакше. Він відразу, як тільки його обрали першим, беззастережно почав служити ЦК партії, що визначила жорстку лінію на співпрацю. Тоді відбувалися масові мітинги на Центральному стадіоні, які організовував перший секретар Київського міськкому партії Анатолій Іванович Корнієнко. Лю-

дей, за комуністичною традицією, зганяли на стадіон на підтримку Компартії, її лінії.

– І Вовченко там підсобляв?

– Так. Досить активно працював у цих заходах комсомол. Мені це було дуже неприємно.

– Ви з ним не розмовляли?

– Розмовляв. Я ще був членом ЦК комсомолу. І ось на черговому з'їзді, який вони проводили з наміром вилучити «МДС» із назви комсомолу, я виступив з промовою. Обгрунтував ідею, яку закладав в основу трансформації комсомолу. Наголосив: або ми, втілюючи цю ідею, поділимося на три спілки, або ми цієї ідеї вже ніколи не схвалимо. Я попросив поставити питання на голосування. З'їзд відбувався в невеликому залі, здається, видавництва «Молодь»... Делегатів було небагато. Це був формальний з'їзд, не такий, як у Палаці «Україна» на 3 тисячі місць.

– А чому мало людей? Це позачерговий з'їзд?

– Він був з меншою квотою. І ось його делегати проголосували проти моєї ідеї. Я там же написав заяву про вихід із ЦК та комсомолу і відразу ж залишив зал. Це було восени 1990 року.

– У Вас почалося політичне життя парламентарія. Комсомольська робота позаду. Що, які думки Вас турбували? Події, як відомо, відбувалися бурхливі: створювалася у Верховній Раді національна Народна рада, для свого порятунку комуністи і соціалісти згуртувалися під маркою «239». До якого берега Вас тягло, в який човник Ви хотіли сісти? За що ж хотіли боротися, чого добиватися?

– Я гадаю, що нам не вистачить часу для того, щоб розповісти про всі ці 10 років незалежності в моєму житті. Я просто згадаю якісь етапні моменти своєї участі в діяльності Верховної Ради першого незалежного скликання (хоча тоді це скликання іменувалося за «старим календарем» 12-м скликанням). Я працював з 1990 року по 1994-й. На рік було скорочено визначений строк цього скликання. Як відомо, Верховна Рада обиралася на 5 років – до 1995-го, але у зв'язку з усенародними страйками і протестами Президент України Л.Кравчук та парламентарії змушені були скласти свої повноваження достроково. Цей важливий і складний період нашої нової історії я б

розділив на дві частини: Верховна Рада до 19 серпня 1991 року і після 19 серпня 1991 року до 1994 року. Це були дві різні Верховні Ради. Чому? 3 травня 1990 року, коли почалися засідання Верховної Ради, по серпень 1991 року – це була Верховна Рада в складі Радянського Союзу – Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. Вона переважно складалася з членів Компартії України, формувалася під керівництвом Комуністичної партії. Очолив її тодішній перший секретар ЦК КПУ Володимир Івашко. Але треба сказати, що Верховна Рада зразка 1990 року була сформована значно демократичніше, ніж під час виборів у 1998 році. Саме в той час особливо панував плюралізм думок, хоч, повторюю, ще існувала монополія Компартії. Тоді завдяки здебільшого відкритим і прозорим виборам прийшло до Верховної Ради близько 100 чоловік так званої нової хвилі. Це були відверті опоненти комуністичному режиму. Серед них – близько 20 політв'язнів і демократично налаштовані люди так званої демплатформи Комуністичної партії або ті, хто вже залишив лави Компартії на знак протесту проти того, що відбувалося загалом у партії.

Треба віддати належне й самому Івашку, який і дозволив, як я вже казав, щоб члени опозиції мали в Президії Верховної Ради 7 місць із 18. Це були: Дмитро Павличко (очолював Комісію з міжнародних зв'язків), Володимир Яворівський (очолював Комісію з питань екології та наслідків Чорнобильської катастрофи), Ігор Юхновський (очолював Комісію науки), Лесь Танюк (очолював Комісію з питань культури), академік Павло Кислий (очолював Комісію освіти), Олександр Ємець (очолював Комісію з прав людини). Серед демократів ходив тоді й харківський професор Володимир Гриньов, який був заступником Голови Верховної Ради. Він представляв не комуністичну частину, а опозиційну. Гриньов тісно з'єднався з Кучмою, відійшов від незалежницьких принципів демократів, української незалежної політики.

Найбільшим лібералом-демократом серед комуністичної верхівки виявився Володимир Івашко. Після нього у Верховній Раді, ні за колишнього секретаря ЦК КПУ Кравчука, ні за колишнього секретаря парткому ракетобудівного заводу Кучми,

опозиція не мала керівного статусу. У часи Івашка, коли навіть верховодила ще Комуністична партія, стався, я вважаю, пролив у комуністичному світогляді. А тепер, Ви подивіться, після оксамитової революції, здійсненої Медведчуком і Президентом, в опозиції немає жодного комітету. Таких прикладів не знайти в зарубіжних парламентах. Там опозиції свідомо віддають деякі комітети, зокрема у справах преси, з регламенту і етики, бюджетний. А в нас це проігноровано. Виникають у кожного з нас тривожні запитання: куди ми йдемо, в якому напрямку – до демократії чи до диктатури?

– Уже немає демократії, Анатолію Сергійовичу. У ті, «івашківські» часи, сильнішими й згуртованішими були демократи, об'єднані в Народній раді, яка тиснула на Івашка і всіх комуністичних вождів, у тому числі й Кравчука, що змушений був грати демократа. А зараз Кучма всіх патріотів роздробив і деспотує. Хіба не так?

– Так. Але ж згадаймо: тоді опозиція у Верховній Раді налічувала 100 чоловік, а сьогодні – близько 150, і Кучма нічого не боїться.

– Ви ж тепер зараховуєте до опозиції комуністів, які підігрують Кучмі».

– Так, підігрують, але вони вважаються опозицією.

– Яка це опозиція, коли вони підтримують головного диктатора? Такі самі опозиціонери і прогресивні соціалісти Наталії Вітренко.

– Звичайно, зараз усе перемішалось, хоча в принципі, не можна ігнорувати будь-яку опозиційність, якщо ми хочемо, щоб Верховна Рада все-таки віддзеркалювала настрої народу. Йде мова не про те, подобається мені ця опозиція чи не подобається. Сьогодні я в опозиції, а завтра я при владі. І сьогоднішня влада завтра може бути в опозиції. Так увесь світ, крім нас, будується. Я був комуністом, але відчув, зрозумів, що людям потрібна демократія, що необхідне реформування партії. Тодішній перший секретар ЦК КПУ Гуренко вважав мою поведінку вибриками.

– Вас обрали головою молодіжної Комісії, а отже, і членом Президії Верховної Ради України. За яким принципом Ви будували роботу цієї Комісії?

– У мене було чітке бачення своєї функції. Ми до того не мали жодних державних інститутів, які б займалися проблемами молоді. Комсомол України був громадською організацією. А ось державних молодіжних інститутів практично не існувало. Перше, що ми зробили, – домоглися того, щоб було утворено Комітет з питань молоді та спорту в структурі виконавчої влади по всій вертикалі – у Києві, областях, містах, районах. Після цього почали піднімати по-новому серйозно громадський молодіжний рух. Щоб скоординувати цей громадський молодіжний рух, ми пішли на утворення УКМО – так званого Українського комітету молодіжних організацій. Це мала бути організація, зовсім не подібна до ЦК комсомолу України, а буферна організація між владою і громадським рухом, через яку влада мала б можливість підтримувати молодіжний рух, а громадський рух міг би звертатися до влади. Членами УКМО стали представники, лідери всіх молодіжних організацій. У цьому комітеті вони самі вирішували нагальні молодіжні проблеми, спільні для всіх, незалежно від політичних поглядів. Цій організації держава через міністерство чи відповідний державний комітет виділяла певні кошти. Тобто гроші не розпорозувалися окремо по різних молодіжних організаціях. Маючи бюджет, УКМО оголошував тендер на якийсь молодіжний проект. Це було надзвичайно важливо, бо починала діяти нова система молодіжної політики. Комсомол тоді вже виглядав як одна з організацій. На мене посипалися образи, що я не популяризирую комсомолу, не наголошую на монополії комсомолу. Я розумів, що окремих комсомольських рух є безперспективним. Треба було створити якусь іншу систему, інший механізм організації активного молодіжного життя.

– А чому Державний комітет з питань молоді і спорту не міг виконувати цю організуючу роль? Навіщо було створювати ще отой УКМО?

– Я вам скажу чому. Комітет з питань молоді добивається відповідного бюджетного фінансування на молодіжну політику. Ці гроші виділяються в держбюджеті в одну із статей, яка називається «Підтримка молодіжного руху». Але сума, яка там записана, ну, скажімо, 100 одиниць, не може бути вільно вибра-

на самим виконавчим Комітетом, бо це може бути його суб'єктивним рішенням. Ось у нас сьогодні є близько 100 молодіжних організацій. Кому дати ці гроші?

– Комітет повинен справедливо розподілити.

– Як, за яким принципом?

– Він же знає всі організації?

– Нічого він не знає. Ті організації увесь час утворюються. Є, наприклад, сьогодні 100 цих молодіжних організацій. Умовно. Тоді їх було менше, 20-25. І всіх справедливо Комітет не може задовольнити. А ми знайшли вихід. Усі молодіжні організації, які мають загальноукраїнський статус, посилають своїх лідерів на раду УКМО. Кожний з них приносить свій проект і каже, що у мене є цікавий задум не для моєї організації, а для всієї молоді. Скажімо, боротьба із СНІДом, проблема дозвілля, проблема екологічна. УКМО визначає, яка саме проблема є для держави пріоритетною, і каже, що ось ми виділяємо на цю програму 20 одиниць від тих 100 одиниць. На іншу програму треба дати 10 одиниць. І вноситься пропозиція до комітету. Це як пряник, який прив'язує молодіжний рух до влади, але який не дає права владі самій віддавати той пряник, кому вона хоче. Тут надається право ініціативи молодіжному рухові. Тобто ми таким чином створили структуру, коли не втрачається суть громадської організації, встановлюється суворий контроль за ефективним використанням коштів. Тут Державний комітет контролює кожну копійку, щоб вона пішла, куди необхідно, і несе відповідальність.

– Отже, самі молодіжні лідери розподіляють кошти не за принципом, хто як кому служив, а за корисністю справи.

– Звичайно. Самі лідери об'єктивно визначають, які проекти пріоритетні. Гроші Комітету – це своєрідний тендер. Крім того, ми створили Фонд міжнародного молодіжного співробітництва. Були встановлені міжнародні контакти, зв'язки з так званим близьким зарубіжжям. Ми провели чимало форумів молодих політиків за участю молодіжних структур Німеччини, Польщі, Англії, Франції. Здійснюємо обміни молодіжними делегаціями. Ми започаткували практику навчань наших кращих студентів різних вузів за кордоном, а деяких у нашому елітно-

му Київському національному університеті імені Шевченка. До речі, цей університет є засновником нашого фонду. Сприяли ми ідеї народження недержавних вищих навчальних закладів. Далі ми вважали, що треба об'єднати бізнес молодих. Тому створили Фонд підтримки молодіжного бізнесу. Він називався «Нова генерація», очолив його народний депутат Макеєнко, який був у моїй комісії.

– Це той, якого Гуренко тягнув замість Вас на посаду голови Комісії?

– Так, через деякий час ця «Нова генерація» влізла в халепу, її обсіли не зовсім патріоти. Пам'ятаєте, був такий галас навколо колишніх охоронців Президента України Л.Кравчука, які маніпулювали цінними паперами?

– Тоді прогрімала та «Генерація». Здається, це через її рахунки пройшов для Л.Кравчука виділений Міністерством оборони України один мільйон доларів. Потім із цієї суми було куплено Президентові у США лімузин за 800 тисяч доларів. Коли стало відомо про ці махінації, Кравчук злякався і передав-переписав автомобіль зі свого імені на власність Фонду.

*«Українська Газета»,
7 березня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

ЖОЛДАК: – Що ж це за «Нова генерація», яка «дарує» Президентові Л.Кравчуку 1 млн. доларів США?

МАТВІЄНКО: – Підсіли махінатори під Л.Кравчука. На жаль, я не мав можливості контролювати Фонд. Ми інтенсивно створювали молодіжний науковий центр. Не може розвиватися молодіжна політика без серйозного осмислення всіх тенденцій, моніторингу, прорахунку перспективи, відповідного підґрунтя для політиків як Верховної Ради, так і міністерського комітету, для озброєння фундаментальними знаннями молодіжного руху, для навчання людей. Тому був створений Інститут молодіжної політики. Згодом виникла з нашої ініціативи при виконавчій владі структура соціальної служби для молоді. Ну, і головний напрям, який я на себе брав – це прийняття законів.

– Розшифруйте, будь ласка, що це за структура соціальної служби для молоді.

– Це як служба зайнятості. Створена в областях, районах соціальна служба надає молоді юридичні, медичні, психологічні консультації, займається проблемами професійної орієнтації юних, проблемою першого робочого місця, проблемами соціальної адаптації підростаючого покоління. Ця служба давно є в практиці інших держав. У нас вона була цілиною, спочатку ніхто не розумів, що це таке. Сьогодні вона працює. Має окремий рядок бюджетного фінансування. Її структури розгалужені по всій вертикалі аж до районів.

– Як видно, Ви вели насичену будівничу діяльність. У цей же час у Верховній Раді тривала запекла боротьба Народної Ради і компартійного активу. Ви були в другому ешелоні, належали до одіозної групи «239». Так?

– Так.

– Як Ви туди потрапили? Якою була та група?

– Там були всі комуністи. Я, як член ЦК партії, вважав неможливим не увійти до групи «239».

– Хто її очолював?

– Гуренко. Це була група, яка не визнавала жодних аргументів проти її рішень. Ми постійно збиралися в ЦК партії, у великому залі. Нас спрямовували, як треба голосувати з того чи іншого питання і коли хтось хотів щось заперечити, то його сприймали, як зрадника нації і таврували нестямно, грізно залякували. Мені це не подобалося.

– Думали, куди я потрапив?

– Ні, я знав, куди я потрапив і мене це роздвоювало. Я сидів, тиснув на кнопку, як це робила група «239» і був не згодний з цим. Мене їла моя совість. Ну, як я можу так чинити? Але з іншого боку я розумів, що я є частиною цієї групи. Якщо ти не встаєш і не говориш, то чому ти маєш тиснути інакше? Ти протестуй. І ось перший мій протест і, зрештою, моє голосування не у відповідності з рішенням групи було по Хмарі. Коли спровокували арешт Хмари на майдані Незалежності, на зібранні групи «239» виступав Потебенько із аргументацією, як Генеральний прокурор. Він закликав дати дозвіл на притягнення Хмари до кримінальної відповідальності. Я тоді виступив і сказав, що ми робимо злочин. По-перше, білими нитками шито провокацію, по-друге, ми творимо собі зло, ми підриваємо авторитет партії, ми показуємо, що в нашій державі комуністи йдуть не в бік демократії, а навпаки, від неї. Я вимагав не чіпати Хмару і не давати дозволу на його притягнення. Мене сприйняли як ревізіоніста.

– Анатолію Сергійовичу, будь ласка, пригадайте докладніше ту провокацію, бо, може, не всі наші читачі пам'ятають, що це за історія. Отже, на майдані Незалежності ішов Хмара зі своїм другом Ємцем...

– У той час демократична Народна Рада Верховної Ради активно протестувала проти підписання нової угоди про Радянський Союз. Народна Рада виступала за конфедерацію, м'яко кажучи, за все більші повноваження і права України.

– Ще тоді не відбувся референдум про незалежність?

– Це було до того. І оскільки Народна Рада починала зро-

стати в своїй популярності, то антинезалежні сили хотіли цю популярність збити, вони шукали щось таке, що перевернуло б свідомість у людей, мовляв, Народна Рада – це збіговисько бандитів. І ось «знайшли». Оскільки Хмара був жертковий, активний демократ, то треба було показати, хто він за своєю суттю. Спочатку вони розповідали, що члени Народної Ради були засуджені за злочинство, що це ніякі не політв'язні, за яких себе видають. Цього виявилось замало. Тому було вчинено провокацію. На якесь свято, по-моєму, «жовтневе», 1990 року, Хмару хапають ніби як людину, яка протестує проти параду. Він, справді, ходив і казав: «Що це тут за шабаш знову влаштовують». Пікетувальники тоді з'явилися. До речі, на 7 листопада вже заборонили проведення військового параду на Хрещатику. Дозволено було цей комуністичний захід на проспекті Перемоги. Там парад відбувся.

– Чиє це було рішення?

– Міськради. Точилися до цього розмови, що на Хрещатику, якщо буде парад, молоді люди вдаватимуться до підпалювання, самознищення, мовляв, таке чинитиметься, що не доведи, Господи. Тому було перенесено парад. Якраз у цей час здійснюється провокація, щоб посилити обурення народу. Антидемократичні сили вигадали, що хулігани пришли не себе спалювати, а зі зброєю, щоб нищити людей. Вони плюють на закон. І тому антидемократи «ловлять» Хмару, зв'язують його, підкидають йому пістолет.

– Підполковника міліції – свідка одягли під головного «двірника» Хрещатики? Так?

– Так. Мовляв, Хмара його образив, там була якась потасовка. Як стало потім відомо, то все були вигадки. Я тоді відчув якусь змову і тому виступив проти.

– Один виступив з комуністів?

– Практично один. Я не пам'ятаю, щоб іще хтось виступав.

Це було на засіданні групи «239».

– Ви були проти арешту Хмари?

– Я просто аналізував ситуацію. Радив розслідувати, створити комісію і розібратися, як, скажімо, той пістолет потрапив до Хмари. Ємець (він був у Народній Раді) доводив у парламен-

ті, що пістолет не належав Хмарі, що це провокація. Я пропонував не робити поспішних кроків, бо ми тим самим створимо більш напружену ситуацію, а не вийдемо з неї.

– Рішення групи «239» було інше?

– Перед цим в ЦК партії зібрали всю групу «239» і обговорювали питання, як діяти. Я й там виступав «проти». Так само чинив і в залі Верховної Ради. Сказав, що це ненормально. Я й не голосував. Оце – перша моя дія, коли я не погодився з рішенням групи «239».

– Перше прозріння?

– Ну, не прозріння. Я розумів, що це доля людини і розумів, що не можна просто так діяти. Ті аргументи, що наводилися, були натягнуті, або й просто вигадки, отже, не були для мене переконливими. Ось так я виявився ненадійним як представник тієї більшості.

– Гуренко не викликав Вас, не розмовляв один на один?

– Він мені і на засіданні в ЦК говорив усе, що хотів сказати. Після того неодноразово заявляв, що я зраджую велику силу великого авангарду. Це, повторюю, відбувалося на тлі підготовки підписання нового союзного договору. Вирувала Верховна Рада Союзу РСР, виходили із російських, імперських пут балтійські республіки. Ситуація небезпечно нагніталася, і я вирішив звернутися (ото що я Вам розповідав) з листом до Гуренка з приводу того, що потрібно відстоювати інтереси України, що треба справді іти на пріоритетний захист саме українських інтересів, що треба реформувати партію. Копію листа віддав в «Комсомольську правду». Зі мною тоді зустрівся кореспондент цієї газети. Лист писався від руки під копірку. І так у мене його не залишилося. Я писав лист як закритий.

– А до Гуренка дійшов цей лист?

– Гадаю, що надійшов, бо я передав йому через приймальню. Я вже тоді був ненадійним.

– Відповіді на лист не одержали?

– Ні. До цього, в серпні, сталася одна кумедна ситуація, зв'язана знову ж таки зі мною. Був у ЦК компартії України такий керуючий справами Продан, якого всі називали Костьович. Через мене він потрапив, можна сказати, у халепу. Оскільки

ки моя теща була тяжко хвора, прикута до ліжка (у неї хвороба спинного мозку, що вже тягнеться 28 років), то я і моя дружина вирішили забрати її до Києва, щоб можна було її краще лікувати. Ми тоді жили на вулиці Кутузова. Район дуже гамірний, повз наш будинок на повороті скреготали до пізньої ночі трамваї. Я попросив Костьовича, якщо є можливість, поміняти мені квартиру на житло в більш спокійному місці. І Продан запропонував більше, ніж я просив.

– Це Ви вже депутатом були?

– Я був депутатом. Продан також був депутатом. Ми з ним давні знайомі. Звернувся ж до нього як член ЦК компартії. Він мені і каже: «Та що ти, Толю, будеш таку саму 3-кімнатну брати, давай тобі дамо більшу. Зараз в ЦК є чудові квартири – на Виноградному провулку». Дав мені ключі, щоб я пішов подивився. Звісно, та квартира була у півтора раза більша, ніж моя. Але оскільки вона чотирикімнатна, а я знав, що за нормою мені не підходить, бо у нашій сім'ї було тільки четверо, я прийшов до Продана і кажу: дайте трикімнатну, бо може бути проблема. Він заперечив: не переживай, сім'я ще зросте. Я попросив про це поставити до відома Гуценка. Продан мовив, що нічого йому казати не буде. Я подумав трохи і зважився отримати ордер. Замовив ремонтну бригаду. Десь 2-3 дні будівельники попрацювали, заплатив я їм якийсь аванс. Ремонтна бригада була з управління справами ЦК Компартії України, бо той будинок належав ЦК. І ось раптом підбігає до мене у Верховній Раді під час реєстрації знервований Продан і каже: «Анатолію, ти знаєш, Гуренко дізнався і таке мені влаштував». Я Продану нагадав: «А я вас попереджав». «Може, він і дозволить, – вів далі Костьович. – Але просив, щоб ти до нього особисто підійшов». Я відповів: «Костьовичу, до нього не піду». Продан благає: «Я тебе прошу, все буде нормально, тільки підійди». Я знав, якщо підійду, то отримаю урок, мовляв, бач ти такий незалежний і випендрюєшся, от я захочу тобі дати, то дам, а захочу – і не дам. Скоріше за все не дав би, бо я не зміг би схилитися перед ним. Продан хоч і був депутатом, але ходив під Гуренком, дуже переживав за свою помилку. Я тоді йому сказав: «Костьовичу, не переживайте, я це питання як слід вирішу». Наступного дня

приніс я йому ключ і ордер. До Гуренка не пішов. Сказав: «Відаю ключ, заберіть ордер і скажіть, що я подумав, подивився на цю квартиру і вона мені не підійшла.

– Залишилися жити на Кутузова?

– Так. Тільки десь через два роки, коли на тому ж Виноградному провулку звільнилася трикімнатна квартира ЦК така, яка була в мене на Кутузова, я підійшов до Кравчука (то вже була власність Верховної Ради) і мені такий обмін здійснили. Рівноцінний.

– Це ви зробили заради тещі?

– Так, вона до нас приїздила, лікувалася в Києві, але не могла спати в гамірному місці, звикла до сільської тиші. Це змусило нас шукати якийсь вихід. Ось такий випадок був у моєму «комуністичному» житті. Цікавий, повчальний для мене випадок стався і під час створення об'єднання, якщо пам'ятаєте, «Нова Україна». У Президії Верховної Ради я завжди мав свою точку зору, не займав позиції партії, а займав таку позицію, яку сам вважав за потрібну. Тому, скажімо, Юхновський, Ємець та інші демократи ставилися до мене як до людини, яка думає перш, ніж голосує. Звісно, вони мене не любили, бо я у той час ще вважався «комунякою», входив до групи «239». Але і не ненавиділи як ортодокса, який є машиною для голосування. Ну, і коли утворювалася «Нова Україна», то прогресивні депутати бігали по залу і збирали підписи так званих націонал-комуністів для того, щоб вони увійшли до нового патріотичного об'єднання. Я, можливо б, ще раніше навіть перейшов би і в Народну Раду, але до мене ніхто з неї не підходив і не пропонував. І тепер мене обминали, щоб поставив підпис за утворення «Нової України».

– А хто «Нову Україну» створював?

– Філенко, Гриньов, перший наш посол в Росії Володимир Петрович Крижанівський та інші. «Нова Україна» – це було об'єднання на зразок Народної ради і групи «239». Там зібралася частина Народної ради, колишніх комуністів, нинішніх комуністів і тих, які не були заангажовані. Я гадаю, що це було об'єктивно правильне рішення демократів для того, щоб сконцентрувати так звану демплатформу в Компартії і спробувати перетягти в якусь структуру націонал-комуністів, якщо їх мож-

на так назвати. Мета нового об'єднання полягала в тому, щоб пробудити в націонал-комуністах відповідальність за Україну. І ось до мене знову не підійшли і не запропонували участі. А я б із задоволенням підписав би.

– Чому до Вас не підходили?

– Очевидно, мене віднесли до ортодоксів: був першим секретарем ЦК комсомолу, членом ЦК. Я так гадаю.

– Хто ж увійшов до «Нової України» із групи «239»?

– Я зараз не пам'ятаю.

– Назвіть хоч пару відомих прізвищ.

– Там відомих не було. Я був відомий у групі «239», тому, напевне, мені не запропонували. Хоча б я, наголошую, залюбки увійшов до «Нової України». Тоді б, можливо, більш динамічно відбувалася б моя трансформація із групи «239» в нове середовище.

– Чому Ви самі не запропонували себе?

– Я був гордий. Якщо до мене немає довіри, то як я буду себе пропонувати. Можливо, тут гордість не зовсім доречно, але так справді було. І оце моє невходження загальмувало мій вступ до «Нової України» аж до 1995 року, коли я все-таки ввійшов до її лав. Ось на скільки років моя трансформація в лоно націонал-демократів уповільнилася тільки через те, що ніхто з них не підійшов до мене, мабуть, побоялися, що я відмовлю, а я сам не наважився.

*«Українська Газета»,
21 березня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

ЖОЛДАК: – Які висновки для себе Ви зробили з усього цього?

МАТВИЄНКО: – Висновки з цього? Коли ти щось корисне, патріотичне формуєш, не соромся підходити навіть до того, хто твою думку сприйме спочатку недружелюбно. Спробуй. Очевидно, тоді б значно швидше, динамічніше всі процеси в Україні розвивалися б. У зв'язку з цим мені пригадуються ще два таких повчальних і цікавих факти. У Верховній Раді ми почали боротьбу за те, щоб хлопці служили в армії в Україні. Я був ініціатором Закону про військову службу українців, про порядок проходження строкової військової служби. Цим законом ми заборонили служити українцям за межами нашої держави. Ще Україна тоді не була незалежною. Я, як голова молодіжної Комісії, доповідав цей закон більше шести годин на трибуні Верховної Ради. Я був ініціатором, розробником. Тоді ще не було комітету з оборони.

– Шість годин? Багато депутатів протестувало?

– Передусім, діяла група «239», яка відстоювала «союзную службу». Дуже важко було протягти закон, що забороняє службу українців за межами України.

– Та й Ви ж самі були одним із «239»-ти.

– І я сам із «239». Але голосував так, як вимагали інтереси України. У той час палали «гарячі союзні вогнища» в Карабасі, Грузії, Вірменії, Азербайджані, Молдові, балтійських республіках. Ці вогнища могли торкатися життя молодих українців.

– Головою Верховної Ради був комуніст Кравчук?

– Кравчук. Але все одно наш Закон було ухвалено. Із самої групи «239» теж чимало проголосувало «за». Після цього ми поїхали до Москви на переговори.

– Хто ми?

– Група представників Кабінету Міністрів, Верховної Ради, Комітету солдатських матерів. Від депутатів були – Гриньов, Ємець, я... Мали зустрічі у Верховній Раді Союзу, зокрема, із заступником голови Рафіком Нішановичем Ніязовим. Він нас вислухав і сказав, що наше рішення протизаконне, неможливе. Ми заявили, що не будемо посилати хлопців служити поза Україною. Поставили до відома про наш закон також міністра оборони СРСР Язова. Всі керівники союзу розуміли, що розвалюється могутність радянської армії, оскільки Україна створює прецедент. Вони просили нас не поспішати. Ми ж ще вимагали (теж згідно із законом) повернення додому всіх українців, які тоді служили за межами України. У нашому законі була й така стаття: воїни-українці, які самі приїжджають в Україну із далеких військових частин, не є дезертирами. Україна їх бере під захист. Ми спровокували такий дезертирний рух у масштабах СРСР. У Москві нас просили хоча б цю норму зняти, бо ми ж просто, мовляв, розвалимо «доблесну армію». Служба за межами України згідно з нашим законом могла бути тільки за власним бажанням. Якщо хтось бажає, то ми казали: будь ласка, є добровільна служба. Хто хоче, нехай їде. Оце був єдиний компроміс, на який ми пішли у цьому законі.

– Як виникла ще за радянських часів ця ідея?

– Солдатські матері влаштовували цілі протести, пікетування. Надходило до нашої Комісії багато листів, бо тільки ми цим займалися. І на основі цього було розроблено такий законопроект, який спочатку виявився трохи ліберальнішим, а потім, коли його доопрацювали до другого читання, то він став дуже жорстким.

– З яким же «розумінням» Ви повернулися з Москви?

– З Москви ми приїхали, залишившись на своїх позиціях, а союзне керівництво – на своїх позиціях. Однак цей закон почав діяти. Хлопці масово бігли в Україну. Були створені спеціальні резервації, де їх тримали, а потім влаштовували в наші військові частини. Одне слово, молоді воїни вже не могли бути засудженими, тому що діяли нові норми закону України, хоча ще не відмінялися закони СРСР.

– Наших земляків могли в Росії схопити?

– Якщо їх не ловили до кордону з Україною, то вони вже не вважалися злочинцями.

– Це був 1990 рік?

– Осінь 1990 року. Час студентського голодування в Києві. Стояв холодний листопад. Я досить часто бував у таборі студентів. Подбав, щоб керуючий справами ЦК комсомолу завіз на майдан дерев'яні щити для студентів. Протягом першого бурхливого незалежного часу були прийняті Закони про молодіжні організації, про молодь, про соціальну службу. Але то ще тривало депутатство у Верховній Раді Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ніхто не чекав остаточного вибуху 19 серпня 1991 року, появи грізного ГКЧП. Ці події я сприймаю не так, як пише Кравчук у своїх «спогадах». Поводився він тоді не так «героїчно», як тепер часто говорить.

– Анатолію Сергійовичу, Ви свідок і учасник подій, зв'язаних із сумнозвісним московським ГКЧП, у Києві. Як же насправді зустріли 19 серпня 1991 року партійні і державні керівники України? Леонід Кравчук, на той час Голова Верховної Ради, розповідає у своїх спогадах так, ніби він був справжнім борцем із тим комуністичним переворотом періоду 19-24 серпня, до Дня проголошення нашої незалежності. Що Ви про це можете сказати? Де і з ким Ви були в ті складні часи?

– У серпні 1991 року я зі своєю сім'єю під час відпустки вирішив реалізувати нашу давню мрію – здійснити подорож Дніпром-Славутичем. На початку серпня ми приїхали до Одеси.

– Хто з Вами був?

– Я, дружина і двоє наших синів. В Одесі ми сіли на теплохід, що прямував до Києва. Це була чудова мандрівка. 19 серпня, близько сьомої години ранку, вже на підході до Києва, раптом увімкнулася пряма трансляція по радіо в усіх каютах. Це вкрай здивувало пасажирів, у тому числі й нас. Зачитували звернення ГКЧП. І пояснювали те, що ось такий створено надзвичайний державний комітет, в такому то складі, і цей державний комітет бере на себе відповідальність за організацію всього життя в державі, посиляючись на хворобу Горбачова. Я сказав одразу дружині, що це державний переворот.

– Ви були народним депутатом...

– Я був народним депутатом, головою Комісії і членом Президії Верховної Ради України. Близько дев'ятої години ми пристали до київського берега і поспішили додому. Переодягнувшись, я враз подався до Верховної Ради. Там ще було досить спокійно. Я зустрів кількох колег, в тому числі й з Президії. Ми почали обговорювати питання, радилися, як реагувати, як діяти. Одні казали: «Чудово! Нарешті починається ера наведення порядку». Другі з переживанням зустріли звістку, їх тривожило багато невідомого в цій ситуації. Третіх підігрівала фантазія. Ми почали вимагати негайного скликання Президії Верховної Ради.

– Хто це – «ми»?

– Ємець, Юхновський, Павличко, я...

– Комуністи-депутати Вас підтримали?

– Комуністи не проявляли жодної ініціативи, вичікували.

Передусім, ми звернулися до Голови Верховної Ради Кравчука. Він теж не поспішав, заявивши, що ми не можемо скликати Президію, бо не знаємо, хто з її членів є в Києві (тоді були літні відпустки), а кого немає. Все ж ми домовилися з ним, що наступного дня, 20 серпня, о 10-й годині має бути скликана Президія. Попросили його забезпечити через своїх помічників відповідну явку членів Президії. Кравчук пообіцяв, що скличе Президію. Але наступного дня о 10-й годині, як планувалося, Президія не розпочала свою роботу. Не з'явився і сам Кравчук на засідання Президії. Десь тільки близько 13-ї години він прийшов і сказав знову те саме; мовляв, ми не можемо провести засідання Президії, тому що немає достатньої кількості її членів. Я йому заперечив: «Є більше половини. Це достатня кількість».

– Ви були в його кабінеті чи в приймальні?

– У залі Президії. Він відпарировав: «Але рішення ми маємо прийняти більшістю від половини». Я кажу: «Це не означає, що всі, хто зараз тут є, не можуть проголосувати «за». Він мовить своє: «Ну, ти так думаєш, а я думаю, що в принципі думки розійдуться. Тому ми не зможемо ухвалити рішення». Я обурююся: «Тоді скликайте, будь ласка, решту членів Президії, шукайте їх». Засідання перенесли на 15-у годину. Але і цього разу позиція Кравчука була та сама. Мовляв, ми не можемо розпочати тому, що знову немає повного складу, і що цей склад, який є, може не

набрати половини голосів для ухвалення рішення. Тоді я змушений був показувати Кравчуку регламент організації роботи Президії. Зрештою, ми таки змусили його розпочати засідання. Моя вмотивована позиція полягала в тому, що нехай ми не ухвалимо рішення, проте засідання треба провести, обговорити ситуацію, обмінятися думками щодо дій ГКЧП. Вже те, що ми вчора цього не зробили, свідчило про якусь нашу залежність, що ми чогось вичікуємо. Засідання це тривало довго. Виступали всі не одно-стайно. Депутати чітко розділилися на два табори: на тих, які вважали, що це є переворот, і на тих, які вважали, що це є нормальне явище, абсолютно демократичне, абсолютно правильне, справедливе і, можливо, навіть запізніле.

– Скільки ж було вас там у Президії?

– Десь 60-65 відсотків членів Президії. Комуністи розуміли, що для них це засідання небажане, тому що вони мали відповідну вказівку з ЦК – не поспішати на те засідання.

– Але вони були?

– Частково.

– Гуренко з'явився?

– Він не був членом Президії. На нашу вимогу також прибув на засідання заступник глави українського уряду Костянтин Масик. Його запросили для того, щоб він пояснив своє ставлення до ГКЧП. Президія тоді мала дуже великі повноваження: керувала всім державним процесом. Україна ще не мала Президента, ми були, зрештою, парламентською державою. Ніхто вище Президії в державі ще не стояв. Президія могла все.

– Главою уряду тоді хто працював? Чому викликали його заступника?

– Главою уряду був Вітольд Фокін. Він десь, очевидно, ще відпочивав. Але тоді панувало урядове безвладдя. Масик, колишній перший секретар Київського міськкому партії, виступив дуже стримано, на жодне запитання не міг дати зрозумілої відповіді. На цьому засіданні Президії знову сформувалися ті самі дві точки зору: перша, що це переворот, а друга, що все це є нормальним. Другу відстоювали комуністи, їх тоді було більше.

– Поіменно Ви можете назвати?

– Найперші – це нинішній український посол в Росії Ми-

кола Білоблоцький, представник Президента в Полтавській області Микола Залудяк і відомий сьогодні соціолог, прізвище його зараз випало з голови, він очолював тоді Комісію з питань суверенітету.

– А Кравчук кого підтримував?

– Кравчук не висловлював жодної думки. Він слухав і все робив для того, щоб будь-яких рішень, а тим більше проєктів, не з'явилося. Після тривалих дебатів Кравчук нарешті мовив: «Треба готувати документ щодо позиції Верховної Ради». Але дискусія затягнулася до пізньої ночі. Доголосувалися ми до того, що рішення не буде прийняте і 20 серпня. Та й узагалі відчувалося, що Голова Верховної Ради з комуністами хоче спустити все на гальмах. Я тоді запропонував підготувати два проєкти постанови. Попросив створити дві робочі групи. Було зрозуміло, що будь-яка одна група із представників різних точок зору не підготує один проєкт. Перший проєкт доручили мені, Ємцю і Юхновському...

– А Левка Лук'яненко не було?

– Лук'яненко не входив до складу Президії. Отже, ми – Юхновський, Ємець і я – готували один проєкт, а комуністична частина – другий. На жаль, та розмова закінчилася нічим. Два дні були згаяні. По телебаченню несподівано виступив Кравчук і мовив до народу: «Будьте спокійними, все нормально, нічого не відбувається». Але не давав тому «явищу» жодної характеристики. 21 серпня було скликано членів Президії вже в дещо більшому складі. Депутати з'їжджалися самостійно. Більшість була стурбована. На новому засіданні Президії теж тривала довга дискусія. І знову ж таки чіткої позиції пан Кравчук не виявляв. Після цього було поставлене питання на голосування. На той час уже трохи просвітліло, бо стало відомо, що Єльцин поліз на танк: у Москві почався опір гекачепістам. Поїхали і наші деякі українці туди. З'явилися жертви. Були введені війська. Це все, безперечно, настрахало досить серйозно комуністичну еліту. В результаті наша Президія прийняла постанову, що засуджувала ГКЧП і вважала це переворотом. Було дано доручення Кабінету Міністрів працювати в попередньому режимі, забезпечувати спокій, соціальну стабільність, контролювати відпо-

відно ситуацію. Постанову було прийнято за основу більшістю голосів. Потім, щоправда, з неї було трохи вихолощено гостроту відвертої оцінки. 23 серпня зібралася сесія, на ній депутати заслухали кількох силовиків. Розгорнулася дискусія, посипалися запитання. А коли вже було проголошено незалежність Росії, тоді почала прилаштовуватися до ситуації наша комуністична частина, так звані номенклатурні бюрократи, які розуміли, що їм треба утриматися при владі. Вони трохи припишкли, приглядалися, як краще діяти. Було підготовлено проект Акту про незалежність України. Автором цього проекту став Левко Лук'яненко.

*«Українська Газета»,
4 квітня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Кравчук в одній газеті з нагоди 10-ї річниці заявив, що він із Павличком готував проект Акту про Незалежність України.

МАТВІЄНКО: – Ні, автором був Лук'яненко, який передав текст до Президії через Павличка. Президія схвалила цей проект Акту за основу. Відразу, як я пам'ятаю, він не був проголосований, бо мав гострі зауваження багатьох депутатів. Одні пропонували зняти антиросійські висловлювання, інші вимагали абсолютного розмежування із сусідами, спрямувати політику більше на українське середовище, ніж на оцінку зовнішньої ситуації. Було доручено групі членів Президії, в тому числі й мені, доопрацювати документ. Ми сіли за круглим столом біля кабінету Голови Верховної Ради. Павличко і Лук'яненко керували цим процесом. Ми швидко завершили остаточний варіант тексту, який 24 серпня депутати ухвалили в цілому значною більшістю голосів.

– Ви особисто з усім були згодні?

– У цьому тексті було дуже неприйнятним для мене те, що ми є позаблокова (а це було в Декларації) і без'ядерна держава. Я не розумів тоді, що ми творимо.

– Ви не сприймали цього?

– Так. Бо розумів, що ми ослаблюємо Україну, що це є угодовницька позиція для іншої сторони. Потім мені пояснили, що так треба було чинити нам тому, що могли наплодити грізних ворогів навколо себе. У той час, пригадуєте, Президент США Буш, прилетівши в Україну після зустрічі з Єльциним, проголосив, що ніякої незалежності України не може бути, вона, мовляв, повинна залишатися в складі Радянського Союзу, тобто Росії, де зберігалася більшість ядерного арсеналу. Для того ж, щоб Україну «відпустили», вона повинна була стати без'я-

дерною, тобто зменшити реальну ядерну загрозу в світі. А позаблоковість, як я зараз розумію, означала кивок у бік українських комуністів, які не хотіли в НАТО. Будучи позаблоковою державою, Україна, звичайно, не входить у військові блоки. Я вважаю, що це є помилкою. Вигравши, можливо, тактично, ми втягли себе в абсолютно безперспективну зовнішньополітичну колотнечу. Маючи зараз так звану багатовекторність, не маємо чіткого визначення, куди, з ким ідемо. Тепер стосовно подій ГКЧП в Україні. До Києва 19 серпня прибув командуючий Сухопутними військами СРСР, генерал Варенников. Разом із командуючим Київського військового округу Чечеватовим та першим секретарем ЦК КПУ Гуренком він прийшов до Кравчука. Коли ми на Президії Верховної Ради запитали у Кравчука, про що була мова у нього із цими людьми, Кравчук нічого не відповів і ніяк не коментував. Жодної його патріотичної позиції, на жаль, тоді не було ним продемонстровано на Президії.

– Невже він зовсім мовчав, коли Ви запитували?

– Не мовчав. Він просто сказав, що ось вони прийшли, представилися, поінформували його і все. Мовив загальними фразами. А це ж була найвища посадова особа. Кравчук мав або схвалити, або заперечити заяву ГКЧПістів. Зрозуміло, що не всі таємні питання щодо безпеки держави нам можна було на Президії обговорювати. Але кожний із нас мав допуск і кожен читав раніше всю таємну документацію. Відчувалося, Кравчук щось приховував. Можливо, він і виявляв там якусь принциповість у розмові, але допомоги, підтримки з боку членів Президії чи захисту його позиції в Президії не просив. Мав лише один намір: зволікати рішення Президії, аж поки не про-світліє, займати позицію невизначеності і нещирості серед своїх колег, членів Президії, реагувати вже тоді, коли фактично все буде зрозуміло. Я потім не сприймав демонстрування його «великого героїства». Звичайно, не хочу засуджувати Кравчука. Можливо, я б на його місці повів себе адекватно, а, можливо, навіть ще гірше. Зараз я оцінюю це через багато років, свідомо, незалежно. Бо коли настає момент, що ти йдеш навантаженим великою відповідальністю не лише за себе, а за всю державу, то нелегко приймати рішення. Час тоді був надзвичайно склад-

ний. Не відомо, як усе могло скластися. Але не можна сьогодні видавати в абсолютно іншій інтерпретації ті події, не можна це видавати за якесь героїство, не можна принаймні так говорити. Певна річ, важко казати гірку правду, але треба наважитися це зробити. У мене особисто всі «сучасні» спогади Кравчука викликають неприємні думки. В нашій державі можна людям розповідати різні фантазії про те, як ти поведився 19 серпня, казати, що ти кидався на амбразуру, і люди тобі будуть вірити, бо, справді, і незалежність де-факто було здобуто, і центральною фігурою можна стати за легендою, а не за реальні дії. І ще один нюанс до цього. Ніякого виходу Кравчука з партії 21 серпня (як він стверджував) не було. І ніхто на Президії жодних квитків не клав. Я не пам'ятаю такого факту на Президії, щоб хтось із комуністів поклав партійний квиток, щоб хтось заявив про вихід із партії.

– А, може, Кравчук пішов до ЦК і там позбувся свого квитка?

– Я не чув про таке. Принаймні, я був членом ЦК і все було б відомо. До заборони партії нічого подібного не відбувалося. Я не пам'ятаю такого факту. Можливо, мої партнери у якийсь спосіб можуть мені заперечити, але мені здається, що це чергове, не зовсім етичне твердження якраз на випробування щодо моральності в політиці. Я цим самим не хочу кинути ні на кого тінь, тому що авторитети є незалежно від того, що я кажу про одного або про іншого. Я деталізую це лише тому, бо вважаю, що будь-яка фальш рано чи пізно стає правдою. Я хочу застерегти всіх політиків (малих чи великих, народжених чи ще не народжених) від того, що моральність у політиці – це передусім НЕ БРЕХАТИ. Можна говорити не всю правду, але не вигадувати. Авторитет і слава людини, повторюю, здобувається не легендою, нібито ти був активним учасником великих історичних подій. Незалежність держави, безперечно, була вистражданою, але вона була подарована Україні Господом Богом. І саме тому ми досі не можемо скласти (і не склали тоді) ціни цьому подарунку. Ми блукаємо манівцями, за що Господь Бог нас карає тяжкою ситуацією, важким життям. Те, що не має ціни, що адекватно не оцінене, не приносить радості. Тому ми так легко сьогодні маніпулюємо незалежністю, ми

так легко граємося в дефініції, нам так здається, що все це просто здобувається. Мовляв, якщо ми втратимо незалежність у черговий раз, то знову здобудемо. Ні, не здобудемо, якщо не зробимо висновків з уроків історії, якщо не віддячимо Господу Богу за те, що він нам волю подарував. Це заслуга всіх наших предків, які проливали кров протягом століть за те, щоб свята умова гідного життя на цій землі все-таки збулася, бо незалежність – це свята умова.

– Анатолію Сергійовичу, як Ви розійшлися з комуністичною партією, як обдумували шлях свій: куди іти, в яких шарах незалежності працювати і діяти?

– Я розійшовся, як і більшість. Я не робив феєрверка з того, що поклав свій квиток. Для мене це було серйозним психологічним навантаженням. Зрештою, я маю відповідальність за кожний крок, який у житті вчинив. Я був членом ЦК і просто так розпрощатися не міг. Я роздвоювався, розумів, що вже не можу бути в тій партії, але не можу тим самим демонструвати всім, мовляв, давайте плюнемо один одному у вічі. Я заявив, що керівництво партії повело себе зрадницьки. Говорив про те, що нам треба розслідувати, хто давав вказівки на підтримання ГКЧП, чим вони керувалися. Наша компартія не була вільною від Москви. Її керівництво кинуло велику тінь на всіх членів партії. Я казав, що члени партії, які живуть в Україні, здебільшого є порядні люди. І не можна сьогодні стверджувати, що всі вони є зрадниками. Гуренко, справді, повів себе саме так. Мое перебування в партії стримували не відповідальність чи острах перед Гуренком, а очі тих мільйонів, які були так само, як і я, ошукані.

– Як вони були ошукані? Що Вам відомо про поведінку Гуренка і дії ЦК у тій ситуації?

– На той час усі знали, що до областей були відправлені телеграми і так

зване орієнтування від імені ЦК партії. Це були таємні депеші.

– Що означає «орієнтування»?

– Будь-яка подія супроводжувалася тим, що партійні організації нижчого рівня отримували відповідну вказівку, тобто орієнтування для дій.

– Гуренко потім заявив, що не знав про ті телеграми. Чи могли із ЦК послати їх без відома першого секретаря Гуренка?

– Ніхто не міг відправити будь-якої депеші, яка називалася орієнтиривкою, без Політбюро і першого секретаря. Це всі знали. І те, що Гуренко ховається, каже, що послали без нього, це все нещиро. Йому треба було вийти і сказати, що це він дав вказівку. Але в нього не вистачило сміливості.

– То хто ж послав?

– Звалили на загальний відділ ЦК. Але він не міг взяти на себе відповідальність. Я це добре знаю, і це ще більше збурювало мою свідомість. То була неправда, був цинізм. Я керувався трагедією мільйонів комуністів, які абсолютно нічого цього не знали, були загнані, як і багато з тих, хто навіть не читав комуністичного статуту чи програми, а просто вірив, що це є дорога правильна. Це була трагедія людей, які чесно працювали на заводах і фабриках. Тому таке моє прозріння давало мені певне психологічне навантаження. Я чесно дивився людям у вічі. Мені здавалося, що повинен був статися якийсь цивілізований процес щодо заборони партії. Але здійнявся лише галас навколо цього. Я зараз Вам скажу... Більшості читачів, можливо, це не сподобається... Я виступав за те, щоб ми у цьому питанні дотримувалися Конституції, де було чітко записано, що суд має право прийняти рішення. Я наполягав на тому, щоб було прийнято найжорсткіше рішення щодо оцінки дій ЦК партії і його керівництва, оскільки ця партія продемонструвала, що є партією не українською, а філією компартії СРСР, і інтереси її не національні, а інтереси компартійні. Ось чому я виступав за те, щоб ми ухвалили рішення, яким засудили б дії ЦК.

– Хто це – ми?

– Президія. А потім, щоб передали матеріали до суду. На Президії я не голосував за ухвалення рішення щодо заборони компартії Верховною Радою. Більше того, коли це рішення було ухвалене, я виступив у залі й сказав, що це рішення є неконституційним. І як засвідчило через десять років рішення Конституційного суду, ми створили проблему, яку розв'язували увесь цей час. Зрештою, ми зіграли в те, що бумеранг повернувся нам

у руки, але вдарив боляче, хоч ніхто жодних претензій мати не буде. Ми підіграли сьогодні амбіції й самих комуністів, які довели, що рішення Верховної Ради було неконституційним. Гадаю, нове рішення є ніщо інше, як знову ж таки дуже продумана гра Кучми з Конституційним судом. Кучма сьогодні має контрольний пакет у Конституційному суді і цей Конституційний суд нічого без дозволу Кучми, на превеликий жаль, не здатний прийняти. Є в Конституційному суді і порядні люди, які знають, що Конституційний суд сьогодні через своє керівництво виконує замовлення Кучми. Якби Кучма не хотів реабілітації комуністів, Конституційний суд, принаймні за правління Кучми, ніколи б такого рішення не ухвалив.

– З якою метою було реабілітовано компартію?

– Мета – підіграти авторитет комуністів, тому що Кучма і комуністи – це одне ціле. Одне і те ж саме. Я ще раз кажу: не було б Кучми, вже давно не було б комуністів. Не було б комуністів, вже давно не було б Кучми. Кучма використовує комуністів як жупел страху на весь світ і каже: якщо не я, то до влади прийдуть комуністи. Комуністи для нього – це великий Клондайк, оскільки вони і Кучма мають одну мету: продавати сьогодні Україну, і найперше Росії. І продають уже не окремими підприємствами, а цілими регіонами. Це потрібно також Путіну, бо він не має жодних таких україножерів і русофобів, як комуністи. Кучма хоче мати в більшості парламенту «ідунів» і комуністів, які голосуватимуть у будь-який момент за те, щоб Україну передати Росії. Без комуністів він не отримає тієї кількості голосів, яка дасть можливість навіть змінити Конституцію. Тому він себе страхує перед обіцянками, які дав Путіну, очевидно, коли той сказав: «Я Милошевича не міг врятувати, а тебе врятую, тільки ж давай, працею на національні інтереси Росії». Це, звичайно, з галузі фантазії, але я спеціально перебільшую реальну практику, а може, навіть і не перебільшую, для того, щоб читачі зрозуміли, чому Кучма чинить саме так і навіть Кучмі комуністи.

– Анатолію Сергійовичу, цікаво, як тоді, в постгеккачепістський час, Верховна Рада ухвалила рішення про заборону компартії? На основі яких документів, свідчень?

– Я пропонував Президії тільки рішенням засудити, дати оцінку партії. А для заборони – передати матеріали до суду, все, що ми мали, в тому числі і телеграми, і дії обласних організацій, райкомів, і структур міліції і т. д. До речі, це залишилося не дослідженою цілиною. Кого слухали тоді у Верховній Раді? Кабінет Міністрів і, зокрема, Масика, компартію, МВС, СБУ, Генеральну прокуратуру. Що вони могли свідчити проти себе? Адже там, у МВС, СБУ, Прокуратурі, були депеші компартії, аналогічні тим, що в областях. Вже тоді компартія не мала права давати вказівки державним і силовим структурам. Але давала. За інерцією. Ці вказівки виконувалися, в тому числі й виконавчими структурами влади. Теж за інерцією. Я просив: давайте скличемо суд терміново, і тоді це буде правильне рішення, яке ніхто потім не зможе оскаржити, а мусить виконувати.

*«Українська Газета»,
18 квітня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

ЖОЛДАК: – Справді, якби в той період відбувся суд, можливо, це було б фатальним для комуністичної партії? Це був би суд над комуністичною партією, над її злочинами, скоєними за всі роки її діяльності, і, може, не мала б Україна нині комуністичної кучмівської «стратегії».

МАТВИЄНКО: – Безперечно, не мала б, бо її не було б. А тоді хитку позицію виявляв, наче оминав краплини дощу, Кравчук. Коли він став Президентом, то мовив: «Нехай утворюють нову компартію, а чому б ні». І ту «нову» партію було утворено практично на тих же засадах, з тими ж документами, які були раніше. А якби компартію суд заборонив, то він би заргументував своє рішення, і тоді б законно стверджувалося, що це є, справді, злочинна партія. А так нічого не відбулося. Ми знайшли якісь документи про антидержавні дії партії, до того ж цим документам ніхто не дав жодного ходу. Не йшлося про зраду інтересів України, про ігнорування Декларації про суверенітет, про те, як уся комуністична система почала працювати проти того, щоб Україна стала незалежною державою. Компартія не була навіть суб'єктом колишнього Союзу, а була просто трансформатором виконання рішень, що народжувалися у білокам'яній. Якби суд усе це розглянув, то він заклав би принцип абсолютно іншого розуміння, що таке влада і яка її відповідальність. Оскільки цього не сталося, все відбулося на рівні любительського піару, традиційної політичної кампанії. Всім парламентським націонал-демократам достатньо було того, що вони вперше загнали в кут ЦК партії. Вони тішилися тим, що могли принижувати її першого секретаря Гуренка. Ну, ніби відлягло від душі. Те саме робили люди на місцях, коли позабирали партійні приміщення, передаючи їх дитячим садкам, новій владі. Відбувся не суд над партією, а звичайне її пограбування.

– Але вона була законно заборонена постановою Верховної Ради.

– Постановою, а не законом. Я вважав це несерйозним. До того ж, незабаром з'явилася, відновилася ця партія. Чому? Бо не було над нею суду. Суд поховав би її назавжди. На сесії тривала дискусія: чи має право Президія забороняти, чи не має. А я вийшов і сказав, що рішення Президії є не конституційним, що Президія не має права забороняти, як і не має права це чинити Верховна Рада. Це прерогатива суду. Ми повинні були передати розвінчувальні документи до суду і попросити суд їх розглянути. Якщо суд у нас є український, то він мав таке рішення ухвалити. На мене грізно накинулися націонал-демократи. Вони кричали: «Ти нічого не розумієш! Треба негайно закрити партію!» Мені майже під ніс сунули кулаки після мого виступу.

– Від Вас відвернулися націонал-демократи?

– Не всі. Вони просто вважали, що я назад повернувся до «комунізму». А комуністи навпаки – до мене підбігали, дякували, обіймали. Цілу ніч після того не змовкав мій домашній телефон, телефонували мені всі «пригноблені більшовики», дякували, що я раптом виявився патріотом, просили вийти на міський мітинг, щоб обрати мене вождем комуністичного режиму. Мені вдячно потиснув руку і Гуренко.

– Вже забув, що ворогував з Вами.

– Став кращим другом. А знаєте, чому вони всі бігали до мене? Я виявився єдиним, хто виступив у парламенті і сказав, що рішення Верховної Ради є незаконним. Ніхто з лідерів комуністів тоді не зважився виступити – ні Гуренко, ні його близькі прибічники.

– Боялися?

– Відчули свою слабкість. Я ж не захищав комуністичну систему. Я хотів, щоб ця складна проблема вирішувалася в правовому полі. Але мене демократи не зрозуміли. Одні були затьмарені перемогою, а інші вбиті своїм безглуздям. Я став білою вороною і серед одних, і серед других. І ось підходить до мене Олександр Мороз. Він тоді очолив нову групу комуністичної більшості.

– «239» уже розпалася.

– Так. Але я вже не пішов у цю групу. Мороз був єдиним серед керівного складу комуністів, хто зумів зберегти здоровий глузд. Він розумів, що заборона компартії – це провал і треба рятувати ситуацію, шукати вихід. Мороз тоді підійшов до мене і каже: «Ти сміливо виступив, я тобі дякую. Давай будемо створювати Соціалістичну партію. Допоможи мені.

– Він хотів творити на тих самих програмних засадах?

– Безперечно. Замість комуністичної партії. Я відповів, що в суспільстві виникли негативні настрої. Заборону компартії багато пенсіонерів сприйняло болісно. Вони почали висловлювати своє обурення: як це так, що їхнє дітище заборонене, такого ніде не відбулося, окрім України, хто це таке дав право, і чому?

– Коли Верховна Рада заборонила компартію – у серпні чи у вересні?

– У серпні. Це швидко дуже відбувалося. Відразу після 24-го – проголошення Незалежності. Десь через 3-4 дні. Я відповів тоді Морозу на його пропозицію, що моїм завданням було не роздмухувати громадянську війну, а примирити людей у вже незалежній державі, щоб спільно будувати цю державу. І ще я сказав Морозу, що він виконує місію буфера, перебираючи на себе весь комуністичний потенціал і таким чином хоче тільки випустити пару стихії. Він створить не соцпартію, а просто відновить компартію під копірку. До вас, сказав я Морозу, підуть усі колишні комуністи, ви утворите партію, яка забере невдоволених рішенням парламенту, тому я не можу з вами бути. Я вважав, що треба творити партію соціал-демократичного типу, партію нового типу – українську демократичну силу.

– А чому Ви не думали про створення національно-демократичної партії?

– Я тоді ще не дійшов до такого рівня. Я не пішов з Морозом, але відрядив до нього свого тодішнього товариша-політика – Анатолія Толстоухова, щоб він допоміг організувати оргкомітет. Толстоухов, коли подивитися зараз документи створення соцпартії, входив до складу оргкомітету.

– Це був Ваш друг?

– Так.

– А тепер він у протилежному від Вас і Мороза політичному таборі, у «заєдинців». Пристосованець до влади?

– Поговоримо про це, може, окремо. Ми пройшли з ним довгу дорогу. Довіряли один одному. Потім він обрав шлях для самовиживання. Я ж у той час почав паралельно створювати оргкомітет партії «Трудовий конгрес».

– Так і називалася партія?

– «Трудовий конгрес».

– Слово «конгрес» означає з'їзд, міжнародне зібрання. Це що – міжнародна партія?

– У мене була ідея створити партію, справді соціал-демократичного спрямування. Думав зібрати мислячих людей, які сповідують європейську соціал-демократію, розцінюють ідею справедливості не як гасло експропріації, не як гасло ділення і віднімання, а як гасло додавання і множення. Повернувся до мого товариства Толстоухов.

– Чому Вам так хотілося створити саме «Трудовий Конгрес»?

– У той час я не увійшов до більшості на чолі з Морозом і вийшов із групи «239». Саме у цей період між схваленням Декларації про Незалежність України і ГКЧП відбулася трансформація моєї свідомості. Я не бажав більше зв'язувати своє життя із компартією. Лідери ж ЦК КПУ, одержавши відчутного удару з боку демократії, вирішили створити нову монолітну силу: оголосили перереєстрацію більшості «239». Я не пішов на ту «процедуру». Мені раніше було дуже нелегко натискувати кнопку, як усі з групи «239», відчуваючи незгоду з цим, але мусив бути дисциплінованим. Тепер, коли я «відколовся» і почав натискати кнопку так, як сам хотів, то відчув неефективність цього. Так, я тішився, що став незалежним. Однак я не мав впливу. Треба було мати однодумців. Ось тоді почав створювати так званий «римський клуб». Спочатку я намагався об'єднати таких, як сам. Зібралось десь чоловік вісім депутатів, це – Правденко, Толстоухов, я... Щосереді ми збиралися в певний час. Запрошували на зустріч представників уряду, наукового світу, громадських організацій, цікавих, мислячих людей.

– А де збиралися?

– На бульварі Лесі Українки, в будинку колишнього Київського обкому партії, де містилася молодіжна Комісія, якою я керував. Нині там перебуває Центральна виборча комісія. Ми вели бесіди про все, що стосувалося нашої незалежності. Висловлювали прогнози: як нам будувати Україну, як формувати економіку. Ми пропонували чудові програми. Коли Вітольд Фокін став Прем'єр-міністром, то одну з наших програм взяв за основу урядової програми. Щоправда, незабаром він від нас відхрестився. І ми зрозуміли, що написати програму – це ще мало, треба, щоб програма мала «ноги», бо вона сама не ходить. Озброїти когось ідеями через переконання, не маючи впливу, неможливо. Тому в нашому «римському клубі» з'явилася думка створення політичної партії, як інституту, що буде не тільки здатний генерувати ідеї, а й організовуватиме їх виконання. Це було основою «Трудового конгресу». Після компартії я не збирався іти в якусь іншу партію. Я так думав після заборони партії. Мовляв, буду спокійно жити, працювати. Але ГКЧП простимулювало надзвичайно швидко народження нової політичної партії. У 1992 році ми вже мали «Трудовий конгрес». Спочатку створили оргкомітет. Ми не могли діяти так, як комуністи чи соціалісти, бо у тих було все готове. Ми народжували новий світогляд.

– Але Ваша партія проіснувала недовго. Промайнула, не залишила якогось сліду.

– Як не залишила, коли вона стала основою утворення об'єднаної ПДВУ, тобто Партії демократичного відродження України та «Нової України», а потім базою виникнення Народно-демократичної партії?

– А хто ПДВУ створив?

– Володимир Філенко. Він був головою ПДВУ. Партією «Нова Україна» керував Євген Кушнарьов. Троє лідерів – Кушнарьов, Філенко і я – в присутності ще двох людей, як посередників, зібралися в одному з номерів готелю «Київ» і схвалили рішення створити Народно-демократичну партію.

– Це, можна сказати, з'явилося нове покоління політиків?

– Так, це вже були не комуністи, це були молоді, але досвідчені політики.

– І ви всі не були ставлениками Кучми, Кравчука?

– Ні.

– Але ж потім увійдете в їхнє товариство?

– Ні.

– Кушнар'ов міцно ввійшов.

– Кушнар'ов, коли створював партію, був мером міста і не більше. Матвієнко, коли створював НДП, був головою Фонду сприяння розвитку мистецтв. Філенко, коли ми об'єднувалися, був на забезпеченні Верховної Ради, безробітний і очолював ПДВУ.

– Не був депутатом?

– Не був депутатом. Тому ті сили, ті люди, які стояли біля витоків, були нічим у владі. Їх влада близько не бачила. Кушнар'ов, керуючи мерією, перебував в опозиції до керівництва області на чолі із Масельським, а також у цілому до системи всієї владної вертикалі. НДП створювалася не під владні структури. Це був серйозний проект. І те, що тепер партія виродилася до рівня кімнатного килимка біля ліжка, це вже інша розмова.

– В якому році народилася НДП? За час Президентства Кучми?

– Так, це був 1996 рік. 22 лютого відбувся об'єднавчий з'їзд, що проголосив утворення Народно-демократичної партії.

– І за цією партією не стояли якісь владні сили?

– Ні, за цією демократичною партією не стояли владні сили. Навпаки, ми тягли їх, як биків на аркані, бо мали філософію, що серйозну партію можна утворити, об'єднавши політику, бізнес і владу. Влада тоді не розуміла, що таке партія. Вона боялася партій, як чорт ладану. Доводилося переконувати її представників у тому, що іншої перспективи в державі немає. Тому ми робили перші кроки тільки на особистих контактах, на практичному заохоченні владних людей. У той же час багато наших інтелектуально потужних однодумців пішло від «Трудового конгресу» працювати в Адміністрацію Президента, бо інших кадрів не було.

– Які це люди?

– Гальчинський, Разумков... Були доктори, професори. Вони ставали радниками Президента з економічних питань.

– І Литвин був?

– Литвин читав лекції на історичному факультеті Київського університету імені Т.Г.Шевченка і виступав у нас на всіх семінарах. Ми запрошували його на наші зібрання. Це було ще до виборів Президента 1994 року. Після перемоги Л.Кучми Литвина взяли працювати помічником Президента України. Він був делегований туди разом із великою частиною активістів «Трудового конгресу».

– Отже, Ви послали «своїх» людей до Президента. І якими ж вони демократами стали? Ваш проект виявився помилковим. Чи не так?

– Ну, про це однозначно не можна так казати.

– Той «проект» потім і Вас «з'їв».

– Нічого подібного – не «з'їв».

*«Українська Газета»,
8 травня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

ЖОЛДАК: – Ви втягнули владу в партію; і ця влада Вас потім, м'яко кажучи, не зрозуміла, через що Ви змушені були залишити, та ще й демонстративно, цю «свою» партію.

МАТВИЄНКО: – Будь-яка партія складається з трьох частин: першої – політиків і активу; другої – з бізнесу, який підтримує партію; і третьої – влади. Я партію почав будувати згори, бо, на жаль, люди «внизу» мали свідому відразу до партій. Комуністи вичавили з нас всіляку повагу до партії. Люди й сьогодні, вже минуло скільки років, ненавидять партії, тому що пам'ятають комуністичну. І тільки ностальгія веде їх за комунізмом, бо за комуністів більшості жилося краще, ніж сьогодні. В класичних демократичних світах політики представлені у владі. Ми ж не могли туди прийти, бо у нас не було політичної партії. Тому треба було зробити такий крок. Ось чому слово «партизація» влади прозвучало вперше з моїх вуст, як завдання цієї політичної партії. Згодом я зустрічався з Кучмою і не один раз йому казав, що треба стимулювати партизацію влади, треба, щоб владці мали можливість визначитися, хто вони – комуністи, соціал-демократи, рухівці. Тоді легше будувати всю політику владної вертикалі. Мені, наприклад, як громадянину, важливо знати, що при владі сьогодні є рухівець, я знаю, на яку тему з ним говорити. Я знаю його світогляд, я можу передбачати його політику.

– Ви не думали, що коли різні партії будуть у владі, то це може призвести до хаосу?

– Чому в інших державах світу немає хаосу? Коли коаліція приходить до парламенту з 5-6 партій, то формує уряд, куди входять представники різних партій. Яка тут проблема?

– Їх не еднають одна думка, одне переконання, одна ідея.

– Їх еднає відповідальність за державу на відміну від того, що не еднає нашу сьогоднішню владу.

– Ви створили партію, яка стала для Вас троянським ко-
нем. Самі впустили туди Пустовойтенка, Кучму, Плюща, інших
«владик». Вони вийшли з «коня» і сказали всім активістам пар-
тії: підтримуйте тільки нас, голосуйте тільки за нас.

– Пустовойтенко прийшов з моменту створення партії, бо
він був у «Новій Україні».

– Він хотів приручити Вашу партію.

– Ніхто не хотів тоді приручати. Це потім.

– Так, коли Пустовойтенко став міністром Кабінету Міні-
стрів. І партія почала служити владі.

– Не служила ніколи. Поки я нею керував, вона займала
важливу, принципову позицію. Партія завжди повинна бути,
в моєму розумінні, критичною до влади. Коли ж ця партія
приводить людей до влади, то її критична позиція має зали-
шатися в середовищі самої партії. Ось ми, скажімо, з Вами є
членами однієї партії. Ви мене можете критикувати як пред-
ставника сьгоднішньої влади, депутата, на партійних з'їз-
дах, зборах і конференціях. Але Ви не можете винести це на
шпальти своєї газети, коли бачите, що я реагую на цю кри-
тику. Таким чином, критичність до влади політичної партії
створює механізм контролю за діяльністю цієї влади, народ-
жує механізм відповідальності. Саме ця критичність і робить
владу ефективною. Якщо ж ми бачимо, що на того чи іншого
урядовця або на всіх наших вищих владців, яких ми привели
до влади, наша критична позиція не впливає, тобто вони собі
далі йдуть своєю дорогою, то ми перші з вами заявимо про
зняття Прем'єра чи Президента, міністра, бо вони сьогодні
зраджують інтереси нації. І винесемо це на публічний осуд.
Чи ще таке. Партія, очищаючись, здобуваючи авторитет су-
спільства, виявляє, що, наприклад, міністр внутрішніх справ
і міністр фінансів, які є членами партії, зловживають посада-
ми, поведуться негідно. Ми того й іншого виключимо з партії
і вимагатимемо їхньої відставки.

– Це має так відбуватися за великим рахунком. А на-
справді...

– Я намагався створити подібну впливову партію. Ви ж
хочете знати природу проблеми: що в мене вийшло, а що мені

не вдалося? Вийшло однак те, що Лазаренко пішов з поста саме через заяву політичної партії. Хіба це не є демонстрацією сили партії?

– Один тільки випадок.

– А Ви знайдіть один такий випадок в іншій партії. Нехай, скажімо, соціал-демократи заявлять, щоб Кінах пішов у відставку. Не заявлять. Або та ж «Трудова Україна», «Демократичний союз», «Партія регіонів», нинішня НДП. З ким із владних олігархів повели вони боротьбу? Наведіть аналогічний приклад. Немає. Або Ви можете сказати, в якій партії хоч раз виключили зі своїх лав шахрая – члена партії? Не скажете. То все пропрезидентські партії, які служать Кучмі. А в тодішній НДП Кучмі не служили. Ми з ним підписали нібито негласну угоду щодо допомоги йому. Але ця допомога полягала не в сприянні розкрадання держави, а в очищенні держави від владних крадіїв. Ось тому я, голова НДП і голова облдержадміністрації, сказав Прем'єр-міністру Лазаренку: «Іди з поста, ти негідний цієї роботи». Прем'єр мав би вигнати мене з роботи як голову облдержадміністрації, але не вигнав. Чому? Бо за мною стояла сильна партія. Стурбувався тоді й радник Президента Волков, який побачив, що Матвієнко не йде на пониження до Президента, не плазує перед ним, а вимагає усунути кучмівського ставленика – Лазаренка, ставить, мовляв, так проблему, що своєю критичністю до влади, дивись, захоче поставити і Президента на місце, буде очищати його оточення від подібних Лазаренків. Волков розумів, що він недалеко від Лазаренка «впав». Ось тоді йому стало страшно. Він сказав Президенту: «Дивіться, що крутить Матвієнко, навіщо він вам потрібен? Давайте будемо його гнати». Після цього, очевидно, були викликані Пустовойтенко з Толстоуховим і їм було поставлене завдання – гнати мене. Вони розробили цинічний проект, як Матвієнка спочатку прибрати з НДП. Або як НДП позбавитися Матвієнка.

– За Вас, як за голову Вінницької облдержадміністрації, ще не бралися?

– Це все розкручувалося, як зараз могу пояснити, за дуже доброю схемою. Спочатку вони нібито схвально поплескали мене по плечу, коли я казав: «Давайте напишемо Президентові

звернення-угоду». Пам'ятаєте, перед виборами 1999 року я це запропонував?

– Ви хотіли з ним укласти політичний договір?

– Так. Це вперше партія, політична сила пропонувала Президенту, щоб він узяв зобов'язання виконати все, що ми вимагаємо.

– Оце так вони збиралися Вас підставити?

– Ні, це нормальна практика. Навпаки, вони мене підштовхували до цього: іди, іди до Кучми, давай, давай. І на президії партії всі підступно голосували за це. Та коли я це звернення оприлюднив, то вони побігли до Кучми і сказали, що все це сам Матвієнко вигадав, бачите, як він до вас ставиться. Це він такий ненадійний. Він і Лазаренка з'їв, і вас хоче з'їсти. Чому вони так чинили? Їм треба було отримати якісь дивіденди у «відстоюванні Президента». Та й мене їм було вигідно «втопити», щоб я ще і їх не викрив, як Лазаренка. Діяли дволико: мені підспівували і Кучмі на мене капали. Коли я їм кожному подивився у вічі і мовив, що ж ви робите, вони знову були зі мною нещирі. З такими людьми, звичайно, я далі залишатися не міг. Кожного з них Кучма взяв під свій суворий контроль. Він викликав їх по одному і запитував: «Ти з ким? Зі мною чи з Матвієнком?» І таким чином нищилася не НДП, нищилося середовище, яке в тій партії мало ціну. Крім того, я домігся, щоб ми в партії схвалили рішення про небезпеку номенклатуризації. У той час багато бюрократів посунули в НДП. Пропрезидентські партії готові були носити їх на руках, бо в партії виникав адміністративний ресурс, тобто можна було досягати фальсифікації проходження в парламент.

*«Українська Газета»,
23 травня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

ЖОЛДАК: – Отже, Ви, Анатолію Сергійовичу, будучи у тій владі однією із ключових фігур – головою облдержадміністрації і головою партії, в якій «сиділи» керівники уряду, місцевих адміністрацій, міністри – раптом зважилися «виступити» проти Леоніда Кучми. Апогеєм цього стали: Ваша відмова на з'їзді НДП підтримати Кучму на нових президентських виборах і вихід із партії, яка Вас не підтримала. Я був на тому з'їзді і, не маючи спочатку прихильності до Вас, ураз проїнявся великою повагою до Вашого тоді, прямо таки, героїчного вчинку. Цікаво тепер почути взагалі про Ваші «прямі» стосунки з Кучмою. Як Ви співпрацювали і чому розійшлися? Очевидно, Ваш протест «народжувався» значно раніше з'їзду? Чи не так?

МАТВІЄНКО: – Так. З'їзд – це була вершина айсберга. Все почалося, Ви маєте рацію, значно раніше. Перша моя зустріч із Леонідом Кучмою, як офіційна розмова колеги з колегою, відбулася, здається, 1992 року, а може й 1991-го. Я тут можу помилитися. Він був директором Дніпропетровського заводу «Південмаш», а також, як і я, депутатом Верховної Ради. Ми спілкувалися, як колеги. Я зі своєю Комісією у справах молоді проводив велику акцію – зібрання молодих підприємців з усієї України. Тоді тільки зароджувався підприємницький рух, і нам хотілося його скерувати в якесь нормальне, цивілізоване річище. На це зібрання ми запросили практично всіх міністрів, а також тодішнього Прем'єр-міністра Вітольда Фокіна. Величотириденну серйозну дискусію по секціях. Мова йшла про бізнес – нове явище в нашому суспільстві. Ми прагнули самі переконатися і всіх учасників переконати, що це не зло, це не спекуляція, як тоді думала переважна більшість людей.

– Це відбувалося в Дніпропетровську?

– Ні, в Києві. Але для того, щоб провести такий форум, по-

трібні були кошти. Я напередодні зібрання підійшов до Кучми і попросив його пожертвувати, якщо він може, кошти на цей форум. Я тоді очолював ще Фонд міжнародного молодіжного співробітництва і від його імені передав Кучмі листа з цим проханням.

– Якою ж була перша реакція Кучми?

– Недовго він мене розпитував, що це таке, взяв листа і сказав: «Ми його розглянемо». І ось на відміну від інших керівників, до кого зверталися, Кучма виділив певну частину коштів, які надійшли від «Південмашу» у вигляді спонсорської допомоги. У мене було приємне враження від Кучми, як від людини, що дотримала свого слова без зайвих нагадувань. Я йому подякував. Таким було моє перше офіційне спілкування з ним. Потім на депутатському рівні ми не вели жодних розмов, а лише віталися. Поводився він дуже тихо, смирно і непомітно у Верховній Раді, ніколи не виступав. Одне слово, ніяк не проявляв себе.

Друга моя зустріч із ним була, коли його призначили Прем'єр-міністром. Причому опосередковано я спілкувався з ним через Івана Плюща, який, приїхавши якось із чергового відрядження, в якому перебував разом із Кучмою, поділився зі мною думкою: «А як ти дивишся, щоб Прем'єр-міністром став ось такий солідний діяч – генеральний директор «Південмашу».

– Плющ був тоді Головою Верховної Ради?

– Так. Я у тій приватній розмові з ним сказав, що зовсім не знаю Кучму, хоча, мовляв, мені здається, він людина слова.

– Ви розповіли Плющу про той «фінансовий лист»?

– Ні, нічого не розповідав. Коли призначили Кучму Прем'єром, то невдовзі в мене сталася депутатська сутичка з ним, коли він подав на розгляд Верховної Ради законопроект про надання небувалих повноважень Прем'єр-міністру щодо права видавати декрети, які мають законодавчу силу. Це було у 1993 році, по-моєму, восени. Я єдиний, хто на Президії Верховної Ради виступив категорично проти цього і так само категорично протестував на сесії Верховної Ради. Цим, як потім відчув на собі, розгнівив Кучму і Плюща. Останній тоді дорікнув мені, що треба менше їздити по закордонах для того, щоб знати, що це є нагальна потреба в Україні – декретотворення.

– По яких закордонах Ви тоді їздили?

– Я взагалі не їздив за кордон, крім того, що відвідував час від часу Росію, тому що був за рішенням Верховної Ради головою міжпарламентської комісії «Україна – Росія». Плющ тоді просто огульно так сказав, а мені ще довелося довго виправдовуватися у себе в окрузі, чому я так «багато їжджу по закордонах за рахунок держави».

– Плющ про це у мікрофон заявив?

– Так. Тоді сесії постійно транслялися по радіо. Плющ часто говорить, не думаючи. Кучма ж образився на мене дуже серйозно і сказав, що я взагалі не є тією людиною, на яку можна покластися. Але до чого призвело те його декретотворення, всім тепер зрозуміло. І ще я вдруге «образив» Кучму, коли він звітував про чергову свою поїздку по Латинській Америці. Приїхавши з Чилі, Бразилії та Аргентини (тоді він відвідав три країни), він звітував про це у Верховній Раді. Я йому поставив запитання: «Що Ви там просили, Леоніде Даниловичу, для України?» І Кучма з великим здивуванням та агресією відповів мені приблизно так: «Я, Прем'єр-міністр 52-мільйонного народу, поїхав до Латинської Америки для того, щоб просити? Та ви не розумієте суті політики і значення Прем'єр-міністра. Я цим самим принизив би країну, яку представляю, і себе самого. Я нічого там не просив, я просто переймав досвід, дивився і робив висновки». Мені та відповідь не сподобалася: рівень мого тодішнього політичного розуміння і його рівень, щодо значення Прем'єр-міністра були різні. Я мав дуже негативне враження від його діяльності на посту Прем'єр-міністра. Тому, коли він подав у відставку, для мене було зрозуміло, що це не гірше для України. Та ось настали президентські вибори 1994 року. У партії Трудового конгресу України, яку я очолював, виникла проблема: кого висувати. Перед цим у моєму молодіжному комітеті працював консультантом Дмитро Табачник. Його я взяв на роботу за наполяганням Олександра Разумкова. Потім Табачника ми рекомендували до Державного комітету інформації. Звідти він пішов прес-секретарем до Леоніда Кучми в Кабінет Міністрів. Ну, і потім залишився в команді Кучми, щоб розгортати передвиборчу кампанію. А оскільки Табачник до-

бре знав наших партійців із Трудового конгресу, тобто тих людей, які мене оточували, то запропонував їм іти співпрацювати до виборчого блоку на підтримку Кучми. Я був категорично проти, бо вважав Кучму слабкою людиною, яку не можна було не тільки підтримувати, а й рекомендувати на пост Президента. Але так сталося, що злиденне життя вже тоді почало примушувати багатьох людей будь-яким способом заробити якусь копійку. Тому чимало з трудових конгресівців дало згоду працювати на Кучму. Табачник досить успішно проводив політику вербування. Він завербував тоді й Разумкова, Гальчинського, а також групу відомих учених із нашої партії. Йому допомагав у цьому голова ревізійної комісії партії Трудового конгресу України Олег Петров. Це ядро створило серйозну напругу в партії, оскільки я мав не меншу підтримку в іншій частині партії.

– А Вас персонально Табачник не вербував?

– Вербував. Якось він мені сказав, що Леонід Данилович хоче зі мною зустрітися, чи не заперечую я проти розмови з ним. Я відповів, що завжди готовий зустрічатися з усіма, тим більше з кандидатом на пост Президента. І моя з ним зустріч відбулася на Хрещатику в штабі Української спілки промисловців і підприємців, яку Кучма очолював після того, як його звільнили з поста Прем'єр-міністра. У нашій розмові з Кучмою був присутній той же Табачник. Кучма запитав: «Анатолію, чи може ваша політична сила, і ви особисто, підтримати моє кандидування на пост Президента? Ми б могли попрацювати?» Я сказав, що ми можемо працювати. Але для того, щоб ми працювали, мені треба отримати відповіді на три запитання. Перше запитання: «Яке ваше ставлення до Росії, чи не вважаєте ви, що Росія для нас є країною, яка може нас серйозно стримати від нашого бажання іти до Європи і взагалі знищити незалежність?» (А до цього він проголошував гасло на зближення з Росією, на утворення Союзу). Друге запитання стосувалося мови. «Я хотів би, щоб ви відповіли мені на запитання, яке мене надзвичайно серйозно турбує – статус української і російської мов в Україні». І третє запитання: «Я хочу, щоб ви мені відповіли, який устрій, яка система державної влади вами буде підтримана, чи узурпація влади в руках Президента є надзвичайно небезпечною справою, і чи не вважаєте

ви, що треба збалансувати права і обов'язки Президента? І як ви збираєтеся це робити? Якщо ви відповісте мені на ці три запитання, я готовий обмірковувати співробітництво залежно від відповідей, які ви мені дасте». Зрозуміло, що всі ці мої запитання ішли врозріз із його вже тоді задекларованим баченням перспективи. Кучма, мовчки вислухавши мене, сказав після деякої паузи: «Якщо можна, давайте зробимо тайм-аут». Я погодився.

– Чому Кучма не захотів відразу дати відповіді?

– Не знаю. Він якось поглянув на Табачника. І той чи моргнув йому, чи не моргнув, щоб не відразу говорив, я про це точно не можу сказати, але далі розмова наша припинилася. Після цього візиту ні Табачник, ні Кучма мені відповідей не передали. І я не добивався, щоб їх отримати.

– Табачник був членом вашої партії?

– Ні. І ось коли на з'їзді постало питання про те, кого підтримувати на президентських виборах, я запропонував кандидатуру Плюща. Я керувався тим, що нам потрібно висувати передусім українця-патріота, в якого болить душа за Україну. Вважав, що коли він не буде робити великих, мудрих кроків, то хоч до дурних, шкідливих не вдасться. Думки на з'їзді розділилися навпіл. І тоді я, щоб не було подальшої напруги в залі, запропонував рішення: нехай кожен сам визначиться і об'єднається у підтримці або Кучми, або Плюща. Я із групою активістів подався до Плюща, щоб йому допомагати. На жаль, Плющ несерйозно дивився на вибори і на агітаційні технології. Іван Степанович вважав, що коли він – Голова Верховної Ради, то цим уже все вирішено. Ця його самозакоханість призвела до поразки. Ми йому допомагали якимись листівками, трохи я підкрутив структури, бо вони були кволі й ніякі. Та цього виявилось замало.

– Хіба з'їзд мав право визначати двох кандидатів? Це вже «розбрат».

– Це не є порушенням Статуту. Структура партії може підтримувати одного або іншого. Я зі своєю групою обрав Плюща, а інша велика група, десь половина активу, пішла на вибори з Кучмою, – в тому числі Разумков, Гальчинський, Петров і донецькі активісти.

– Практично виникло дві організації. Плющ ваш провалився. До другого туру потрапили Кучма і Кравчук. Кого Ви тут підтримали?

– Я заявив, як голова партії, що буду підтримувати Кравчука.

– Кучма став Президентом. Як склалися після цього Ваші стосунки з ним?

– Розповім про одну цікаву історію до і після обрання Кучми. Коли я весною 1994 року не став депутатом, то прийшов до Кравчука (тоді він був ще Президентом України) і кажу йому: пропоную створити Фонд сприяння розвитку мистецтва і щоб ви стали для молодих талантів Ярославом Мудрим, бо що, як Вас у червні знову не оберуть Президентом України. Останні слова Кравчук сприйняв з подивом і навіть образою. Моя відвертість його шокувала. Я сподівався, що він потім стане президентом Фонду. Бо куди, кажу йому, вам податися? Бізнес не підходить, політикою займатися після глави держави – навіщо? Треба ставати Ярославом Мудрим.

– Тобто Ви пропонували йому взятися за духовне збагачення молодого покоління.

– Так. Це відповідально бути після Президента духовним вождем і моральним стовпом нації. Кравчук врешті-решт підписав Указ про створення такого Фонду, тобто він його легалізував. Мене призначив головою правління Фонду. Статут мав бути ще затверджений Президентом України через 3-4 місяці. І ось минає 4 місяці. Кучму обирають Президентом. Я приходжу до нього відразу після інавгурації. Це була моя наступна зустріч з Кучмою. Перед тим, як зайти до його кабінету, я розмовляв із Табачником. Той мені каже: «Анатолію, хочеш, щоб він підписав твій Статут, зроби його президентом цього Фонду».

– Табачник уже був главою Адміністрації Президента?

– Так. Я сказав, що не можу цього зробити, бо головою Фонду має бути передусім недіючий Президент. Я б і Кравчуку не пропонував очолити Фонд, якби його обрали Президентом. Тоді ж я вважав цілком логічним його рекомендувати. У той час між ними тривала війна не на життя, а на смерть.

*«Українська Газета»,
6 червня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Між ким тривала «війна»?

МАТВІЄНКО: – Між Кравчуком і Кучмою. Кучма Кравчука нищив не тільки перед виборами, що було логічно, а й після виборів почав топтати, порушувати справи, зв'язані з його ім'ям. Кравчук ходив синій і зелений. Я Кравчука підтримав, радив йому не переживати, бо все зміниться. І ось я зустрівся із Кучмою, щоб той підписав Статут Фонду.

– Після розмови з Табачником?

– Так. Я сказав Кучмі: «Ідея, яку я відстоюю, не стосується моєї особистої кар'єри. Я, як організатор, вважаю, що можу долучитися до створення інституту, що, справді, підтримував би таланти. Це моє тверде переконання. Є таланти – є Україна, немає талантів – немає України. Україна тільки спинається на ноги, їй треба показати свої імена і нам потрібно ці імена народжувати. Тому треба створити таку фундацію. Я прошу вас благословити своїм Указом і затвердити Статут, оскільки Указ, який був ухвалений Президентом Кравчуком, не відмінений і має запис про те, що Статут затверджується Указом Президента України. Це справа державна, а не моя особиста».

– Фонд державний?

– Ні, Фонд не державний, але важливий для держави. Йшлося про високу мету.

– І що на це Кучма?

– Він почав мені розповідати, хто такий Кравчук, який спадок він йому залишив, що тільки він з мафією бореться, що в країні одні злодії, які розікрали державу, а ти, мовляв, хочеш Кравчука рекомендувати президентом Фонду. Я зрозумів головну причину того, чому він не хотів давати благословення цьому Фонду.

– Що там був Кравчук?

– Так.

– Ви один на один із ним розмовляли?

– Так. І я йому сказав: «Леоніде Даниловичу, ви щойно прийняли присягу. Але майте на увазі, що рано чи пізно і ви будете экс-Президентом. І по тому, як ви ставитеся до свого попередника, так всі ваші наступні колеги будуть ставитися до вас. Я вас прошу, не беріть гріха на душу. Дивіться трохи в перспективу. Вам не потрібно бути президентом мистецького Фонду, бо ви більшу, найвищу в державі маєте посаду». Після цього він пообіцяв підписати Указ.

– Це зробив відразу при Вас?

– Хотів пізніше. Викавав клерків, щось вони там поправили. І тоді сказав: «Гаразд, я підпишу». Я настійно попросив його: «Підпишіть при мені, якщо ви не проти». Він усміхнувся і швидко підписав. Таким чином, Фонд було узаконено. Почалося помітне потепління у стосунках між Кравчуком і Кучмою. А через деякий час до мене підійшов знову ж таки Д.Табачник й каже: «Анатолію, якщо ти бажаєш, є можливість призначити тебе міністром.

– Міністром? Яким?

– Я не знаю. Табачник тоді ще не був затверджений главою Адміністрації Президента. Я його запитав: «Діма, а хто ти такий, що мені пропонуєш посаду? Скажи мені, які в тебе повноваження?» Табачника це дуже образило. Може, я й не мав права так казати, але вважав, що він молодший і міг би до мене ставитися не як до хлопчика на побігеньках. Згодом мене запрошує до себе Євген Марчук (він став Прем'єр-міністром) і каже: «Є думка, щоб вас рекомендувати головою Комітету у справах молоді та спорту». Я запитав: «А Валерій Борзов куди іде?» Він відповів, що, мовляв, Борзова ми будемо рекомендувати на іншу роботу. Я здивувався: «Чому на іншу? Чи, може, тому, що мене треба поставити на його місце? Я на «голову» Борзова не піду. Я з ним працював у ЦК комсомолу, для мене це морально неприйнятне». «Ні, ви підете не на «голову», – запевнив Марчук. – Борзов у будь-якому випадку в Комітеті не працюватиме. То приймаєте нашу пропозицію?» Я сказав: «За умови, якщо Борзов справді має іти, то я не заперечую». «Гаразд, я

підпишу подання і вас запросить Леонід Данилович», – заявив Марчук. Після цього мене запросив Кучма. Я приходжу до нього. Розмова була приблизно такою: «Анатолію, ми вважаємо, що ти маєш певний досвід роботи з молоддю. Як ти дивишся на те, щоб ми тебе рекомендували на посаду голови Комітету у справах молоді та спорту?» Я повторив йому те саме, що Марчуку: «Я згоден, але за однієї умови, що ви мене не саджаєте на «голову» Борзова. Якщо це вакансія, то тоді я не заперечую». «Гаразд. Чи є в тебе до мене запитання?» – сказав Кучма. Я відповів: «Немає. Але в мене є одна інформація, про яку я хочу, щоб ви знали». «Яка?» – зацікавився Кучма. «Я хочу вам сказати, і я вважаю, що мушу вам сказати: я за вас на президентських виборах не голосував. Рано чи пізно клерки вам донесуть про це, і тому я б хотів, щоб ви знали, що я не голосував за вас, а голосував за Кравчука». Обличчя Кучми змінилося. Однак він ніяк не прокоментував моє повідомлення. Лише зауважив, що те вже минулося, ми повинні всі разом працювати для України. Я сказав: «Саме з цієї причини я даю згоду йти працювати в Комітет». Кучма чомусь ще раз запитав: «Ну, то що, ми прийняли рішення?» Я відповів: «Прийняли». «Треба підписати», – ніби вже неохоче вів далі Кучма. «Якщо вважаєте за потрібне», – мовив я на це. І Президент при мені підписав Указ. Потиснув руку, заявивши, що Указ набирає чинності з моменту його підписання, а завтра його опублікуємо в урядовій газеті. Я ще сказав Кучмі, що з дружиною збирався поїхати на два-три дні на Івано-Франківщину до її матері і тоді вже прийду на нову роботу. «То немає проблем, – відповів Кучма. Повернешся, скажеш і тебе представлять». Прощаючись, я повідомив Президенту також, що зараз ще зустрінуся із Борзовим і про все розповім, бо інакше все це буде не по-людськи. «Ну, дивися, як вважаєш за потрібне», – без будь-якого натхнення, інертно мовив Кучма, і я пішов. Відразу поїхав до Борзова в Комітет. Зайшов до нього і кажу як давньому товаришу: «Ще дружина моя не знає про моє несподіване призначення головою Комітету, а тобі першому повідомляю про розмову з Кучмою. Хочу знати, куди тебе переводять, чи не лізу я тобі на «голову». Для Борзова все це було несподіванкою. Він ураз розгнівався, почав знервовано

висловлюватися проти мене. Я його заспокоював, казав, що ні в кого не просив цього місця, і радив зв'язатися з Прем'єр-міністром, а то й Табачником. Повернувшись від Борзова додому, я зібрав разом з Олею речі і наступного дня рано-вранці ми виїхали в Прикарпаття. Це була, здається, п'ятниця. У суботу я телефоную до Києва, запитую, чи опубліковано Указ. Відповідають, що немає. В неділю теж немає. Я приїжджаю з понеділок до Києва. Про Указ ніхто нічого не знає. І так по сьогоднішній день його ніде не опублікували.

– А що ж сталося?

– Я не знаю. Ніхто мені нічого не сказав і не вибачився.

– Ви не запитували в Адміністрації Президента?

– Не запитував.

– А Борзов залишився працювати?»

– Борзов залишився. Як мені потім розповідали, Табачник прийшов до Кучми й переконав його мене не призначати. Указ той порвали. Можливо, Кучма й сам передумав, зважаючи на мою відверту розмову з ним. Ось таке було ще одне знайомство з нинішнім Президентом. Я далі працював у Фонді. Потім виник проект утворення Народно-демократичної партії. Ми провели в Києві установчий з'їзд.

– Де це відбувалося?

– У Пушкінському парку. Там є виставковий павільйон.

Ми тоді провели, на мій погляд, цікавий, неординарний з'їзд. Усі сиділи за столами, по-європейськи.

– Створення НДП – це була ідея Кучми чи Пустовойтенка?

– Ні. Це була ініціатива знизу. Виникло бажання об'єднати кілька партій в одну – сильну, потужну. Я тоді очолював партію Трудового конгресу України, а Володимир Філенко – Партію демократичного відродження України. Якось після робочого дня ми сиділи чоловічою компанією за кухлем пива і один молодий урядовець, заступник міністра фінансів, Борис Соболев каже мені та Філенку: «Ви – енергійні, товариські хлопці. Чого ж ходите з карликовими партіями?» Ми почали тоді обговорювати нову стару ідею, що спонтанно народилася. А чому і, справді, не бути нам разом. Ми з Філенком почали радитися. Залучили до цього ще Євгена Кушнарьова, який був на той час

мером Харкова, а ще став головою об'єднання «Нова Україна». І ось так утрюх зиніціювали процес утворення нової політичної партії. Цей проект був тоді дуже своєчасним, ми, можна сказати, влучили в десятку. Багато політиків підтримали нас. І так сталося, що на з'їзді мене обрали головою. Ми ні про кого конкретно не домовлялися. Кушнар'ов і Філенко самі зняли свої кандидатури.

– Все ж таки Кушнар'ов, будучи мером Харкова, діяв як антиукраїнець, у місті разом зі своїми одnodумцями він чавив усе українське?

– Не чавив усе українське.

– То Ви не знаєте.

– Я знаю. Він був демократично налаштований, хоча національне почуття в ньому не переважало. Тоді все тільки «варилося». Якщо мені просто подобалося бути учасником незалежного процесу, то деякі цей процес розуміли як зростання власної кар'єри. Ми творили партію не прокучмівську. В усякому разі я так хотів. На з'їзд НДП прийшли з Адміністрації Президента Табачник і Кремень. Табачник повідомив мені, що приніс привітання Кучми. І ще додав: «Слухай, Анатолію, Леонід Данилович не проти, щоб ви обрали його почесним головою партії».

– Це був 1995 рік?

– 1996 рік, 23 лютого. Я відповів йому: «Ні, ми такого ніколи не будемо робити. А вам надамо слово трохи пізніше». Я це зробив свідомо, бо дуже багато людей з національно-демократичного середовища не пішло б у НДП, особливо з ПДВУ – Ємець, Філенко, Стецьків – люди, які ніколи не мали симпатії до Кучми. Тому нова партія вже була утворенням певного опозиційного налаштування. Хоча тоді ще опозиція до влади так не виявлялася, як нині. Хоч 1994 року Кучма проголосив курс, що по суті своїй відповідав більшою мірою національним інтересам, ніж будь-який його реальний крок, проте вже тоді було зрозуміло, що щось у нас не складається із Президентом.

– У Вас особисто?

– Ні, у державі. Це вже було очевидним, коли він заявив: «Скажіть, що мені будувати, і я буду будувати». Ці слова пере-

вертали уяву навіть романтиків, які досі сподівалися, що все буде гаразд. Коли я надав слово Табачнику, то виявилось, що він образився чи вдав, що образився, залишив з'їзд, передавши лист-привітання Кучми Кременю.

– А Кремень ким працював в Адміністрації Президента?

– Він вів внутрішню політику. Хоча за ранжиром мав прочитати текст глава Адміністрації Табачник. Та, як бачимо, його нерви не витримали. А я чому відразу не оголосив його виступ? Слово привітання від Президента мало прозвучати тоді, коли було б створено партію. А що ж її вітати, якщо вона ще не існує. І коли ми вже проголосили утворення партії, коли відбулося голосування і обрали керівний склад, тоді я дав слово представнику Адміністрації Президента. Безперечно, Кучма образився, що партія не стала під його протекторатом. Я гадаю, це відбулася заочна дуель Матвієнка і Кучми. Ми почали розбудовувати партію. Дьомін став головою Харківської облдержадміністрації, Пустовойтенко – міністром Кабінету Міністрів.

– Пустовойтенко, теж був членом НДП?

– Так. І членом президії.

– Ви тоді ще не були головою Вінницької облдержадміністрації?

– Ні, не був.

– А це правда, що на ту посаду Вас влаштував Пустовойтенко? Після створення НДП Ви випрошували в Пустовойтенка під час поїздки з ним до Харкова, щоб той Вас рекомендував Президенту Л.Кучмі. Це так заявив сам Пустовойтенко через три роки, коли Ви демонстративно вийшли з лав тієї ж НДП. Я це чув своїми вухами. Та й Ви чули, бо сиділи поряд із ним у президії.

– Це не так було. Я не випрошував. Весною, в березні, ми, справді, поїхали з Пустовойтенком до Харкова, де відбувалася партійна акція. Разом поверталися машиною й до Києва.

– В його службовій машині?

– Так. Причому кожна область нас урочисто супроводжувала. Я запитав Пустовойтенка: «Навіщо ця парадність?» Він тільки усміхнувся.

– Як це – «область супроводжувала»?

– Ну, ось, скажімо, їдемо Київською областю, – машину міністра Кабінету Міністрів, крім авто МВС, супроводжує місцеве ДАІ. Доїжджаємо до Полтавської області, нас на кордоні чекає ДАІ вже цієї області. Доїжджаємо до Харківської – там уже чатує інше обласне ДАІ. І те саме відбувалося, коли й поверталися з Харкова до Києва. Так ось їдемо ми з ним у машині назад. Про все переговорили, адже в один бік поїздка тривала чотири години. Якось зайшла мова про мого колишнього заступника по мистецькому Фонду Анатолія Толстоухова, якого я, можна сказати, прилаштував заступником міністра Кабінету Міністрів, тобто Пустовойтенка. Я багато доброго розповідав про Толстоухова, і Пустовойтенко раптом запитав, а чому я не працюю у виконавчій структурі. Я відповів, що вже «був» міністром у справах молоді та спорту, то, очевидно, більше не підходжу.

*«Українська Газета»,
20 червня 2002 р.*

Діалог ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Ви розповіли Пустовойтенку, як Кучма «призначав» Вас головою Комітету?

МАТВИЄНКО: – Так, але Пустовойтенко на це ніяк не відреагував. Він почав говорити про Вінницю. «Ось, – мовив, – нинішній голова облдержадміністрації Мельник звільняє місце. Як ставишся, щоб ти його замінив? Ти сам із Вінниччини, працював там». Я відповів, що дня мене це було б, безперечно, гарною управлінською школою. Голова облдержадміністрації – солідна школа господарника. «Ну, то я порозмовляю з Леонідом Даниловичем», – сказав Пустовойтенко. Я не заперечував за однієї умови, що Мельник, справді, іде з посади, бо, знову ж таки, на «голову» лізти не хочу».

– Ви пам'ятаєте, як Пустовойтенко на останньому для Вас з'їзді НДП, коли Ви демонстративно відмовилися бути головою партії і вийшли з лав цієї партії, заявив делегатам, що Ви впродовж усієї дороги, скільки їхали з Харкова до Києва в машині, прохали його поклопотати за Вас перед Кучмою, щоб Вас призначили головою на Вінниччину. Кланялися майже не в ноги.

– Чув. Нехай читає «Українську Газету» і заперечить хоч одне моє слово. Я не просився і не кланявся. То він сказав на з'їзді, гадаю, спересердя, через те, що я виступив проти Кучми. Це не робить йому честі. Я ніколи ні в кого не просився.

– Отже, Ви не були спочатку проти, щоб працювати в команді Кучми?

– Я працював не на Кучму, а хотів зробити щось корисне для рідної України, зокрема, Вінниччини.

– Як відбувалося Ваше призначення після того, як Ви приїхали з Харкова до Києва?

– Повернулися ми до Києва. Минуло небагато часу, і Пустовойтенко мені каже, що Президент дав добро на те, щоб

розглянути мою кандидатуру на голову облдержадміністрації. Я був запрошений до Президента. Прем'єром уже працював Павло Іванович Лазаренко, але його тоді не було в Києві, тому я відразу потрапив до Президента. Він мені сказав: «Є ось така думка, щоб тебе призначити головою на Вінниччині. Як ти на це дивишся?» Більше того, вінничани також ініціювали мій прихід: там було ухвалене рішення обласної організації партії НДП про те, що Мельник іде з посади і бажано підтримати кандидатуру Матвієнка. Я тоді сказав Кучмі вдруге: «Ви ж пам'ятаєте, що я за вас не голосував? Я буду чесно служити Україні. Я щиро хочу, щоб Україна мала гідне обличчя». У Кучми вже не було такої реакції, як вперше, коли він раніше «призначав» мене головою молодіжного Держкомітету. Хоча і цього разу я помітив, що йому моя репліка не сподобалася.

– Це був 96-й рік?

– Це був травень 1996 року, Після нашої «вінницької» розмови Кучма дав Кінаху доручення (Кінах тоді був віце-прем'єром), щоб він із Табачником поїхав мене представити.

– Ви у Вінниці за часів СРСР працювали першим секретарем обкому комсомолу, членом бюро обкому КПУ. Одне слово, повернулися в свою керівну молодість, тільки тепер першою особою в області.

– Тут усе мені до дрібниць знайоме, все дороге. Мене представили, і я почав трудитися.

– Як же Ви співпрацювали з Президентом?

– Я постійно з ним спілкувався. Нічого не просив, просто інформував його регулярно про стан справ з області.

– Телефон у вас був прямий?

– Ні, набирав завжди він. Я був активний на всіх президентських і урядових нарадах. Перша моя сутичка сталася з Лазаренком, коли я приїхав до Одеси на нараду голів облдержадміністрацій. Він, як Прем'єр-міністр, почав тиснути на Вінниччину з вимогою продавати хліб майже за безцінь. Я йому сказав, що такої ціни немає, і що Вінницька область не продаватиме хліб за «копійки». Він мені грубо сказав: «У тебе на губах молоко ще не висохло, щоб тут розповідати, за якою ціною хліб продавати».

– Це прямо на нараді в Одесі так заявив?

– Так, в Одесі. І ще додав: «Ти продаси за тією ціною, за якою тобі скажуть. Виконуй розпорядження». Я знову категорично заперечив йому. Ця перепалка закінчилася перервою, яку Лазаренко оголосив. Відразу запросив мене на каву. Дружно плескав мене по плечу. Але я мав дуже пригнічений стан і не реагував на його нещирі обійми. Я сказав тільки, що поговоримо не в кафе, а один на один у Києві. Нарада закінчилася, я поїхав у Вінницю, переночував удома, а наступного дня, зранку був уже в Києві. Зайшов до приймальні Лазаренка. Мені сказали, що він зайнятий. Я настійно попросив доповісти йому про мене. Заходжу до нього в кабінет. Якийсь клерк у нього сидів. Лазаренко попросив його вийти. Хвилин тридцять тривала в нас неприємна розмова. Я йому сказав: «Павле Івановичу, я не наймався до вас на роботу, я прийшов сказати вам, що так принижувати мене, як ви зробили в Одесі, ніколи нікому, в тому числі і вам, не дозволю». «Ти захищаєш приватні інтереси», – заявив Лазаренко. «Ні, я не захищаю приватні інтереси, мені довірили область і я відстоюю її інтереси, – відповів я. – Тому готовий хоч зараз покласти вам на стіл заяву і самі займайтеся Вінницькою областю». Він вибіг із-за столу, почав мене обіймати, промовляючи; «Ну, Анатолію, ти що, не розумієш, я не хотів тебе образити... Всі дивляться, як ти зі мною розмовляєш... Без поваги. А я ж Прем'єр, і я мушу хліб витиснути з областей. Ти ж розумієш мій інтерес. Ми ж з тобою давно знайомі. Не гнівайся. Давай, кажи, що треба, ми завжди з тобою домовимося. Я тебе прошу – телефонуй, заходь, нас чекають великі справи. Я вибачаюся». Я поїхав додому. Десь впродовж місяців зо три я міг у Кабінеті Міністрів вирішити будь-яку проблему. Лазаренко навіть мені телефонував і запитував, чому я його особисто не турбую, чому не прошу нічого. А потім постала проблема звільнення Олександра Мороза з поста Голови Верховної Ради. Закружляла владна афера по знищенню Мороза. Цю аферу придумав Лазаренко і втягнув у неї Кучму. Викликали до Києва всіх голів облдержадміністрацій на «співбесіди».

– Це був 97-й рік?

– Восени. Нас змушували говорити з кожним депутатом, щоб кожний із них підписався, що буде голосувати за відставку Мороза. Обласні керівники одержували завдання: зібрати в області свої депутатські корпуси, взяти з них зобов'язання, щоб вони виступили проти Мороза. Кожного голову облдержадміністрації викликали поодиночі. У кабінеті сиділи Кучма з Лазаренком. Лазаренко кожного консультував, а Кучма мовчав. Після того, як мене «проконсультував» Прем'єр, я сказав, що не розумію цієї технології, що не можу дати таку обіцянку, бо депутатським корпусом від області не керую. Я можу, мовляв, до них звернутися з вашим проханням, але збирати їхні підписи не буду. Я такого не розумію. Лазаренко на мене образився, почав знову дорікати мені, що ти, мовляв, завжди маєш думку не в той бік. Кучма мовчав. Тоді я попросив залишити мене з Кучмою наодинці.

– А в чиєму кабінеті велися бесіди?

– Кучми. Коли Лазаренко вийшов, я кажу Кучмі: «Леоніде Даниловичу, куди вас втягують, що ви робите? Дистанціюйтеся від цієї афери. Невже ви не розумієте, що це проблема, яку ви не маєте права ось таким чином вирішувати, навіть якщо вам цього хочеться. Президент не має права цим займатися». Я гадаю, що Кучма Лазаренкові це сказав, бо після цього той ще активніше почав на всіх голів тиснути, щоб ті здали йому потрібні списки. Я точно не знаю, скільки областей здало, але за моїми підрахунками здали всі. Зате не всі депутати підписувалися. Я теж скликав депутатів від області і тільки запитував, яка у них точка зору з приводу цих підписів, Я висловив свою думку, що влада має, справді, бути монолітною, і що Мороз тоді гальмував процеси. Більшість депутатів-вінничан заявила, що вони не будуть голосувати за відставку Мороза. Це перше. По-друге, всі депутати відмовилися ставити підписи. Навіть ті, хто був проти Мороза, не погодилися підписуватися. Я нікого ні до чого не примушував, ні на кого не тиснув. Після цього я написав доповідну записку Лазаренку, який збирав ці списки. Я засуджував його дії, називав це абсурдом, що принижує гідність людей. До того ж, навіть той, хто поставив підпис, не буде голосувати проти, бо ніхто його не проконтролює. Все це

чинилося з метою тільки шантажу, для того, щоб потім створити Морозу додатковий негативний авторитет. Мої стосунки з Лазаренком стали абсолютно ненормальними. Я Кучмі пояснював, що афера з Морозом потрібна Лазаренкові, а не йому. Бо «завалять» Мороза – Лазаренко буде у фаворі, а не завалять – Кучма буде в програвші і Лазаренко знову ж таки залишиться на білому коні. Під час нагнітання обставин навколо «справи Мороза» в пресі почали публікуватися різні негативні факти, зокрема, про спекулятивну торгівлю зерном, паливом. Урядова монополія на цю продукцію відчутно душила і Вінницьку область. Не знаю чому, але до мене почала надходити інформація про зловживання Лазаренка.

– Анонімна?

– Не тільки. Приходили люди, які казали, що готові свідчити. Ця інформація відповідала тому стану, що переживав і я, як голова адміністрації. Ось тоді я вирішив порушити питання про те, що Лазаренко є негідником, що його треба усунути від влади. Зайшов до Кучми і сказав йому: «Леоніде Даниловичу, ви працюєте з людиною, яка дуже небезпечна для України. Я вважаю, що ця людина не заслуговує на таку високу посаду, її треба звільнити, поки не пізно». Кучма вислухав, не коментуючи. А потім, коли почали зростати борги з пенсій і зарплат, він побачив, що це створює велику напругу. Я приходив до нього і доповідав, що так далі бути не може, ми продаємо дешево, а купуємо дорого. Жодна економіка, жодне господарство такого не витримають.

– Про цей Ваш гучний конфлікт із Лазаренком «Українська Газета» теж писала, але, не знаючи тоді справжньої суті конфлікту, обвинувачувала, чесно скажу, Вас у тому, що Ви виконуете волю Кучми для звільнення ділового, енергійного Прем'єра.

– Лазаренко діяв хитро, грав у рятівника народу. Конфлікт із ним почав я зовсім без «підказки» Кучми. Звільнити Лазаренка – це не була воля Кучми. Я почав публічно засуджувати дії Лазаренка в своїх заявах і виступах. І очолювана мною Народно-демократична партія зробила заяву, спрямовану проти Президента. Лазаренко почав мене пресувати. Я не отримав на область дотації. Вінниччина захиталася від того, що зростала

заборгованість. Я з останніх сил шукав можливості вийти з цієї кризи. Все ж таки ліквідував заборгованість у бюджетній сфері, з пенсійними виплатами теж була проблема, але завдяки особистим контактам мені вдавалося буквально виривати те, що виривав і раніше. Дії Лазаренка проти області серйозно ускладнювали мою роботу. Цей конфлікт поглиблювався. І ось коли ми оголосили з'їзд НДП, президія ухвалила рішення про те (на чому я наполягав), що Лазаренко злодій і партія вимагала відставки Лазаренка з посади Прем'єра. Це було весною 1997 року. Таким чином, ми засвідчували, що, по-перше, партія не є гачком для влади. Вона завжди критично налаштована до негативних дій влади, що було суттю партії, і по-друге, я справді хотів допомогти Кучмі очистити уряд від головного шахрая. Я гадав, що Кучму треба рятувати. Мені здавалося, що він сам цього зробити не може. Ситуація загострювалася і на міжнародному рівні. Вже світова громадськість почала бурхливо це обговорювати. Я мав інформацію про те, що думає світ з цього приводу, як дивиться на Україну, яка чомусь стала рухатися надзвичайно потужними темпами до корупції, зловживань і такого спруту, як внутрішній злодійський клан.

– Кучма у цей клан теж потрапив?

– Я гадаю, що потрапив. На мій погляд, він є слабким Президентом, який більше довіряє не чесним людям, а злодіям. У нього є в характері така легковажність довіри.

– Але ж Ви тоді думали, що він може потрапити під поганий вплив?

– Я щиро керувався тим, що треба було його в той час рятувати, підтримати. Пам'ятаю, зайшов я до нього в кабінет перед з'їздом НДП і заявив, що ми будемо серйозно критикувати на з'їзді Лазаренка. Він нічого не сказав. Увечері на нараді керівництва партії я повторив те саме. Я знав, що буду казати на з'їзді, але тоді не говорив дослівно, що саме. Не всі мої однопомісли погоджувалися зі мною. Коли я сказав, що ми будемо дуже серйозно, критично оцінювати роботу уряду на чолі з Лазаренком, Разумков (він тоді працював у президентській Адміністрації і був членом нашої політради) встав і запитав: «Як зрозуміти вашу заяву, що ви будете серйозно завтра в сво-

їй доповіді критикувати уряд Лазаренка?» Мене здивувало це його запитання. Я відповів, що ми зараз це питання тільки обговорюємо, що уряд Лазаренка, справді, заслуговує на серйозну критику, а висновком цієї критики повинна стати вимога з'їзду відправити Лазаренка у відставку. «Це ваше особисте рішення?» – знову запитав Разумков. Я відповів, що ні, що це рішення президії. До того ж мене підтримав і міністр Кабінету Міністрів Пустовойтенко.

– Проти свого шефа Лазаренка пішов? Мабуть, хотів бути Прем'єром?

– Може, тоді про це ще не думав. Сам Лазаренко почав у той час нищити Пустовойтенка як довірену особу Кучми в уряді і хотів його звідти викурити. І ось коли запахло смаленим, коли Лазаренко пішов ва-банк, Пустовойтенко на відміну від Разумкова став на мій бік.

*«Українська Газета»,
4 липня 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТИЙ ПЕРШИЙ

ЖОЛДАК: – Чому радник Президента Разумков, Ваш однодумець у минулому, не хотів розуміти Вас?

МАТВІЄНКО: – Мені дивною була його поведінка. Не знаю, чому він по-іншому це сприймав. Разумков на засіданні президії ще заявив, що рішення про Лазаренка повинна схвалювати політрада. Тоді я відразу запропонував поставити це питання на голосування, сказав: «Хто за те, щоб я завтра в доповіді заявив саме так, як зараз запропонував?» Усі проголосували «за», один тільки Разумков утримався. Не підтримав мене і Євген Кушнар'єв. Наступного дня він уже став главою Адміністрації Президента і на засідання політради, як член політради, не прийшов. Зате у день з'їзду, за 15 хвилин до його початку, підійшов до мене і мовив: «Щойно я проводжав Кучму в аеропорту і там був Лазаренко. Вони щось удвох обговорювали. Потім мені Президент сказав: «Передай Анатолію, щоб він нічого не говорив на з'їзді про Лазаренка». Свідком цієї розмови був Філенко.

– Ви не думаєте, що Кушнар'єв підмовив Лазаренко?

– Можливо. Це, по-перше. А, по-друге, вже було ухвалено рішення політради, яке я мав озвучувати на з'їзді. Як голова партії, я повинен був виконати рішення політради. І я озвучив це рішення. Потім, через деякий час, прийшов до Президента і повторив йому, що ось партія ухвалила рішення: вимагати від Президента звільнення Лазаренка. Я запропонував Кучмі зібрати голів облдержадміністрацій, щоб усім разом порадитися.

– Кучма ж міг Вам сказати: що ти тут командуєш.

– Міг сказати, але та «пухлина» вже так наросла не тільки зсередини, а й ззовні, що Кучма скликав Координаційну раду за участю всіх керівників областей. На тій раді відбулася дуже цікава розмова. Колись я її опублікую.

– Лазаренко був?

– Так. Були всі голови облдержадміністрацій, мер Києва. Я не виступав перший, чекав, поки мені нададуть слово. Потім не витримав...

– Кучма поінформував учасників про те, з якого приводу всі зібралися, яке питання хоче вирішити?

– Нічого він не говорив.

– Хто ж вів раду?

– Кучма. Він тільки сказав: «Давайте висловимося стосовно Прем'єр-міністра». Далі не коментував це питання ніяк. І ось, ви уявляєте, люди не знають, що казати, куди вони можуть потрапити, як бути: чи «за», чи «проти»? Кучма мовчить. Усі почали з позитивного. Бачать, що головний «хазяїн» добродушний, наче не збирається позбавитися Лазаренка. І ось тоді я не витримав, десь після 8-го чи 9-го виступаючого звернувся до всіх: про що ми ведемо мову?

– Всі до цього хвалили Лазаренка?

– Кажали: «Ну, що нам оце метушитися. Прем'єр енергійний, завзятий, то нехай і працює. Треба його, мовляв, пожурити, треба його покритикувати». Я мовив інше: Лазаренко не може очолювати уряд. Потім узяв слово київський мер Олександр Омельченко. Він мене підтримав. Після цього почалася більш предметна і відверта розмова. Але знову ж таки багато не знали, як підсумувати свої виступи. «Тато» мовчить... Нарешті Кучма встав і сказав: треба Лазаренка відправляти у відставку. Ось тоді всі заактивізувалися в цьому напрямку: так, треба, треба відправляти у відставку.

– Ви свого досягли.

– Тепер, через шість років після тих подій, по-іншому дивлюся на минулі ілюзії та реальність. Тоді я думав, що відставка Лазаренка – моя заслуга. Проте глибоко помилявся. Зараз можу сказати: виявляється, звільнення Лазаренка було вигідне для тих, хто крутився дуже близько біля Кучми, а саме: Волкову, Бакаю, Пінчуку, Суркісу, Медведчуку. Їм треба було прочистити територію для своїх вотчин, для свого панування, для свого бізнесу. І тому думаю, що не стільки я, скільки вони впливали на Кучму, бо звільнену «лазаренківську нішу» відра-

зу зайняли вони. І злочинства у нашій державі стало не менше, а ще більше, хоч і конкурентного. Кучмі теж було вигідно мати багатьох на цьому конкурентному полі, щоб, маневруючи між ними, себе утримати. Лазаренко, який сам монополізував фактично всю злочинську нішу, був для нього небезпечний. Кучма розумів, що це могло стати трагедією не стільки для України, скільки для нього. Тому він зважився підрізати коріння своєму могутньому висуванцю-земляку. Тепер на «плантації випасу» діє ціла камарилья, якій треба більше збирати «врожаїв», ніж одному Лазаренку. Вони, як сарана, нищать Україну. Тому сьогодні думаю: що я зробив доброго тим кроком проти Лазаренка для України? На «дохідне місце» Лазаренка вийшло багато «лазаренків». Я гадаю, вони всі тішилися, що знайшлася така людина, яка публічно підштовхувала Кучму до такого кроку. Хоча я ще раз кажу: між Кучмою і Лазаренком після звільнення останнього була змова.

– Яка змова?

– Коли Лазаренко пішов у відставку, то він мав працювати так, нібито в опозиції, зберігаючи при цьому свої впливи. І якби Лазаренко тоді залишився в Україні, то йому було б спокійно жити, він навіть у якийсь спосіб повернувся б і у політику. Ці мої припущення базуються на спікеріаді 1998 року, процесом якої практично керував Лазаренко. Чому два місяці тривала та спікеріада? Лазаренко виторгував собі посаду мінімум заступника Голови Верховної Ради.

– Це вже після того, як його звільнили з посади Прем'єра?

– Так. З огляду на те, що робив Кучма на президентських виборах 1999 року, на референдумі, зрозуміло, що він міг би Лазаренку швидко затулити рота і швидко змусити сидіти тихо. Він цього не робив, тому що, очевидно, був зацікавлений у тих усіх процесах і у поновленні якогось політичного статусу самого Лазаренка. Кучма – дуже великий майстер у справі отримання плюсів, дивідендів із найскладніших ситуацій. Ну, погляньмо, здавалося б, уже безвихідь, а він виходить переможцем. Він майстер стихії. Це він, а не хто інший, дозволяє Лазаренку летіти в Італію і випускає його з України. Звідти той транзитом дістається Америки. З ним тікають його дру-

жина, діти. Кучма робить з цього велику політичну кампанію. Здіймає галас, нібито ловить Лазаренка і бореться за те, щоб його повернути. Народ вірить: Президент, справді, є сьогодні борцем за покарання пройдисвіта Лазаренка, за повернення його в Україну. Більшість людей голосує у 1999 році на президентських виборах за Кучму, підкріплюючи своє рішення цим фактом, який є мильною булькою, а точніше, – брехнею. Але, оскільки інформаційне поле в руках Кучми, іншої інформації, яка є правдою, люди не отримують. Таким чином, я стверджую, що це є довготривалий проект взаємних (Кучми – Лазаренка) зобов'язань. Кучма і Лазаренко є одним цілим, і якщо ми сьогодні негативно ставимося до Лазаренка, то повинні адекватно ставитися і до Кучми. Боротьба, яка велася між ними, – ніщо інше, як прийом, щоб завести в абсолютну оману більшість народу і зняти з Кучми відповідальність за Лазаренка, за великі злодіяння Лазаренка, або заретушувати їх. Тому я ще раз кажу: ми не знищили Лазаренка як явище, ми не нейтралізували явище зла в особі Лазаренка його відставкою, ми породили нових, може, й більших лазаренків. Ми не викоренили це зло. На його полі, повторюю, виріс добрий десяток, включаючи донецький клан, таких ось супер-лазаренків. Я стверджую, що Бакай за моїми розрахунками вивів з обігу, практично з державної кишені, не менше Лазаренка, а може, навіть удвічі-втричі більше. Сьогодні називаються цифри, що Пінчук (зять Л.Кучми) десь на суму у межах 7,5 млрд. доларів має фактично власності, яку придбав приблизно за 80 мільйонів. Про масштаби корупції свідчить і такий страшний факт. Я, наприклад, із здивуванням дізнався, що Україна спалює газу на електростанціях у межах 5 млн. кубометрів, а списує в межах 40 млн. І це все лягає на програму із Туркменістаном. Тобто масштаби злодійства є страшні. Скажімо, «Россаву» куплено за ціною в 21 раз меншою, ніж є реальна ринкова вартість цього шинного заводу у Білій Церкві.

– Хто купив?

– Не знаю. Не так легко сьогодні дізнатися, де чия власність в Україні. Я вважаю, що зараз є нагальною потребою проведення інвентаризації всієї власності. І не тому, щоб її забрати. Просто треба знати: хто її власник. Річпорт, наприклад, прива-

тизувала бабка, якій уже за 70, і яка взагалі немає жодного уявлення, що це таке. Таких «бабок» у нас по Україні нині чимало. Україна в неінвентаризованій ситуації головного капіталу не може рухатися далі. Темне середовище, каламутна вода створюють незрозумілу перспективу. Тіньовики ніколи не легалізують капітал, до чого ми прагнемо. Якщо державні об'єкти приватизовано в рамках законів, навіть тих недолугих, які були, і мудрі ділки знайшли можливість їх обійти, ну що ж, підстав немає їх забрати. Але якщо це є грубе порушення законодавства, то тоді треба змусити ту людину, яка незаконно придбала власність, пройти процедуру законної приватизації.

– Тобто слід притягти до відповідальності ту людину, яка заплатила значно меншу суму, що не відповідала справжній вартості об'єкту?

– Не тільки. Є такі, що взагалі нічого не платили. І це завдяки деяким високим урядовцям. Тут спритно використовується процес банкрутства. Свідомо провадиться економічне падіння, знесилення того чи іншого підприємства, після чого здійснюється купівля за безцінь. Подібне чинить ніхто інший, як держава. Сьогодні, скажімо, податкова адміністрація взагалі виведена з-під будь-якого впливу. Наприклад, Верховна Рада не може вимагати звіту М.Азарова. Уряд також не може вимагати звіту М.Азарова. Один лише Президент надав собі право вимагати звіту від М.Азарова, хоч Кучма не є головою виконавчої влади. Оцей неконтрольований хаос почався із народження великого спрута. Поява Лазаренка не є феноменом самого Лазаренка. Це продукт режиму, який створив Кучма. Цей режим мав запит на таку людину, на абсолютно аморальну, безвідповідальну. І вона з'явилася. В чому можна найбільше звинувачувати самого Лазаренка? Він витяг корумпованість, продажність, аморальність на верхівку нашої влади. Кучма не протидіяв цьому, він, можливо, цього й хотів, але не знав, як зробити. Кучма настільки слабкий, що навіть сам і вкрасти не може. Він отримує свою долю, тобто те, що йому дають як маклеру – 5, 10, може, 80 відсотків. Лазаренко знищив нашу уяву взагалі про мораль. Коли, скажімо, до Лазаренка приходили ділки і казали: «Павле Івановичу, в нас є пропозиція щодо дуже

цікавої схеми, яка дасть можливість заробити шалені гроші. Ми вам пропонуємо 20 відсотків від того заробітку». Маклер, як правило, бере 5 відсотків, а 10 – це вже супермаклер. Лазаренко відповідає: «Чудова ідея. Але давайте так: 80 відсотків мені, а 20 – вам». Вони: «Як? Такого не може бути». Він: «Якщо не може бути, тоді я заберу всі 100 відсотків, бо я вже цю ідею знаю і реалізую без вас». І ті люди працювали за долю маклера, виконували роботу, гроші несли «Паші». Несли всі – не тільки наші громадяни, але й американці. Потім ті ж американці нас запитували: «Що ви будете робити з корупцією?» Це я почув на одній із дискусій. Наш політолог відповів американцям: «Це вас треба про це запитати, бо корупцію породили не тільки наші, а найперше – ваші бізнесмени. Вони в черзі сиділи з дипломатами до Лазаренка і давали йому хабарі, раділи, що він їх бере». Оскільки Україну хотіли виснажити і було що звідси тягти, то все це відбувалося подібним чином. Отже, який зробимо висновок щодо дружби і співробітництва Лазаренка та Кучми? Король помер, тобто Лазаренко нейтралізований, нехай живе Лазаренко! Треба сказати так, що характерним для кучмізму є те, що він змінює фаворитів, але суть цього явища залишається. Я назвав прізвиська людей, які виростили на лазаренківському ґрунті, як гриби. Тому, коли переді мною сьогодні стоїть запитання «Хто звільнив Лазаренка?», я хочу відповісти, що не Григорій Омельченко, не Матвієнко. А Лазаренка звільняли разом з Омельченком і Матвієнком сили, здавалося б, абсолютно несумісні. Проте ці сили в особі Волкова, Пінчука, Бакая, Суркіса, Медведчука розуміли, що Лазаренко розчищав їм дорогу в перспективу. Консервація Лазаренка, його ізоляція в суспільстві дала їм простір до безмежного збагачення. Приклад Лазаренка, дуже творчо використаний кожним із них, дав їм можливість вгамувати вже без будь-якого стримання свої вовчі апетити. І Кучмі було вигідно. Він цим диверсифікував, зважаючи на те, що Лазаренко був жорсткий монополіст. Всі названі вище особи стояли перед ним струнко і кожний із них служив як Кучмі, так і Лазаренку. Лазаренко звузив гирло доступу «ходаків» до Кучми і практично був єдиним фільтром, що певним чином впливав на Кучму. Знищивши Лазаренка, найближчі «ходаки»

розкрили цей доступ. Зрадив також Кучма, бо він уже не був залежним від однієї людини. Це створювало йому умови відносної свободи. Після виникнення певної кількості кланових «сімей» почали розмежовуватися сфери впливу. Коли ж деякі клани більше висувалися, ніж інші, і ставали небезпечними, то Кучма їх «присаджував». Згадаймо, наприклад, спроби СДПУ(о) вибитися серед фаворитів Президента. Есдеки, створюючи по-тужну політичну партію, почали втягувати в своє коло керівників обласних адміністрацій. Кучма, побачивши, що це переростає в малоконтрольований і некерований ним конгломерат, дав команду обмежити медведчуків. Поїхав тоді глава Адміністрації В.Литвин у Закарпаття і в тому головному обласному осередку СДПУ(о) здійняв бучу: всі керівні адміністратори вийшли з СДПУ(о) разом із Балогою, який був головою облдержадміністрації.

*«Українська Газета»,
25 липня 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТИЙ ДРУГИЙ

ЖОЛДАК: – Це стало сигналом і для всіх інших областей?

МАТВІЄНКО: – Так. Кучма дав зрозуміти головам інших облдержадміністрацій, що Медведчук не такий уже сильний. Медведчук після цього присів. Але згодом знову почав підніматися. Добився прийняття Земельного кодексу, довів американцям, що він такий вірний син Америки, а росіянам показав, що, ухвалюючи рішення, з ним треба рахуватися. Росіяни тоді подумали, що його треба зняти. І це сталося не без участі Кучми. Медведчук пішов з поста першого віце-спікера. Знову ж таки у цій ситуації було використано Григорія Омельченка, Матвієнка, Головатого. Кучма вміє закумулювати сили всіх партій в ім'я своєї вигоди. Зі мною це вже двічі робив. Я був ініціатором щодо звільнення Лазаренка і Медведчука. Хоча насправді я є ініціатором, щоб ліквідувати негативні явища. Кучма ж ініціатор, щоб послаблювати своїх фаворитів, які набувають сили більшої, ніж дозволено.

– Чужими руками жар загрібає?

– Він діє за принципом використання вітру. Вітер може служити для якогось пересування і підвищення швидкості, а відтак і набуття кінетичної енергії. Вітер може руйнувати дамби, будинки. Його використовують з різною метою. Кучма майстер на це.

– Виходить, він Вашими «потоками вітру» викинув на берег і судно Лазаренка. За Вашою ж пропозицією скликав нараду голів обласних держадміністрацій, на якій спочатку попустив інший «вітер»: місцеві адміністрації, не знаючи задумів Кучми, пропонували, щоб Лазаренко залишався Прем'єром. Вони не розуміли, про що йде мова. Потім подув Ваш «вітер», що підтримав уже і Кучма. Таким чином Лазаренко «впав», а Ви вирости в очах усіх голів адміністрацій. Вони зрозуміли,

що Ви, очевидно, є людиною, наближеною до Кучми. В той же час він підсилав до Вас людей (того ж Кушнарьова), щоб Ви не чіпали Лазаренка. Сам про це Вам не казав. Що Ви тоді про ці «ходи» думали?

– Я думав, що він мене перевіряв: чи я є людиною послідовної дії, чи є людиною переконання, чи я також намагаюся кон'юнктурувати, заграю до нього, щоб, щось колотячи, знайти собі вигоду. І тоді я для себе зробив помилковий висновок: Кучма по своїй суті є людиною порядною, але потрапив у халепу з Лазаренком, він не може виплутатися, бо та халепа є значно глибшою, ніж я її розумію, і тому комбінація усунення Лазаренка в добровільному порядку, тобто згідно з поданою заявою, я гадав, означала, що це, ну, якби мій товариш мене дуже підвів, але я, як Президент, маю якісь моральні зобов'язання, тому з ним мушу порвати стосунки. Безперечно, Лазаренка, мовляв, можна посадити в тюрму, можна його звільнити за статтею, але якісь чисто людські підходи дають право просто сказати: «Іди, друже, і ми з тобою більше не друзі. Єдине, що я зроблю, так тебе не знищу. Нехай тебе Господь карає». Саме так я думав тоді про Кучму і Лазаренка. І оскільки, я гадав, Кучма мене перевіряв, то ще активніше посилив свої ініціативи, своє бажання допомогти Президентіві-людині.

– Незважаючи на те, що Ви вже перед цим зневірилися у ньому?

– Я ніколи в нього не вірив. Але тоді, відчуваючи, що йому треба допомогти, думав, що помилявся щодо нього. Тому терміново, інтенсивно намагався йти на допомогу. Так щиро я ніколи ще не ставився до Кучми. Мені було навіть трохи соромно, що я вів себе неправильно в минулому, і хотілося компенсувати це своєю активністю у спільному схваленні потрібних Україні рішень.

– Які ж це, цікаво, були рішення?

– Ми ініціювали, наприклад, вирішення проблем щодо зміни керівництва в регіонах.

– Хто це ми?

– Передусім, Народно-демократична партія, якою я керував.

– Будучи ще й головою облдержадміністрації?

– Так. Ми, скажімо, висунули тоді Куніцина на керівну посаду в Криму. Я і сьогодні вважаю, що Куніцин є значною державною фігурою, хоча він потрапив під залежність Кучми і ніяк не може з цього вилізти. Але, повторюю, він усе-таки для Криму сьогодні є найкращим.

– У якому відношенні є найкращим?

– Ви знаєте, як інші відомі діячі Криму негативно ставляться до України. Куніцин вів і веде політику проукраїнську і це для мене було і є надзвичайно важливим. Я найпершим підтримував його ідею щодо експерименту по Перекопу. Ми переконали Кучму в тому, що коли цей перешийок буде українським, то і Крим буде українським, бо це є горло півострова. Якщо це горло перерізати або перетягти мотузкою, Крим буде усихати. Кучма схвалив експеримент, запровадив першу економічну зону в Криму, саме там, де Куніцин був головою міськради, мером Красноперекопська. Тому це був крок правильний. Куніцин виріс на цьому, засвітився як фігура загальнокримського масштабу. Рекомендували його на вищу урядову посаду і підтримували ми. Я мав, наприклад, досить жорстку розмову, майже ультимативну, з Кучмою з приводу того, щоб Куніцин став там Прем'єр-міністром. Я вже не кажу про те, що відбувалася досить жорстка розмова і щодо інших рекомендацій. Наприклад, ми, партія, рекомендували керівником у Харків Дьоміна. Сьогодні він супердемократ порівняно з Кушнарєвим.

– Дьомін теж був у Харкові русифікатором, розставляв росіян на всі керівні посади.

– Я його оцінюю, порівнюючи із нинішнім керівником Харківщини Кушнарєвим. Це завдяки підтримці Кушнарєва Харків 90-відсотково проголосував за впровадження в регіоні російської мови. Хоч це, звичайно, жодного юридичного значення не має, але ж продемонстровано рівень політики голови облдержадміністрації і його державницький вибір.

– Це Ваш кадр. Ви його вирошували.

– Мені дуже прикро. Раніше він хотів незалежної України, був на демплатформі, в НДП, боровся за самоврядування. Підтримуючи його, ми вибирали краще з усього того, що було.

Треба було вибирати кращих. Ми, скажімо, підтримали Теофіла Бауера в Чернівцях. Як підтримали? До мене підійшов В'ячеслав Чорновіл і попросив переконати Кучму, щоб той змінив своє негативне рішення щодо призначення Бауера головою обласної держадміністрації. І ми це зробили.

– Бауер – українець, патріот?

– Якщо його відстоював Чорновіл, то для мене було зрозуміло, що це патріот України. У той час високу чернівецьку посаду намагалися захопити есдеки. І в цьому протистоянні ми виграли. Наша партія перший час протистояла впливу на Кучму з боку Волкова, Бакая, Медведчука, поки в неї не почали лізти всілякі пристосованці з кон'юктурних, кар'єрних міркувань. Волков теж пробивався ближче до Кучми. Він побачив небезпеку з боку Матвієнка. Як це так я впливаю на розстановку кадрів, до того ж нічого за це не беру з тих кадрів, нічого не отримую. І ті кадри знають, що вони прийдуть на високу посаду тільки тому, що вони є професіонали і тому нікому не даватимуть хабара і не братимуть на себе жодних зобов'язань, щоб вислужуватися. Це, на думку Волкова, була ніша, яка мала жити когось. Це вже було щось ненормальне з точки зору їхньої логіки, їхнього характеру.

– Але ж Ви серед професіональних кадрів «подарували» Україні нового Прем'єра в особі недалекоглядного, скажемо так м'яко, Пустовойтенка.

– Ну, Пустовойтенко тоді ще був незрозумілий. Він не відразу показав свою червоточину. І не так легко нам було його висунути. Кучма планував після Лазаренка призначити іншу людину.

– Кого?

– З естетичних міркувань я не хочу зараз її називати. Вона заслуговує на зневагу. Я вважав, що краще мати свого, хоч і поганенького, ніж чужого, ворожого і розумного. Після Пустовойтенка були призначені шість голів обласних держадміністрацій і Прем'єр-міністр АР Криму завдяки впливу на Кучму нашої команди. Ми ініціювали, пропонували, переконували, і Кучма погоджувався, вважав, що такі кроки є правильними. І тепер подивіться на кожного з них. Хіба можете сказати, що

Олег Дьомін є злодієм? Що Володимир Лушкін сьогодні є найгіршим призначенням?

– Лушкін взагалі невідомий. Хто він такий?

– Він був головою держадміністрації Житомирської області. Сьогодні –державний секретар Міністерства палива та енергетики.

– Але його ніхто не знає в Україні.

– Нехай не знають. Скажіть мені, будь ласка, навіщо людині знати, хто їй робив операцію, їй головне, щоб операцію зробили нормально. Вам що, цікаво, хто сьогодні є міністром фінансів? Чи сільського господарства? Головне, щоб у Вас були продукти. Це є нормальна влада. Коли люди мало знають, хто ними керує, а справи – добрі, то це, я вважаю, є нормальна влада.

– З Лушкіним зрозуміло...

– Одне слово, ми розбудили камарилью. Вони всі наїжачилися. Я гадаю, що я їх і об'єднав, вони зрозуміли, що щось треба робити, бо так і до них черга дійде, до кожного, і, справді, дійшла б. Вони почали намагатися мене скомпрометувати всілякими способами. Передусім весь час підшіптувати Кучмі, що я є ненадійною людиною. Скажімо, я ніколи не казав неправди. Це моє кредо. Хоча я, будучи головою облдержадміністрації, стримувався від того, щоб казати всю правду. У своїх інтерв'ю, пресових конференціях, не раз і критично ставився до Кучми. Я відзначав, що він правильно робить, і казав, що неправильно, що добре, а що недобре. Але я це робив, не нагнітаючи антагонізму, а від щирого переконання, що така політика тільки гуртує людей, викликає до мене, як керівника обласної держадміністрації, довіру, а до Кучми – і повагу. Коли він прибував на моє запрошення до Вінницької області, то я не возив його через потьомкінські села, а показував реальне життя. Я знайомив його з господарством, яке зруйнувалося через недолугість економічної політики того ж самого Лазаренка, а потім Пустовойтенка. Пригадується один такий цікавий випадок. Це було в Калинівському районі. Є там село Радівка, відоме в Україні інтенсивним веденням тваринництва. Якось я приїхав у це село. Голова тодішнього колгоспу мало не плаче: «Я порахував, що для того, щоб моє тваринництво було рентабельним, мені треба

щороку одержувати шість тисяч літрів молока від кожної корови. Ми ж надоюємо по 3,5 тисячі літрів молока, що теж немало, але я в мінусах. І треба врахувати, що ще й крадуть молоко, бо немає зарплати. Я можу вийти на чотири тисячі. Проте будуть збитки». Я до приїзду сюди Кучми намалював діаграму, як ми нищимо тваринництво. Перед його «візитом» в області з'явилися його клерки і дуже цікавилися, куди я повезу Кучму. Вони гадали, що я запрошував його лише для того, щоб він втішився від побаченого, зрадів, як тваринництво в Україні зростає

– А що так заведено: перш, ніж приїде перша персона, хтось із її штабу попередньо приїжджає?

– Безперечно. Приїжджає міністр, інші діячі всеукраїнського масштабу.

– Якщо планується зарубіжний візит, то це зрозуміло: міністр закордонних справ повинен їхати раніше, щоб підготувати приїзд глави держави. Але ж відвідання Вінниччини – це звичайна робоча поїздка.

– У випадку з обласним «візитом» керівники тієї чи іншої галузі перестраховуються, щоб для них не було несподіванок. Я «розвідникам» розповідав про загальний стан справ. І ось намалював ті діаграми і показав їх Кучмі, щоб він побачив, який маємо рівень рентабельності. Ми поїхали потім на бурякове поле. Там те саме. Показав йому бурякове поле в Козятинському районі в селі Комсомольське. Там замість того, щоб похвалитися перед Президентом, які, мовляв, ми вирощуємо буряки, я довів йому, що рентабельність цукрового буряка може бути за тією політикою, яку ми проводимо, 450-500 центнерів з гектара. Але ми таких урожаїв уже не збираємо, бо немає чим і немає за що придбати техніку. Тому буряк став збитковим. Коли ми приїхали на ферму, Прем'єр-міністр Пустовойтенко смикає мене за рукав і шепоче: «Ти хоч тут, «герой», не кажи про погане в тваринництві. Ти можеш щось гарне Президенту розповісти?» Ось такою була налаштованість у владі. Пропрезидентська команда, як і сам Пустовойтенко, була зацікавлена разом з усією камарильєю нейтралізували Матвієнка. Ставши Прем'єром, Пустовойтенко зрозумів, що критика причин розвалу в країні є й оцінкою його діяльності і завтра Матвієнка може вийти ще

на трибуну НДП і скаже, що Пустовойтенка треба відправити у відставку. А до того вже йшло: Пустовойтенко не міг керувати економічним процесом в Україні. Крім того, на нього впливали Суркіс і Медведчук. Вони керували розстановкою кадрів і одержували собі прибутки. Я нічого не просив ні в уряді, ні в Президента, коли з ним зустрічався.

*«Українська Газета»,
12 вересня 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

ЖОЛДАК: – З якою метою Ви з Кучмою зустрічалися?

МАТВІЄНКО: – Як правило, я порушував певні проблемні питання, радився, казав, що буду робити. Свідомо хотів у рівних умовах з іншими керівниками областей доказати, що чогось можна досягти за рахунок елементарного бажання, елементарного порядку. Головою облради Вінниччини був соціаліст Бондарчук. Мої недруги в Києві нашіптували Кучмі: бачте, Матвієнко ненадійний, бо он соціаліста тримає в області і якісь дивні інтерв'ю дає. Як тільки я де дам інтерв'ю, Кучмі ту газету кладуть на стіл. Мовляв, дивіться, він вас не любить, він не заявляє, що робить те, що каже Президент.

– Що ж Ви казали в тих інтерв'ю?

– Що треба любити Україну, дбати передусім про інтереси людей. Потім казав, що критично ставлюся до деяких рішень і кроків Президента. Я вважав, що треба робити те-то і те-то. Це, безперечно, ослаблювало довіру Кучми до мене. А щодо соціаліста Бондарчука, то весь час ним кололи Кучмі очі: дивіться, Матвієнко у змові із соціалістами, ви боретеся з Морозом, а він його підтримує, міг би позбавити Бондарчука крісла голови облради, але не хоче. Кучма телефонував мені щотижня і повторював: «Відправ Бондарчука у відставку». Я відповідав: «Леоніде Даниловичу, я не відправляю, він потрібний. Я ситуацією в області володію, а коли виходжу до комуністів на мітинг, то звертаюся до них: «Ось біля мене стоїть ваш лівий Бондарчук. Нехай скаже, що я не так роблю». Або коли ми проводимо нараду апарату, я прошу Бондарчука: «Сідайте зі мною і будемо разом приймати рішення. Скажіть, яке рішення краще, і я прийму ваше». Ось чому я не піддавався пропозиції Кучми та його оточення. Я стверджував на ділі, що моя політика є відкритою, я нікого не обкрадаю і ні від кого не ховаюся. Але в центрі, в

Києві, росла недовіра до мене, створювалася певна напруга навколо мого імені.

– Ви відчували, що у Вас назріває конфлікт із Кучмою?

– Я відчував, що і мене, і його відштовхують до конфлікту.

Коли в останній рік свого головування на Вінниччині я приходив до Кучми, то мені Кушнар'юв казав: «Толю, я тебе благаю, не кажи йому чогось такого, що ти хочеш казати. Кажі щось добре. Давай спочатку трохи приємного, а потім критичного, стримуй себе, не навантажуй його проблемами». А я приходив і казав, що є такі і такі проблеми. Він не звертав на це уваги, накопичуючи негативну енергію до мене. Я не казав про його проблеми з трибуни, я казав йому про них у вічі. Я і бачив, що йому це не подобалося. Коли скажімо, це мовиться один раз, то нічого, але коли я казав, що вам уже це казав і давайте робити, давайте діяти, а він, очевидно, не мав можливості діяти, бо був зв'язаний іншими зобов'язаннями, то в результаті я все більше і більше ставав в Адміністрації Президента білою вороною. Незабаром було поставлене завдання: нам треба ізолювати Матвієнка. Як це зробити? Можемо ізолювати двома способами. Перший: треба переконати партійців, що лідер партії має перебувати в Києві, а тому лідер партії повинен іти на вибори до Верховної Ради. Але це був збіг спільних інтересів. Я не вважаю, що посада голови облдержадміністрації є меншою, ніж влада народного депутата України. Та я розумів, що далі не можу мучитися, тобто я мушу казати правду не тільки в очі Кучмі, а й людям. Більше я не міг мовчати, коли бачив, що злочинство зростає з нестримною силою. Я розумів, що правду вже треба казати публічно, бо мої контакти один на один з Президентом вичерпуються. Тиснути на Кучму треба вже публічно. В той же час я цього робити не мав права, бо я був його ставлеником. І тому для мене рішення йти у Верховну Раду стало рятівним. Ставши народним депутатом і керівником фракції НДП, я публічно почав заперечувати деякі Укази і рішення Президента, які були антиконституційними. Вперше у Верховній Раді таке відбулося: президентська фракція, якою фактично була фракція НДП, раптом не підтримувала Президента. Це занепокоїло Кучму, який вдався до тривалої спікеріади, залучивши до цього

і Лазаренка. Я ж хотів, щоб парламент обрав нелівого спікера. А тут ще й Разумков взявся підтримувати комуністичну присутність у керівництві Верховної Ради, бо йому потрібен був теж російський вектор.

Отже, виникло багато нюансів. Тріщина між мною і Кучмою поглибилася. Я відразу заявив усім членам НДП і йому, що партія не буде підручною Президента, а стане відповідальною, справді народно-демократичною організацією. Тому «згори» подається наказ фракції і тим людям, яких зігнав Пустовойтенко: відходити від мене. До Кучми надходить також пропозиція, що треба створювати інші партії – демсоюзу, регіонів і т.д. Наша фракція починає зменшуватися. Було 94 депутати, дійшло до 60 з чимось чоловік. Фракція тане. Це створювало проблему: чи я є справжнім лідером? Потім у партії виникли два середовища: одне стало за мною, друге – прокучмівське. Ця проблема теж почала загострюватися. Мені ж треба було зберігати єдність партії. Я розумів, що як лідер, не можу стати на той чи інший бік, але й збалансувати дві сили, тобто взятися підтримувати Кучму і не мати впливу на нього, стати його «шнурками», ми програємо – втратимо довіру суспільства і не матимемо партії, яку я хотів. Народжується ідея: запропонувати для Кучми, як кандидата на пост Президента, вимоги про те, що він мусить робити, коли стане знову Президентом, і щоб підписати це все публічно.

– Щоб партія контролювала його зобов'язання і дії? Це Ваша була ідея?

– Вона народилася в колі партійців: Ємця, Філенка, Стецьківа, Матвієнка. Ми разом обговорювали, як нам співпрацювати з Кучмою. Я, як голова партії, мав зобов'язання перед нашими рядовими структурами, які були порядні і не мали тієї гнилості, що в Адміністрації Президента. І ці структури, якщо ми просто підемо сліпо за Кучмою, не знатимуть, чому ми раптом підтримуємо людину, яка нічого не зробила для України, народу.

– Пам'ятаю, коли Ви опублікували ті свої вимоги, я був здивований, відчув, що це виклик Кучмі, і прихильно поставився до Вашої партії і подумав: оце вже не президентська організація.

– Це нелегко було зробити. Ми спочатку обговорили вимоги як ідею. Її підтримали усі, навіть Кінах, Пустовойтенко, Єхануров, Плющ. Вони теж були в президії НДП. Тоді ми запропонували написати спільну угоду. Я з Тарасом Стецьківим, а згодом приєднався Ємець, написали і винесли її, як проект, на президію. Вона пройшла перше читання, тобто була взята за основу. Після цього ми її доопрацювали. Я пішов до Кучми і кажу: «Леоніде Даниловичу, є цивілізована практика, коли велика партія ухвалює рішення про співпрацю з Президентом країни. Ми цей крок теж будемо робити. Я прошу Вас цивілізовано на нього реагувати, тому що партія є живим організмом, а не вашим підручним інструментом. Сильна партія потрібна і Вам, і Україні, потрібна і мені, як її голові. Ви повинні погодитися, що треба мати партію такого типу». Кучма, я так гадаю, не «в'їхав» у цю тему серйозно, бо мовив: «Ну, займайтеся там цим, а ми потім сформулюємо такі вимоги і їх опублікуємо».

– Він не зрозумів, що Ви вже склали вимоги?

– Удав, що не зрозумів. Я вийшов від нього з думкою, що чесно попередив його. Вважав морально-етичним сказати Кучмі про наші заходи, щоб він не думав, ніби ми за його спиною готуємо щось неприйнятне для нього. І ось ми схвалюємо рішення про остаточний текст цих вимог та про публікацію. Всі проголосували. Проводимо прес-конференцію, оприлюднюємо вимоги, публікуємо. Там, як Ви пам'ятаєте, ми визначили Кучмі чіткі кроки в економіці, соціальній сфері, екології, зовнішній політиці, спрямованій на європейський вибір. Після цього Кучма мав висловитися щодо угоди і підписати її. І тут запрацювали інші механізми. Оточення Пустовойтенка почало Кучмі нашіптувати: «Дивіться, що він зробив, підступний. Хто він такий? Який він негідник. Це він вам вимоги висуває?» Як я тепер розумію, мені тоді була влаштована пастка. Всі ті, хто мене підштовхував до угоди й ухвалив текст вимоги (один, здається, з них утримався), дружно налаштували Кучму проти мене, а на першому етапі четвертого з'їзду НДП вже вирішили самі дати мені бій. Раптом ні з того, ні з сього виходить до трибуни член президії, заступник Пустовойтенка Толстоухов і починає говорити про необхідність зміни лідера. З'їзд був не

підготовлений до цього, він просто затюкав «ініціатора», який працював під началом Прем'єра Пустовойтенка міністром Кабінету Міністрів.

– Цей же пустовойтенківський ініціатор був колись Вашим чи не першим другом?

– Влада виявилася йому дорожчою. Я зрозумів, що це вже оголошувалася мені війна.

– Як же Ви повелися?

– Коли почали висувати мою кандидатуру на переобрання головою, а обрання тоді у нас було за Статутом відкритим, я вийшов на трибуну і запропонував висунути альтернативну кандидатуру. З'їзд не захотів висувати жодної альтернативи. Тоді я почав вимагати провести вибори таємно. Це було ніби викликом на бажання Толстоухова, за яким ховався Пустовойтенко. Пустовойтенко сидів у президії біля мене і мовчав, а його «інструмент» Толстоухов закручував «ідею», щоб обирали голову відкритим голосуванням. Я вимагав від з'їзду таємного голосування. Потім піддався Плющу, який сказав: «Та що там? У нас немає часу, немає альтернативи. Що ми будемо вовтузитися з альтернативою? Обираємо, що маємо, і рухаємося далі». Тому було проголосовано одностайно і відкрито за мене. Толстоухов і ще хтось утрималися. Мене обрали головою, ми оголосили час (травень) другого етапу чергового з'їзду.

Після цього почалася вже відкрита війна. Наше, антикучмівське, середовище вже зрозуміло, що нас обкладають. Я провів бесіди з кожним членом президії, оминув тільки Пустовойтенка і Толстоухова. Ніхто не заперечував моїх дій. Перед четвертим з'їздом я ще об'їхав усі обласні організації і запитував у них: «В чому я неправий? Ми стаємо на службу Кучмі, чи ми стаємо на службу Україні?» Всі обласні організації мене теж підтримали. Сказали, що ми проводимо правильну лінію, в тому числі з вимогами до Кучми. Ось скликається чергова президія, і на ній, без попереднього планування, в порядок денний вноситься питання про підтримку Президента Л.Кучми для обрання його на другий термін. Знову ініціативу подає той же Толстоухов. Починається обговорення. До цього моя попередня розмова з кожним членом президії, крім Пустовойтенка і Толстоухова, звелася до того, що

ми не можемо Кучму підтримати, якщо він не підпише цю угоду, і що нам треба стояти до кінця.

– А чому Ви з Толстоуховим і Пустовойтенком раніше не поговорили?

– Бо я знав, що вони не мої однодумці, що вони оголосили мені війну. Навіщо мені з ними розмовляти? Вони хочуть мене нейтралізувати, а я буду йти до них про щось просити? Інші ж члени президії, повторюю, мене в окремій розмові підтримували. І ось Толстоухов пропонує включити до порядку денного питання Кучми. Оскільки я знав, що більшість членів президії мені один на один казали, що мене підтримують, я відразу поставив пропозицію Толстоухова на голосування. Та, на моє здивування, це питання включили до порядку денного. Шість чоловік було «проти», на два менше, ніж «за».

– Хто ж був «проти», і хто «за»?

– «Проти» – я, Володимир Філенко, Олександр Ємець, Тарас Стецьків, Борис Безпалый і Костянтин Ситник. А «за» були восьмеро: Кінах, Плющ, Пустовойтенко, Толстоухов, Хорошковський, Дьомін, Юрій Мальчин (ректор Київської муніципальної академії), Кушнар'ов. Я кажу: «Гаразд, тоді нехай кожен висловиться». Я вже побачив, що щось змінилося. Шестеро з восьми, крім Пустовойтенка і Толстоухова, раніше, коли я розмовляв з ними наодинці, обіцяли не підтримувати Кучму. І ось встають Кушнар'ов, Плющ, Дьомін... Починають наполягати, що це рішення треба ухвалити сьогодні. Я мовчу, тільки на них дивлюся. Коли всі виступили, я, розуміючи, що голосування програв, взяв слово і мовив: «Я напередодні проведення цієї президії провів з вами розмову, і ви мені висловлювали свою зовсім протилежну точку зору. Я гадав, що ви щирі. Зараз не буду коментувати тієї жодної розмови, бо я, на відміну від вас, мораль ставлю над усе. Я на всіх вас дивлюся і хочу запитати: чи розумієте ви, на який шлях ми з вами сьогодні можемо стати?» Вони мовчали. До цього не знали, що я розмовляв з кожним, і думали, що розмовляв я тільки з котримсь із них. «Що ж, нехай це буде на вашій совісті, хто говорив одне, а сьогодні робить інше», – сказав я їм. Про ці метаморфози, шановний пане головний редакторе, я донині нікому не розповідав. Ви перший,

кому кажу, відкриваю важке для мене минуле. Я тоді поставив на голосування пропозицію Толстоухова. Президія висловила свою підтримку Кучмі, кандидату на пост Президента: 8 – «за», 6 – «проти». Після цього я пішов до Кучми і сказав йому: «Леоніде Даниловичу, визначтеся – або ви йдете зі злочинцями і цим своїм оточенням, яке Вас штовхає на переобрання, або проведіть демократичні вибори і тоді можна буде говорити з Вами про те, ще ми за тієї чи іншої ситуації будемо робити». А ще перед самою президією мене Пустовойтенко возив у Трускавець, де «короткостроково» відпочивав Кучма. Він хотів, щоб я там покаявся щодо ультимативного висунення Президента. Але розмови не вийшло.

*«Українська Газета»,
26 вересня 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

ЖОЛДАК: – Вам був влаштований прийом у Кучми?

МАТВІЄНКО: – Мене туди привезли, щоб я, так би мовити, у неформальній обстановці, за обідом, покаювся перед Кучмою і відкликав опубліковані вимоги.

– Смачно поїли?

– Їли смачно, випили непогано. Був на обіді ще Білоблоцький, тодішній глава Адміністрації Президента і пан Ющенко, до речі.

– А він чому?

– Приїхав із питань Нацбанку. Він теж був свідком нашої розмови. Мовчав. Ну, і закінчилося все тим, що кожний залишився зі своєю думкою. Я звідти поїхав, розчарувавши і посередника Пустовойтенка. Після президії я сказав Кучмі: «Розумію рішення, яке ви прийняли, щоб іти на президентські вибори. Але і ви повинні розуміти, що є обставини, які мусите враховувати, якщо хочете будувати незалежну сильну Україну. Якщо ви прийняли рішення іти, я маю моральне зобов'язання вас підтримати, але за двох умов. Перше. Злодійське оточення має бути ізольоване у своїх впливах на вас». Я назвав йому прізвища цих основних осіб. «І друге, – мовив я, – ви повинні гарантувати, що вибори будуть демократичними.

– І що він відповів на все це?

– Він відповів: «Це не злодії, це бізнесмени. А друге, не для того беруть владу, щоб її просто дарувати». І тоді я заявив: «Іду своїм шляхом, і це кажу вам у вічі». Потім я зробив для преси заяву про те, що обрання Кучми на другий строк є катастрофою для нього і трагедією для України. Цю політику я вів до самого з'їзду, який готувався. Тут уже загострилися наші стосунки. Я до Кучми більше не ходив. І ось, коли вже мав відбутися з'їзд, Пустовойтенко і Толстоухов поїхали по тому колу, що я їздив, – по всіх

обласних організаціях. Більше того, паралельно збирали голів обласних партійних організацій, не маючи на це жодних повноважень, жодних рішень. І ще сталася така подія. На той час я робив ремонт у своїй квартирі. У нас із дружиною жила онучка, і я попросив у Пустовойтенка, щоб він мені на час ремонту виділив для тимчасового користування фінський двокімнатний будиночок, що належав Кабміні у Кончі-Заспі. Це питання швидко вирішили. Я під Києвом жив із сім'єю з січня 1999 року. Ремонт, на жаль, затягнувся, бо я там перестінки міняв. І ось приходять до моєї дружини комендант Кончі-Заспи і говорить, що дано команду, щоб ви протягом 24 годин звільнили будинок. Я був у відрядженні. Телефоную мені занепокоєна дружина, не знає, що робити. Тут – холод, березень, мала дитина. «Куди нам їхати?» – запитує мене дружина. Я прошу її зателефонувати міністру Кабміну Толстоухову, нехай хоч два дні зачекає, а я приїду, і ми виїдемо. Дружина шукала мого «друга» по всіх телефонах, він не озивався. Тоді я сказав Олі: переїжджай у готель до Володі Філенка.

– В який готель?

– Філенко, як народний депутат України, жив у готелі. Дитину забрали свати, а ми з Олею переїхали в готель. Через кілька днів після цього конфлікту збираються голови обласних організацій НДП в Києві. Ми обговорюємо Статут, Програму. Сидить також Толстоухов. Я не чіпаю тієї конче-заспівської теми. З ним зовсім не спілкуюся. Та ось він сам встає і каже: «Бачите, який наш лідер мораліст. Жити на державній дачі він може, водночас виступаючи проти держави. Тому я дав команду, щоб його звідти вигнали». Я про це начебто дрібно розповідаю, щоб Ви зрозуміли атмосферу, в якій готувався з'їзд. Вони їздили по областях, збирали людей, агітували їх, обіцяли їм кар'єри. Ну, і мене, як могли, намагалися очорнити.

– На що ж Ви сподівалися?

– На те, що другий етап з'їзду мав відбутися з тими ж делегатами, які були на першому етапі з'їзду. Для них це теж була трагедія, тому що вони теж прагнули нової виборчої кампанії. Толстоухов і Пустовойтенко хотіли інших делегатів, але не могли цього зробити, бо це було нестатутно. Вони, до речі, переживали за цей з'їзд не менше, ніж ми. А оскільки попередній з'їзд затюкав Толстоухова з його провокацією, то партія виру-

вала. Настрої були різні. Все ж я і мої однодумці сподівалися на підтримку більшості. Перед з'їздом, для того, щоб далі більше посилити свій вплив, Кучма збирає всіх членів фракції НДП і керівників обласних організацій партії у себе, в Адміністрації.

– Без Вас.

– Запрошують і мене. Такого прецеденту ще не було ні з жодною партією і, гадаю, ніколи більше не буде.

– Всю фракцію запросив?

– Всю фракцію, всіх керівників обласних організацій і членів президії. Планувалася розмова про те, яким завтра має бути з'їзд. Привіталися ми з Кучмою. Потім він мене плескає по плечу: «Ну що, опозиціонере?» Я відповідаю: «Нічого, готуємо з'їзд». Сіли. Кучма щось усім сказав. Після нього виступили Пустовойтенко, Плющ. Вони – за Кучму. Беру слово і я. Кажу, що взагалі не розумію, навіщо це зібрання. Якщо це з поваги до партії, то за це дякую. Якщо це бажання когось умовити, то, гадаю, що всі знають: хто буде «за», хто «проти». Якщо для демонстрації чогось іншого, то тоді слід сказати, що саме нам треба демонструвати. Була пропозиція, щоб шукати компроміс. Я можу запропонувати такий компроміс: Леоніде Даниловичу, погодьтеся, що партія вас завтра не може підтримати, щоб висувати на другий президентський строк. Ви повинні зрозуміти, що ми не маємо права цього зробити, тому що зруйнуємо партію. І кажу ще далі Кучмі: хочу вас запитати, чи ви без нас переможете? Хіба партія стане сильною, якщо ви її звалтуєте на підтримку? Ніколи. Якщо ви хочете перемогти, ви переможете і без цієї партії. Яка користь буде з неї в агітації за вас, коли партія здеморалізована різними інтригами. Така партія вам не потрібна. Тому єдине, що ви зараз можете доброго зробити, це не зруйнувати нашу партію, хоча б для того, щоб ця партія вижила у виборах. І коли ви зараз дасте цій партії вижити, а не вб'єте її, то ми тоді з вами, наступним Президентом, якщо ви ним станете, зможемо домовитися, як далі будувати Україну. Ця партія матиме вагу в Україні і, домовившись з нею, ви зможете спертися на неї. Від цього виграєте ви, виграє і Україна. Якщо ви є патріотом України, то ви можете з цим погодитися. Якщо ж усі, хто тут зібрався, думає лише про те, щоб себе прилаштувати, мати більш-менш спокійне життя, то тоді нам немає про що говорити. А якою партія буде, завтра

з'їзд має вирішити. Я бачу вихід такий: або нікого не підтримувати, або висунути свого кандидата, навіть нехай це буде просто «пеньок». Зрозуміло, цей кандидат не переможе. Та зі своїм кандидатом ми збережемо партію, як інститут, що має бути завжди об'єктивним, критичним до влади. Якщо партія перестає бути критичною до влади, то це вже не партія. Кучма після цього, спокійно підсумовуючи мій виступ, звернувся до мене: «Ну, ти подумай, не гарячкуй». Слова мої були сприйняті більшістю присутніх як щось хлоп'яче: ось, мовляв, Матвієнко знову щось фантастичне висуває.

– А всі виступаючі підтримували Кучму?

– Так. Усі казали, що ми маємо визначити саме його кандидатуру, бо у нас немає іншого вибору. У мене вся надія була на з'їзд, який мав початися наступного дня. Після його відкриття я відразу ж запропонував, щоб запровадити таємне голосування щодо підтримки кандидатури Кучми на президентські вибори. Я розумів, що тільки таємним голосуванням делегати зможуть висловити те, що в них на думці, а отже зняти напругу. Тому я вніс це питання до порядку денного.

– Я пам'ятаю, Вас тоді більшість підтримала в цьому. Але група Пустовойтенка і Толстоухова потім усе перекрутила.

– Так. Спочатку із 350 делегатів за мою пропозицію проголосувало 190 чоловік. Ми далі продовжили роботу з'їзду. Пустовойтенко, звичайно, відразу зателефонував Кучмі і доповів, що справа виходить з-під їхнього контролю. Кучма, звичайно, не хотів цього чути, він поставив перед Пустовойтенком сувору вимогу, щоб той показав, який має «авторитет» у партії. Тоді Толстоухов і Пустовойтенко вирішують «гвалтувати» делегатів з'їзду. Вони, Ви пам'ятаєте, запропонували переголосувати програму ними питання. Я сказав їм, що наступного дня вранці поставлю те питання на голосування. Я не хотів, щоб кипіли пристрасті цілий день.

– Навіщо Ви підтримали їх?

– З'їзд має право повертатися до будь-якої проблеми. Всі пропозиції я повинен був ставити на голосування.

– Навіть, якщо питання схвалене, а хтось ще захоче переголосувати?

– Безперечно. І зранку було поставлене питання на голосування. І з тих 190 голосів, що раніше висловили «за», залишилося тільки 90. Вся решта проголосувала за відкрите голосування».

– Оце така принциповість!

– Яка там принциповість? За свої шкури тряслися. Ще перед голосуванням того питання я взяв слово, сказав їм: «Якщо більшість із 190 змінить своє попереднє рішення, проголосує за відкрите голосування, я подам у відставку. Я не буду перетворювати партію у килим, що біля ліжка». Після голосування я відразу ж вийшов на трибуну і заявив, що залишаю партію. Кушнарьов вигукнув: «Толю, не йди!»

– А він голосував за Кучму?

– Звичайно. Іншого кроку я не міг зробити. Я проїхав усі області, переговорив з кожним лідером. Усі мене підтримували, а тепер змінили своє рішення. Далі я не міг бути з ними і діяти за тими правилами гри, яку вимагали Кучма і Пустовойтенко. Мене просто прив'язали б тоді до гвинта їхнього теплохода, і я б не тільки волочився в багнюці тих виборів, які привели до президентства Кучму, а я б крутився із швидкістю цього гвинта ще і в морі смердючих результатів його діяльності.

– Анатолію Сергійовичу, отже, зробимо підсумок. Та партія і ті Ваші поплічники, соратники Вас зрадили. Більшість зрадила.

– Я гадаю, що з партії вийшла значна більшість людей.

– Я маю на увазі голосування.

– Щодо делегатів, то це так. Хоча вони більше зрадили себе, ніж мене.

– Отже, вони Вас зрадили.

– Не кажіть, що мене зрадили. Що відбулося, те відбулося.

– Але з'їзд не підтримав Вас.

– Ніхто нікого не зраджував. Проявилось нутро кожного. Вони віддзеркалили зрештою свою сутність, або абсолютну недолугість як політиків. Тому партія пішла на знищення. І до сьогоднішнього дня вона вже під «керівництвом» Пустовойтенка шкутильгає цією дорогою нищення. Гадаю, незабаром вони її нарешті і поховають, не знаю тільки під яку мелодію.

– Тут усе зрозуміло, Анатолію Сергійовичу. Але ми говорили не конкретно про Вашу діяльність як голови Вінницької облдержадміністрації. Ви народилися у Бершаді на Вінниччині.

Погодившись у серпні 1996 року на керівництво рідною областю, Ви, власне кажучи, стали варягом у ній, бо на цей час уже 11 років були киянином, мали квартиру в Києві. І вийшло, що, пропрацювавши головою облдержадміністрації два роки, Ви знову повернулися до Києва. Прошу порозмірковувати над таким запитанням. Перше: навіщо Ви погодилися бути каліфом на годину, невже не було гідних місцевих кадрів, що постійно живуть там? І кого для своєї команди Ви привезли з Києва? Друге: що конкретно доброго зробили Ви на посаді вінницького голови для відродження економіки в області і поліпшення там життя людей? Третє: за що і як Вас звільнили?

– Ну, по-перше, мене не звільнили за «щось», я сам написав заяву. Стосовно того, чи не було місцевих кадрів? Звичайно, немає людей незамінних, і я не думаю, що немає людей найкращих. Безперечно, вони є. Вся біда в тому, що ми в той момент, коли щось робимо, або призначаємо, їх не знаємо. Я гадаю, Вінниччина багата своїми кадрами і цілком можливо було знайти гідного керівника, який би міг обійняти першу посаду в області і добре працювати. Але не так, як я. Стиль роботи у кожного різний. Головне – чи робота корисна для справи і людей. Більше того, я вважав і вважаю себе вінничанином. Не раз казав і сьогодні повторюю: я приїду доживати кінця свого віку на Вінниччину. Все, що я сьогодні маю, окрім батьків, дружини, своєї рідні, чого я досягнув у житті, я завдячую значною мірою цьому рідному краю, який мене породив. Це та мала батьківщина, яка є у кожного з нас. Крім України, крім своєї родини, перед якими я маю зобов'язання повернути борги, яких набрався за все своє життя, я маю не менш відповідальне зобов'язання перед малою своєю батьківщиною зробити бодай щось, щоб повернути ті аванси, які вона мені дала, ті кредити, які я від неї отримав, від кадрів, які мене виховували, від друзів, які там залишилися і працюють, від добрих знайомих, від товаришів. Тому для мене мотивація поїхати до Вінниці працювати була подвійною.

– Вам дві умови поставили?

– Ніхто мені нічого не ставив, сам собі визначив два головних завдання.

*«Українська Газета»,
10 жовтня 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

Діалог ТРИДЦЯТЬ ШОСТИЙ

ЖОЛДАК: – Як же Ви боролися з тими головами?

МАТВІЄНКО: – Лякав їх, казав, що їх Бог покарає. Одне слово, терпляче їх перевиховував. Я розумів, що треба боротися не з наслідками, а з природою тих проблем, які їх породжують. Ось так я намагався формувати нове село, захистити ринки, їздив до Києва, говорив Президенту, які проблеми є невирішеними на його рівні.

– Ви маєте на увазі ринки збуту?

– Так. Відомо, що попит формує пропозицію. Тільки попит, і якщо ми ринок, як суб'єкт попиту, не збережемо, то тоді, не буде пропозицій. Коли Україна відкрила ринки, відразу до неї кожен почав везти все, що хотів, навіть те, що ми мали: і цукор, і м'ясо від скаженої худоби, і молокопродукти. Зрозуміло, наша економіка, особливо аграрна, не могла витримати конкуренції. Ми маємо, наприклад, сьогодні неекономну енергозатратну технологію вирощування зерна. Наша машина «ЗІЛ-130», яка перевозить зерно, витрачає 15 літрів бензину на 100 кілометрів. І наші комбайни енергоємні, технологія теж у них енергозатратна. І тому, зрозуміло, ми поступалися закордонній продукції. Там, за рубежем, витрачається 5 літрів бензину на 100 кілометрів. Ось чому нам треба було захистити свої ринки, більше того, захистити свою присутність на світовому ринку, особливо в Росії. Але, цього, на жаль, ніяк не міг зрозуміти Президент Леонід Кучма. Він не хотів і не хоче знати, що його завдання – захищати ринки. Я йому повторював: зрозумійте, тільки ринок дасть можливість стати на ноги. Коли, наприклад, людям скажеш, що завтра в Києві будуть продаватися постели по 10 гривень за пару, то їх будуть вручати не тільки Президенту Кучмі під час його виступу у Верховній Раді, завтра до Києва приїдуть з постелами тисячі продавців, тільки захищай цей ринок. Та й половина киян

в'язатиме постолі. Не треба буде їм казати, де взяти рогозу і вчити їх в'язати. Вони все зроблять самі.

– Як це – захистити ринок? Що Ви мали на увазі?

– Є відповідні економічні важелі. Є важелі цін, митного збору, відповідної митної політики, відповідної логіки своїх кордонів.

– Щоб виробник не мав великих витрат?

– Ні, щоб не надходили товари іншого, закордонного виробника, які ми самі можемо виробляти. І тоді наш товар стане дешевшим і кращим. А це призведе й до зайнятості населення. Це із загальнодержавних пропозицій. Я був ініціатором захисту ринку. Я казав Кучмі: нас усі міжнародні фундації підштовхують до того, щоб ми зупинилися на виробництві 2 млн. тонн цукру на рік. Але ж це – рівень нашої внутрішньої потреби.

– За радянських часів скільки Україна виробляла?

– 4,2 млн. тонн. Навіть одного року було 5 млн. Ми мали 60 відсотків експортного потенціалу, і Україна цей цукор експортувала. І ось за підсумками роботи наших цукровиків у Вінниці проводив нараду віце-прем'єр міністр. Купив я цукор – британський, польський, французький – і подарував йому ці імпортні види солодкої продукції. Сказав при цьому: ось подивіться, що ми в Україні їмо. Підійть у будь-який магазин Вінницької області і побачите оцей товар, у той час, коли ми маємо кращий. Що ми робимо? – запитав я його.

– Хто це був із віце-прем'єрів?

– Зубець. Я також говорив про відсутність в Україні політики ринку, експансії, тобто планомірного здобуття в світі вигідних способів реалізації нашої сировини. Кожна держава тримає високу купівельну ціну на свій товар для того, щоб утримувати своє виробництво на належному рівні. У нас цукор є стратегічним продуктом. Виробили ми, скажімо, значну кількість цукру. І ось ту, що зайва, я спочатку продаю за демпінговими цінами. Я входжу в ринки інших держав, хоч і мало заробляю. І коли я зміцнюся на ринку іншої держави, тоді я виставляю ціну, яка є там на внутрішньому ринку. Я вже почну одержувати суперприбуток. На жаль, всього цього і по сьогоднішній день Кучма не розуміє. Ми знищили ринки, які мали.

Знищили власний ринок, а отже і виробництво цукру. Нині його виробляється значно менше, ніж раніше.

– Немає куди експортувати, Росія-«друг» раптом відмовилася.

– Ні, спочатку наші керівники відмовилися. Я був свідком, коли Єльцин пропонував укласти угоду із Україною про поставку цукру в Росію. А Кравчук сказав: «Ми не дамо».

– Бо, мовляв, ми маємо інші ринки, які в нас беруть хоч тимчасово, але за більшу ціну. І ось Україна втратила постійний ринок. Краще мати постійний ринок з номінальним прибутком, ніж тимчасові із суперприбутком. Така політика ринку у нас відсутня. Що ще було важливим, на мій погляд, у моїй роботі? Я делегував повноваження кожному. Децентралізував відповідальність і право.

– Як делегував?

– Я змінив раніше діючі правила в адміністрації, коли без першого керівника не ухвалювалося жодне рішення. Згідно із розподілом обов'язків відповідальних працівників адміністрації дав їм право самим вирішувати різні відповідальні питання. Я казав, наприклад, одному своєму заступнику (до речі, він сьогодні працює в Кабміні): ось ти відповідаєш за соціальну сферу, то всі проблеми вирішуй сам, повинен зі своїми підлеглими досягти позитивної динаміки й порядку в соціальній сфері. Я давав йому право на прийняття власних кадрових рішень, підтримував його ініціативи. Я розумів, що коли ти хочеш, щоб людина-керівник добре працювала, то дай під її обов'язки права.

– Тобто свободу?

– Не свободу, а права. Людина повинна мати право самостійно приймати рішення і за нього відповідати. Якщо їй дати обов'язки і не дати прав, то успіху не буде. Щомісяця на нарадах ми разом підбивали підсумки роботи кожного району, визначали динаміку його розвитку. Я вважаю, що персональна відповідальність, поєднана з правами, визначає також особистість керівника низової ланки. За результатами цього я знаходив відповідне місце кожній людині, де вона могла б найкраще реалізувати свої фаховість і організаторські здібності. Від такої кадрової реформи я одержав час для роботи на перспективу, бо

не був «нянькою» для когось. Всі знали, що робити, всі виконували те, що необхідно. І кожен проявляв ініціативу. Я переконався, що це є ефективною моделлю управління. Не раз радив і Президентів: не узурпувайте владу, делегуйте певні повноваження уряду, не бійтеся, що без вас щось погане станеться. А воно було все навпаки: за участю Президента ставало гірше. Пригадую один випадок, зв'язаний із фактом зловживання керівництва району. Я викликав керівника обласного управління Служби безпеки і кажу йому: поїдьте туди і розберіться. В районі діяла корумпована структура. Через три дні я запитую голову обласного СБУ: розібралися? Відповідає: ні. Чому? Пояснює, що ще, мовляв, не встиг виїхати в район. Через три дні я знову запитую. Він відповідає те ж саме. Тоді я йому сказав, що він на цій посаді працювати не буде. Той мені у відповідь: «Анатолію Сергійовичу, не ви мене ставили. Мене призначав Президент». Мені довелося витратити три місяці, щоб його звільнити. Той керівник Служби безпеки був продуктом учорашнього дня. Він просто не розумів своєї місії, своєї персональної відповідальності. На жаль, коли згодом я залишив роботу в області, то добродій Дворкіс, який змінив мене, знову призначив того «учорашнього» керівником обласної Служби безпеки. Я доводив Кучмі, що голова облдержадміністрації повинен тримати в одній руці пряник, а в іншій батіг. Як демократ, я не користувався батоном, але всі номенклатурні одиниці в області мали бачити, що батіг, тобто механізм покарання негідних керівників, є в руках голови. Тоді можна за рахунок пряника і батога впливати на ситуацію в районах. А що Кучма зробив? Сьогодні силові структури в області – СБУ, МВС, податкова служба, всі, без винятку, фіскальні органи – він сконцентрував у своїх руках, призначаючи їхніх керівників одноосібно. Більше того, новий Генеральний прокурор недавно заявив, що голови облдержадміністрацій не мають жодного відношення до призначення прокурорів області, він, мовляв, сам провадитиме їх ротацию. Це – абсурд. Глава держави повинен довіряти керівникові області і дати йому право впливати на всі, без винятку, обласні кадри. Якщо, скажімо, Президент побачить (у нього є достатньо можливостей перевірити), що в області з'являється

корумпованість влади, то може посадити когось із керівників у тюрму, а когось перевести на іншу ділянку роботи. Сьогодні ж місцеві правоохоронні органи ізольовані від впливу керівників облдержадміністрації, перетворені в церберів, яких поставлено для того, щоб лякати обласного керівника. Саме так було у Вінницькій області. Оті всі цербери (я так кажу не тому, що в правоохоронних органах погані люди, а кажу образно) не були зацікавлені в підтриманні мого авторитету. Вони навпаки ображались, чому я не їжджу з ними в баню, а вони всі четверо – керівники обласних управлінь Служби безпеки, міліції, податкової інспекції, прокуратури – збиралися регулярно. Або чому я не проводжу з ними вільний час на полюванні, на риболовлі. Чому я не став їхнім. І саме вони починали капати, що Матвієнко десь сказав не дуже добре про Президента чи на якомусь мітингу не захистив честі глави держави, чи десь дозволив висловити власну точку зору, яка не співпадає з поглядом Президента. Це стало «державною» проблемою, яка почала формувати певний негатив проти мене у Києві. А плюс мої гласні заяви, зв'язані, про що я вже вам розповідав, із необхідністю звільнення Прем'єра Лазаренка, плюс те, що я не ділився ні з ким у Києві «дельтою», що жодних хабарів нікому не возив до столиці і сам не брав хабарів. Це все створювало велике невдоволення людей, які кружляли біля Президента. Говорили Кучмі: якийсь він трошки не такий. Згодом з їхньої подачі обласні силові структури почали мені «плести лапті». А чому? А тому, що на той час (а я гадаю, й зараз нічого не змінилося) вся Вінницька область була поділена на три тіньові адміністративні «зони». Одна зона була під «дахом» Служби безпеки, друга – міліції, третя – податкової інспекції.

– Що це означає?

– Ті три територіальні зони перебували під прикриттям силових структур від можливих перевірок облдержадміністрації. Наприклад, ти в цю «зону» не лізь, бо тут міліція, а тут – податкова адміністрація, а там – Служба безпеки. У «славні» часи Радянського Союзу (Кучма добре про це знав), СБУ і міліція жили, як собаки. І це було добре. Бо один одного контролював. Керівники ЦК КПРС, ті ж Брежнєв, Андропов, чудово розумі-

ли, як тримати порядок у силових структурах. Вони не хотіли їх мирити. На кожному рівні, в районі також, міліція і СБУ мали певне протистояння, навіть боролися за чистоту своїх лав один перед одним. Це створювало правдиве джерело інформації для ЦК. Кожен із міліції знав, якщо, не дай Боже, його побачить нетверезим хтось із Служби безпеки, то враз «закладе». І так само діяв працівник міліції стосовно СБУ. Або, не дай Боже, хтось із них візьме хабара: кожен знав, що його зловлять і посадять. А що Л.Кучма зробив? Він усі силові структури подружив, «спаяв». Скажімо, призначив С.Піскуна з Державної податкової адміністрації Генпрокурором. І хіба він поставить Азарова – колишнього свого «шефа» – на місце? Ніколи в житті. І не тому, що С.Пісун слабкий, ні. Тому, що Азаров його «виростив». Чому Азаров так хотів поставити свою людину Генеральним прокурором? Для того, щоб мати оту одну третину «зони». Ще поставить свою людину на керівника міліції, і вже більшість «зон» буде під його впливом: що хочеш, те й роби. Нинішній Президент неспроможний зрозуміти, що є логіка, є класика управління державою.

– Як же Ви без підтримки Президента, силових структур сподівалися зробити кадровий порядок в області, коли внутрішній державний ресурс працював проти вас?

– Звичайно, внутрішній ресурс передусім повинен навести елементарний порядок. Коли я зрозумів, що 100-відсотково на нього не можу впливати, взявся за зовнішні ресурси. Обігових коштів в області немає. Я намагався всіляко їх залучати через: а) бюджет, державне фінансування держави та б) прихід інвесторів. У 1997 і 1998 роках, коли мені вдалося закласти інвестиції, сталося певне економічне пожвавлення в області. З'явилися прибутки, кошти почали надходити в бюджет. До того, як я очолив облдержадміністрацію, була 4-5-місячна заборгованість із виплати зарплат учителям. Коли я залишав посаду голови, боргів уже зовсім не було. У той же час по всій Україні вони зростали.

– Як Ви цього досягли?

– По-перше, збільшилося надходження коштів до Держбюджету за рахунок того, що оті «дельти», про які я вам казав,

більшою мірою стали надходити до бюджету. По-друге, ми уважно проаналізували ситуацію: за рахунок чого можемо, оперуючись із прибутковими організаціями, допомогти школам – замість державних коштів вирішили знайти добродійні кошти на ремонт, на проведення якихось пільгових акцій, в тому числі харчування. Ми оголосили в області толоку на користь охорони здоров'я і системи освіти для ремонту лікарень, шкіл. Допомагали окремо взяті заможні громадяни і, звичайно, державні і приватні підприємства, які перебували на нашій території. Добродійні помічники взяли під свою опіку ремонт шкіл, їх опалення. Таким чином підтримувалися в належному стані і заклади охорони здоров'я. В результаті ми вивільнили значну кількість бюджетних коштів, які стали частиною зарплат учителів.

*«Українська Газета»,
7 листопада 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТЬ СЬОМИЙ

ЖОЛДАК: – Хіба можна брати на зарплату гроші, які виділені для ремонту?

МАТВИЄНКО: – Це дозволялося в рамках місцевого бюджету. Тоді, до речі, не було таких жорстких умов, як нині. Так само ми вирішували проблему безплатного харчування. На громадських засадах заготовлялися картопля, квашена капуста. Тобто я спробував розбудити відповідальність самої громади за стан лікарень і шкіл, та й за державу, яка сьогодні виявилася бідною.

– Що це була за громада?

– Це прості люди, жителі міст, сіл. У кожного знаходилося відро картоплі, яке можна було принести в школу чи в лікарню. Так заготовлялося необхідне. Крім того, ми встановили й суворий контроль за цим процесом. І недаремно. Було чимало, наприклад, випадків, коли громадою заготовлялася картопля для якоїсь лікарні, а там заступник головного лікаря з господарської частини перераховував з бюджету лікарні гроші нібито на закупівлю картоплі. Насправді він не купував картоплі. Він просто клав державні гроші собі в кишеню. На жаль, цим шахрайством не хотіли займатися слідчі органи. Доводилося самій адміністрації боротися зі злочинцями. Це я вам розповідаю тому, щоб ви зрозуміли, який страшний владний спрут у нас сьогодні існує. Незважаючи на це, я не залишав дві галузі – освіту й охорону здоров'я – напризволяще, як це було зроблено в інших областях. Я вважаю, що освіта та охорона здоров'я – це останній форпост, з якого життя не може нас вибити. Громадою ми відремонтували більшість районних лікарень, дали можливість краще харчуватися хворим. Крім того, відремонтували обласні клініки. Зрештою, ми мали ще великі програми. Чому для мене найважливішою була соціальна сфера? Бо це стосувалося

людей. Питання освіти, питання охорони здоров'я особливо торкаються кожного. Я казав тому чи іншому голові райдержадміністрації: друже, ніхто не знає, де ти будеш завтра і яка з тобою станеться біда, привезуть тебе до лікарні, не звернуть увагу, що ти голова адміністрації, бо не буде кому зробити тобі укол, надати першу допомогу, ти не маєш права дозволяти, щоб у будь-якій лікарні сьогодні були беззахисними і медпрацівники, і хворі. Ми вирішували проблеми також із білизною, шукали гуманітарну допомогу. Одне слово, треба хотіти робити добро. Коли люди бачать, що ти прагнеш цього щиро, вони теж усі мобілізуються. Нам вдалося вирішити, вважаю, найгостріші проблеми кожного жителя області. Водночас Вінницька область почала збільшувати обсяги виробництва в економіці, зростала кількість зайнятих, надходили кошти до бюджету. Стабілізувалася, а потім і поліпшилася ситуація в сільському господарстві. Це був перелом. Обласна адміністрація сама залучила більше п'яти мільйонів доларів інвестицій у сільське господарство.

– Іноземних чи й своїх?

– Різних. В тому числі і своїх.

– Анатолію Сергійовичу, ну ось Ви розповідаєте про освіту, про охорону здоров'я. Кажете: ми, ми... Тобто і Ви особисто. Зрозуміло, Ви були головою адміністрації, керівником області, за все відповідали. Але хіба керівник області повинен був, скажімо, картоплю займатися? Ви ж мали заступників з освіти, охорони здоров'я.

– Вони особисто тим і займалися. А всі разом – вони і я, – це ми. Я Вам уже казав, що кожного керівника галузі, своєї ділянки роботи я зобов'язав персонально відповідати за все – невдачі й успіхи. Я їм казав: «Ви не є членами моєї партії, і я від вас не вимагаю бути членами моєї партії, але давайте всі будемо працювати на одне – змінити ситуацію на краще». І кожний знав, якщо він не забезпечить позитиву, то не буде працювати на своїй посаді. Я ні з ким не сварився. Мені не треба було лизоблюдства або намагань сподобатися. Мене, було, запрошували на день народження і запитували, а можна, щоб прийшов ще цей чи той. Я казав: я до Вас іду на день народження і ваше

право запрошувати кого хочете, я вас поважаю і прийду незалежно від того, хто там буде. Я прагнув формувати здоровий, щирий колектив, постійно підтримував культуру у стосунках між людьми і сприяв розвитку всієї галузі культури в районах. Було встановлено стипендії талановитій молоді. Проводилися вечори за участю наших знаменитих земляків. Ми зробили чимало, щоб відновити музей визначного українського поета Василя Стуса, щоб його ім'я звучало на Вінниччині гордо. Ми особливо шанували новітні українські свята – День Конституції, річницю Незалежності. Я спеціально сам виступав із доповідями, запрошував із Києва відомих наших земляків на творчі зустрічі. Першим приїхав поет Микола Луків. Він виріс, вийшов у великий світ з вінницької землі. Я запрошував на масові культурні заходи всіх великих і маленьких начальників. Я намагався реалізувати земляцтво, хотів, щоб кожний взяв на себе зобов'язання – зробити впродовж року щось вагоме, корисне для свого краю. Люди дякували їм за це, а отже, заохочували кожного до нових маленьких «подвигів». Ще раз кажу: треба завжди в своїй діяльності бачити можливість вигоди, але не власної, а для загалу, і треба кожного стимулювати до того, щоб він завжди у цьому напрямку робив крок. Бувало, приїжджаю в якесь господарство. Там – занепад, бур'яни, багато землі не зорано або посіяно як-небудь. І сидить засмучений голова в своєму кабінеті, завалив стіл паперами трирічної давності. Всюди пилюга, на підвіконні немає жодного вазона. Я йому кажу: друже, давай домовимося, що ти завтра прийдеш на роботу і почнеш з того, що наведеш порядок на своєму столі. Потім підведешся з-за цього столу, походиш по кабінету, очистиш його від бруду, безпорядку. Для цього не треба жодних фінансів. Після цього обійди контору і подивися, що можна зробити без грошей, щоб навколо контори був порядок. І тим самим покажи людям, що навіть при цьому безгрошів'ї щось можна змінювати. Чому я всього цього прагнув? Розумів, що коли в людей з'являється надія, переконання, що ще щось можна зробити, станеться пробудження ініціативи мільйонів. Це те, чого Україні сьогодні через абсурд, маразм, який ми маємо в управлінні, не вистачає.

– А ви не думали, що краще замінити того голову, ніж радити йому наводити порядок на столі?

– Ні, я діяв за Декартом. Пам'ятаєте, був у XVII столітті такий видатний французький філософ, фізик, математик, засновник раціоналізму Нового часу. Він казав: не можеш осилити відразу одну велику справу, поділи її навпіл, якщо і це важко, поділи ту половину ще наполовину... І так розділяй свою роботу доти, доки зможеш швидко, якісно зробити її по частинах. Це саме я пропонував і Л.Кучмі, казав йому: дивіться, ось у нас немає грошей на все. Ми взяли і розмазали ресурси, по всіх губах. Пуття з цього немає жодного. То давайте на якійсь одній галузі сконцентруємося... Він цього не розумів і не слухав. Я хотів щиро йому допомогти в досягненні якихось поступових успіхів. Пропонував спрямувати спочатку оптимальну кількість ресурсів на те, щоб одна галузь, скажімо, сільське господарство, засяяла трохи оптимістичніше, потім взятися капітально за іншу галузь – машинобудівну і так далі...

– І освіту!

– Освіту. Все відроджувати поетапно, по частинах. Кучма боявся їздити в регіони і просто спілкуватися з людьми. Знав, що його запитують, чому ми так погано живемо. Інша справа – вийти на трибуну і сказати перед місцевим керівництвом і телебаченням, що ось в охороні здоров'я, для прикладу, вже стає краще. Всі керівники-слухачі мовчатимуть, хоч і не сприйматимуть на віру ці слова.

– Ви, як голова облдержадміністрації, завжди казали всім людям тільки правду?

– Не тільки казав правду, а й визначав термін, за який мають бути вирішені проблеми.

– За Декартом?

– І за Декартом.

– З Вами могли люди просто зустрітися і поділитися своїми болями?

– Я сам ішов до них на вулиці, на стадіони.

– Як?

– Я, наприклад, піднімав в області спорт. І сам показував приклад. Щоранку бігав на зарядку по вулицях Вінниці, у пар-

ку. Люди спочатку дивувалися. Потім підходили до мене. Ми спілкувалися на різні теми. Грав я і у футбол за збірну ветеранів області. Їздив по регіонах України захищати честь Вінниччини.

– Ви, голова облдержадміністрації, виходили на футбольне поле і раптом програвали...

– Це спорт. Але більше ми вигравали. Після матчу у мене були відверті, цікаві розмови з людьми.

– Вам, мабуть, підігравали?

– Ні. У мене був інший випадок. Якимось до Вінниці приїхав один міністр, з фаворитів Президента. Він вважався великим тенісистом. Не буду називати його прізвища. І ось один начальник обласного галузевого управління, до якого мав відношення той міністр, попросив мене зіграти з гостем у теніс. Я погодився. Вийшли ми на тенісний корт і я виграв у міністра перший сет. А домовилися грати три сету. Амбіційний міністр дуже розхвилювався. Раптом підбігає до мене начальник галузевого управління і благає: «Анатолію Сергійовичу, якщо можна, програвте, бо він мене вижене». Я йому відповів: «По-перше, я тебе сам вижену, підлабузнику. Я не граю кон'юктурно. Не вміє, нехай не виходить, а якщо вміє, нехай бореться». Я прищеплював своїм підлеглим почуття гідності, яке можна набути передусім завдяки авторитету розуму і натхненню. Я вважаю, що в цьому плані щось в області таки змінив. Не знаю наскільки, бо не можна за два роки кардинально переламати погані звички, але щось добре посіяв.

– Чому Ви залишили посаду голови?

– Я не міг далі сприймати «ринковий» сценарій Кучми. Я відчував, що зірвуся. І не тому, що не міг чи не хотів працювати. Я не міг не казати правди про шкідливість системи влади, не міг не опонувати тій системі, не міг не протистояти публічно, бо кулуарні розмови з Президентом не діяли. Є мораль, яку я ціную найвище в своїх помислах, а тим більше в діях. І вважаю, що не може сьогодні називати людина себе першим керівником держави, якщо в неї відсутні любов до України, відповідальність за її долю. Хіба це, наприклад, нормальний керівник, коли один із його найближчих помічників мені казав: «Анатолію, ну я тебе прошу – не кажи йому нічого про погане.

Ну, не розповідай про гострі проблеми. Кажи про щось добре. Він уже стомився від тебе, що ти так багато ставиш йому запитань». А я хотів розмовляти з главою держави про нагальне, вирішення якого допоможе народу поліпшити життя. У мене це боліло і болить. Тому я ніколи не мовчав, казав Л.Кучмі, що думав. Але треба було переходити з кабінетної критики до публічної критики. Особисті зустрічі з Президентом жодної користі не приносили. Публічною трибуною для мене могла стати депутатська діяльність. Я прийняв рішення вибороти місце у Верховній Раді. Мене ніхто не виганяв. Коли я вперше заявив Кучмі про це своє рішення, тобто про бажання стати народним депутатом, він здивовано запитав: «Навіщо тобі йти з області?»

– Це був 1998 рік?

– Ні, 1997-й. Восени. Я вирішив іти на мажоритарний округ. Кучма ж допитувався: «Що тебе з Вінниці жене? Чи хто чіпає?» Я відповів: «Мене нічого не жене і ніхто мене там не чіпає». Сказав, що хочу створити в парламенті фракцію НДП, і що треба розбудовувати партію, а для цього потрібно більше бувати в Києві. Я його переконав.

– То Ви не відвертим із ним були. Не сказали про справжню причину, про те, що не можете з ним працювати, що скільки не зверталися до нього, він не хоче вирішувати проблеми.

– Давайте це логічно обміркуємо. По-перше, політик, який не говорить правду, є не політик. А політик, який говорить всю правду, тим більше не є політиком.

– Це такий Ваш афоризм?

– Ні, не мій. Це класичний вислів. Політик досягає своєї мети, якщо він щиро переконаний, що робить правильний крок. Тому він повинен говорити правду, але й то не всю правду. І ось собі уявіть, що я кажу Кучмі: я не можу з Вами працювати, я іду до парламенту, щоб показати вам «кузькіну матю». Що б я мав у результаті? Ще гіршу проблему, яку влаштовували б мені люди Кучми в області. Мені тоді було б не до виборів. Про те, щоб пройти до парламенту, і мови не було б.

– Але ж тепер Ви більше «кузькіної матері» кажете Кучмі з трибуни, на площах.

– Кажу, проте й зараз кажу не все.

– Зрозуміло, Кучма погодився на Ваше звільнення.

– Так. Взагалі він та людина, яка ніколи не має своєї чіткої думки. Біда його в тому, що він ухвалює рішення за порадою останнього, хто до нього заходить у кабінет. Ось я зайшов, переконав його. Ви зайшли після мене, дали якісь аргументи, і він уже з вами буде погоджуватися. Ви його дотиснули, щоб він підписав, і підпише. Це слабка людина. Це страшно, бо така людина є непрогнозованою. Ось чому щасливі ті країни, де при владі глава має розум.

*«Українська Газета»,
21 листопада 2002 р.*

Діалог ТРИДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

ЖОЛДАК: – Хто повинен ставити високу мету для України? Люди чи влада?

МАТВИЄНКО: – Не влада, а нація. Нам треба усвідомити, що ми є гідні кращого життя. Ми маємо поставити собі таку мету, щоб бути рівними серед інших держав європейського дому, з якими не можна не рахуватися.

– Анатолію Сергійовичу, я Вас переб'ю. Те, про що Ви кажете, можливе, принаймні, через 10, 20, 50 років. Чому? Необхідно, щоб зросла свідомість усіх людей, щоб їхні освіта, культура досягли європейського рівня, щоб фермер став культурним, щоб читав книги, ходив чи їздив до театру. Тоді Україна стане такою, як Ви кажете. А якщо селяни у кізяках живуть, інтелігенти шукають, де заробити шматок хліба, то про яку високу матерію вони можуть думати? Ви зараз ставите, справді, високу-високу мету. Але спочатку нам усім, мені здається, треба зрозуміти: чому Україна є неукраїнською?

– Зараз ми перейдемо до цього. Мова йде про те, що означає оця висока мета. Як вона може бути сьогодні трансформована на свідомість особистості, через свідомість особистості? Чи торкається вона свідомості кожного? Я хочу сказати, що ця висока мета є інтегральна сума складових завдань і мети кожного. І тому, коли ми кажемо про високу мету суспільства, нації, народу, ми повинні просто зрозуміти, що це і є суть розуміння своєї ролі, свого місця. Як формується ця висока мета? Ми всі, кожен з нас, маємо вийти з дріб'язкових своїх міркувань і прагнень. Що це означає? Давайте поміркуємо. Я, наприклад, фермер. У мене сьогодні завдання, де вибити щось для господарства, як посіяти, як зібрати і як вижити. А треба, щоб я, фермер, поставив собі завдання: я маю вийти на межу володіння 100-150 гектарами, що вже є якимось єдиним комплек-

сом чи єдиною ділянкою, на якій можна застосовувати інтенсивні методи, технології ведення господарства. Таким чином, мене сьогодні від моїх 3-50 гектарів повинна рухати мета: вести господарство у такий спосіб, щоб воно переросло через там 10, 15 років не менше, як до 100 гектарів мого власного поля, мого власного набору техніки і здатності брати все те, що мені не вистачає, в користування МТС, яка буде, мабуть, обслуговувати фермера. Якщо є сьогодні дрібний підприємець, який стоїть і тримає намет на будь-якому ринку Києва чи іншого міста, то мені замало сьогодні просто їсти 100 гр. м'яса і харчувати своїх дітей трохи краще, ніж той, хто працює на заводі, вчителює в школі. Я сьогодні хочу мати власний магазин або мережу магазинів. І у такий спосіб я хочу думати про те, як заробити той прибуток, який дав би мені можливість цю мету зреалізувати. Інтенсивно займаючись сільським господарством, я одержуватиму надприбутки, стану найбільшим і найвищим професіоналом, до якого будуть їхати, у якого будуть учитися, і який буде у своїй сфері задавати тон, моду і навіть визначати політику. Ось що я маю на увазі. Так, ми не маємо тієї бази, щоб сьогодні всім казати: ставте високу мету і Україна стане великою. Звичайно, вона не стане відразу великою. Я з Вами згоден. Але хіба краще сидіти і чекати, поки Україна стане великою? Ні. Треба діяти. А щоб діяти, треба мати переконання, а вже потім, після дії, з'явиться результат. Результат як мета – ось яким має бути завдання для кожного громадянина. Не буває так, що мета сама по собі приходить, що її хтось дарує. Можливо, комусь хтось щось дарує, але це одиниці. Це не вирішує проблеми, і зрештою, ми повинні розуміти, що ця дія має бути не просто ніби вперте копання котловану з ранку до вечора, ця дія має бути усвідомленою. Вона має бути побудована на переконанні, на якомусь обґрунтуванні, науковості і доцільності та можливості. Тому я повертаюся тепер назад до набуття кожним українцем такого переконання: я є патріотом своєї України, я є значною людиною, від якої все залежить, я є людиною, здатною переборювати труднощі. Тобто ми повинні весь час себе вдосконалювати, демонструвати свою національну силу. І ось коли станеться подібне пробудження ініціативи мільйонів людей, їхніх переко-

нань і на основі цих переконань почнеться їхня дія до високої мети, – тоді все це призведе до руху суспільства, який забезпечить народу, нації, державі вагоме місце в світі, а отже, вагоме місце кожного громадянина в самому суспільстві. На перший погляд усе це здається якоюсь складною філософією, але я ще раз стверджую: ми не можемо говорити зараз про якісь загали, про якогось месію, про якусь обставину чи про якусь ситуацію, яка від мене не залежить. Це велика проблема для України – проблема того, як позбутися кожному з нас і всім того переконання, коли за нас хтось думає.

Безперечно, що умови, за яких це може бути реалізовано, вже є політикою держави. Для цього влада має створити адекватні умови, певні політичні інститути, щоб кожна людина могла передусім: а) думати, б) діяти і в) гарантувати безпеку свого результату. В жовтні я був у Польщі, де брав участь у «круглому столі», присвяченому темі «Україна – в Європу». Я довго думав, з чого мені почати свій виступ, довго думав, як пояснити зарубіжним політикам – полякам, шведам, панові Солані, з якими ми зустрілися, – головну проблему України: чому сьогодні наша держава є кровоточивою раною, конфліктною за суттю свого стану, з конфліктним суспільством. Зрозуміло, що конфліктне суспільство не потрібне Європі. Європа боїться такого суспільства. Зрештою, воно ще більше не потрібне кожному з нас. Як, врешті-решт, і нам, усім українцям, слід усвідомити, чому таке відбувається з нами, щоб вийти з того конфлікту? І ось допоміг мені знайти ключ до відповіді Тадеуш Мазовецький – перший Прем'єр-міністр демократичної Польщі, один з діячів «Солідарності», який виступав переді мною. Він говорив про Європейський Союз і НАТО, про рух Польщі до Європейського Союзу й НАТО. І ось сформулював, мені здається точно, унікальну формулу існування незалежної європейської держави. Він сказав: «Польщі, щоб досягти того рівня, потрібні два головних чинники – національна безпека і національний розвиток держави, а Європейський Союз, НАТО – це є умови, які забезпечують більш прогресивну реалізацію і рух по шляху до цієї мети». Мовляв, прагнення до ЄС чи НАТО – це не є для поляків головною метою. Головною сьогодні для них є

мета національної безпеки і національного розвитку Польщі. Ось чому має бути підпорядкована влада. І я тоді собі подумав: саме це є правильною, можливо, єдиною формулою для незалежного існування, розвитку і нашої української нації, нашого народу, всієї нашої держави. А що ж відбувається сьогодні в Україні? Наша влада також говорить про безпеку та розвиток. Але не нації, не України, а власної безпеки, власного розвитку. Нинішня, так звана українська, влада зловживає своїми можливостями, бо їх у неї значно більше, ніж у кожного фермера, громадянина, вчителя, торговця. І тому до влади прагнуть всі нечесні «діячі». У такий спосіб вони більшою мірою реалізують свою головну мету – власну безпеку та власний розвиток. І в ім'я цієї мети вони готові сьогодні продати все: совість свою, честь, мораль, професіональність, навіть Україну. Ось і є моя відповідь на Ваше запитання: в чому є головна причина того, що Україна є неукраїнською. У Польщі ж Мазовецький – поляк і всі прем'єр-міністри, що були після нього, а також нинішній глава уряду Лешек Міллер, теж є поляками. І Президент Александр Квашневський є поляком. Усі вони усвідомлюють, що їхнє власне «я», безпека власного «я» і розвиток власного «я» неможливі без безпеки, розвитку польського дому, всієї польської сім'ї, де вони живуть і є членами тієї єдиної родини. Їхній дім – це Польща, а сім'я, в якій вони живуть, – це є польський народ. У нас же сьогодні наш порятунок, порятунок усіх тих, кого кинуто напризволяще, – це справа нас самих. Влада в результаті того, що вона є не українською, не відчуває своєї причетності до долі народу, навіть на генетичному рівні у неї не пробуджується жодного сумніву – а куди ж вона гребе. Настільки вже переступила межу прощення і межу злочинної діяльності, що в неї є єдиний спосіб врятувати себе – це просто знищити Україну. І тоді, вважає, не буде в неї переляку, бо не буде перед ким на суді постати, не буде перед ким відповідати. Це є дуже велика проблема, яку ми маємо вирішити.

– А як вирішити?

– Нейтралізувати, змінити владу – усіх, від президентського крісла і нижче, аж до кожного села, а може, і до кожного трудового колективу, всю гидоту і нечисть, що верховодить масш-

табно, глибоко в Україні. Сьогодні у них загальний переляк, адже у їхній нечисті перебуває і їхня сім'я. А це вже 5-6 чоловік. Рідні і близькі. Це вже не десяток тих, які оточують сьогодні Кучму скажімо, сотні їхніх родичів, і це вже не сотні тисяч, а мільйони чоловік. Ось чому решта (більшість) України така пасивна. На жаль, ми не можемо сьогодні підняти ту більшість знедолених людей на масовий протест. Якись екстремістські бездумні кроки тут не допоможуть. Треба шукати інший шлях.

– Акції на вулицях і майданах під гаслом «Геть!» теж не діють. Немає шляху для виходу.

– Шлях є. Крім масових протестів потрібно, на мій погляд, створити платформу ГАРАНТІЇ для кроку для того, щоб ізолювати вплив усієї нечисті.

– Гарантії чого?

– Того, що опозиція має скоординувати всі свої зусилля, зорієнтувати їх на найперше – наведення порядку.

– Яким чином?

– Ми ніби встановлюємо мораторій на те, що не будемо копатися в тій нечисті і даємо гарантії всім дійовим особам влади не чіпати їх, якщо вони тихо й мирно залишать свої насиджені місця. Бо в «копанні» можемо докопатися до чергової, вже фатальної руїни.

– Ви даєте гарантії для спокійного життя Кучмі, Медведчуку, іншим владцям?

– Треба обговорювати ці гарантії. Я пропоную це як платформу, на якій ми можемо домовлятися.

– Тобто: залишите свою чорну роботу проти України, і ми вам гарантуємо, що ви будете...

– Ми їм гарантуємо... мораторій на те, щоб зараз виставляти їм рахунки.

– А потім?

– Потім... Дамо їм шанс повернути крадене. Ми просто повинні зрозуміти, що сьогодні всі хворі в цьому суспільстві. І навіть той, хто хоче найбільше експропріювати і судити сам, повинен подивитися у дзеркало і сказати: «Я не маю права жити нечесно, хоч у державі створені для цього всі умови». Я мушу змінити той злочинний спосіб життя.

– Але хіба через гарантії можна змінити?

– Я веду мову про одкровення, прозоріння, бо кожна людина відрізняється від нелюдини тим, що рано чи пізно замислюється над тим: як вона живе, як їй треба жити далі, щоб бути людиною. Рано чи пізно кожен сам і його близькі мають відповісти за вчинені злочини, всіляке зло проти людей, держави. Друге. Потрібно сьогодні зруйнувати «насос», який взяли в оренду Президент, прем'єр-міністр, голови облдержадміністрацій, райдержадміністрацій, міністри, керівники податкової, інших прибуткових галузей, «насос», що працює на власне збагачення, на власну безпеку тих орендарів.

– Що це за метафора «насос»?

– Це той владний механізм, який качає прибутки не в скарбницю держави, а у власну кишеню керівників різного рангу України. Його треба перемкнути на державну скарбницю. А для цього повинні прийти нові керівники. У людей з'явиться віра, що влада буде серйозно реформуватися. Другою умовою після гарантій мають бути – дострокові вибори Президента. Сьогодні цього чекають усі. Не може влада належати тим, до кого немає довіри. Отже, нинішні керівники повинні звільнити свої посади – і зробити це добровільно, в ім'я великої мети України, під ті ж гарантії, які, я розумію, можуть стати страшенною проблемою в сприйнятті суспільством, бо прості люди налаштовані нещадно до високих владців. І ще є третя умова...

– Ви говорите тільки про дострокові вибори Президента? А Верховної Ради?

– Я до цього йду. Безперечно, під нового Президента потрібні нові, демократичні сили в парламенті. Тому треба провести і дострокові вибори парламенту. Таким чином, парламент, усвідомивши свою відповідальність, разом із президентською гілкою піде чесно на те, щоб зробити дострокові вибори, і цим самим пробудити віру мільйонів.

– Але хіба вибори Президента і депутатів можна одночасно проводити?

– Ні, звичайно. За півроку після обрання Президента треба проводити парламентські вибори. І тоді вже на основі цих двох виборів згори з'являється чистота. Коли ж згори постійно

тече нечисть, то як би ти внизу не витирався, ти будеш постійно в цій багнюці. Коли ми отут посилаємо імпульс сумління і честі, імпульс служіння безпеці і розвитку нації, то треба навести порядок в основі. Після цього вже мають відбуватися демократичні вибори до місцевих органів влади, місцевого самоврядування. Ось таким може бути трикутник кардинального маневру.

– Це солодке бажання. Гарні плани. Насправді Кучма і Ко не сядуть за гарантійний стіл переговорів.

– За стіл переговорів мають сісти не лише так звана влада і не лише опозиція. Бо це є сторони, які ніби знищують одна одну. Їхня нетерпимість і зневіра один до одного рівнозначні, а два рівнозначних вектори, як відомо, дають нуль. Потрібна третя сторона. Хто буде третьою стороною? Третьою стороною має бути, ніби третій вектор – сама громадськість, яка перебуває сьогодні поза владою і політикою. Це мають бути: вище духовенство, вища творча, наукова еліта, яка ще не виїхала за кордон (на превеликий жаль, її все менше і менше залишається). Серед імен я б назвав владика Патріарха Філарета. Це можуть бути – Іван Дзюба, Ліна Костенко, Юрій Мушкетик... Десяток патріотів України знайдеться. Таким чином, це і є трикутник переговорів.

– Треті будуть наче присяжні в суді? За ними – вирішальне слово?

– Вони мають стати на бік об'єктивності, доцільності, на бік українства, незважаючи на емоції чи то угодство будь-якої сторони. Залишається в дії паралельний процес – вулиця. Це четвертий суб'єкт – рядові громадяни – широка, абсолютно свідомі і відповідальна народна сила. Маса людей повинні виходити і казати «Домовляйтеся!», а разом із тим стимулювати переговори не просто до розмови, а до результату. Це те, що може врятувати нашу Україну від втрати незалежності. Кілька слів скажу про Ваше запитання, чому Україна є неукраїнською. Я вірю, що українець в майбутньому стане людиною великого калібру. На превеликий жаль, сьогодні ми налаштовані на угодство: «Чего ізволіте». Головна лінія філософської поведінки українця складалася віками тому, що нас тримали в ямі, в

рабстві. А раб хоче тільки краще служити панові. Він розуміє, що чим краще він служить, тим більше має їжі, гарніше житло, затишок і тепло. Тому, може, це дало нам більше працьовитості, професійності. Всі кажуть: ми такі працелюбні. Тому й працелюбні, бо ми розуміли, що своїм служінням, своєю високою професійною працею заробляємо собі на повагу. Звичайно, ми не можемо втрачати працелюбства і високої професійності, маємо зберегти високоосвіченість. Влада повинна вирощувати не рабів, а вільних людей-патріотів, національна свідомість, духовність яких настільки оголені, що вони бринять від кожного руху зазивно і радісно, якщо є позитив, і стискаються сумно та судорожно, якщо є якісь проблеми. Новий український Президент повинен відмінити те кріпосне право, ще було скасоване ще у 1861 році. На превеликий жаль, воно у нас де-юре відмінено, а де-факто залишається.

– Як же зняти цю зневіру?

– А тепер як зняти цю зневіру... Кажуть, треба дати більше хліба. Очевидно. Бо чим більше хліба людина має, тим вільнішою вона стає і починає жити не лише своїм шлунком, але й головою. І в неї, як *homo sapiens*, мають вже проявлятися функції розумові. А коли вона почне їх проявляти, то стає вже менш залежною. Нинішня ж влада нас хоче тримати у ярмі, тому достатньо й не годує людей. Ця ж хижа влада, яку ми маємо, буде й надалі тримати нас у злиднях. Чи можемо ми якось збороти цю владу, щоб позбутися цих злиднів? Ну, очевидно, можемо – спільними протестами, спільними діями. Влада може трохи йти на поступки. І це є якийсь, можливо, шлях дуже повільного поступу і дуже тривалого. Але поки ми вийдемо на праведну дорогу, поки захочемо незалежно думати, то забудемо вже взагалі, якого народу є синами і доньками. Ось чому цей шлях неприйнятний. І те, що ми боремося за збільшення заробітної платні на 10 відсотків, є ще одним підтвердженням того, що ми ставимо дрібну мету. Нам треба боротися навіть не за 50 відсотків, а щоб в чотири рази підвищити і негайно. Для цього слід обрати нову владу. Досі цю владу обирали за 10 гривень, за 20 гривень. Нам же потрібно зрозуміти, що, обираючи владу за 10 гривень, продаючи свою душу, ми ніколи не вийдемо з того

рабства. Ця ж душа має бути вже не рабською, а національно свідомою. Тому треба цю національну свідомість або причетність до своєї нації, свого народу якомога потужніше пропагувати. Те, що нині у цьому напрямі робить «Українська Газета», на превеликий жаль, є ще винятком. Погляньмо, що діється у медійному просторі. Нищиться все українське. І не тому, що хтось любить російське, а тому, що українське в своєму прояві, в своєму пробудженні є страшним для ворогів України. Ось чому вони все роблять для того, щоб українське нищилося.

Не знаємо ми як слід і своєї історії. Не знаємо своїх героїв. Ось хто мені скаже, де сьогодні могила Богдана Хмельницького? Або де могила Мазепи?.. Ну, ми знаємо, що Петлюра лежить у Франції. Але хто знає туди дорогу? Чому він не в Україні? Чому ми сьогодні не знаємо, де могила Данила Галицького? І чому вона не в Україні? Я таких запитань можу поставити дуже багато. Нам треба відроджувати дух нації. Недавно парламентський комітет, який я очолюю, запропонував дискусію з питань Державних Герба і Гімну. Є Гімн на слова Чубинського і музику Вербицького. Ми дискутували. Я побачив, як немає у нас розуміння того, що ми не всі хочемо черпати свою духовність з глибокого історичного коріння, з древньої давнини. То як же відроджувати нашу націю? Просто так нація не народжується. Сьогодні є такі «патріоти», які хочуть створювати новітню українську націю. Хоч слова Вербицького вже записано в Конституції, та вони пропонують: давайте ми сучасні слова знайдемо, які, мовляв, віддзеркалюватимуть сучасну Україну, сучасну добу. Ну, що це ми, кажуть вони, співаємо «душу й тіло ми ПОЛОЖИМ» з неукраїнським словом «положим» і не «тими» складами. Мовляв, Чубинський написав ті слова ще 1861 року». Я висловив і свою думку: «Дорогі мої колеги, давайте замислимося, в який період долі України народилася ця пісня... Народилася у так звану добу весни народів. Це середина – кінець ХІХ століття. Тоді ж народився, саме в цю епоху і гімн, який сьогодні співають поляки: «Ще Польска не згінела...». Більше того, і хорватський гімн сьогодні звучить подібно: «Ще Хрватска не пропала». Або. Ми, наприклад, тримаємо вдома ікону своєї прабабки або ще якусь реліквію і кажемо,

що це символ нашої віри, українського оберегу. Національна святість – це не те, що нав'язувалося народу чи нав'язується, а те, що народ сам творив і творить. І коли, скажімо, писався Гімн «Ще не вмерла Україна», не було тоді ще ні УПА, ні ОУН, ні бандерівців. Тоді виживала українська нація. Створюючи цю пісню, Чубинський разом із Тадеєм Рильським, батьком Максима Рильського, наспівували її експромтом. Про це свідчить історія. Пісня стала символом виживання нашої нації, стала її Гімном, хоч і не затвердженим. Вона пройшла і кінець XIX століття, і буремні 20-ті роки XX століття, і пройшла революцію, і відродження, і пробудження національно-визвольного руху, і бандерівський рух, і радянщину. Її співали, хоч і забороняли російська царська, потім комуністична влади. Таким чином, це вже є сила, яку ми не можемо відкинути. Нині ж народження чогось нового вимагає зусиль абсолютно неймовірних для того, щоб нові слова хвилювали світ силою, як у Чубинського. Я запитав своїх колег: на кого ми працюємо – на тих, які не хочуть бути українцями, чи тих, що хочуть об'єднати українців в одну родину. Україна іншою, ніж українською, бути не може. Це, до речі, проблема, яка сьогодні нас роздирає. Нинішня рабська еліта хоче космополітичності, хоче продемонструвати свою таку багатолікість для того, щоб її всі любили: щоб росіяни, скажімо, любили за те, що ми українці російські, щоб поляки любили за те, що ми українці польські, щоб німці любили за те, що ми українці німецькі. Але ж ми живемо не в Росії, Польщі чи Німеччині і навпаки росіяни, поляки, німці, які є громадянами України, мають бути українськими. Не може бути українець росіянином, поляком, німцем у себе в Україні. Його не поважатиме і поляк, бо він, той українець, не чистокровний поляк. Не будуть нас ніколи поважати і росіяни, бо вважають нас меншовартісними. Коли ж ми будемо повноцінними українцями? Тому наш Комітет більшістю голосів запропонував залишити слова Гімну «Ще не вмерла Україна». Так, з точки зору критики немає межі досконалості, але ми маємо справу з корінням історії. А якщо на відому музику підставляти нові слова, то це вже буде пародія. Досить уже тих пародій, які ми й так прагнемо створювати в побудові незалежної України протягом 11 років.

Нам треба нарешті усвідомити, що ми маємо глибоку історію і, спираючись на цей твердий ґрунт, мусимо далі будувати нашу націю і наш народ. Не можна замулювати нашу історію. Нам треба постійно показувати, чому гинули люди за Україну. Можливо, сьогодні всі українці не маги б боязні вийти на мітинг, думаючи, що міліція когось кийком по голові вдарить. Знаючи про своїх героїв, ми б вважали за честь пролити кров за правду сьогодні. А ми кажемо, що це сором, це страшно і не йдемо в гурті, бо боїмося, що ще з роботи за Україну виженуть. Про що тут можна говорити.

– Треба націю серйозно лікувати.

– Лікувати і лікувати. Знаю, чимало самих українців-богусів будуть кричати, навіщо ми прийняли бандерівський гімн. А це не бандерівський, це справжній український. Саме завдяки і цим історичним словам Україна постає українською. Головне: ми, всі українці, маємо бути тільки українцями. Не так давно я мав, до речі, одну досить цікаву випадкову зустріч. Під час прийому в Посольстві Болгарії в Україні побачив Вадима Рабиновича.

– Це було якесь болгарське свято?

– Посол робив прийом з нагоди того, що він закінчив своє перебування в Україні. Спочатку я побачив головного редактора газети «Столичные новости» Кацмана. Зустрівшись з ним, запитую його: «Чому ви робите Україну не українською, а космополітичною. Зрозумійте, вона має бути українською. Не може вона бути єврейською, не може бути російською, бо тоді не буде Української держави. І євреям буде погано, і росіянам, і усім». А він мені: «Ну, ми ж робимо...» Підходить тут Рабинович – видавець цієї газети. У нас відбулася така розмова...

– Ви з ним вперше зустрілися?

– Не перший раз, але якась така розмова відверта була вперше. Я йому розповів про свої дискусії з націоналістами Ізраїлю, де двічі був. Я їх запитував: «Ну, скажіть, будь ласка, навіщо здійнялася хвиля міграції євреїв, особливо з постсоціалістичних держав, зокрема з СРСР, до Ізраїлю?» Вони пояснили мені: на той час співвідношення арабів і євреїв в Ізраїлі було проблемою безпеки розвитку Ізраїлю, тобто не на користь Ізраїлю.

їлю. Сьогодні Ізраїль має 7 мільйонів населення, з яких 3 млн. – радянські євреї. Я ще запитував єврейських націоналістів під час перебування в Ізраїлі: «А скажіть, будь ласка, це ж Ви здійняли хвилю міграції? Скажіть правду, хто тоді писав листи радянським євреям на їхні квартири: «Ти жид і тобі не місце в Україні». Я нікого не знав із своїх друзів, які б таке писали. Але ті листи надходили, щоб збунтувати євреїв до виїзду. Хто їх писав?» – цікавився я.

– Євреям надходили такі анонімні листи?

– Багато і постійно. І що цікаво, самі євреї їх носили, друкували. Мені ж хотілося, щоб про це зізналися самі ізраїльські націоналісти. І ось один із них мені каже: «Читай Бен Гуріона». І я потім у Києві почитав Бен Гуріона, який, виявляється, проповідував таку теорію. Це єврейський ідеолог. Він писав, що ніщо так не згуртовує євреїв, як антисемітизм. І я в Болгарському посольстві розповів про все це Рабіновичу, зауваживши, що в ім'я згуртування нації євреї навіть до таких засобів вдаються. Можливо, це не є правильним висновком, але я хотів сказати, що розумію бажання євреїв згуртувати націю. «То чому ви, – кажу Рабіновичу, – не підтримуєте в Україні українців, які хочуть згуртувати українську націю? Це, я вважаю, єдиний ключ для щасливого життя в Україні і євреїв, і росіян, і греків, і болгар, і всіх інших національностей. Бо інакше пануватиме абсолютний бедлам або та стихія, яку ми сьогодні маємо, коли немає однієї відповідальної нації. Що, наприклад, відбувається у звичайній сім'ї, якщо в ній відсутній глава, який за все відповідальний? Повне безладдя. В Україні відповідальною може стати тільки українська нація. А для того, щоб вона нею стала, євреї не мають права заважати їй усвідомити цю відповідальність?»

– Це Ви Рабіновичу казали?

– Казав і Рабіновичу, і тим, хто стояв з ним. Кажу і зараз усім. У цій дискусії я хочу повернути кожного громадянина України на те, що ми не маємо боятися слова «націоналізм». Бо націоналізм – це є ліки. Бо це не синонім слова «нацизм» чи «расизм». Це означає не зверхність, а відповідальність. Це не нищення інших, а це розуміння того, що інші мають таке ж право на своє національне: і на свою культуру, і на свою мову.

Але в домі, де живе і відповідально організовує це життя дана нація, вона і є відповідальною, і вона визначає обличчя цього дому. І тому всі в Україні мають з цим змиритися, як син має змиритися, що батько є глава сім'ї. Як дочка має змиритися, що перед батьком у неї є відповідальність на все життя. Як батько повинен розуміти, що за долю свого сина він має боротися. Він має виховати в сина бажання іти дорогою, а не руйнувати коріння і перспективи цієї родини. Тому ми всі маємо боротися за таку логіку. Бо націоналіст – це, як каже Левко Григорович Лук'яненко, і я з цим абсолютно погоджуюся, є синонімом слова патріот. Але це не є одне і те ж саме. Це є ширше, бо той, хто любить свою Батьківщину, той є патріотом. А той, хто, крім того, що він любить, тобто має переконання ще й активно діє у відповідальності до своїх переконань, той і є націоналістом. Той патріот, який активно діє на розбудову своєї нації, свого дому, дому цієї національної сім'ї, його краси, його перспективи, його безпеки і розвитку, і є націоналістом. Тому ми повинні мати сьогодні, або можемо мати, український дім лише тоді, коли кожний українець стане націоналістом.

– Але в першу чергу націоналістами мають бути ті, хто при владі.

– І влада стане націоналістичною, коли її обиратимуть націоналісти. Тоді всі українці почуватимуться у себе вдома українцями. Якось на кордоні Любомльського району і Польщі, коли ми, соборівці, поверталися з Холму в Україну, один місцевий українець мене запитав (у нас на футболках було написано «Я люблю Україну»): «За що ти любиш Україну?» Я йому спробував пояснити. Потім сказав: а ти що, не любиш Україну? Він каже, я буду любити її тоді, коли вона стане такою, як Британія, Німеччина, Франція, або хоча б такою, як Польща.

– Це таке казав українець на Волині?

– Українець на Волині. І я собі подумав: ось у мене є, слава Богу, мама. Я цим щасливий, весь час радію. Та ось якби вона сьогодні ходила голодна, боса, без даху над головою, без догляду лікарів, то що ж це я за син у неї такий був? Чи міг би я називатися сином? Очевидно, ні. А ми називаємо Україну ненькою. А вона сьогодні хвора, боса, голодна. То чи можемо ми, україн-

ці, називатися синами цієї неньки? Треба, щоб кожний запитав себе про це. Ось чому слово націоналіст і є ключовим, бо це є патріот, який щось робить в ім'я рідного, дорогого. Без такої дії нічого не вийде.

– Якою ж буде, на Ваш погляд, Україна завтра?

– Ми всі знаємо, що за природним ресурсним потенціалом Україна є третьою в світі. Але оскільки в структурі цього природного ресурсного потенціалу 50 відсотків є земля, яка не втрачає своєї ціни, а тільки набуває на відміну від корисних копалин, яких у нас лише 30 відсотків у ресурсі цього природного потенціалу, то я, гадаю, з часом Україна буде першою в світі. Чому? Світ весь час бігає за джерелом енергії. А оскільки енергія є природним ресурсним потенціалом, то нам треба зберегти це джерело. Воно є нашим, українським, ми не повинні його нікому віддавати. Ось це і є та висока планка, про яку ми говорили, починаючи нашу розмову. Я просто кажу, якою буде Україна. Потенційно сьогодні вона є третьою, але в майбутньому, я гадаю, її чекають чудові часи. Я про це й мрію. Я цього хочу. Зрозуміло, це станеться не відразу. Я хотів би, щоб ми тільки не тішилися ілюзією, що ось манна впаде з неба. Ні, не впаде, бо те, що ми так тяжко живемо, є, я вважаю, карою Божою за те, що ми нічого не робимо для того, щоб жити краще. Ми не розуміємо проблем, про які ми зараз говорили. Ми просто їх ігноруємо, ми їх боїмося. І якщо ми і завтра, і далі будемо такими самими, як сьогодні, наляканими, не думатимемо, не дбатимемо про велику українську мету, то, звичайно, в нас нічого не зміниться. Під лежачий камінь вода не тече. Всі це знають. Тому я прошу кожного, хто нас чує і читає: люби Україну, дбай задля неї, борися за неї проти недругів і зайд, які хочуть зробити нас, українців, рабами, хто переконаний, піди й поклич собі на допомогу сусіда, а той нехай з іншим сусідом об'єднається. І не треба зневажати сьогодні українця, який не розмовляє українською мовою. Це не ворог наш. Це заблудлий наш брат. Спробуймо достукатися до його української душі, дійти до неї, щоб вона стала справді вільною, щасливою, українською. І піраміду влади ми тоді разом створимо українську, з українців. Нами зацікавиться світ. Ми знайдемо в ньому свою відповідну і вагому

нішу. Сьогодні за Кучми Україну використовують різні держави у своїх інтересах. Україна ж може зробити серйозний ривок, за умови, що вона знайде свою нішу і зафіксує свою присутність у цій ніші, в світовій системі розподілу товарів, фінансових капіталів і послуг. Нас там немає поки що. І тому це і є якісно новий прорив. Ми маємо знайти своє вагоме місце в світовій піраміді і закріпити його навіки, бо без України у вирішенні великих, важливих проблем світ є неповноцінним.

– Але поки ми займемо ту нішу, нам спочатку треба збудувати таку промисловість, таке сільське господарство, щоб нас прийняли туди.

– Так, звичайно. Ми маємо піднести сільське господарство і промисловість. Україну можуть пустити в міжнародні структури, коли побачать, що є в нас стабільність. А для того, щоб якнайшвидше створити відповідні умови нашого розвитку, то першим етапом має стати наведення елементарного порядку в державі. Це може бути гарантовано лише з приходом, наголошую, української, національної, свідомої владної верхівки. Це отой «насос», про який я казав, що почне качати не з Державного бюджету, а в бюджет. Дасть можливість нам збільшити пенсії, зарплати не на 10, не на 15 відсотків, як кидають кістку людям Кучма та його уряд, а в кілька разів. Мінімум у два-три рази. Всім без винятку. Це може статися протягом двох років. Тільки так можна знайти оту динамічну дорогу трансформації нашої економіки і нашої системи зовнішніх економічно-політичних зв'язків та внутрішньої політичної системи, щоб відвоювати Україні свою світову нішу. І коли ми це зробимо, то тоді швидко почнемо рухатися і змінимо стосовно сьогоднішнього дня вже на порядок свій рівень життя, тобто ми вже будемо мати не 120 гривень, а 300 доларів еквіваленту пенсії, будемо мати 500 доларів мінімальну вчительську зарплату, як це зроблено сьогодні в Польщі. Тому такою буде Україна, повірте мені. А якщо ми будемо й надалі продавати свою душу за 10 гривень чи за 20, як це було в Черкасах на останніх виборах, то через два роки ми й усю Україну продамо за 10 гривень. Але будемо продавати не тому, що нам 10 гривень потрібно, а тому, що 10 гривень вважатимуться великою підтримкою і великою ма-

теріальною допомогою. Я вважаю, що ми маємо досягти такого рівня, коли при 500 доларах зарплати учителя 10 гривень буде для нього образою. І це, справді, станеться так. І тоді не буде купівлі-продажу. Бо чим злиденніше живе люд, тим дешевше він коштує на виборах. Чим краще живе, тим дорожче коштує. Тому пропоную кожному дивитися щоранку на себе в дзеркало і запитувати: чи прожив я вчора з розумінням того, що я прожив в ім'я завтрашнього дня України, української нації і всіх громадян, які її населяють; чи я зкон'юнктував і нічого не зробив для того, щоб мій народ став жити сьогодні краще, ніж учора тільки тому, що я сам хотів вижити? В результаті цього я зробив так, що Україна, й гинучи, тягне мене в яму, хоч і продовжує агонію мого злиденного життя.

– Як же Ви сам перший відповісте на ці запитання?

– Я сьогодні піду на мітинг пам'яті усіх загиблих. Для прикладу. І скажу всім, хто прийде на мітинг: так, я сьогодні прожив для того, щоб Україну хоч на йоту наблизити до кращої перспективи. Завтра я буду не байдужий до того, що нищиться українське. Я допомагатиму українцям переходити в спілкуванні на українську мову, бо ми – українці. Наша мова не просто служить для передачі інформації, а вона є інтегральною потужною силою єдності духу нашого, розуміння один одного. Я вчитиму своїх земляків не відповідати завтра, піднявши слухавку, словами «Алло, я вас слухаю». Я вчитиму всіх писати слово Українець з великої літери. І так само буду робити, щоб усі бачили, що я Українець і цим пишаюся. Я впевнений, Україна буде найкращою державою в європейському домі. Але це залежить тільки від нас, українців.

– Я розумію, Ви поставили крапку в нашій тривалій бесіді. Я Вам дуже дякую за терпіння, за Вашу щирість і за те, що стільки свого часу подарували «Українській Газеті» та її читачам.

– Я теж хочу подякувати «Українській Газеті» за численні сторінки «Українського ОБЛИЧЧЯ». Через ці публікації я сам по-іншому подивився на себе. Я дуже серйозно ставився до наших зустрічей, оскільки поважаю дуже гарну, патріотичну, самотубну, неповторну «Українську Газету». Мені приємно було спілкуватися і з Вами, як головним редактором, а у Вашій особі

і з читачами на сторінках саме цієї газети. Водночас я хочу сказати таке. Передусім попрошу вибачення за те, що, можливо, своєю відвертістю, інколи, можливо, другорядними особистими деталями, речами я комусь набридав, когось дратував. Я дякую Вам за всі листи-відгуки, які Ви мені постійно передавали! Звичайно, багато читачів схвилювали мої роздуми, але критику я теж сприймаю із користю. Все, що я розповідав, є сутністю моєю. Таким я є. Спочатку, як Ви пам'ятаєте, я протестував проти «деталізації», а потім змирився, бо навіщо ховатися. Треба бути самим собою. По-друге, я був, справді, щирим. І я хотів би, щоб моя щирість не сприймалася як істина, бо я її до кінця не знаю, як і ви, я до неї весь час прагну. Мої міркування, наша розмова допомагали мені ще раз пройти і оцінити все те, що відбувалося в моєму житті. Від чогось я відмовився, з чимось погодився, а над чимось замислювався. Я це робив знову ж таки не для того, щоб демонструвати своє «я», а хотів тим самим звернутися до кожного читача: пройдіть і ви отак свою дорогу. Це є дуже повчально, це є дуже важливо, це є просто необхідно. І за це я щиро дякую «Українській Газеті».

Дякую Вам, пане головний редакторе, за часом гострі і незручні запитання. Вони теж посилили мою щирість. Якби я говорив красиво, завітчуючи деякі сторінки свого життя, то тоді б це було не моє обличчя. Я ще вважаю, що нам треба вміти прощати один одному. Ми повинні сповідатися, бо найвищою мірою цієї сповіді є чистота нашої духовності, правдивість нашої історії і ще більше – наше майбутнє. Сповідаячись, ми стаємо щирими, бо інакше ніхто цієї сповіді не сприйме. Дуже важливо бути такими, якими ми є. Це означає: дивитися на себе критично, критично осмислювати все те, що ти робиш, підпорядковувати своє життя головній сутності – навіщо ми прийшли на цей світ, чим насичуємо нашу душу, яка живе вічно. З душі кожного, я певен, виростає духовність нації. Душа кожного з нас формує ту духовність, оту силу, те життєдайне джерело, що робить людину людиною на землі. Якщо ми хочемо, щоб наші діти мали велику силу духу, що дасть їм можливість долати небувалі вершини, до яких ми з вами не добралися, то додаваймо за свого життя більше чистоти до духу, а не віднімаймо своїми

аморальними діями, зневірою, зрадою, якоюсь бездіяльністю байдужістю. Ось саме з цими побажаннями я звертаюся до кожного з читачів. Дякую за те, що наша «Українська Газета» намагається допомогти всім нам шукати праведну дорогу.

– З нового, 2003 року почнеться нове життя «Української Газети», шеф-редактором якої тепер будете Ви, Анатолію Сергійовичу. Що нового запропонує оновлене видання?

– Що нового? Ми всі разом, як і раніше, писатимемо правду і тільки правду. В цьому сила й краса людського життя. Вітаю всіх давніх і нових читачів «Української Газети» з Новим Роком та Різдвом Христовим! Бажаю, щоб 2003-й був щасливим для України, всіх нас. Ми цього варті!

*«Українська Газета»,
26 грудня 2002 р.*

